

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Thomas Nielsen

Attika

Fri for tiltale

Forlaget **Attika**

© Thomas Nielsen

Omslagstegninger af Aase Nielsen

Omslags avistegning af H. Hansen, Vandrehallen Christiansborg

Layout/repro ved PS Repro

Møns Bogtrykkeri, Møn

Printet in Denmark 1998

ISBN 87-7528-284-4

“En fattig djævel ej, engang en fæster en bomuldsvæver i en røn bag gærdet ved smudsig dont fornedret og forhærdet undsluppet nylig varetægtsarresten”

Her i indsidderstuen, Nedermarken 3 i Mern, hos svigerfaderen, fæstehusmand Peder Rasmussen, opstillede Hans Hansen sin væv, da han i 1845 blev gift med Ane Kirstine Pedersdatter (død kun 37 år gammel i 1860). En indsidderstue for en jordløs husmand eller daglejer i det fattige, men stærkt voksende sogn var, mente godsforvalteren på Lilliendal, en illegal beboelse og i strid med fæstekontrakten og afgiften af godsets hus. Men hvor skulle Hans Hansen med andre tilflyttere ellers have boet? (Foto, Erhard Christiansen 1949).

Sådan skrev lægen og digteren Emil Aarestrup om væveren Hans Hansen fra Mern. Aarestrup kunne have været til stede på Præstø torv den 5. oktober 1848, hvor Hans Hansen blev valgt til den grundlovgivende forsamling. Digtet er i hvert fald inspireret af begivenheden den dag.

Men der ligger et menneskesyn langt forud for Aarestrups udbrud den oktoberdag. Et menneskesyn, der er meget fjernt fra den ellers skikkelige, mundrette og erotiske digtning, Aarestrup i øvrigt begik.

Selv havde Aarestrup vel næppe drømt om eller haft til hensigt at skabe en helt urimelig mistanke, ja, en overbevisning hos mange om, at denne fattige væver, Hans Hansen, på grund af sin “smudsige dont” skulle have siddet i endog flere arrester. Aarestrup havde næppe heller haft til hensigt, at samme fordømmelse af et menneske endnu 150 år efter stadig skulle eksistere på netop den egn, hvor væveren stred en ulige kamp for friheden og som den første helt bogstaveligt kom til at lide en martyrdød for vores folkestyre.

Aarestrups menneskesyn – at den ene håndværker var ringere end den anden – var dengang en indgroet holdning blandt de fleste. Folk, der ydede en “smudsig dont”, blev betragtet som uærlige. Det gjaldt skinderne, som flåede de selvdøde dyr, men det gjaldt også til en vis grad væverne.

I middelalderens Europa blev væverne kaldt “uærligt pak”. Fordømmelsen skyldtes, at væverne stod rakkerne bi. Middelalderens rakkere flåede de døde dyr, og bøddelen dengang var samtidig rakker. Da det i nogle tilfælde var væveren, der flikkede rakkerens døde dyr, blev væveren betragtet som smudsigt. Denne holdning fulgte væverne op gennem århundrederne. Det er paradoksalt, at netop Aarestrup kommer med denne udtalelse. For den gamle overtro var ellers i reglen noget, man afskyede.

Med rationalisme og patrioter

“Manchetskjorte, natskjorte, halsklude, støvlemanchetter, lommeklude, håndduge, endsige dynevår fattes udi fædrelandets almue, hvor endog de rigeste bønder, ja, flere end dem, ligger i flæng og uden linnedlagen. Almuen ligger i hele riget uden skjorte og særk, thi de har kun hver et par, ja, somme steder går samme blårærredssærk kun neder for skørtelinningen. Moral og arbejdsomhed bør tilstræbes udi vore nordiske lande, økonomien forbedres, betaleriet hæmmes og bønderpiger-

**Niels Ryberg (1725-1804),
Konferensråd, grosserer**
(Efter maleri af J. Juel, stukket af Lahde).

ne – landets kommende mødre – opmuntres til eget forbrug af linnedvarer, så renligheden og sundheden stiger og forjager landets pest samt den fæle fnat fra vor almue.”

Sådan skrev “menneskevennen”, den arbejdsomme og ambitiøse unge holstener Gotfred Voelker, der i 1774 blev antaget som inspektør for de patriotiske Rybergske Spinde- og Væverier på Øbjerggård i Køng, Sydsjælland.

Gotfred Voelker bad straks ejeren, grosserer og etatsråd Niels Ryberg, om at indskrive en ladning spindehør fra Riga, så man straks kunne gå i gang med at afhjælpe nøden. Ikke bare omkring gården i Køng, men i alle sognene i det gamle Vordingborg amt skulle spindelærerinder rejse rundt og sætte især “fattige uvirksomme fruentimmere” i gang ved rokken, hvor de skulle spinde hørren, der ligesom kartofflen endnu var en helt ukendt plante i Danmark. Voelker så i hørren den kommende danske råvare, og han underviste bønderne i at så og pleje hørren på deres ellers uvirksomme brakmarker.

Fattighjælp og børnelærdom var mottoet i Sjællands første spindeskole, der stod færdig i 1778. *Lærermoderens* instruks var at modtage alle børn (fortrinsvis pigerne) fra fire-års alderen og opefter. De store kunne medbringe deres mindre søskende frem for at passe dem hjemme, mens forældrene var på hoveri og andet arbejde. Selv ældre fattige koner fandt vej til skolen. Her kunne flittige hænder ved spinding bidrage til livets ophold, samtidig med at man kunne høre gode kristne ord – og så var der gratis lys indtil kl. 22.

Spindelærersken, som lærermoderen også blev kaldt, skulle “behandle børnene med kærlighed, opmuntre til flid og arbejdsomhed, forhindre uanstændige fortællinger og tillade fortællinger, som ikke var skadelige for dyd og gode sæder”. På den måde skulle hun “søge at udrydde overtro, spøgelseshistorier og deslige” og desuden to gange ugentligt bringe pigerne til skoleholderen i Køng.

Sognet fik yderligere en spindeskole i Ring uden for godset Øbjerg og en i Bårse. Pigerne – eller fruentimmerne – var jo dem, der havde de “bløde fingre”. Mænd måtte slet ikke spinde. Så nu kunne pigerne bidrage væsentligt til familiens underhold, især i de lange vintermåneder. Den fummelfingrede mand kunne så gå frem og tilbage mellem hjemmet og Køng Fabrik. På fabrikken fik han udleveret blår, som pigerne spandt derhjemme på rokken. Og samtidig afleverede han de færdige ruller med garn tilbage til fabrikken. Rullerne blev afregnet i *skilling* pr. pund, og det var ikke nedværdigende for ham. For det gav lidt brød og varme i de talrige husmandshjem overalt på egnen. Allerede i de første år lød det, at en gammelmor havde spundet for fire rigsdaler på et år, hvilket kunne bibringe et fattigt hjem ca. 200 kg rug.

Spindeskolen i Køng fra 1778.
(Foto fra 1995).

**Lad denne Skole og af Dig velsignet
være til Fædrelandets Vel, at Bondens
Datter lære her dueligt Spinderi og det
fortsætte maa.**

**Naar de som Mødre selv et Huus skal
forestaae. Forældre, stræbsomt Sind
og Guds frygt ene leder til sand Lyksa-
lighed til Velstand, Agt og Hæder. Lad
Eders Børn ey forsømme Skolerne.
Til Ansvar staaer I Gud for slig Forsøm-
melse.**

Rybergs opbyggelige indskrift på hans
hyggelige spindeskole af 1778.

Køng Lærreds- og Damaskfabrik

I 1830'erne kunne ingen uden helt specielle oratoriske evner få sig en snak på Køng Gade. Så meget larmede de 58 fabriksvæve. De dampdrevne *beglemaskiner* spyttede de fineste hørfibre ud. De skulle igen ende i de sirligste *bulkort-mønstrede* damaskduge, hvoraf nogle endda kom til at pryde kongehusets borde.

Den lille landsby Køng voksede fra 1774 til 1830 til en fabriksby. Alene i selve byen boede 600 myreflittige mennesker. Dermed blev Køng med sine hele 1450 indbyggere det største sogn i amtet.

Væveriet var mandearbejde. Ud af 107 vævere på fabrikken og ved udstationerede væve ude i husmandsstuerne var kun de fem født i Køng. De øvrige kom fra det ganske land, og et par stykker endda fra Tyskland. De fleste udenbys kom for at lære den finere mønstervævning, så de kunne drage hjem og etablere sig.

Nu kunne man forestille sig, at hele denne integrerede foretagsomhed dannede et borgerskab i forhold til Sydsjællands landbefolkning. Men sådan var det slet ikke. Det var husmænd og daglejere, der rekrutteredes ved vævene. De blev gift og stiftede familie i standen. Kun enkelte og lidt svagelige af *fæstegårdmændenes* drenge kom i lære på fabrikken. Så den sociale status i sognet stod meget lige. Også fordi årsindtægten ved bondearbejde for en *daglejer* var nogenlun-

Christian VII (1766-1808), Den sindssyge konge, gift med dronning Caroline Mathilde (1751-1775).

Johan Frederik Struensee (1737-1772), Christian VII's livlæge. Greve. Tiltog sig magten som en rigets enekansler og gav ordre til store socialliberale reformer. Dronning Caroline Mathildes elsker. Blev henrettet.

Ove Høegh-Guldberg (1731-1808), kongelig kabinetssekretær. Statsminister efter Struensee. Blev styrtet af kronprins Frederiks (senere Frederik VI) mænd, bl.a. Bernstorff og Reventlow, i 1784. Stiftamtmand i Århus til 1802.

Christian Ditlev Reventlow (1748-1827), Lensgreve, statsmand. "Landboreformernes mand" 1788.

(Fotos: Biografisk Leksikon, Gyldendal 1926)

de den samme som væverens løn, der ganske vist lå lidt under daglejerens, især i høsten. Men væveriet var i modsætning til landbruget helårsbeskæftigelse.

Uddannelsesmulighederne for de mandlige vævere i Køng var også alen foran bønderkarlenes ude i sognene – hvis væverne vel at mærke orkede og evnede det. Når maskinerne efter en 16 timers arbejdsdag om sommeren eller en 12 timers arbejdsdag om vinteren (man skulle jo spare på det dyre lys) endelig stoppede på søndagen, var der tilbud om kirkegang. Samtidig stillede den dygtige lærer Schrøder sig til rådighed for væversvendene og -lærlingene i bl.a. regning, skrivning, geografi, tysk og regningers og breves opsætning samt mønstertegning til brug ved kunstvævning rundt om i landet.

Fra fattig bondesøn til industrimagnat

Køng Lærreds- og Damaskfabrik blev et industriimperium med en social forsg. Livsnerven bag den enestående patriotiske og filantropiske landsbyindustri var som nævnt storgrosserereren, skibsredereren og assurandøren, kongelig etatsråd Niels Ryberg. Filantropi måtte der trods alt ligge bag foretagsomheden, for noget væsentligt overskud fra Køng-væverierne forventede Ryberg, hjernen bag det hele, aldrig.

At Niels Ryberg selv var født som en fattig bondesønovre i Jylland, glemte han aldrig. Vel kastede han de tunge træsko – "jydepotterne" – af fødderne, men fortiden var hans styrke og blev aldrig nogen tung klods om benet. Han arbejdede dag og nat på, at den frihed og det held, han selv havde opnået gennem flid, skulle komme selv de svageste medborgere, ja, hele hans elskede fædreland til gode. Og det skulle ske gennem flid, oplysning og gudsfrygt. Jovist, han var en virkelig patriot.

Over i landsbyen Rybjerg i Jylland eksisterede ved Niels' fødsel stadig *vornedskabet*. Men her var der længere afstand mellem godserne, så det slavebånd, der knugede de jævndrengende bønderkarle på Sjælland, kunne bønderne i Jylland løbe ud på heden og gemme sig fra.

Niels var så heldig at have en morbroder, en købmand fra Aalborg, der købte ham fri. Dermed faldt de lænker, der ellers ville have bundet landets kommende store finansgeni, og hans frihed skulle komme rigtig mange til gode.

Den unge Niels Ryberg startede sin lynkarriere som elev hos morbroderen i Aalborg. I en alder af 25 år opnåede den tidligere bondedreng borgerskab, og herfra gik den fortræffelige købmand og regnemester med stormskridt til tops i Aalborgs handelsliv.

Det Rybergske Skibsassurandør Kompagni blev oprettet af Niels. Den store risiko skaffede ham kolossale summer her i

Videnskabernes Selskabs kort over det tidligere rytterdistrikt 1776 (Sydsjællands Museum). Bemærk de 12 nye herregårde og den nyprioriterede Kongevej – i dag hovedvej 151.

Fra kongsbonde til proprietærbonde
 "Hvorfor drikker Jeppe? Det var da, fordi Nille slog ham," siger vi. Javist, men gamle Holberg forstod med sin Jeppe og Nille at tegne en skam hvilende over disse bønderfolks forringede sociale vilkår. Den førhen så stolte kongsbonde, ryttersoldat og korporal Jeppe Nielsen i landsbyen deroppe ved Sorø ved Holbergs baroni, Tersløsegård, måtte på hoveri. Og Nille blev drillet af naboerne, fordi den førhen stolte rytterkone nu fra dag til dag måtte gøre hoveri for en krævende herremand.

"Danmarks florissante handelstid", der nu var i fuldt sving. Det blev til direktørposter for Asiatisk Kompagni, Vestindisk Kompagni, Den kgl. Grønlandske og Islandske Handel m.m.

Det var derfor selvfølgelig, at Christian VII eller rettere hans mænd fra Struensee over Høegh-Guldberg til Reventlow hurtigt fik øjnene op for finansgeniet Ryberg.

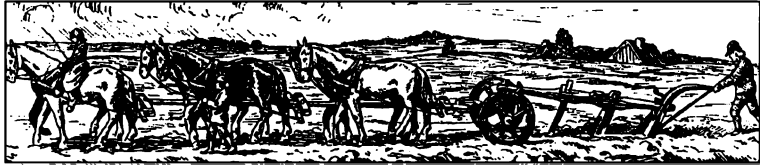
Det var fx Struensee, der gjorde Niels til direktør for Københavns Fattigvæsen, som han forstod at omlægge fra kummerlige forsørgelsesanstalter til nogle for staten helt indbringende værksteder, hvor fattiglemmerne forsørgede sig selv ved forskelligt flid som kurvefletning, spinning, vævning m.m.

Fra kongsbønder til proprietærbønder

Efter en lang fredsperiode solgte Christian VIII i 1774 ud af de kongelige godser, der hidtil havde tjent som underhold af rytteriet. I daværende Vordingborg Amt blev der handlet og nyoprettet 12 herregårde.

Det betød, at mere end 90 procent af befolkningen fra den ene dag til den anden gik fra at være kongsbønder til at være proprietærbønder. For størstedelen blev det et chok – en helt ny hverdag med ubegrænset hoveri, pisk og træhest – og det netop her i de sidste år af stavnsbåndet, som blev ophævet i 1788.

En sekshesteplov fra stavnsbåndets tid. (Tegnet efter en model i Dansk Folkemuseum).

“Helliget den ædle Niels Rybergs Minde” lyder inskriptionen på mindestenen, der står foran Øbjerggårds hovedbygning. Bygningen er fra 1780 og i dag under renovering. (Privat foto fra 1995).

Den store kolonimagt England truede i disse år med helt at forbyde en urentabel og umenneskelig slavehandel – det sidste kom lidt i anden række. Herhjemme havde storgrosserere og skibsredere længe klaget over et alt for stort “svind” på den danske slavetransport fra Guldkysten til De Dansk-Vestindiske Øer.

Erik Pontoppidan (1698-1764), historiker, teolog. Rektor for Københavns Universitet. (Biografisk Leksikon).

Assurance-erstatningerne blev store for Niels Ryberg. Vel led han aldrig tab – faktisk tværtimod. Men slavetransporten lå slet ikke for den lille kolonimagt Danmark. Her var selve handelen med slaver og sukker sikrere. Især under de fransk-engelske og den amerikanske uafhængighedskrig skaffede den neutrale danske handelsflåde formuer hjem. En del plantageejere på de danske øer fandt åbenbart en fredelig fremtid derude for usikker. Hjemme bød der sig jo en enestående chance for at placere vestindisk tjent kapital i de skattefri hovedgårde, hvor der var masser af bøndergods og naive bønder som trælle. Nu skulle pisker svinges, ikke over vilde sorte, men over hvide underordnede.

Det har været hævdet, at der fandt en sådan kapitalflugt sted. Der er lidt om snakken, for tre ud af de syv proprietærer, der nu købte og opbyggede de 12 nye herregårde i Syd-sjælland, havde tjent deres formuer på både sukker og slaver. Men Hherregud, statens stolthed, handelen, var jo blot hele denne tids moral og menneskelighed.

Teologen og universitetsrektoren Erik Pontoppidan “velsignede” indledningsvis det florissante 1760 med ordene: “Hvad betyder det, at de sorte slaver er menneskets tjenere, når de ikkun er gjort kristne, frie i Herren?” Alibiet var i orden.

Ryberg delte økonomiske interesser med de tre proprietærer, men han købte kun ét af de nordligste 12 godser, nemlig

De tomme varehuse i årene efter statsbankerotten. Her Vestindisk Handels pakhuis i København, interiør fra vejerboden 1826. (Tegning af Martinus Rørbye).

Øbjerggård, med skovlandsbyen Vintersbølle i syd. Sammen med hele Køng Sogn og kirken skulle han få det til at fremstå som en virkelig demonstration af flid og menneskelighed i forhold til de 11 øvrige godser. Ingen ridefogeds pisk skulle svinges her. Han udstykkede straks som den første godsejer i Sydsjælland gårde og huse. Og han gav de bønder, der ønskede det, *arvefæste* og frihed for hoveri. Herefter fulgte hans sociale reformer gennem hjælp til selvhjælp: Spinderi og væveri, ja, han byggede et eksklusivt hospital for godsets mange trofaste arbejdere.

Humanist eller spekulant?

Endnu ved Rybergs død i 1804 var slaver og sukker en hæderlig og kristelig forretning. Da Danmark som den første kolonimagt forbød slavehandel i 1792, var det kun handelen med og transporten af slaver, der var forbudt – ikke brugen af slaver.

Det er tankevækkende at læse om, hvordan den kristne menneskeven Ryberg i 1782 modtog en taknemmelighedsgave af en af sine kaptajner på verdenshavene. Gaven var en lille

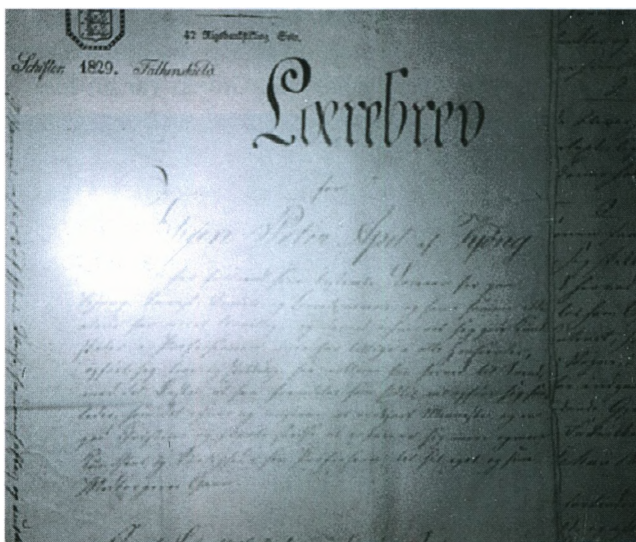

Køng Kirke. (Foto fra 1995).

Ude på Køng Mark opførte Niels Ryberg en mængde husmandshuse af ler og strå. I dag er de gået til, men Hans Hansens hjem har omtrent haft dimensioner som dette hus, der ligger foran Køng Kirke. Her kunne han godt være født. (Foto fra 1995).

Efter en 4-årig læretid udstedte mester Voelker det stolte lærebrev til drengene, hvoraf vi desværre savner Hans', men på Sydsjællands Museum hænger Johan Peter Abels af Kjøng. Abel fulgte med fabrikken til Vintersbølle, han udmærkede sig i at udføre de kgl. initialer i Kjøng-fabrikernes damask.

sort dreng fra Guldkysten i Vestafrika. Drengen skulle straks uddannes, og Niels Ryberg fik "hedningen" kristent døbt Elias. Han anbragte drengen hos godsets egen rare skoleholder, Ditlev Boland, ude i Ring Almue- og Spindeskole. Skolesagen havde Rybergs hjerte – men hvor den stakkels deporterede sorte dreng endte sine dage, fortaber sig i det uvisse.

Med Rybergs død var den florissante tid forbi. Han oplevede ikke den skam af konkurser, der fulgte efter statsbankerotten i 1813. Ryberg døde som den store patriot og filantrop, den kristne og varme menneskeven, der var forgudet af sine underordnede. Og der klemtes mangen en tåre langt ude i sognene, hvor hans hjælp til selvhjælp havde rakt.

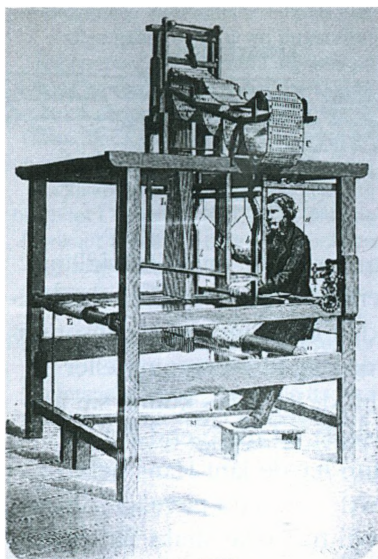
På valsen

Det var en vinterdag lige efter nytår i 1836. Nordenvinden gnavede slemt i ansigtet på en bleg og tyndt klædt 20-årig ung mand, som med en lille bylt på nakken gungrede med

træskoene hen over et par tilfældige rækker af brosten foran huset for i et frejdigt spring at sætte op på sognevejen. I halvdøren til indsiderhuset ude på Køng Mark stod en grædende søster Johanne og mor Sidse med den lille uægte Kirsten på armen og vinkede farvel til Hans.

Slet så frejdig var Hans nu ikke. Det var da ikke uden en klump i halsen, at han tog afsked med barndomshjemmet for – hvem vidste – aldrig at vende tilbage.

Faderen, Hans Larsen, der havde været husmand, men også væver, var død året forinden. Han havde, inden Hans blev konfirmeret, haft hele tre væversvende siddende ved fabrikkens udstationerede

Jacquard-væven var forløberen for al industriel vævning, idet den styrede hulkortmønstreet automatisk. Den var konstrueret af den franske væver, Joseph Maria Jacquard (1752-1834). Industrialiseringen af væveteknikken nåede Danmark i 1830'erne og sendte håndvævere i massevis på landevejen. (Foto fra Sydsjællands Museum 1996).

Fra Køng kirkebog 1828, da Hans Hansen blev konfirmeret: "Forældre: Husmand Hans Larsen og Sidse Rasmusdatter i Køng. Født marts 1815 efter ministerialbog. Hans kristendoms-kundskab: Udmærket, god. Hans opførsel fredelig.

håndvæve. Men straks Hans var blevet konfirmeret, var han kommet i væverlære på fabrikken "af egen fri vilje".

Det havde den ellers strenge pastor Müller noteret sig med et vidende grin, for vilje, det havde den knægt, til mere end at væve. Der var ingen, der skulle holde på Hans. Han ville lære noget mere avanceret end *drejlsvævningen* – nemlig noget om hulkortmønstre dernede på det buldrende og rygende dampvæveri i Køng.

I hjemmet var det dagligt blevet mere og mere kummerligt. Efter at de nyere jacquard-væve var blevet sat ind overalt på fabrikkerne, var færdigt hånd- som maskinvævet drejl blevet solgt billigere og billigere. Efter faderens død havde det været Hans' ældre søster Johanne, der som den ene af kun to kvindfolk i sognet havde lært mandehåndværket vævning derhjemme, og hun var ganske ferm og forsøgte at slå sig selv og familien igennem.

Også mor Sidse havde måttet tage et ekstra tag. Det, hun havde "nemmet" sig hos den rare spindelærerske madam Ane Birgitte Colne inde på spindeskolen i Køng, var blevet endnu mere nyttigt.

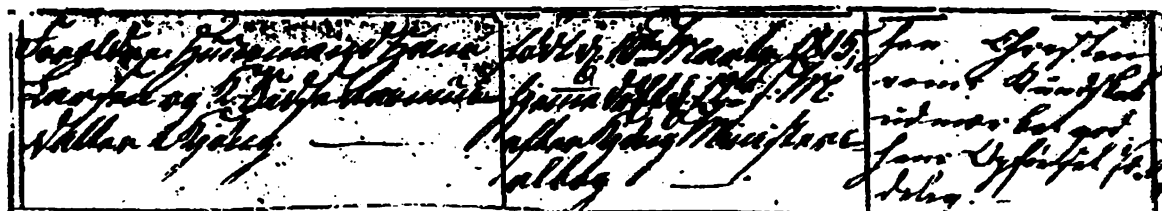
Hans rettede sig og kastede et sidste bekymret blik på hjemmet, Øbjerggårds gamle ni-fags husmandshus uden jord, som var lidt længere end de fleste herude på Køng Mark. Faderen havde, straks efter, at han overtog fæstet i 1801, optimistisk bygget til for egne penge, så huset rummede de tre hjemmevæve. Men fæsteafgiften var og forblev to hoveridage i høsten, klapper, hvis herskabet nu ønskede at gå på jagt, samt fem rigsdaler i rede penge halvårligt.

Ved tanken om penge løb hundrede bekymringer gennem Hans' hoved. Hvordan skulle familien bjerge sig uden ham? Endnu var han ikke tør på kenderne efter kvindfolkenes savlende farvelkys.

Han gjorde sig nogle hurtige forretningsberegninger i faget. Og det så ikke værst ud for dem endnu, så længe spindeskolen udleverede spindehør, og gamle inspektør Voelker på fabrikken kunne aftage og afregne deres klæde. Men de sidste par år havde det knebet med det i lange perioder.

Sammen kunne mor og søster gøre mere end otte *alen* håndværksmæssigt hørlærred om dagen, og det lige fra tråd til

D r e n g e .

Ufgaaede fra Sognet formedelst Bortreise.

Haandtering.	Hvorhen bortreist..	Hvor anført i det alm. Seonf. Reg.	Anmærkninger.
<p><i>Hans Hansen</i> <i>Køng</i></p>	<p><i>Til København</i> <i>Køng</i></p>	<p>1771 1779</p>	<p><i>Udskudt af skudsmålsbogen i 1771 og 1779. Hans Hansen, født i Køng, var en god væver og lærte sin søn Hans Hansen at væve. Hans Hansen var en god lærer og lærte sine elever at læse og skrive. Hans Hansen var en god mand og blev elsket af alle.</i></p>

(Kjøng Kirkebog, Vordingborg Bibliotek).

Den gradvise nedlægning af Køng-fabrikkerne drev de faglærte vævere væk. Hver gang en af dem flyttede, påhvilede det den daværende, fortravede præst, pastor Becher, at føre en udskrivning i kirkebogen. 1. december 1835 skrev han bl.a: "Christopher Hansen, alder 26, væversvend i Køng, bortreist til København. Skudsmål mådeligt. Sidst udkommet fra Møns Tugthus, hvor han var et år. Hans Hansen, alder 18, væversvend i Køng, bortreist til København, skudsmål upåklageligt. Forlod arbejdet efter eget ønske, før kontrakten var ude. Havde i den senere tid været noget forsømmelig i sin gerning." Det har ikke været muligt at spore Hans Hansens færd på valsen fra november 1833 til nytåret 1836. Kirkebøgerne og folketællingerne snuppede kun sjældent de mange på landevejen i de årtier.

Tage Müller, præst. Virkede 1820-1830 i Køng sogn, hvor han utrættelig formåede at forberede sognets fattige drenge til et livslangt selvstudium. Senere biskop i Ribe og konservativt medlem af den grundlovgivende rigsdagsforsamling. Døde 2. oktober 1849. (Bibliograf. Leks. 1926).

klæde. Tilsammen kunne de såmænd tjene en 40-50 skilling om dagen og dermed undgå næringssorger – medmindre klædepriserne faldt yderligere. For den løn kunne de i dagspriser købe sig en tønne byg hver fjerde dag til ølbrygning eller en tønne rug hver syvende dag til brød. Jo, Hans kunne sin aritmetik fra hr. Schønings søndagsskole og mere end det.

Johanne var også god nok. Hun havde lånt Hans hele 12 rigsdaler. For dem kunne han leve – om end tarveligt – indtil foråret i hovedstaden, også selvom han ikke straks fik væverarbejde. Det havde lydt i byen, at den tidligere værkstedsmeister Olsen fra Køng havde startet væveri ude på Amager, og at han havde brug for svende.

Hans havde været den eneste af fabrikkens 12 lærlinge, der boede hjemme og bidrog med sin løn til kost og logi. Men nu, efter at moderen var blevet enke, var der blevet et rend af friere både til moderen og den enlige søster. Det irriterede Hans, og han trængte til luftforandring.

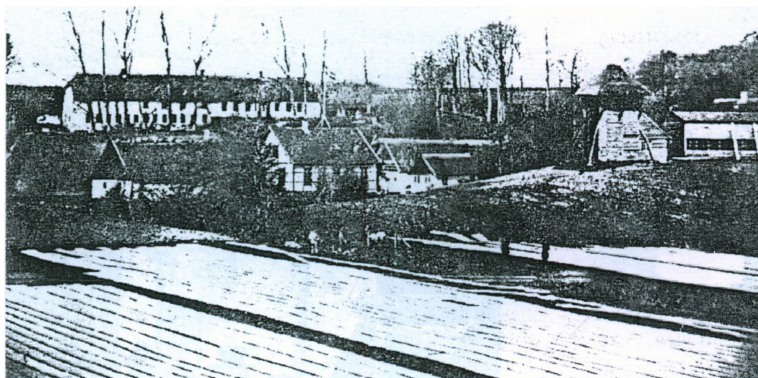
Hans slog sig på brystlommen. Jo, han havde husket sin *skudsmålsbog*. Allerede en af de sidste dage i november havde han været hos den nye præst. Han kendte ham dårligt, og skudsmålet havde været derefter. Men rejsetilladelse til staden, det havde han trods alt.

Han var ikke den eneste væver, præsten måtte sætte på kirkebogens afgangsliste i de dage. Samme uge var tre andre vævere søgt mod København. Det var et sandt opbrud. Og hverken præst eller fabrik gjorde noget for at holde folk i sognet. Sagen var den, at fabrikken, efter at billigt udenlandsk klæde var begyndt at flyde ind i landet, simpelthen havde nedsat vævernes lønninger med hele 25 procent.

Spindeskolen var midlertidigt blevet lukket, og Køng Sogn, der aldrig havde ejet et fattighus, eftersom alle havde haft arbejde, var nu begyndt at udskyde hjemløse fattige til landevejen, som alle de andre sydsjællandske landsbyer længe havde gjort. Hans, der kunne læse aviser, havde længe anet uroen.

Men nu ringede kirkeklokkerne ellers så indbydende. Væve- og hejlemaskinerne var tavse, og gaden lå stille hen. Det var søndag og frem for alt fredag. Dog var der lidt gadeliv. Enkelte af de magre og blege væverfamilier kiggede nysgerrigt og nikkede vidende til Hans, den unge "udbryderlær-

Blegeriet i Vintersbølle. I 1836 blev Øbjerggård solgt til en proprietær Klingenberg. Han forstod sig ikke på vævning og forpagtede Køng-fabrikkerne ud til kunstvævermestrene Sandberg & Olsen, der kørte fabrikken videre med kun seks vævere indtil 1852, hvor Køng fabrikkerne blev nedlagt og flyttet til blegeriet i Vintersbølle. I 1926 lukkede fabrikant Sandberg definitivt fabrikken og solgte det fornemme navn "Køng Damask & Linnedsvæveri" til firmaet Crome & Goldschmidt. Blegningen udgjorde beskæftigelsen for humanisten Rybergs Vintersbøllebønder. De skulle da ikke den lange vej til "hovs" på Øbjerggård. (Foto: Sydsjæll. Museum).

ling". Hans skuttede sig, mens familierne halsede mod øst, ud mod Rybergs rigt udsmykkede købstadsagtige kirke.

Hver sin lyst. Familien Larsen havde ellers aldrig forsømt en eneste søndag i pastor Müllers dage. Men nu og gennem hele Hans' læretid havde gudstjenesten kedet Hans. Den nye præst, provst Becher, gav sig ikke som Müller af med at læse med og overhøre de kvikkeste drenge. Og det var en skam, for deres gamle lærer, Hammer, en tidligere taffeldækker, var såmænd flink nok, men ustuderet. Og han lod bare de kvikke som tunge af drengene om at at røgte sine kreaturer.

Siden pastor Müller var rejst, havde det været søndagsskolens lærer, Schøning, der havde optaget den videbegærlige Hans' søndage med fremmedsprog, geografi, geometri og sådant – men ikke kirkegangen.

Hans sendte en taknemmelig tanke til pastor Müllers lune og tobaksrøgsfyldte studereværelse med alle de nye og spændende, ja, selv udenlandske bøger, han som dreng fik stukket ud. Jo, Müller havde taget sig af ungdommens oplysning. Nu lå sognebiblioteket bare hen med gamle kristen-moralske skrifter.

Pludselig kunne Hans høre væveren Christophers kone råbe: – Ja, ded er rajdi'. Stik ha' kuns halen mellem benene, ha' skrov, og lusk til stad'n me' Hans Lav's, så'n en skvatnavle a' en knæjt. For forsør' kone og unger, ded ka' ha' sgu' itte!

Hans forstod kun alt for godt, hvad konen mente med at luske af sted til staden. Før jul havde sindene i Køng været i kog, for da havde der været et indbrud hos deres kammerat, væver Anders Hansen. Ganske vist vedkom sagen ikke Hans, men han var nu godt træt af den hvisken og tiskten på fabrikken og i byen om, at Christopher havde noget med det at gøre. Han havde vist tidligere været indblandet i noget røveri ved Roneklint i Jungshoved. Det kunne da være alvorligt nok, hvis der var noget om den sag. I hvert fald var Christopher blevet dømt, og han havde bødet tilstrækkeligt i Stege Tugthus med et helt år af sin ungdom.

Ved Rådhusporten.
Bemærk vægteren
på vej hjem.
(Efter M. Rørbyes
maleri ca. 1830).

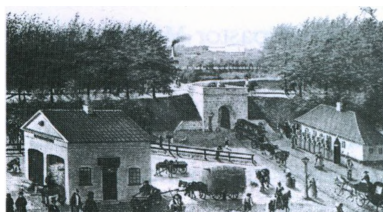
Christopher kunne sit håndværk. Hans og alle på fabrikken havde set meget op til ham, og man havde forsøgt at lure ham kunsten af. Han havde været den, der fik udbetalt den højeste løn gennem sin flid, trods de ellers alt for lave akkorder, som Christopher ustandseligt jamrede sig over. Men nu skulle det være slut.

Fra døren i det lille hus tumlede den lange og ranglede Christopher ud på gaden. Konen kylede hans lille bylt efter ham. Og straks hun så Hans, fnøs hun:

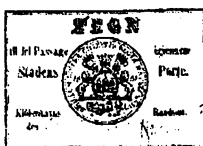
– Ka' I så få pakked' jer, stodder'!

Døren smækkede i, og barnegråden derindefra skar for et øjeblik Hans i hjertet. Men kun for et øjeblik. For nu fik han et kraftigt dask i ryggen af Christopher, der havde samlet sig og svunget sin bylt på nakken.

– Ha! Hans, så kalder frihed'n, landevej'n, kro'rne og stad'n, du, og me' en løn for ærligt arbejde! Kom!

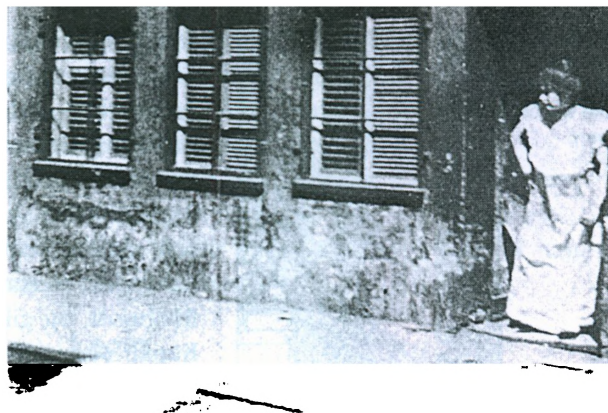
I "Microscopet" nr. 5 fra 1856 findes denne satiriske skildring af trængslen ved en af byens porte, muligvis Nørreport. (Ukendt tegner).

Portbillet. Tegn til fri passage gennem stadens porte. Udstedt på Københavns Rådstue 23. april 1852. (Københavns Bymuseum).

Fodrejse

Ude over den store og ufremkommelige Køng Mose lå på rejsedagen en knugende tung rimtåge, der straks skjulte barnedommens by bag Hans og Christopher. Som de nu travede mod nord, måtte de følge sognevejen fra Køng over Ring og videre mod Lundby, Risby og Bårse. Her stoppede de troskyldigt ved bomhuset, men da det var søndag, og ingen bomholder gad afkræve vandrerne, havde de gratis og helt for sig selv den herlige jævne nye Kongevej, der løb i en snorlige linie fra Vordingborg og ind til kongens by.

Selvom de to væversvende skridtede godt ud, nåede de kun til Tureby Kro, hvor de for et par skilling til staldkarlen sov i rejsestaldens halm efter at have delt Hans' medbragte brød. Christopher skænkede her generøst Hans den første snaps i Hans' unge liv. Den smagte ham ikke, så Christopher hældte ham en ordentlig nummer to op. Det gik bedre. Den varmede, og Hans faldt hurtigt i søvn. Christopher sad og delte resten af halvflasken med sig selv. Han rystede på hovedet og tænkte, at svendebrev eller ej, så skulle knægten nok slå sig igennem i byen. For det var jo Hans, der havde det bedste hoved af alle læredrengene dernede på den fattige fabrik. Ak ja, om nu bare det satans politi og øvrighed kunne lade landhåndværkere som dem i fred. Christopher havde hørt om grusomme mishandlinger af småfolk i stadens fængsler og arbejdsanstalter. Men det blev vel aldrig bedre.

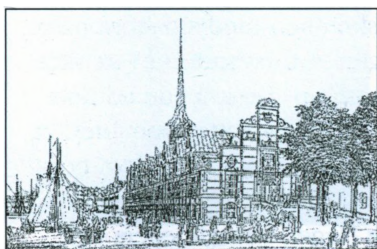

Eksempel på en af de sedler, private folk udstedte under manglen på skillemønt. (Kgl. mønt- og medaljesamling).

København 1836

Hen på mandag aften nåede Hans og Christopher med tyndslidte træskobunde Vesterport. De var også heldige at smutte gennem porten inden kl. 22, hvor gående ikke skulle løse portbillet. Der skulle nok blive rigeligt endda at bruge skillingerne til. Inden for porten stod de to landboer et øjeblik blændede og måbende. Gadelys havde Hans ikke før set. Det var mageløst.

Christopher tog sig dog hurtigt i det. Han var jo den, der havde været i staden utallige gange – ifølge ham selv – og nu, mente han, skulle de skilles for natten. De skulle mødes her ved porten dagen efter og sammen gå ud og finde noget arbejde. Hans skulle bare gå lige frem og ned ved havnen. Der var altid et billigt logi, det hed vist nok noget med Holmensgade, mente Christopher. Men Hans kunne jo bare spørge sig frem. Selv havde Christopher adressen på en væverkammerat, Peder Hansen, som var flyttet herind for et år siden, og ham skulle han nok finde. Her var jo gadelygter. Fandt han ikke Peder – Christopher var ikke så sikker endda

Børsen i København. (Efter en radering af J. Holm efter H.G.F. Holms tegning).

(Fra Chr. Bruuns saml. "Danske uniformer").

Frederik VI, (1768-1839), regerede 55 år, først som kronprins under faderen, Christian VII's, sygdom og fra 1808 som konge. Som kronprins udrød han, da Reventlow forelagde ham udkast til Landboreformerne af 1788, "hellere i dag end i morgen." Han blev livet igennem opfattet som bondens ven, men var også militærkongen, der med alliancen med Napoleons Frankrig førte riget mod afgrunden: Englandskrigene i 1801, tabet af flåden 1807 og tabet af Norge i 1814. Sammenbruddet af den ellers florissante handelstid samt produktionen af den dækningsløse rigsdalerseddell førte til den forarmende statsbankerot i 1813. Før sin død havde han – skræmt af juli-revolutionen i Paris – indført de rådgivende stænderforsamlinger i 1831. Men samtidig op-hævede han i sin "enevældige revolutionsangst" trykkefriheden grundet den tiltagende "skrivefrækhed". Det fik især hos den dannede elite i landet håbet om en reform og en fri forfatning til at bryde. Den reformivrige kronprins blev som fastlåst enevoldsmonark båret til hvile i Roskilde Domkirke af sine trofaste bønder.

– ja, så æh, ville han komme og logere sammen med Hans.

De skiltes, og Hans begav sig fortrøstningsfuldt i den udpegede retning. Herregud! Hvis det bare var det, der var byen. Alle derhjemme havde advaret ham mod dens farer. Men her var i hvert fald ikke lige så skummelt som på Køng Gade, når vagtmesteren slukkede for fabrikslyset. Herinde skulle Hans nok vide at klare sig. Fløjtende gik han over det tomme Halmtorv, fortsatte ad Frederiksberggade, hvor han beundrede Rådhuset, og gik videre ad Rådhusstræde mod Frederiksholms Kanal. Men her må klokken være blevet 22, for vægterne begyndte at slukke den ene gadelygte efter den anden. Og da han var nået ned på Nybrogade, var det blevet buldrende mørkt. Det var rigtig slemt, indtil øjnene omstillede sig. Hans følte sig frem langs nogle mørke bygninger. Efterhånden blev han lidt modigere og spankulerede af sted på det smalle for-tov for med det næste skridt pludselig at stå med begge ben plantet til knæene i rendestenen.

Han famlede rundt og kom op på det tørre fortov. Ad! Selvom det var bidende frost, hev Hans århundreders rådden købstadsstank op med sine træsko. Nu fløjtede han ikke mere. Han tømte træskoene og var grædefærdig over skaden på hans stolthed: konfirmationstøjet. Det var nu mest gået ud over de lange kridhvide uldstrømper, der nåede til knæene.

Hans stillede sig fortabt og tænderklaprende op ad muren. Han anede ikke, hvor han var. For første gang i de to dage savnede han den lune væverstue derhjemme, om der så var nok så mørkt derude på Køng Mark.

Heldigvis kom der en vægter forbi med en hornlygte. Han spurgte bøst, hvad knægten lavede på gaden på denne tid. Hans forklarede om logiet i Holmensgade. Om han havde nogen penge, spurgte vægteren. Det havde Hans. Jamen, så kunne Hans bare komme med, vægteren skulle alligevel samme vej, og ellers skulle han jo slæbe knægten til politigården.

I en kølig atmosfære og uden at snakke sammen fandt de ved vægterens hornlygte over Højbro Plads videre ad Vin-gaardsstræde, slog til højre og stod så foran en skummel byg-ning, Holmensgade nr. 8. Her puffede vægteren noget ublidt Hans foran sig ind ad døren. Han hviskede et par ord til vær-ten, der stod og hang ind over skranken med sin store mave. Værten nikkede søvnigt, og vægteren forsvandt ud i mørket.

Der sad nogle mænd i skænkestuen. De grinede ad den fortumlede og pladdervåde yngling. Hans følte skamfuldt, at de kunne lugte, han kom fra landet på trods af, at han bog-staveligt var dykket ned i og stank af stadens møg.

Værten, der viste sig at hedde Nagel, virkede ellers helt godmodig, da han først havde set, hvad Hans havde af penge. Jo, han havde før indlogeret vævere fra Køng. Men Hans skul-

H.N. Clausen

(1793-1877),
teolog og
politiker.

Udgav
1825

“Kato-
licismens
og prote-
stantis-
mens kirke-
forfatning” –
en lang, ilter

debat modgået af Grundtvig med
dennes “Kirkens genmæle”. Som
politiker i 1830 tilhørte Clausen de
unge konstitutionssøgende medstiftere
af Trykkefrihedsselskabet. I 1840'erne
blev han en fremtrædende national-
liberal politiker. Men det var som
stænderdeputeret for de sydlige øer,
han var bondestandens tro
repræsentant. Ved udformningen af den
nye valglov i 1848 stemte Clausen for
kongevalgene. Han tabte valget til den
grundlovgivende forsamling på Præstø
Torv 5. oktober 1848 til væver Hans
Hansen, Mern. Men som “kongevalgt”
blev H.N. Clausen medforfatter af
grundloven. Efter grundloven og frem til
1863 spillede den rolige, forsonlige
mand over for sine modstandere kun en
mindre rolle som udpræget dansksindet
politiker.

H.C. Andersen. 1805-75.
(Frederiksborgmuseet).

le sætte de pladrede træsko på trappen udenfor, så skulle han nok vise ham et hummer. Underligt med den properhed, tænkte Hans. For gulvet derinde var én vælling af spildt øl, beskidt savsmuld og skråtobakssovs.

Den unge Hans anede ikke, at den fortunlede entré, han gjorde den 2. januar 1836, da han blev puffet over dørtærsklen til Nagels herberg, skulle blive skæbnesvanger for ham og følge ham resten af hans korte liv.

Hovedstaden drager

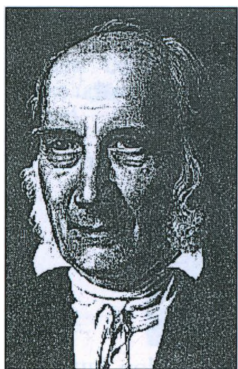
Kun 15 år før Hans kom til København, havde en anden fattig uskyldig knægt søgt sig et hummer i Holmensgade 8. Dengang hed gaden endnu Ulkestræde, og huset havde nr. 108. Det var ejet af *overskærer-enken* Maren Sophie Thorgesen, som drev herberg. Madam Thorgesen var nærmere betegnet bordelværtinde, men det vidste den 15-årige Hans Chr. Andersen fra Odense ikke hvad var. Om aftenen, da han kom til ro, græd den lille Andersen og takkede sin Gud for den venlige madamme, der som en mor havde taget ham under sine brede vinger for en måned for kun 20 rigsdaler – det var alt, hvad Andersen ejede.

Det skal indskydes, at vel snød enken drengen, men der var også dyrtid i byen i 1819, her kun seks år efter statsbanekerotten. Det spisekammer uden vinduer, som Andersen så inderligt takkede sin Gud for, løb op i 240 rigsdaler årligt, hvad der svarede til tre årslønninger for en væver nede i Køng – men her havde fabrikkens folk til gengæld fri bolig.

Den senere så verdenskendte digter H.C. Andersen fortalte som gammel mand om Holmensgade:

“Jeg var midt i Københavns mysterier, men jeg forstod ikke at læse dem. I huset, hvor jeg boede, var en ung venlig dame, der levede alene. Indimellem græd hun. Hver aften kom hendes gamle far og gjorde hende visit. Jeg lukkede ham tit op, han var i en simpel frakke, der var meget hyllet til om halsen, og hatten sad ned i øjnene. Han drak altid te med hende, og da kunne ingen være til stede, thi han var menneskesky, og hun syntes aldrig ret at blive glad, når han kom.

Mange år efter, da jeg var kommet på et andet trin i livet, da den fornemme verden og alt, hvad man kalder salonlivet, åbnede sig for mig, så jeg en aften midt i den oplyste sal en dekoreret fornem gammel herre træde ind. Det var den gamle far i den tarvelige frakke, ham, jeg havde lukket ind. Vi kendte ikke hinanden, han i det mindste anede nok næppe, at jeg havde åbnet ham døren, da han gav sin gæsterolle. Jeg så dengang kun den værdige far i ham og havde alene tanke for mit eget komediespil, ja, endnu var jeg så barnagtig, at jeg legede med dukketeater og syede dukketøj.”

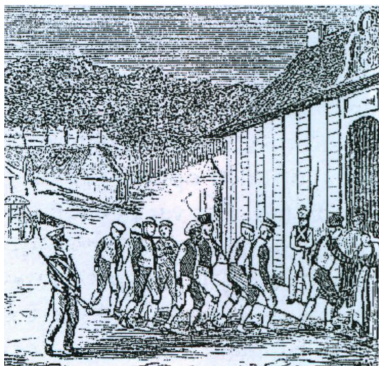
Nikolaj Frederik Severin Grundtvig (1783-1872), præst, digter, videnskabsmand og "åndshøvding". Født i Udby ved Vordingborg. Grundtvig tog teologisk embedseksamen i 1810. Ridder af Dannebrog i

1840. I 1818 giftede han sig med Elisabeth Blicher, som døde 1851. Dernæst giftede han sig med Marie Toft (født Carlsen), enkefrue til Rønnebæksholm. Hermed blev han svoger til Rørdam, som var gift med Marie Tofts søster, Jutta Carlsen fra Gl. Køgegård. Imidlertid døde Marie Toft i 1854, og i 1858 giftede Grundtvig sig atter. Denne gang med den unge enke Asta Reedtz (født komtesse Asta Tugendreich Adelheid Krag-Juel-Vind-Frijs). Asta Reedtz overlevede ham. Billedet viser Grundtvig som 60-årig. (1847 ved Constantin Hansen Frederiksborgmuseet).

J.C.C. Bræstrup (1789-1870), politidirektør. Som Københavns politidirektør 1833-63 var det Bræstrup, der kom til efter 1849 at omorganisere enevældens ortodokse og lem-

fældige politi i en mere liberal retning, hvilket han aldrig helt nåede. Han sluttede sin karriere som diplomat og justits- og kulturminister 1864-1870. (Efter Fortlings & Lehmans litografi).

Stokhusslaver i København omkring 1830. (Tegnet af P. Klæstrup).

Stadens velkomst til en fattig landhåndværker

For den læselystne Hans fra landet blev byens aviser med det samme aktuelle. Han kastede sig over, hvad der fandtes. Med det nye demokratiske væsen, kongens rådgivende *stænderforsamlinger*, var der dukket et nyt liberalt blad op, *Fædrelandet*. Foruroligende som det kunne skrive stik imod Frederik VI's vilje, for kongen stolede Hans på som sin egen og bondens ven. Det var i den konservative og kongetro Berlingske Adresseavis, at Hans her til nytåret kunne læse om håndværkerlavenes protest mod landhåndværkerens urimelige "piratvirksomhed" mod byhåndværkets gamle kongelige rettigheder.

Købstadshåndværkerne havde sammen indbragt deres harmfulde forurettelse over for stænderforsamlingerne i Roskilde, men pudsigt nok var der nu et flertal i forsamlingen imod de middelalderlige *købstadsprivilegier*. Flertallet hævdede, at nu var der brug for en "liberalisering", når nu landhåndværkerne kunne tilbyde kunder i by som på land langt billigere arbejde. Og så var landhåndværkerne så venskabelige frem for de mere selvbevidste byhåndværkere. Forslaget ville blive til ruin og skade for hele løn- og prisniveauet, protesterede de vrede byhåndværksmestre gennem stændersalens yderste højrefløj fra København.

Hans noterede med et tilfreds nik, at også den lokale sydsjællandske stænderrepræsentant, universitetsprofessor H.N. Clausen, havde stemt for bondestandens – den laveste landalmues – interesse igen. For selv den nu så højtærede karl havde jo lidt "hartkorn", et arvet landsted og stod med begge støvler i mulden. Almuehåndværkeren – dvs. bonden, husmanden – kunne stole på professoren. Det sagde da også enhver hjemme i Køng.

Byens gamle kongeligt privilegerede lav rasede og så magtesløst til, mens alskens billige landhåndværksartikler passerede byportene, og alle mulige fattige bondehåndværkssvende begyndte at slå sig ned i byen.

Der var øretæver i luften mellem svendene. Bølgerne gik højt, ikke mindst på byens værtshuse, og Hans og Christopher skiltede klogeligt ikke med, at de kom fra landet. Hans, der bare søgte vævearbejde, havde ingen mesterambitioner endnu. Alligevel blev han pebet ud, overalt hvor han mødte københavnersvende. Febrilsk pløjede han Berlingske Adresseavis igennem under "vævere søges", men fandt intet. Selv til en lav løn var der ingen, der satte væven i gang i de dage.

Tidligt mandag morgen var de to Køngvæversvende ellers fortrøstningsfuldt spadseret lige ind på Køng Damaskfabriks fornemme udsalg. Fabrikken, der var tidens kongelige hofleverandør, havde gennem mange år sit lager og udsalg i den forgyldte Christian IV-sal på Børsen.

Stokhusslaver og offentlig kagstrykning, dvs. piskning, omkring 1850. (Fra P. Klæstrup: "Det forsvundne Kjøbenhavn" 1877-81).

Et par bondesoldater i København (Tegnet af P. Klæstrup til Corsaren nr. 209 fra 1844).

Sikke en velstand og overdådighed. Mellem de smukke varer gik storsnude unge kjoleklædte kontorister, som ikke gad svare de to landvævere, da de spurgte efter deres tidligere fabriksmester, O.F. Olsen fra Køng. Olsen var blevet en stor mand i staden, kongelig agent for Kongs store lager, og foruden det drev han et landbrug ved Vesterbro og et væveri i Dragør. Men her ansatte han nu mest kvindelige vævere, da de var billigere i disse vanskelige tider for branchen.

Endelig kom Olsen selv. Han tog vel imod dem som to gamle kollegaer. Nej, der var ikke meget i vævene for øjeblikket. Kom der igen efterspørgsel på hulkortmønstret dansk damask, som Hans og Christopher mestrede, skulle han nok straks sende dem bud.

Der stod de så slukørede mellem ruller i stabler af de fornemme damaskduge, håndklæder og fornemt sengetøj. Væverne kunne genkende lugten fra de mange alen, de selv havde siddet og svedt over hjemme i Køng. Forrest lå en leverance til tronfølgeren, Christian VIII. Ak ja, og dér var gamle væver Abels sirligt vævede kongelige initialer. Kun Abel fik lov at gøre den kunst. Ham havde fabrikant Sandberg holdt for sig selv hjemme i Køng. Det var nydeligt arbejde, men det mestrede Hans og Christopher da også – hvis de bare fik lov.

Hjem kunne de naturligvis være gået, men der var jo heller ikke noget at bestille. Nu kunne de lige så godt kigge på staden et par dage og se tiden lidt an.

Om mandagen den 9. januar, da deres gamle ven Peter Hansen fra Køng havde fri, havde de tre mænd sat hinanden stævne i Holmensgade nr. 8, Hans' logi, over et krus øl. Kun et enkelt, for det var nu svundet i de få rigsdalere efter en uge i den dyre by.

Det møde skulle de aldrig have gjort ...

Enevældens politistat

Københavns politidirektør, Bræstrup, var kendt som Frederik VI's nidkære mand, ham, der arresterede de redaktører, som skrev enevælden det mindste imod. Han vogtede censuren, men også byens udbredte prostitution og umoral havde hans vågne øje – eller rettere bordelværterne. De "faldne pigebørn" derimod, dem lod hans betjente ofte blive siddende tilbage på pindene i "dueslaget".

Ud på aftenen afholdt et par af Bræstrups betjente en razzia i Holmensgade nr. 8. Køngvæverne og bordelværtinden, der viste sig at være en madam Kaas, som Hans så første gang den aften, måtte pænt følge med til politidirektøren.

Ved ankomsten hos Bræstrup kom væverne hver især i forhør. Meget overraskende for dem oplyste Bræstrup dem om,

Her lå Hans Hansen i Vordingborg
lansenerregiment 1838-40. I den
tidligere kasernebygning i Algade ligger
nu en ejendomshandel. (Foto fra 1996).

at de nu var varetægtsfængslet og sigtet for det omtalte tyveri i Køng. De havde været eftersøgt i en uge grundet en henvendelse fra politimesteren i Vordingborg. Dagen efter kom de i et nyt forhør, hvor det blev åbenbart, at Peter Hansen ikke kunne have haft med tyveriet at gøre, fordi han allerede havde arbejdet i København i et år på daværende tidspunkt. Peter Hansen blev løsladt.

Ugen efter lød fængslingen på *løsgænger*. Også Christopher blev løsladt grundet manglende beviser i tyverisagen. Hans så aldrig mere sit lidt uheldige bekendtskab, Christopher.

Nu var Hans fremdeles under den besynderlige mistanke, at han var tyven, fordi Christophers kone, som Hans aldrig havde talt med, hævdede, at det var Hans, der havde "lokket" hendes uskyldige mand med til staden, efter at Hans alene havde begået røveriet. Men også det, at Hans ikke kunne fortælle andet, end hvad sandt var, at de 12 beslaglagte rigsdaler, han havde på sig ved anholdelsen, var penge, som han havde lånt af sin fattige søster Johanne.

Hans, der allerede hos pastor Müller havde sat sig godt ind i daværende lovgivning, kunne almuens rettigheder fra a til z og var trods sin unge alder så fri at forlange selve direktørens afhøring af Johanne. Men sådan en løsgænger af en knægt skulle ikke være fræk. Ingen københavnsk betjent gad eller behøvede rejse til Køng for at få en fattig ubetydelig piges udsagn i de dage. Selv fortalte Hans senere, at han aldrig kom i yderligere forhør, men blev flyttet til et fængsel nær ved Vesterport.

Hvordan den unge mand kom igennem de følgende fire måneder, hører vi ikke, men det har været frygteligt ifølge andres beretninger om overfyldte fængsler og daglige uberettede prygl af skødesløse umoralske opsynsmænd.

Danske soldatertyper. (Efter F.C. Lund).

Fra det gamle København:
Gothersgade Mølle.
(Vort folk i det 19. årh., 1897).

Natmandsgerning

Hans var ikke den eneste retsløse løsgænger. Muligvis var han med, når fangerne blev kommanderet til i lænker at rense gadens rendestene som *stokbuslave*. Men det er givet, at de nedværdigende fire måneder modnede den unge mands bevidsthed om et bundkorrupt retssystem her i enevældens sidste årtier. Et system, han svor at ville kæmpe imod for sig selv og samfundets svageste.

Forårssol i Frederik VI's stad

Endelig den 6. maj 1836 åbnede fængselsporten sig, og en meget bleg, tynd og bitter ung Hans stod og missede mod forårssolen. Bitter, også fordi Bræstrup beholdt 11 af søsterens rigsdaler til "sagens omkostninger". Hans fik kun den ene rigsdaler.

Men straks Hans kom ud af fængslet, fik han vævearbejde. Han var jo "fri for tiltale".

12 år senere berettede hans fjender ifølge en politiprotokol, som Hans aldrig fik lov at se, at han var blevet hentet den 6. maj af en politimester Frederiksen, ført til byporten og derefter af to Vordingborg-betjente eskorteret til sit gamle hjem i Køng med den klausul, at om han igen kom til København, skulle han indhente politidirektørens tilladelse til at passere byporten.

Selv berettede Hans derimod, at han var så heldig at have arbejde hos en mester i byen gennem to år. Muligvis har det været fabriksejer Olsen fra Køng, som forstod at værdsætte Hans' evner inden for den eksklusive damaskhåndvævning.

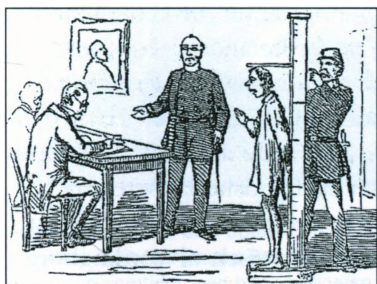
Tiden i København blev dog afbrudt af en mønstring for *lægdsrullen* hjemme i Køng. Da Hans som 18-årig første gang stillede til session, målte han, hvad der var langt over middel hos tidens landsoldat, 172 cm. To år senere målte han 179 cm og var dermed en flot fyr af garderhøjde. Men Hans blev kommanderet til at møde ved fjerde regiment, garnisonen i Vordingborg.

Det gamle ord "byluft gør fri" gjaldt ikke Hans, som var født af bondestanden. Han havde ikke som mange af de fattige fra staden, han sad i tugthuset med, sin borgerlige frihed. Han forstod, at hans næste helvede nu brød løs, men det skulle udstås med oprejst pande. Som befalingsmand fik han en undvegen straffefange, en fynsk sergent. Og de halvandet års tjeneste i Vordingborg var for Hans bare en fordummende fortsættelse af de fire måneder i Københavns tugthus.

"For at omtale krigsstanden: Jeg har udi denne krigsstand ofte prøvet adskillige genvordigheder. Det var altså intet under, at den tillige tabte sin lyst for mig. Har heller ikke nogen tid fundet mig velfornøjet med den, men stedse betragtet den som en byrde på min vandring gennem livet. Thi for-

En bondsoldat på vej til øvelse.
(Skitse af Carlo Dalgas).

Session i 1840'erne. "Skal han komme igen næste år?"
(Folder Landarkivet 1996).

Dalgas som soldat.
(Tegnet af P.C. Skovgaard 1848).

“Nu skal vi alle spare,”
bød Chr. VIII fra 1838-48, og hærens
uniformer og udstyr blev ikke suppleret
stort fra Fr. VI's dage, da treårskrigen
brød ud i 1848. Dyremaleren Carlo Dal-
gas, 1821-51. (Broder til Christine
Stampe af Nysø, herom senere). Dal-
gas faldt som frivillig sergent i treårskri-
gen, men nåede dog at bringe en ræk-
ke gribende skitser fra krigen.
(Fra Rigmor Stampes: “Carlo Dalgas”).

Fra skitsebogen.

uden den megen tvang og hårde kuen, man må her være under og følgelig berøvet sin meste og kæreste frihed, uden hvilken mennesket føler liden fornøjelse ved livet, krigsstan- den er i det hele at regne en almindelig byrdestand for det unge mandkøn. Hastigt forsvinder ånden. Kortspil om penge, drik, dans, sang, støjende skænderier og des lignende har bemægtiget sig soldaterne, og man kan ei agtes på et stille og eftertænkeligt sind.”

Måske lidt hjæpeløst, men det var i hvert fald, hvad fæste- bondesønnen Søren Pedersen fra Havrebjerg på Sjælland noterede om tilfældig behandling og umoral, der ikke var noget for et “eftertænkeligt sind”. Ikke desto mindre var det dagens kost under den lange og udhungrende værnepligt, som var den forbandelse, der alene påhvilede de 90 procent af befolkningen, nemlig bondestanden.

Søren var uheldig at tjene sin i øvrigt højt elskede “soldater- konge” Frederik VI under Englandskrigen (1801-14) gennem ti år. Men han led ikke skade på sjæl og legeme. De fattige forældre hjemme i Havrebjerg forsynede ham med pølser og brød. Og Søren kunne handle med kammeraterne og på den måde stable lidt penge op, mens de fleste soldater led nød og blev sendt radmagre hjem.

Frederik VI's soldater

“Enhver forandring, det være sig til det bedre, ses som en for- ringelse.” Sådan sagde officererne om bondevæbningen under hele Frederik VI's regeringstid (1808-39). Der var i det hele taget en mistillid til det danske forsvar længe efter, at englæn- derne var løbet med den stolte danske flåde. Meget lidt blev ofret på forsvaret, og tjenestetiden blev kortere, men ikke mindre grusom. Den enfoldige danske bonde skulle sandt for dyden strække ryg og selv sørge for sin forplejning.

Hans, der nu havde nogenlunde arbejde i København, vid- ste, hvad der ventede ham. Som barn af bondestanden ærgre- de det Hans, at han var født for sent. I hans fars tid gik alle Køng-lærlinge af bondestanden helt fri for den forhadte vær- nepligt. Det kunne Ryberg selv gennemføre, for lærlingene gjorde et ædelt arbejde for ham og fædrelandet. Men straks staten overtog væverierne i 1820, var der ingen kære mor. Hans delte lod med de øvrige bønderkarle i landet. Hvor han end befandt sig på valsen, skulle han stille årligt til mønstring foran kasernen i Vordingborg, det sjællandske lanseregiment.

Men rent bortset fra nogle hårde nedværdigende spark fra underofficeren ved mønstringen havde rejsen til Vordingborg været god. Den havde givet Hans lejlighed til at besøge moderen. Desværre var det langtfra mere hans hjem, efter at moderen var blevet gift med en yngre væver.

Rosenfeldt Avlsgård, Vordingborg.
(Foto fra 1995).

Den hidsige mand, der havde sparket Hans, var en ung københavner, der var blevet korporal ved "lanserne" i Vordingborg. Først da Hans igen sad vel bag sin væv inde i staden, kunne han sidde og filosofere over ret og uret. Det var især på det sidste, at det var gået op for ham, hvor bundrådent og korrupt enevældskongen behandlede hans og Danmarks største stand, almuen.

Det var i hans korte livs helvede som stokhusslave, at der havde været en mindre fangeopstand. Anførerne var også nogle hårde halse. "Fribårne københavnere", som derefter alle var blevet dømt og hentet af nogle officerer til at gøre tjeneste som "bondesoldater".

Hans huskede tydeligt, hvordan nogle af de hårde drenge græd over nedværdigelsen – frihedsberøvelsen. Den korporal, der havde sparket Hans, var en af disse tidligere oprørere. Han havde vel husket sin medfange Hans, men Hans huskede ikke korporalens navn.

Frederik VI's død i 1839 gjorde ingen forskel. Hammeren faldt. Der var ellers flere af Hans' årgang, der var "heldige" at få stemplet "kasseret". En del, fordi de var under 160 cm i højde, men de fleste, fordi de manglede alle tænder og derfor ikke kunne bide spidsen af patronhylstrets ladning. Hans havde også hørt om jævnaldrende, der selv havde ryddet deres ellers sunde mund for at slippe. Det ville han dog ikke.

Hans tjente nu Christian VIII. Han slap med halvandet års forbandelse med nedværdigende hug og grove skældsord fra de jævnaldrende underofficerer – nogle karle, der end ikke kunne skrive deres eget navn eller læse deres eget fadervor. Dertil kom sultelønnen, der ikke var tilstrækkelig til, at man kunne bispise sig selv, og der var ingen moder, der magtede at sende Hans pølser og brød.

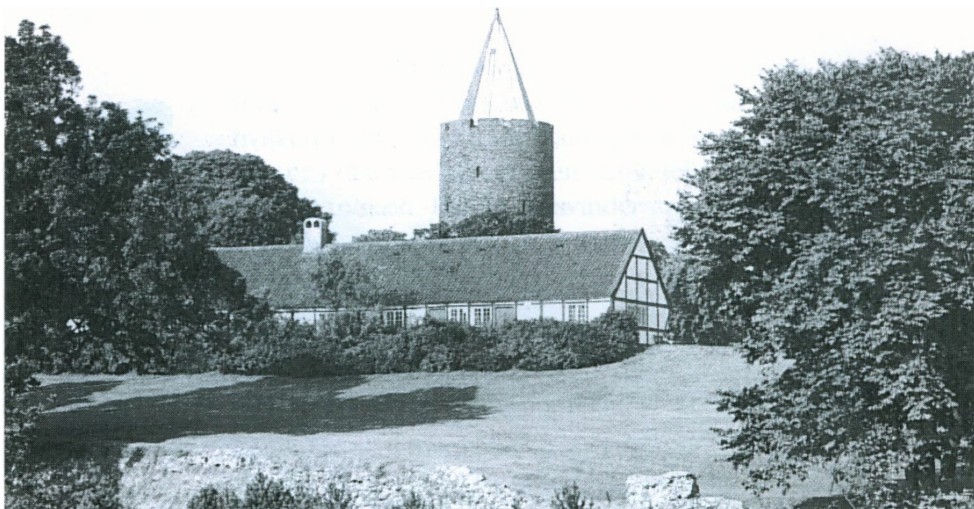
Hans har ingen dagbog skrevet fra tjenesten, i modsætning

Rosenfeldt er en af de omtalte 12 hovedgårde. Den blev opført i en ottekant af konferensråd Reinhard Isling (og samtidig med hans beboelse, Islinge Hovedgaard) ved den oprindelige "Vordingborg Ladegaard" i 1777 ved arkitekt Chr. J. Zuber.

Gåsetårnet,
Vordingborgs
vartegn.
(Foto: Robert
Trojaborg,
Postkort,
Sydsjæll.
Museum).

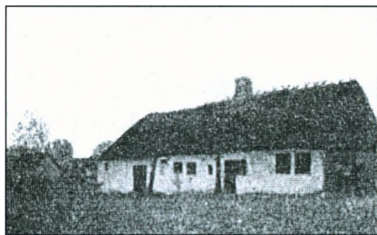
til Søren Pedersen fra Havrebjerg. Han studerede det, han kunne, i sine få frivagter. Han havde anskaffet sig enkelte juridiske bøger. Lidt senere i livet kom en indædt kamp for en almindelig værnepligt for alle danske til at stå øverst på Hans' "frihedsbrev".

Frihedens solstrejf

Det var i foråret 1841, og kastanjetræerne stod med svulmende knopper i den lange allé, der løb lige fra købstaden Vordingborg og mandede ud i det gigantiske røde ottekantede avlsbygningssæt på den gamle Vordingborg Ladegaard, Rosenfeldt. Uden for alleen strakte hovedgårdsagrene sig, så langt øjet rakte, med nyspiret korn, og her var godsets mange fæstehusmænd i færd med tromling og stensamling. Selv hestene slentrede døsig, som om de nød arbejdet med at trække de let rullende tromler, nogle store runde egeblokke. Alt åndede forsommer-idyl, hvis det ikke havde været for en skrigende ladefoged med en pisk, der hundsede med de sindige husmænd.

En mager, men spændstig mand kom fra byen og travede målbevidst op ad alleen. Hans tøj var simpelt, men rent og plejet ligesom hans kortklippede hageskæg, stumpede drejlsjakke, knæbukser, kridhvide strømper og skinnende blanke træsko. Han bar en lille rulle mønstervævet bomuld under armen. Hans ansigtstræk virkede hærgede og alvorsfulde, og han havde et lidt stædigt, beslutsomt træk omkring munden. Det sidste gjorde ham langt ældre, end han egentlig var.

Det var den nu 26-årige Hans Hansen, permitteret bondesoldat, uden en skilling på lommen. Dog blev der til én pægl brændevin, den uundværlige eliksir for en svend på valsen. Nu skulle han slå sig igennem forfra og vise sin kunnen frem, for hvem der ville betale for et stykke ordentligt væverarbejde, og rullen, han bar på, var hans kunstneriske svendestykke.

Peder Hansens fæstehus i Lundby blev revet ned 1919. (Foto: H.P. Jensen 1919).

Peder Hansen (1801-1854), husmand, journalist, agitator, politiker. Enestående begavet selvlært fattig almue-mand. Formåede i sit korte liv på rasende og utrættelige agitationsrejser navnlig i Præstø og Holbæks Amter, hvor mere end 40 procent af fæstegodset endnu i 1840'erne lå i godsernes eje, at indgyde bondestanden mod til at ranke sig og tale egen sag. Han rystede godsejerstanden i kravene om tvangsafløsning af fæste m.m. og fik tilnavnet "den fæle folkeforfører". Ved kongelig forordning udstedtes bondecirkulæret 5. november 1845 netop af frygt for Peder Hansens agitation blandt bønderne.

Peder Hansen blev 1842 tilknyttet det nye blad *Almuevennen*. Han stiftede de første vælgerforeninger på Sjælland, organiserede vælgermøder og opstillede og anbefalede kandidater af bondestanden til de første valg til den grundlovgivende rigsdagsforsamling 5. oktober 1848. Selv blev den utrættelige forkæmper for "bondens totale emanciperings" aldrig foreslået. Her fandt Bondevennernes ledelse vist Peder Hansen for farlig og udfarende. Efter grundloven kæmpede han videre for andre småfolk. Men nu var bondens frygtede talsmand til dels en glemt og opslidt mand. Han blev syg og døde 53 år gammel.

Fri for tiltale

Det lignede en mandsling, en meget bred mand med unormalt korte ben, der kom spærende som en lille pil ned ad alleen med to glammende køtere i hælene. Oppe fra avlsgården hørtes tydeligt den tyske forvalter Jacobsens eder og forbandelser:

– Dein Hund, dein schmutziges Tief, Verräter und Volkenverführer, Raus!

Hans, der gennem årene på sessionerne havde misundt de "stumper", som på grund af deres manglende højde blev kasseret og gik fri, mens han måtte springe i deres sted, tænkte straks, at her var en heldig kartoffel. Staklen ville vel bare tigge et stykke brød. Synet var nu også kosteligt. Manden prustede af sted med hundene efter sig. Nok gøede de og skabte sig, men de skånede som af medlidenhed staklens små ben. Den ellers alvorfulde Hans kunne ikke bare sig for et lille grin.

Men folkeforfører? Smilet stivnede på Hans' mund. Jamen, det var jo Peder Tingløber fra Lundby, "selvtænkere", hans barndomsidol, som han havde mødt derhjemme i Müllers sognebibliotek.

Forvalteren deroppe ved ladegården fløjtede på hundene. Nu tav de, dukkede sig og luskede tilbage. Den lille tætte mand vendte sig mod godset, strakte sine knyttede næver mod himlen og råbte:

– Om der så er lige så mange djævløse som tagsten på Rosenfeldt, da skal Peder Hansen fra Lundby gå den vej, han finder ret. Thi Gud er hans faste borg og vil ham ret bevare, amen!

Peder Tingløber vendte sig og tog sin stolthed, den nye kasket med blank skygge, som bønderne oppe ved Holbæk lige havde foræret ham, af. Han tørrede den svedige pande med en gammel fedtet klud og proppede den i brystlommen på den lige så gamle og slidte *kofte*, der med en lang række af ægte sølvknapper – det var hele hans jordiske formue – nåede ham helt til knæene. Han spyttede og snød næsen med fingrene, som han tørrede på bagen af de gammeldags dyreskinsbukser. Bukserne vidnede om, at de havde fulgt ham vinter som sommer. Men alt i alt udgjorde påklædningen den uniform, der kendetegnede den kendte og frygtede husmandsagitator overalt.

Omsider fik han øje på den unge væver.

– Jamen, er det ikke Hans Lavs'. Hans? Hva' gør ha' på de her kanter?

Hans hilste ærbødigt den ældre sognebroder og tog sin flaske op af brystlommen og bød ham på en snaps.

Den prustende Peder sagde mange tak, og de to bysbørn lod sig dumpe ned bag et kastanjetræ. De skålede, og flasken

gik fra mund til mund.

Peder var på vej hjem til konen i Lundby. Han havde travet Lolland-Falster tyndt og samlet 3347 underskrifter hos gårdmænd såvel som husmænd på et andragende sendt til bønnerrepræsentanten H.N. Clausen i Roskilde Stænderforsamling. De havde skrevet under på kravene om 1) at godsejerne straks skulle tilbagegive fæsterne deres retmæssige jord, 2) fjernelse af godsernes skattefrihed, 3) afløsning af kirkens naturalie-tiende og, hvad der især måtte interessere Hans og enhver af bondestanden, 4) almindelig værnepligt.

Nu ville Peder på vejen hjem informere de forarmede fæstehusmænd om deres ret og agitere for et par underskrifter her hos "slavehandleren" på Rosenfeldt, men så kom den tyske slavepisker Jacobsen med hundene.

Hans spurgte forsigtigt:

– Slavepisker?

Peder, der kendte "godsejeraristokratiet" indefra, blev ophidset.

– Ja, se det er fejlen ved ungdommen. I ser de slavepiskere som jeres beskyttere og kærlige patriarker.

Hans indskød, at faderen altid med tårer havde plejet at mindes Ryberg som hele godsets velgører.

– Jovist døde en menneskeven med Ryberg. Men tag nu de her nye proprietærer. Først Isling, der byggede her for penge, tjent på slavehandel, og nu Oxholm på Rosenfeldt, der er søn af den dansk-vestindiske guvernør. Se, først piner aristokraterne vore sorte brødre, og nu udsuger de vore egne standsfæller, bønderne. Næh, Hans! Der bliver ikke fred i Danmark, før det sidste gods er brændt af!

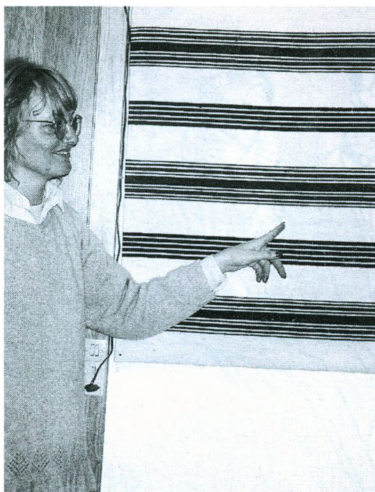
Det gav et sæt i Hans, og det morede Peder. Han var i sit es, når hans sprogbug virkede.

– Ser du, min unge husmandssøn og væver, så længe halvdelen af Præstø Amts og vel tre fjerdedele af Holbæk Amts bondestand, her hvor nøden er allerstørst, er slaver for de blodsugende aristokrater af nogle få godsejere, så længe skal de bæve for den ubetydelige Peder Hansen. Thi han har intet at tabe, men vil kæmpe til den sidste blodstråbe for bondens totale emancipation!

Hans var dybt imponeret over Peders brug af fremmedord, men indvendte dog, at det vel næppe stod så galt til med gårdmændenes frihed på Sjælland.

Peder fór op.

– Du har væ't for længe i byen, Hans! De små selvejer' som fæstebønderne ved alle vel, at vi kuns er aristokratiets hunde. Ham deroppe og hans spytslikkere af tjenere siger "du" til dig, men han har endnu den jordiske ret til at kaste dig for herredsfogeden, hvis du titulerer ham med et "du". Er ded

Hans Hansens oldebarn, Tove Gullach Hansen, præsenterer et stykke olmerdug, vævet af Hans Hansen. Det er et demonstrationsstykke, som i dag hænger hos oldebarnet, Einar Plovmann, Ø. Egesborg.

På denne tid åbnede fru Marie Toft Rønnebæksholms sale for lægprædikanterne. Nu måtte frittænkende grundtvigianske præster deltage eller stå surmulende i skyggen af bevægelsen. Foto fra 1996.

menneskelighed?

Hans rystede på hovedet.

Peder gik over til at erindre sin tid som tingløber for en fuldmægtig Handrup inde i Vordingborg. Handrup stjal af kassen. Peder krævede kun regninger op for ham, men ved en kasseopgørelse i 1835 blev Peder fængslet for at have udstedt falske kvitteringer og beholdt pengene. Peder pegede på Gåsetårnet.

– Dér, Hans, ku' aristokraterne holde en simpel almuemand uskyldigt arresteret uden retssag i otte uger! Ja, der var jo ikke engang to alen i mit beskidte hummer, og da de slap mig ud, tog politiet uretmæssigt de 35 rigsdaler for mit "luxusophold". Dem har jeg fattige mand aldrig kunnet drive op. Men "fri for tiltale" blev jeg dog.

Nu måtte Hans afbryde Peders talestrøm. Hans berettede roligt om sine samtidige lemfældige 16 uger i Københavns tugthus.

Peder lyttede bedrøvet og sagde:

– Pas på, min søn. Aristokraterne slipper dig aldrig. Selvom du er "fri for tiltale", forbli'r du "pletet" og under mistanke.

Han lo og slog til Hans.

– Hør, vi to gamle Køng-konfirmander har vist ét til fælles. Hans så uforstående på Peder.

– Jo, aristokraternes fordømmelse af os. Vent og se! Og nu farvel, unge Hans!

Da mændene skiltes, stod Hans længe og så efter den ejendommelige lille stridsmand. Så besluttede han sig til ikke at gå op til Rosenfeldt og søge vævearbejde efter den snak, men i stedet vendte han stik mod øst og gik over mod Øster Egesborg. For der kendte han en fattig bondevæver, der nok kunne yde en farende svend logi for natten.

Foto fra 1996.

Verdslige prædikanter blev ikke bare et fagforeningsspørgsmål. Enkelte embedsbrødre deltog virkelig i 1840'ernes møder uden for kirken. "Sophie, der forsøger at omvende tre præster til kristendommen". (Fritz Jürgensens tegning i "Gyssebogen" 1986).

Ukrudtet i Herrens forsøgsmark

De "gudelige forsamlinger" nærmede sig Mern Sogn i foråret 1842. Pastor Rørdam skrev til Grundtvig:

"Provst Nielsen i Langebæk har skrevet. Han er bange for at få denne pastor Lindberg til egnen, fordi han er venligt stemt over for de gudelige forsamlinger. Men hvordan er dog denne ædle og lærde dr. Lindberg kommet i kast med sadelmagere og andre? Lokalt har præsten Lund i Udby (Grundtvigs fødesogn, forf.) klaget til sin biskop, fordi en præst (Rønne fra Høve, forf.) har deltaget i en gudelig forsamling hos mølleren i Grumløse (Udby Sogn, forf.). Men provst Nielsen mener nu ikke, at vi skal være så bange for Lindberg, men nærmere for de gudelige forsamlinger."

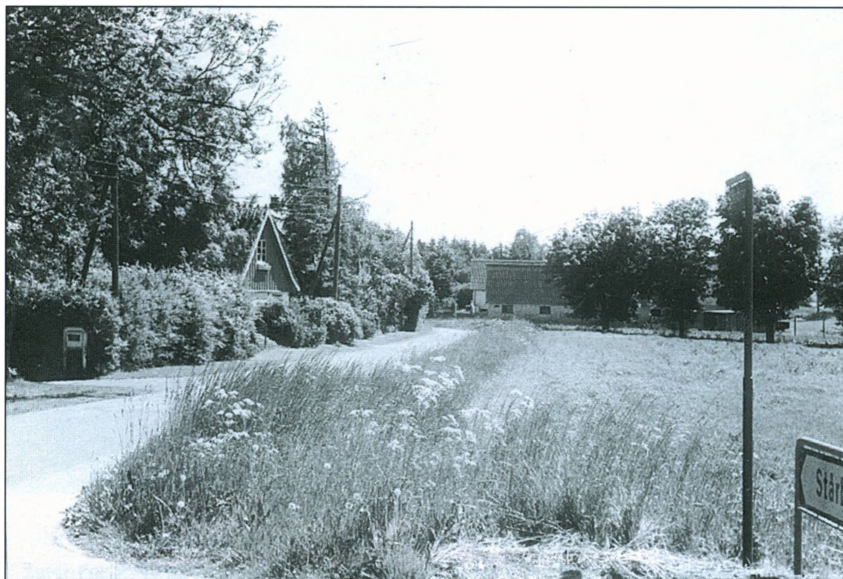
Året efter skrev Rørdam atter til Grundtvig:

"Nu varer det ikke længe, før jeg har gudelige forsamlinger her i sognet. Sidste søndag (19. februar 1843, forf.) holdtes en meget talrig forsamling i Staarby i Øster Egesborg Sogn, en naboby til Mern, og da lederne rejste (det var Niels "Post" og Jacob Fisker fra Sydvestsjælland, forf.), sagde de, at de næste søndag ville komme til Mern. Men om de får nogen fremgang, vil tiden vise. Og det vil undre mig, om det sker. For det første fordi folk her går særdeles flittigt i kirke. For det andet fordi jeg har i sinde at blive hjemme og lade dem, der går i forsamlingerne, skøtte sig selv. Søtoft derovre er meget oprevet. Men det hele er i grunden en ligegyldig sag. Hver sin lyst. Jeg mener som så: Lad hvem der vil, gå, og hvem der ingen lyst har, blive hjemme."

Rørdam, bondepræsten i Mern, var nu ikke så sikker endda

Niels "Post" Jensen (1826-75), gårdejer, Stenstrup. Sjældent findes et foto af fattige amuemænd fra 1840'erne. Som her i Aage Lambert Jensens "De gudelige vækkelser i Sydsjælland 1840-50". (P.A.H.S. årg. 1953-56).

I Staarby holdtes de foruroligende møder i foråret 1843. (Foto fra 1990).

Det nationale spørgsmål optog andre end grundtvigianerne i 1840'erne. Fra hovedstaden kom M.A. Goldschmidts danskvenlige satire Corsaren: "Tyske Mikkel begynder nu at give lidt bedre køb – ikke fordi han er bange – Gud bevares! Men af pure ædelmodighed og fredsommelighed."

og forlangte, at Grundtvig skulle diktere samlingens art. Han fortalte om Grundtvigs forsøgsmark, hvor Grundtvig "gødede jorden" med historiske forsamlinger:

"Se, det muntrer folk. Jeg fortæller om Thors bedrifter og synger om kong Skjold, Frederiksborg Slot, bondefriheden, kongehånd og folkestemme, om Holger Danske. Jeg studsede ved at se kvinder i forsamlingerne. Men nu tier jeg."

Der var også rigeligt at tage stilling til. Selv arbejdede Grundtvig og andre ihærdigt for at indføre dansk som hovedsprog i skoler og kirker samt i grænselandet Slesvig-Holsten. Nu skulle der ryddes ud i al "fortyskning" nord som syd for Kongeåen.

Som "eleven" fulgte Mernpræsten, Rørdam, lidt naivt mesteren, Grundtvig:

"Af grunde, som jeg ej begriber, holder hun (dronning Caroline Amalie, forf.) på tyskens enevoldsmagt. Men nu har jeg sagt hende min mening! Hvorfor holder broderen (hertug Christian August, forf.) på det samme?"

Og så var der spørgsmålet om en skolelærer, en Rasmus Sørensen, der uden at have spurgt Grundtvig havde i sinde at oprette en højskole for bønder! Rørdam vidste, at den frinsindede grev Knuth nede på Lolland allerede havde ydet 500 rigsdaler dertil.

Grundtvig svarede på alle de store problemer på én gang:

"Hovedgrunden til, at doktoren holder på tyskernes hånd, er naturligvis, at brødrene (søskende fra Augustenborg på Als, forf.) gør det. De håber at skille Slesvig-Holsten fra Danmark. Men de tvivler på, at det vil lykkes, medmindre sprogbandet sønderrives. De dårer! De kunne jo blive hele Nordens kongeslægt, mens tyskeriet sikkert kun giver dem en lang næse! Med de gudelige forsamlinger havde det vel hos Dem ingen synderlig fare, når ikke kirkesangen her er så død."

Grundtvigs kongstanke angående en sjællandsk højskole var at omdanne det tomme Holbergs Akademi i Sorø til en eksamensfri pendant til hans lærde venner og universitetet i København (hvad han aldrig fik gennemført). Derfor fandt

Hovedbygningen på Høvdinggård, opført af Bilsted i 1852. (Foto 1996).

han slet ikke lejlighed til at svare eleven (Rørdam) angående en bondehøjskole – oven i købet en bondehøjskole startet af en ubetydelig skolelærer på Sjælland.

“Hvorfor har jeg længe ikke hørt et muk fra Dem? Blev De måske stødt, da De var herinde? Hils nu Deres kæreste, hvis hun ikke er lige så bange for at tænke på mig, som hun var for at se mig! Hils endelig Aagaards på Islinge, når De ser dem. Deres ven, Grundtvig.”

Fra adelsdame til præstekone

I eftersommeren 1842 blev den 37-årige ungarl pastor Rørdam forlovet med den kun 17-årige komtesse Amalie Knuth, Lilliendal. Den purunge pige fik straks et skudsmål fra Rørdams moder, Trine Rørdam:

“Hun taler kun lidet, og ej i forældrenes nærvær. Hun er strengt opdraget. Dog taler hun vel engelsk, fransk og tysk. Men det behøves alt sammen ikke til at blive en god præstekone. Gud velsigne Peter!”

Dronning Caroline Amalie fandt det særdeles gavnligt, at Gud nu endelig førte en adelig brud sammen med hendes yndling, Rørdam:

“... at den kærlige Fader i Himlen lader ham smage livets fulde sødme ...”

Derimod var vennerne, heriblandt Grundtvig, imod forbindelsen:

“Den modne mand er så betaget af Amalies ungdom og ynde. Han regner med at kunne vinde hende med sin livsbe-
tragtning og sine interesser. Men hun står ikke alene.”

Rørdam måtte til sidst give ophæve forlovelsen efter mange pinlige breve fra Grundtvig (breve, som besynderligt nok er gået tabt).

Grundtvigs venner var samtidig helt naturligt Rørdams ven-

Øster Egesborg kirke med grev Knuths smukt bevarede tiendelade.
(Foto 1996).

ner. Derfor glemte Grundtvig aldrig et "hils vennerne på Islinge!" Det var et venskab, der bundede i Grundtvigs korte tid som kapellan for faderen i Udby Sogn og Ørslev Sogn 20 år tidligere. Familien Aagaard fra Islinge ejede Ørslev Kirke og sogn, som var et anneks til Udby Sogn.

Kort efter Rørdams ankomst til Mern kørte "Islingerne" gladeligt søndag efter søndag den halvanden mils vej til Mern Kirke for at høre den spændende nye grundtvigianer prædike. En datter, Charlotte Aagaard, erindrede mange år senere om Rørdam:

"Gud glæde Rørdams sjæl for alt, hvad han har været for moder og fader."

Hun mindedes endog hans lidt bondske prædiken:

"Gamle heste skal fødes med den rene og skære havre, og syge og svage skal også fødes med Guds rene og skære kerne. Thi i troen og fadervor er der ingen avner!"

Nabosognet og Øster Egesborg Kirke var ejet af grev Knuth fra Lilliendal. Herskabet her var derimod aldrig blevet set i Mern Kirke. Måske sympatiserede de slet ikke med grundtvigianerne.

Grev Knuths gods skar også en irriterende kile ind i Rørdams kirkeby. For greven ejede alle fæstegårde og huse nord for åen i Mern. Af samme grund havde husmændene og håndværkerne deres daglige hoveri og fæsteydelser at lægge på godset. Fx vævede og spandt Nr. Merns husmænd for grev Knuth, snedkeren lavede møbler for ham, osv. Øster Egesborgs og Nr. Merns bønder stod sammen i de fælles byrder. Og der blev knyttet venskaber på tværs af sogneskellene.

Ejeren af Mern Kirke, Bilsted fra Høvdinggård, opkrævede godt nok tiende i hele Mern Sogn. Det var ham, der lønnede præsten, og han blev sammen med sine funktionærer set i kirken.

E. Bilsted

E. Bilsted, cand.jur.
(Litogr. foto: Langebæk Lokalhist.

Nicolai Bierfreud Søtoft (1790-1844), dramatiker og præst. Søtoft gik først i Vordingborg Latinskoie, senere i Nykøbing F. Teolog i 1816. Samme år fik han opført sin kontroversielle, satiriske komedie "Aandernes Maskerade". Her forherligede han sit ideal, Oehlen-schläger, og han angreb Baggesen, Ingemann og Grundtvig (heraf grundtvigianernes vrede). Blev præst i Præstø efter Grundtvig i 1823 og i Øster Egesborg 1835-44. Skrev en lang række upågtede dramaer, bl.a. "Christian IV's Dom", som blev opført på Det Kongelige Teater 1821, og "Et Pantheon", som blev opført samme sted i 1842. Efter det faldt kritikken over Søtoft, der ikke var nogen stærk natur. Han blev sygeligt skuffet. Rørdam beskrev ham i 1848 som "jamrende og overset". Efter hans død blev hans embede i Øster Egesborg besat af adjunkt ved Vordingborg lærde skole, H.P.C. Dorph, som var svigersøn til Aagard, Islinge. Ham kunne Rørdam og grundtvigianerne udmærket bruge.

Gudelig forsamling af almuefolk på en bondegård omkring år 1860. Bemærk den kjoleklædte degn i midten. (Tegning af Dalgaard. Hirschprungske Samling).

Rørdam brød sig ikke om Øster Egesborgerne og deres pastor, Nicolai Bierfreud Søtoft. Og det skulle blive værre endnu. Straks Rørdam kom til sognet, klagede han over, at der blev stjålet korn fra hans loft, plovskær fra hans plov i marken, sko fra hans levende hest osv. "Og det var de Egesborg-tyve, thi ræven stjæler ikke nær sin hule!"

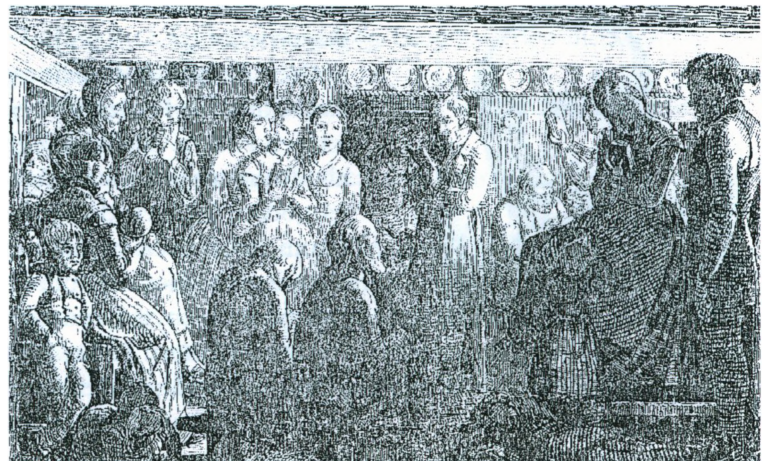
De gudelige bevægelser i Øster Egesborg

I Øster Egesborg var de gudelige forsamlinger også kommet for at blive et godt stykke tid. Og de udviklede sig til mere, end det grundtvigianske ånds-aristokrati kunne stoppe. Det var et slags folkeoprør med religiøse og politiske elementer af social og økonomisk art.

Det var i disse forsamlinger, at landbostandens underklasse – væverne, skrædderne, husmændene og daglejerne – først opdagede, at almueskoleloven fra 1814 havde givet dem en mulighed for at lære at læse, skrive og tale til husbehov. Og her i ligestillingens lag drejede det sig om at argumentere og fremlægge en sag uden at blive genert. Igennem disse forsamlinger svandt almuen århundredgamle skræk for de store. Her turde man i sluttet selskab sige godsejerne og aristokratiet imod.

De gudelige forsamlinger var forstadiet til den parlamentariske virksomhed for den brede befolkning. Nok var det vækkelsernes religiøsitet, der understregede ligheden og tanken om menneskerettigheder. Herfra, og længe inden folkehøjskolerne dukkede frem, vågnede en bevidsthed om rettigheder, der var nyttige i det kommende selvstyres famlen.

Møderne kaldte folk til fra mange sogne. De eneste bøger, de anvendte, var Luthers forklaringer og Brorsons salmebog.

Bøn fra Herrens forsøgsmark

Sidst på året 1843 skrev pastor Rørdam til Grundtvig:

“Når De ser dronningen, ville jeg ønske, De talte med hende om skolesagen, at den kunne blive sat i gang. Nu ville den stilling ret glæde mig. Al den kraft, der er i mig, ville så komme for en dag. For at gøre rigtig gavn behøver jeg være mellem mennesker ...”

Mellem Rørdams venner var det en kendt sag, at Rørdam, inden han kom til Mern, appellerede til dronningen om embedet som skoledirektør i København. Nu efter en hævet forlovelse var han åbenbart træt af landet og ønskede at komme “mellem mennesker”. Det var for så vidt en meget udbredt desperation blandt landsbypræster, og navnet “bondepræst” blegnede da også stærkt for eftertiden. I øvrigt fandt Christian VIII og kancelliet på trods af alle Rørdams andre gode egenskaber ham umulig til det administrative. Han fik aldrig stillingen.

Otto Diderik Lütken (1793-1866), præst i Mern Sogn 1841-1866. Lütken var besjælet af landets "opkomst" og var tæt knyttet til Kgl. Danske Landhusholdnings-selskabs virke. Han udgav bl.a.

medlevende økonomiske afhandlinger, skolebøger, 266 lystige og alvorlige sange og som den skikkelige teolog også afhandlingen "Teologisk Ensidighed og Kristelig Fordragelighed". Lütken elskes og huskes for sit utrættelige arbejde for sognets fattige og skolevæsnet. Det var sager, hvor han gang på gang og uden at tøve bebrejdede herremanden dennes svigten i det fattige sogn. Til sin efterfølger overdrog han et inspirerende mønsterbrug af en præstegård med utallige moderne forbedringer og en stor og flittig om end fattig menighed, der så op til deres venlige og hjælpsomme præst. (Foto: "Sognepræsterne i Mern" V.M. Meinersen. Hist. Samf. f. Præstø Amt 1935).

Et fattigt sogn på vej mod en uundgåelig konflikt
Det ikke helt almindelige landsbynavn Mern menes opstået af "mosen", dvs. det store område Maglemosen vest for kirkebyen Mern, idet mose på gammelt dansk er myræ, som igennem tiderne kan have dannet Mæhren – Mehren – Mern.

Landboreformernes udstykningsbølge var overstået i Danmark, da landmåler Johnson endelig i 1816 kunne fremlægge det på foregående side viste matrikelkort for hele Mern Sogn. Forhalingen skyldtes, at det halve af godset Lilliendals gårde i Nr. Mern nedbrændte i 1776, og den daværende ejer, Lillien-skjold, nyopførte, belært af Bernstorffs tidlige reformer i Nord-sjælland, de seks gårde helt ude på overdrevet. Men ak! Bønderne klagede over spøgeri derude på det åbne land og bad så mindeligt om at blive flyttet tilbage til den lune landsby. Til sidst blev det en vred godsejer for meget, og han bekostede tilbageflytningen omkring 1788, og det netop, da hele landet stod i udflytningens og reformernes tegn.

Dengang og længe endnu skulle samtlige landsbyer og deres beboere forblive fæstere af "bøndergodset" i et sogn. Det var ejet af egnens tre herregårde – undtaget var naturligvis stiftsøvrighedens præstegård (se matr. nr. 1 i Nr. Mern). Derfor var kirkebyen Nr. Mern nord for Mern Å ejet af hovedgården Lilliendal i Øster Egesborg sogn, mens de små byer Tågeby og Sandvig helt var i eje af Oremandsgård i Allerslev Sogn. (Se den markante Sandvig-stjerneudstyknings. Her var ingen parceller til byens huse, hvis beboere vel navnlig skulle ernære sig ved fiskeriet).

Syd for åen ejede godsejer Bilsted sognets herregård, Høvdinggård. Han var samtidig hele sognets *kirketiendetager*. Han ejede kirkebyen Sdr. Mern samt landsbyerne Kindvig og Sageby. Åen deler markant kirkebyen i Nr. og Sdr. Mern. Fra gammel tid var Nr. Mern den mest forarmede by i hele Vordingborg Krongods. Her var seks bønder efter hinanden blevet indsat på gårdene ved magt kun for at lide døden ved strafarbejde på flådens Bremerholm i København, simpelthen fordi de ikke kunne klare nogen fæsteafgift til kongen. Deres ulykke var den, at deres jorder omkring den udstrakte Maglemose bestandigt var oversvømmet pga. en helt anden interesse, nemlig opdæmningen fra kongens vandmølle i Sdr. Mern.

Desuden var Nr. Mern fattig på skov og eng i modsætning til det lidt rigere Sdr. Mern, der dog rummede nogen skov samt eng- og græsningsrettigheder mod øst og ud mod stranden (Bøgestrømmen). Skovtyverier var et stort problem især mellem bønderne i Nr. Mern. Men de hørte op i 1820'erne, da daværende landøkonom og præst O.D. Lütken søgte Lilliendal om ret til tørveskæring for de frysende Nr. Mern-bønder.

Det indeklemt fattige sogn levned, som det ses, ringe

Peter Rørdam
som 35-årig.
(Litografi
H.R. Hansen).

Peter Rørdam (1808-1883), præst i Mern 1841-1856. Fik Dannebrogordenen 1874. Lützens efterfølger, men først og sidst Grundtvigs discipel. Grundtvig omtalte stolt Rørdam til sine venner som "bondepræsten" i Mern. I modsætning til forgængeren gik Rørdam gerne og sikkert på de bonede gulve. Han nød stor opmærksomhed som ven af kongehuset fra sin tid som lærer ved dronning Caroline Amalies asylskole i København, sin gang på egnens herregårde og især sin omgang med aristokratiets damer. Han holdt af at køre standsmæssigt, ride dyre heste og omgive sig med tapre danske krigere. Som dreng drømte han om at blive rytterofficer. Men det var som den impulsive, sprudlende prædikant, den troende præst og den store salmesanger, han samlede en stor og engageret menighed, som ikke mindst bestod af fremtrædende købstadsborgere og herskaberne fra "troende" herregårde langt uden for sognet. Det er ligeledes den sprudlende personlighed, tro grundtvigianer, salmesanger, kristne selskabsmand og "bondepræst", der er beskrevet overalt i litteraturen, hvor Rørdams familie fremhæver hans motto og eftermæle: "Kærlighed, frihed og sandhed".

Lucie Charlotte Amalies
(1828-1853),

Hun var komtesse af Knuth til Lilliendal og for en kort tid forlovet med Rørdam.
(Fra familien Knuths privatsamling).

eller slet ingen plads til tilflyttere og nybyggere. "Bare der kunne gøres noget for de talrige jordløse husmænd," skrev den grundtvigianske præst Peter Rørdam i Mern til Grundtvig i 1841 om indsidderne. Men det kom der ingen løsning ud af, for Grundtvig svarede, at der ikke skulle røres ved godsejernes hævdvundne ret til folk og jord. Hvad husmandsjorden angik, var der dog gjort et mindre tiltag. I 1814 havde landmåleren tilgodeset husene i Sdr. Mern med lodder og i 1816 i Nr. Mern (se kortet).

Merns eneste nybygning i "reformtiden" fandt også sted. Det var en husmandskoloni på ti parceller i Nedermarken (dengang Nedenmarken), som ses i forlængelse af præstegården eller Nr. Merns gamle overdrev. Derude blev det den senere så navnkundige bomuldsvæver Hans Hansens hjem 1844-1867.

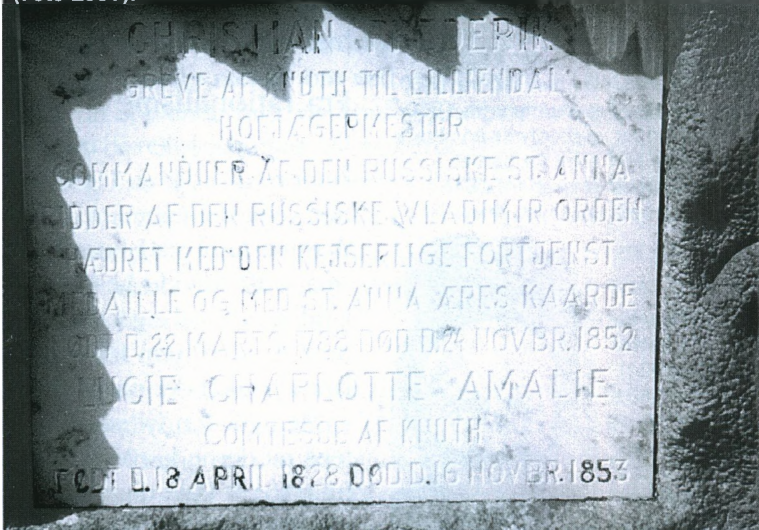
I Sageby nedsatte en velhavende fæstegårdmandssøn, Lars Larsen fra Viemose, sig som fæstegårdmand. Han kunne alene fæste gårdene matr. nr. 5 og 6 under Høvdinggård, og en sådan mand blev straks udpeget til sognefoged.

På den gode jord matr. nr. 6, 7 og 11 i Sdr. Mern, som grev Knuth, Lilliendal, ikke kunne sælge til de fattige bønder i Mern Sogn, byggede Høvdinggårds godsforvalter og proprietær, Wilhelm Boserup, gården Stenlængegård omkring 1858.

Det var samtidig med, at bomuldsvæver Hans Hansen måtte købe sig til den afdøde svigerfaders fæste af grev Knuth på Lilliendal på det lille hus med seks tønder land i Nedermarken ved Mern (se matr. nr. 10 b Nr. Mern).

Rørdam mente at tale til dem alle, men sognefogeden,

Gravsten, Christian Frederik, greve af Knuth (1788-1852). Og datter: Comtesse af Knuth Lucie Charlotte Amalies (1828-1853). familie gravsted Ø. Egesbørg Kirkegård. (Foto 1997).

Hans Hansen (1815-57), Nedsatte sig som bomuldsvæver i Nedermarken i 1845 og blev gift med husmand Peder Rasmussens datter Ane Kirstine. Parret var indsidere i svigerforældrenes hus og havde en beskeden biindtægt. Folk kom til Hans Hansen med vanskelige skrivelser til myndighederne. Han havde desuden flere tillidshverv, bl.a. livsforsikringen for husdyr og en mindre brandkasse. I 1857 efter svigerfaderens død indløste Hans Hansen nyt fæstebrev på husmandsstedet. I 1860 døde Ane Kirstine, og året efter giftede Hans Hansen sig med Maren Albrecht datter fra Viemose. Parret var pålagt Hans Hansens tidligere svigermoder Johanne Hansdatters aftægt. Dette skulle senere medføre Hans Hansens arrestation for "giftmord på Johanne" og hans egen tidlige død. Hans Hansen blev som den første af bondestand i Danmark valgt til den grundlovgivende rigsdagsforsamling 5. okt. 1848, men måtte trække sig igen 16. okt. 1848 på grund af en bagvaskelseskampagne ledet af fire præster i valgkredsen. Hans Hansen blev desuden valgt til Mern Sogneråd, hvor han sad fra 1860 til sin død. Han var ydermere fra 1850 lokalformand for valgbestyrelsen i kreds fire i Præstø Amt samt for partiet Bondevennernes Selskab fra 1846. (Foto: Langebæk Lokalhист. Arkiv)

Maren Albrecht datter (1828-1924), Viemose. 1861 gift med væver Hans Hansen. (Foto: Langebæk Lokalhист. Arkiv).

Hans Hansens hus i Nedermarken 3, nedrevet april 1996. Huset ses fra sydsiden. (Privat foto fra 1945).

proprietæren og fæstehusmanden talte slet ikke sam-

me sprog, og gnister fra deres træfninger skulle i mange år flygte over det ganske sogn.

Her er befolkningssammensætningen i det endnu godsejede Mern Sogn ved Peter Rørdams folketælling i juli 1845. Indbyggertal i alt: 1157 personer. Heraf ikke-fæstere: 1 gejstlig, 2 lærere, 126 jordbrugere (fæstegårds- og husmandsfamilier), 1 bødker, 6 grovsmede, 3 hjulmænd, 1 maler, 1 murer, 1 møller, 1 rokkedrejer, 1 skipper, 1 skomager, 1 skrædder, 2 snedkere, 2 træskomagere, 8 vævere, 33 aftægtsnydere, 71 daglejere, 12 almisselemmer, 0 på straffeanstalt.

Helt ind i det 20. århundrede spærrede det knugende gods-fæste for en udbygning og tilflytning til sognets landsbyer. Udefrakommende håndværkere og handlende måtte pænt fæste sig ind i godsejernes huse i landsbyerne. Et egentligt selveje var ikke almindeligt i landsbyerne før efter lensaflysningen i 1919, hvor navnlig godset Lilliendal så sig nødsaget til ikke alene at bortfæste, men nu også bortsælge jord i Mern. Godset måtte udstykke husmandsrækker for at rejse kapital til lensaflysningsafgiften – men det er en langt nyere historie.

Fra rationalisme til grundtvigianisme

Fra prædikestolen i landsbykirken lød der meget opbyggelige landbrugsforedrag. Lützens fornuftsbetonede prædiken flød ned over menigheden. Her var anvisninger på ikke at holde dyre heste til stadskørsel, men i stedet flere malkekøer og små, udholdende heste til nye, lette plove. For den mindste landmand stod sig såmænd langt bedre ved at grave sin mark med hånden frem for at yde hoveri til gengæld for at have lånt et stakåndet plovspand én dag.

Menigheden lyttede og sugede beundrende til sig om præstens moderne kløveravl og hans staldfodring af malkekøerne frem for at lade dem løbe omkring og træde al grønsværen op. Og så kunne de komme og smage på hans rigelige og

Lars Larsens gård Kringlebæk i Sageby.
(Foto fra 1978).

Lars Larsen (1808-1895), her med hustru Else Kirstine Hansdatter. Fæstebonde, sognefoged. Lars Larsen overtog i 1834 arvefæstegården fra Høvdinggård efter sin svigerfader, gårdmand Hans Rasmussen. Han giftede sig med Kirsten Hansdatter, som døde 46 år gammel i 1855. I 1862 giftede Lars Larsen sig anden gang med den 20-årige tjenestepige Else Kirstine Hansdatter fra Nr. Mern. Lars Larsen havde gode skolekendskaber, var en stor sanger og poet og kom dagligt og som den foretrukne og fortrolige bonde hos Rørdam. Det gode forhold varede, indtil Lars Larsen bag præstens ryg i 1849 stillede op som rigsdagsmand imod Grundtvig. Ud over sognefoged var Lars Larsen initiativtageren til en række såkaldt upolitiske, nationale og folkelige fester, "Mernfesterne", fra 1843 til 1880. Angiveligt for sin store nationale indsats fik han en Dannebrogorden.

Johan Wilhelm Boserup Godsforvalter. (Foto haves ikke.) Født i Terslev Sogn 1806, død i Mern omkring 1890. Boserup ses i folketællingen 1840 som 24-årig godsforvalter for Høvdinggårds godsejer Bilsted, som var bosiddende i København. Omkring 1858 købte og opførte Boserup den nuværende Stenlængegård. Han var fra 1849 til 1869 sognerådsformand i Mern. Han tilhørte den nationalliberale højrefløj, hvor han var den energiske stiller for professor H.N. Clausen ved valget på Præstø Torv 1848.

velsmagende smør. Præsten viste dem, hvordan man kunne flette eller knytte billige, solide fiskeruser, holde bigård, skære træ-sko og med flid ernære sig som husmand med og uden jord.

Lütken oprettede det første sognebibliotek. Han anskaffede ca. 50 bind fra Landhusholdningsselskabet. De omhandlede især opbyggelige levemåder for bønderne og beskrev, hvordan de kunne forbedre egne kår. Han var modstander af det knugende godsfæsteproblem, og han skrev bl.a. bogen "Min Anskuelse af Trældomsforpagtningen og dens sikre Følger" i 1823. Han foranstaltede også bygningen af to fattighuse.

Hele Lütkens ihærdige virke for oplysningen i sognet var ikke så tosset endda, for midt imellem de fattige beboere fandtes nu flere, der både kunne læse og skrive. Og det kun 30 år efter skolereformen af 1814. Det var Lütkens fortjeneste gennem hans hjælp til selvhjælp, at det forarmede sogn styrkedes.

Han var "præsten med træsko på". Folk havde tillid til ham. Han fandtes ikke på Høvdinggårds hovedbygningens bonede gulve, men derimod i faglig snak med godsfunktionærer som skovrider Bang og forvalter Behrentsen. Det var bl.a. sammen med dem, at han indrettede sognets nyttige og oplysende bogsamling.

Vist var Lütken ikke den store udlægger af skriften, som biskop Münster meldte om ved visitationen i 1841. Men kirken var stuvende fuld, og konfirmanderne svarede så klogt – noget, der ikke skyldtes sognets mådelige skolelærere.

Dog kan vi se, at den ellers skikkelige og elskelige præst har følt sig forurologet over Grundtvigs fordømmelse af rationalismen, dvs. hele den måde, Lütken drev sit sogn på. Lütken mente, at det måtte være op til enhver præsts temperament, hvordan han ville pleje sin menighed. Han skriver bl.a. i sin bog:

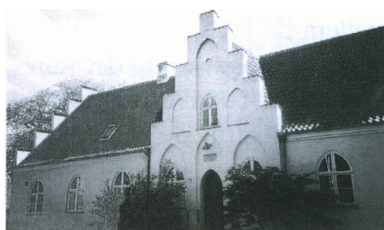
"Det er såre meget at beklage, at den store sandhed, som en af Danmarks store ånder (N.F.S. Grundtvig) fik øje på og følte sig forpligtet til at forkynde i den danske kirke, således betog ham synet for alle andre sandheder, at han ikke i tide selv hæmmede sine tilhængeres lyst til at danne et særskilt

Stenlængegården. (Foto fra 1995).

parti (grundtvigianerne) og var blind for de virkninger, hans højroste tale kunne have i landmandens hytter ... flere steder bestræber man sig for at forvandle ordet til et borgerligt sværd – og alle vegne finde åndelige fjender. Thi når Grundtvigs åndelige overmod søger kamp, hvor der er fred, blot for at glimre som den åndelige kæmpeæt ...”

Lütken vovede med andre at nævne, at al Grundtvigs ånd og bragesnak naturligvis ikke kunne skaffe mad ude i landmandens fattige hytter.

“Jeg sidder her og arbejder på, at Mern Sogn skal blive et *gudfrygtigt og arbejdsomt* sogn. Peter Rørdam.” Indskriften er sat af menighedsrådet i 1915 over hoveddøren på Mern Præstegård. Ordene skrev Peter Rørdam til sin broder efter en Københavnsrejse i 1846. Sådan har Rørdam selv givet opfattet sin virksomhed i Mern. Næppe har nogen tænkt sig at sætte et mindeord for Rørdams selvudslettende forgænger, Lütken, der jo tilhørte den gamle praktiske skole. For så skulle der have stået:

“Jeg går her og arbejder på, at Mern Sogn skal blive et *arbejdsomt og gudfrygtigt* sogn.”

Grundtvig er kendt for selv at have sagt “Menneske først, kristen sål,” der vel også kan forstås som “Først arbejdet, så Gud”. Det er pudsigt, netop fordi Rørdam er husket af sine venner for ofte at vende sin tekst i breve og prædikener, dvs. begynde bagfra. (Foto: Provst Jørgen Ertner, Roskilde Stiftstidende 1977).

Godsforvalteren og vævertampen

Tunge, dystre regnskyer trak i den tidlige morgen hen over hovmarkerne på Høvdinggård og fordunklede yderligere gårdspladsen på denne usædvanligt sene høstdag. Tænk, nu var man nået mikkelsdag (terminsdagen 29. sept. 1840), og endnu lå det og flød med sammensunkne og gennemgroede kornhobe på herregårdens såvel som på fæstebøndernes marker i sognet.

Duknakkede og med huen i hånden stod en del husmænd som daglejere og nogle enkelte fæstere opstillet på række uden for hestestalden. Alle skulede de nervøst til den unge korporlige forvalter Boserup. Han var nu også en frygtindgydende oplevelse, som han dog kunne bande og svovle. Han gik og slæbte sine blankpudsede støvler med ridesporene hen over brostenene, så det kunne slå lange gnister, mens han hele tiden slog utålmodigt med ridepisken på støvlerne.

De enkelte fæstegårdsmænd, der endnu skulle stille med et spand heste, blev kommanderet ud at køre de halvradne neg i lade. Modvillige kravlede jordløse husmænd op på høstvognene. Godssets egne spand og daglejere var for længst rykket ud. Tilbage stod en gruppe “ugedagshusmænd”, der i den fortvivlede og lange høst havde været pisket til at stille dagligt og kun lidt eller intet havde fået bjerget af egen avl, hvis de da overhovedet havde et tørt strå at bjerge længere.

Jutta Carlsen (1815-66), gift med Peter Rørdam. Hun var søster til Marie Toft på Rønnebæksholm. (Daguerreotypi fra omkring 1850 i Eline Boisens Erindringer udg. 1985).

– Hvor fanden er jer'e lusede kællinger med riverne henne i daw? skummede Boserup. Det havde alle hørt dagligt i høsten, men i dag var der en skælvende husmand, der bukkende trådte frem og forklarede:

– Vor mor sku' såmænd gøre nov'ed ved vo's eget i ded her tossede høstvejr, ja hun sku," og så mente han ellers at kunne huske, at han havde stillet sine 52 ugedage og nu her-efter havde krav på at arbejde på dagløn til en mark og uden kost.

Boserup svarede hans frækhed med det sædvanlige rap af pisken, og så blev hele flokken sendt om bag laden for igen at vende og rode rundt i nogle kæmpe dynger af dampende brunt, utærsket strå, der endnu kunne mønstre en del aks med nogle opsvulmede kerner.

Boserups elendige humør den dag havde flere grunde. Hans kollegaer, de ældre og mere erfarne forvaltere på nabo-godserne, havde grinet og rystet på hovedet af den unge hid-sige Boserup, og det vidste han. Han var samme forår blevet antaget til at forvalte avl, kirketiende og bøndergods for den ny ejer, etatsråd E.F.A. Bilsted, hvis frue for tiden var ved at etablere sig meget fornemt i hovedbygningen. Selv opholdt Bilsted sig mest i staden omkring hoffet.

Boserup, ambitiøs og hidsig, som han nu engang var, havde sat folkene til allerede først i august at køre det endnu grønne korn i lade. Dengang var vejret endnu lovende, men ak! Det grønne korn varmede og dampede i laden og måtte møjsommeligt køres ud på marken igen. Negene måtte sprættes op for at tørre, og så kom tordenen og så regnen ...

Fattigt klædt, men yderst velsoigneret og med en færdigvævet rulle gardinstof på ryggen kom en rank, spinkel mand gående hen mod hovedbygningen. Det var Hans Hansen,

Høvdinggård med hovedbygningen fra 1852. Med ejerskabet af Mern Kirke (indtil 1915) og det meste af sognet her var etatsråd Bilsted og familie bondepræstens imødekommende kirkeejer. (foto fra 1990).

Godserne omkring Mern ligger tæt forbundet med ca. en km stolt kastanjeallé. Her ligger Liliendal Slot i baggrunden, bygget kort efter 1774. Liliendal ejede Øster Egesborg Kirke og Sogn m.m. og endnu i 1840'erne hele landsbyen Nørre Mern.

Familien Knuths og især godsets funktionærer manglede interesse for Rørdam og grundtvigianismen, man var som besat af en vis ny liberal holdning omkring dette gods, det gav "bondepræsten" mange ærgrelser. Ja, man sagde ham midt imod og "Liliendalene" kom sjældent eller aldrig til hans åndfulde prædikener eller møder. (Foto fra 1990).

Sjællandsk bondegård. (Efter en tegning af Otte Bache i "Gamle danske hjem").

væver, som for tiden boede ude på forpagtergården Stålvængegård. Her havde han lejet sig ind i et indsiderhummer hos en daglejerfamilie fra godset. Han var jævnaldrende med forvalteren, og de to var kommet til sognet samtidigt.

Boserup stod bøst skrævende på stenbroen og modtog Hans med et:

– Nå, der har vi ham, vævertampen! Så'n komme snigende ind i vort fæstehus. Som om ikke sognet har fattigrak nok endda? Nu han er her, vævertamp, kan han skrubbe om og hjælpe de øvrige hovfolk med at vende kornet – hvis sådan et skrov da ellers ka' holde på en fork? Nå, af sted med ham!

Væveren rankede sig yderligere og så Boserup frejdigt i øjnene.

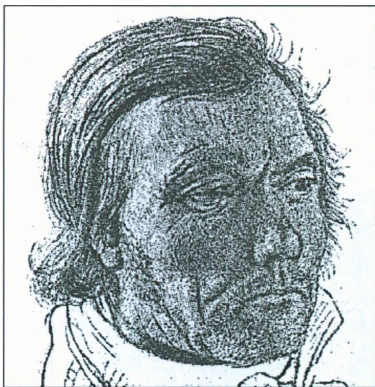
– Nok er du godsforvalter Boserup, men du er selvforskyldt i, at store dele af godsets og de hoverigørende bønders høst rådner op.

Boserup fór op og løftede pishen til slag.

– Skal sådan en fattig vævertamp sige du til sit herskab?

Det slog Boserup helt ud, at Hans stod ganske roligt og stirrede ham modigt ind i øjnene. Skummende af vrede sænkede han pishen, mens Hans frejdigt forklarede, at han havde samme ret til at titulere forvalteren med du som han ham, og at nok var han fattig, men han var blevet anvist bolig af selve forvalterens herskab, etatsrådsinde Regine Bilsted, i godsets hus, mens han vævede på nogle fornemme gardiner her i forbindelse med hendes indflytning.

Den forklaring fik Boserup til at måbe. Og Hans fortsatte. Han fandt nemlig forvalterens godsadministration suspekt, fordi han jog fattige indsidere af gårdens huse, når de ingen afgift betalte. Så kunne de kun ligge sognet til byrde og "gå på omgang" ved bønderne. Men forvalteren søgte bestandigt gratis arbejdskraft og udnyttede de af sine "ugedagshusmænd", der ikke kunne læse, hele året rundt.

Triumferende rakte Hans ham nu de fem-seks hoveri- og skattebøger fra nogle husmænd, der tillidsfuldt var kommet til Hans med dem, da de fandt det fortvivlende sådan at hove hele året rundt bare for huslejen. De havde aldrig en chance for at forsørge familien ved at tjene en dagløn i høsten. Hans havde konstateret, at bøgerne slet ikke var ført eller kvitteret for besørgede ugedage.

Nu blev forvalteren rigtig rasende, da det gik op for ham, at han her havde at gøre med en mand, der kendte til loven, og som kunne læse og skrive. Denne mand stod nu og truede ham med at klage til ejeren eller gå videre til amtmanden. Til sidst proppede han skødesløst bøgerne i sin vestelomme og vendte fuld af foragt Hans ryggen med en bemærkning om, at han skulle nok få ram på den "vigtige vævertamp". Fremtiden skulle vise, at han fik rigtig godt held med den trussel.

Væveren gik til hovedbygningen. Den hårdt pressede Boserup stod og kløede sig i nakken. Det gav et sæt i ham, da sognefoged Lars Larsen kom og lettede på kasketten.

– Go' daw hr. godsforvalter Boserup! Ja, så er ded jo mikeldaw, og jeg ville såmænd bare betale Dem godsets retmæssige fæsteafgift!

Boserup strøg de mørke tanker af hovedet, klappede sognefogeden på skulderen og viste ham ind på godskontoret. Nu smigrede han den høflige sognefoged med, at han var den første bonde i hele sognet til at erlægge den forhadte afgift.

Lars Larsen skottede op mod hovedbygningen.

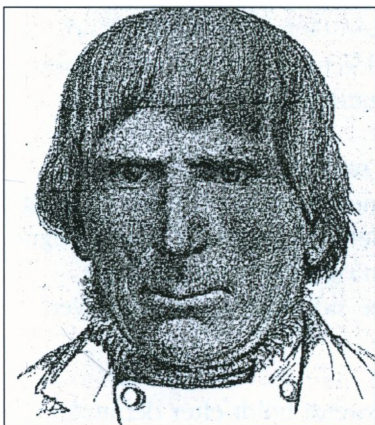
– Hør, var det ikke ham den genstridige og vigtige væver, der var kommet til egnen?

Hvis nu godsforvalteren fandt det mindste fordægtige at udsætte på ham, kunne han bare sige til, så skulle sognefogeden nok udøve sin embedspligt over for sådan noget tilløbende fattigrak. Igen så han jaloux efter væveren, der nu stod på hovedtrappen og talte med den smukke og ensomme fru Bilsted. Ak ja, Lavs sogn'fo'ed, som man kaldte ham, var flere gange blevet set af naboer, når han luskede omkring i parken. For han ville så morderligt gerne se og synge lidt for den ensomme frue. Joh, sognefogedens pludselige omsorg for fru- en snakkede man da meget om nede i Sageby.

Kærlighed, frihed og sandhed

Dette var blevet Rørdams fyndord, og nu skulle sognet sandt for dyden leve op til dem, og de, der ikke levede op til, hvad præsten havde patent på, ville han aldrig mere give hånden.

Den ellers rummelige Mern Kirke var propfuld denne augustsøndag, for det var noget, der havde spurgt sig overalt på egnen, at den unge grundtvigianer Peter Rørdam skulle holde sin tiltrædelsesprædiken. En fuld kirke var man godt

Danske bondetyper. (Efter tegninger af Chr. Dalsgaard ca. 1830).

Mern Kirke. Altertavlen er skænket af dronning Caroline Amalie 1856. (Foto fra 1990).

nok vænnet til gennem hele Lütkens 16-årige periode. Men dengang fyldtes den af sognet, måske lige med undtagelse af den daværende kirkeejer, Terpager Hagen, fra Høvdinggård. For det var ham, som præsten havde tilladt sig at kritisere for hans sogneforvaltning. Bønderne derimod slap virkelig deres arbejde for en stund for at komme hviledagen i hu. Man kunne jo blunde lidt, for det lød, som om den moralsk kristelige forkyndelse også kedede præsten. Men så vågnede alle op, når præsten levende lod sine snusfornuftige anvisninger om økonomisk

avl, et solidt håndværk og et givtigt fiskeri dale ned over de opmærksomme hoveder.

Den præst havde også elsket og værnet om sin menighed. Lütken var fynbo og skrev i sin tid i Mern, at det sydsjællandske sprog helt uden stød var det smukkeste i hele Danmark, og befolkningen her var såmænd så skikkelig, at der sjældent hørtes grove ord og banden. Fx sagde bonden her ikke "han stjal". Næh, han var kommet til at "forta' sig" eller noget andet pænt. Og det var store ord fra en fynbo. Men nu havde den dygtige landmand og præst Lütken fået et lidt federe kald nede på Lolland. Han havde trukket sine beundrede og højt-ydende røde køer ud af præstegården, og en ny tid skulle begynde.

Vognene stod også på denne søndag tæt pakket i præstegården. Bønderne fra nedensognet, Sandvig, Tågeby, Kindvig og Sageby, kom rullende med deres tætpakkede arbejdsvogne og staldede op. Folk i landsbyen og de, der ikke kunne hænge på vognene, måtte gå. De stoppede og måbede ved kirkelågen.

– Nei, har ma' set ma'e!

Det ene skinnende herskabskøretøj holdt efter det andet, og uniformerede kuske stod strunke vagt ved de nystriglede heste, der havde hovedet dybt nede i muleposerne. Sikke et

Poul Nielsen, Provst, Kalvehave.
(Litografi efter foto fra 1877, Langebæk
Lokalhist. Arkiv).

fornemt syn. Og hvem kunne det vel være? Joh, en og anden genkendte etatsråd Bilsted fra Høvdinggård, Michael Fabricius fra Petersgård, grosserer Aagaards fra Islinge og baron Stampes fra Nysø på køretøjerne. Og så var der Præstøborgere som borgmester og byfoged Ludvig Manthey, den berømte apoteker Aarsleff, Grundtvigs fætter, storkøbmanden Grønvold m.fl.

Joh, i dag skulle alt, der duede på egnen, være til stede. For det havde spurgt sig langt omkring, at den unge præst var en nær ven af tidens omdiskuterede og rebelske N.F.S. Grundtvig. Det var endnu både farligt, modigt og spændende. Men præsten måtte nu også være noget særligt, når han havde været dronning Caroline Amalies asylskolelærer i København og en nær ven af kong Christian VIII og hele hans hof. Kort sagt, den præst færdedes på bonede gulve og kendte alle stadens fornemme og fremtrædende personer. Kongen havde personligt tilkaldt netop ham til at tøjle nogle uvidende, sløve og bagstræberiske bønder, og det var noget, herskerne så udmærket så den bydende nødvendighed af.

Den dag tænkte den nye bondepræst sig vel næppe, at det skulle blive især egnens aristokrati, der fremover skulle blive hans sikre menighed. Hans smilende ansigt, hele hans strunke charmerende fremtoning gik straks alle, høje som lave, lige til hjertet. Efter at egnens provst Nielsen fra Kalvehave havde oplæst Christian VIII's højtidelige ordinerings, besteg Rørdam glad og velforberedt prædikestolen. Tænk, straks begyndte han at læse salmen "Lille Guds barn hvad skader dig". Så sang han for, smukt og klingende medrivende, og snart sang enhver med og vuggede i takt på de stive bænke – det havde de ikke prøvet før. Præsten glædede sig over synet af menigheden, der lovede så troskyldig og god.

– Bogstavet ihjelslår, men ånden levendegør. I menneskebørn kan intet udtænke af jer selv. Al jeres dygtighed kommer jo til jer fra Gud Fader. Ikke kan alene jeg stå her og være Det Nye Testaments tjener af skrift som bogstaver, men kun igennem den Guds ånd, som stråler herover, gøres min tale levende. Ser I på jeres forfædres stene herude på kirkegården? Er de huggede bogstaver levende? Kan I tyde dem? Nogle kan, men I kan fornemme ånden og jeres kæres billede og åsyn. Deres skønhed og ånd er nu forvaret hos Vor Herre i Himmelen, om de da lovede Gud og levede ret på Jorden. Men hvad nytter dog alt, hvad jeg fortæller jer, om I ikke bevarer i jeres hjerter troen på gensyn i Himmelen? Hvad nytter det, at Gud har levendegjort ånden i jeres hjerter, når I går her fra kirken og ikke ihukommer saligheden i ånden?

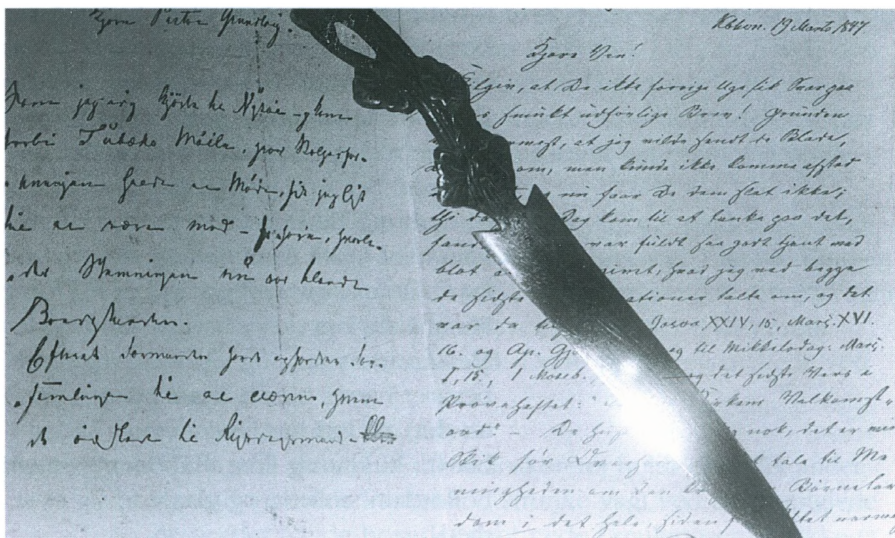
Rørdam smilede og glædede sig over, at han havde alle med.

Sidelænge i Udby Præstegård. (Tegning af Tom Petersen, ca. 1883).

Rørdams papirkniv og brevene mellem Grundtvig og Rørdam. Det var under Grundtvigs præstegerning ved Vartov Kirke, København, og i Rørdams Mern-tid (1841-1858), at der samlede sig en intens korrespondance mellem "lærer og discipel". En brevsamling, hvorfra det først og fremmest er politikeren og sydsjællænderen, men også demagogen Grundtvig, der vil blive omtalt i denne sammenhæng.

Rørdams papirkniv, fundet af Viggo Nielsen, Mern, ved en oprydning 1967 i brandtomten af den gamle præstegård, fra 1847.
(Brevkvslingen: P. Rørdams Arkiv, Rigsarkivet. Foto fra 1967).

– Til hvad nytte er det, at jeres ko malker såre godt, om konen blot går og spilder jeres mælk på vej hjem fra marken? Eller hvad hjælper det Jens Nielsen, at Herren har skænket dig en velsignet høst, når du er sådan et snøvl og ikke får den kørt i lade, ikke kender din besøgstid, før end regnen kommer?

Jo vist, præsten mestrede dagens tekst, som var af Paulus, denne 12. søndag efter pinse. Fremover kunne han nok vove at tage alle mulige andre tekster, men især det med "bogstavet ihjelslår" var vand på møllen for en rigtig grundtvigianer. Bøger kunne jo også være dræbende. Selv havde præsten stabler af nye bøger liggende, foræringer, som han aldrig fik sprættet op. Nu skal det ikke forstås sådan, at han havde været en doven student. Nej, tværtimod. Rørdam kunne sit kram, havde læst, hvad han skulle, og blev kandidat med glans.

Men nu sagde Grundtvig jo selv, at det var ånden, den begejstrede tale, der levendegjorde, og her lå Rørdams styrke. Hvad betød det, om hans fremtidige konfirmander, bønderne, overhovedet kunne læse, for der var jo en hel del oprørende litteratur fremme i tiden. Nej, om de blot kunne lære deres katekismus og frem for alt lytte til og lære af ham. Se, dette var, hvad der skulle blive hele sognets "levende ånd".

– Ded var ran'nok en raj'di præst! var alle enige om, da man nu gik og kørte fra kirke den dag. Og den voksende menighed kom igen søndag efter søndag. Nogle mødtes i præstegården til en snak om dagens prædiken. Hvad dog den nye præst kunne finde på! Selv Jens Nielsen, ofret, som præsten dårligt kunne have kendt endnu, så, at det en anden søndag gik ud over hans nabo. Jo, menigheden forventede lige-frem præstens spøjse påhit.

Hans Peter Levin Grønvold (1822-84)
 Grundtvigs: "Fætter Grønvold"
 Grosserer, konsul, medlem af
 borgerrepræsentationen, Præstø.
 (Foto: Præstø arkiv 1994).

"Optimistiske købmænd" Grønvold &
 Søn byggede gigantiske pakhuse i det
 lille Præstø i året for "Næringsloven af
 1856"
 (Foto fra 1980).

Herregården Petersgård, opført 1774,
 ved Kalvehave set fra haven.
 (Kgl. Bibliotek, Litografi fra C.E. Secher
 og F. Richardt: Prospekter af Danske
 Herregårde)..

Nu kom politikken til sognet

– Det skete med Christian VIII's lov om kommuner og amtsråd af 13. aug. 1841.

Rørdam skrev til Grundtvig og vennerne i København om sine store fremskridt i det ellers tilbagestående sogn:

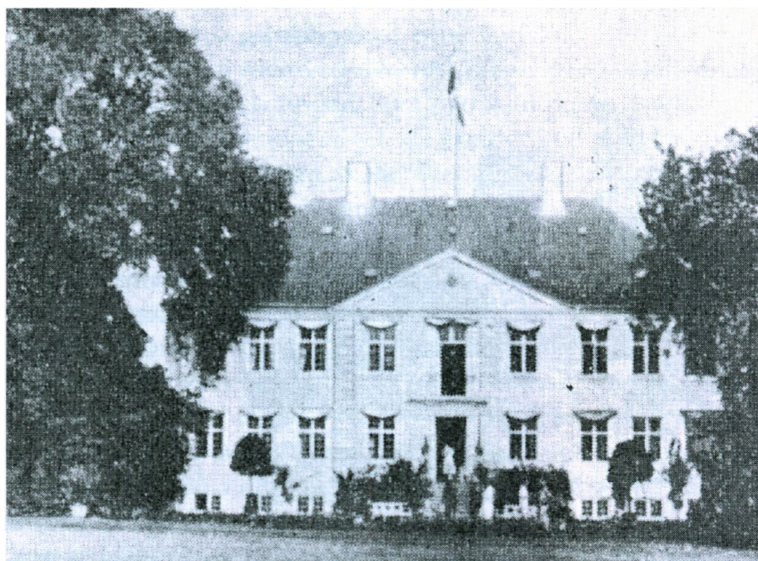
"Ja, nu er jeg her da, og Gud være lovet, en del af ugen er jeg meget tilfreds, og om søndagen er jeg sjæleglad. Jeg er i grunden ganske forbavset over, at det går mig så godt, for jeg må oprigtigt tilstå, at mine prædikener er kun stumper og stykker. Men når jeg så begynder, synes mig dog, at der kommer sammenhæng i dem, og det lader til, at bønderne, og andre folk med dem, holder af at høre en ligefrem fortælling om Jesus.

Gode mennesker lever jeg imellem. Lütken, min formand, og hans familie (som jo skal blive i præstegården vinteren over) havde i søndags, da jeg kom hjem, hængt alle mine landkort og portrætter op og ordnet min stue så smukt.

Men ak, de andre dage i ugen ønsker jeg jo at kunne besøge en rigtig dygtig mand, jeg kunne lære noget af. I torsdags besøgte jeg pastor Nissen i Præstø. Søtoft i Øster Egesborg er den dygtigste, jeg har truffet, dog falder han så gerne ind i jeremiader over den ringe lykke, han har gjort. (Her tænkes på kritikken af Søtofts satiriske komedie "Åndernes Maskerade" Nissen i Præstø er en rar mand, men så overmåde svag. Provst Povl Nielsen i Langebæk er egens store lys."

Der skulle også være stunder til at hilse på borgerskabet.

"Ved Præstøbesøget gjorde jeg bekendtskab med grosserer Grønvold, som siger, han er fætter til Grundtvig, og med borgmester Manthey, som har budt mig til at spille l'hombre med sig.

– Hver aften får vi os gerne et lille parti, sagde han. Og da jeg ville afgøre en embedssag med ham, betale ham nogle penge, (sandsynligvis angående overtagelsen af præstegårdsavlen) ønskede han at opsætte det til næste gang. Det er en rigtig borgmester.”

Og så red Rørdam, som han selv sagde, videre og besøgte de “rigtige og dygtige” mennesker som fx herskabsfruerne og møllermadammen, der omgav ham:

“Fru Fabricius på Petersgård har jeg kendt som frøken Bilsted (etatsrådets søster), og fru Wolf på Engelholm er den tidligere frøken Snedorff, som jeg kom meget sammen med hos stuttermesterens på Frederiksborg. Madam Malling på Stensby Mølle er en jomfru Resch fra Kongensdal. Se, det var noget af min historie fra egnen. Men på grund af det dårlige vejr har jeg endnu ikke besøgt kysten.” (Dvs. alle bønderne i nedensognet med byerne Sandvig og Kindvig)

Så gjorde Rørdam, den vordende landmand i sognet, endda sidst i brevet plads til en jordnær iagttagelse:

“Ikke en tredje part har sået rug!” (kun en tredjedel har fået sået deres rug)

Brevene til København sendte Rørdam straks med sit herskabelige køretøj og sin kusk til daværende postekspedition i Præstø. Nogle breve senere og midt under sin første høst befandt præsten – forpagteren af avlen – sig tre uger i Sønderjylland, hvor han undersøgte og rystedes over det tyske sprogs udvikling i kirke og skole. Først i september kom han hjem for at inspicere, hvor meget folkene havde bjerget af “den velsignede høst”.

Den opvakte Lars Larsen havde taget Rørdam på sengen, da Rørdam skrev til Grundtvig den 12. nov. 1841:

“Kære pastor Grundtvig, ridder af Dannebrog, København. Inden jeg var stået op, kom sognefogeden med en lille bog om bønder og Frihedsstøtten. For, sagde han:

– Min far var sådan en skarp læser, de søgne aftener læste han af kongebøgerne og de hellige af *Huuspostillien*.

Jeg forærede ham da en del løse viser, og vi sang straks på fastende hjerte: “På Frederiksborg det høje slot”, for den tone havde han lært af sin moder.”

Grundtvig svarede som altid straks sin discipel og gav gode råd om stort og småt i det kirkelige, såvel som hvordan bønderne skulle tøjles:

“Deres sang med sognefogeden på fastende hjerte kan De nok vide morede os (Grundtvig og fru Lise) meget, men hvad var det for kongebøger, hans fader læste?”

Udby Kirke. (Tegning af Tom Petersen, 1883).

**Dronning
Caroline Amalie**
(1796-1881),
gift 1818 med
den fraskilte
Christian VIII og
dermed
stedmoder til
den senere
Frederik VII.

Danmarks dronning 1838-48.

Dronningens herkomst som prinsesse af Augustenborg (daværende Slesvig) resulterede især under den slesvig-holstenske treårs-krig i en ganske ubegrundet suspekt holdning i befolkningen nord for Kongeåen. Var hun dansksindet nok? Caroline Amalie udtrykte en bestandig frygt for de "udannede masser", især landproletariatets blodige oprør mod monarkiet og alle kristeligt tænkende. Som et værn mod de "vilde masser", forfatningsforkæmperne, sluttede hun sig i 1840'erne til Grundtvig og hans kreds. Hendes hjerte var børnesagen. Hun oprettede Den kgl. Asylskole i København og senere Den kvindelige Plejeforening i København. Som lærer ved asylskolen ansatte hun sin ven, grundtvigianeren P. Rørdam. I 1841 indstillede hun ham til forstander på asylskolen. Imidlertid fandt Christian VIII's rådgivere Rørdam administrativt uegnet. Ikke uden skuffelse modtog Rørdam i stedet et præstekald på landet – i Mern. I 1857 blev han dronningens hofpræst ved Lyngby Kirke. Caroline Amalie besøgte Mern Kirke i 1856 og skænkede den nuværende altertavle.

Christian VIII
(1786-1848),
Kong Christian
VIII ansås for
liberal, og hans
fortid i Norge
kunne tale
derfor, men i
virkeligheden var

hans frisind alt for abstrakt og forsigtigt til at tilfredsstille den unge liberalisme. Til folkets store skuffelse afviste han alle forslag om en konstitution, og hans tidligere virksomme reformiver kunne ikke bøde herpå. Svækkede dette hans stilling, så blev den endnu svagere gennem hans sønderjyske politik, hvor han stod over for uløselige opgaver. Christian VIII var absolut dansk af sind og tanke, men måtte se folket glide mere og mere fra sig og de indre forhold spændes. (Foto: Bibl. lex. 1926).

Rørdam ses ikke at svare på historikeren Grundtvigs spørgsmål i næste brev:

"Nu har vi valgt sogneråd, og det gik muntert. Der var 61 vælgere på én nær, der mødtes i Frederik IV's gamle skole her i byen. Jeg tog anledning til at fortælle dem, hvad Frederik IV og Frederik VI (der netop var død i 1838) havde gjort for bønderne både i henseende til almindelig frihed og til oplysning, hvorfor det faldt mig selv ind, at den frygt, bønderne har for at komme bort fra deres fødeegn, for at være soldater, for at begynde noget nyt, rimeligvis kommer fra vor nedskabet og stavnsbåndet og fællesskabet. For de gamle danske var det jo en lyst at se sig om i verden og så slå sig til ro, og krigen var for dem en fryd, men det var rigtig nok også en ordentlig krig. Det var noget, der slog igennem. De nikkede, rystede på hovedet, de lo og godtede sig, da jeg kom der-til:

– Det første, han (Frederik IV) gjorde med enevolds-magt, skal danske bønder vel huske. Landsfaderen har så vidt det bragt, ham ingen herremand kuske.

Forvalter Boserup og forpagteren var nærværende. Da jeg var færdig, kom de og takkede mig hjerteligt."

En uge senere skrev han:

"Til formand har vi valgt en bonde, Rasmus Andersen, fra Sdr. Mern. Det var min plan, for de ville alle have præsten, men jeg mente, bønderne havde godt af at forsøge deres kræfter. Så skete det også til Boserups store græmmelse."

Nu kan vi aldrig helt forlade os på, hvor meget Rørdams mødedeltagere lo og godtede sig. Det er nu sådan en vending, som han ofte brugte, når han selv syntes, han havde sagt noget klogt eller morsomt. I flere senere taler viste det sig, at han tværtimod havde stemningen imod sig uden at opdage det i sin begejstring over egne indfald.

Hans snak om fryden ved den ordentlige krig i gamle dage og bondens skræk for krigen, som han som præst jo ikke blev sendt i, var ikke just noget, de bønder kunne have godtet sig over, men kongetro skulle de være, sagde Grundtvig, og det var bonden i Mern ganske rigtigt endnu. Ellers forstod en vis sognefoged altid at følge troen op med en tale og kongesang ved enhver lejlighed.

Det var naturligvis modigt af den nye præst at citere Grundtvig kong Frederik VI's mindesang "Ham ingen herremand kuske". Men han må have husket forkert angående kirkeejerens repræsentanter, Boserup og forpagteren – de kom ikke ligefrem og takkede ham hjerteligt for slige udtalelser.

Rørdam havde aldrig interesseret sig for landbruget. Hans familie og vennerne i København rådede ham også fra det. Men så meget mere interesserede det hans velgørerinde,

Nysø Godset blev opført af storkøbmand Hans Lauritzen, Præstø, i 1670 i moderne hollandsk villastil helt uden skydeskår, armeringer og voldgrave. Det skete i tillid til en fredelig periode efter svenskekrigene 1658-60. (Privat foto, 1996).

Christine Stampe (1797-1868), forfatter, baronesse på Nysø.

Christine Stampe skabte det for en kvinde ret enestående samlings-sted for tidens mænd inden for kunst, litteratur og videnskab uden for voldene. Hun havde som de fleste af tidens kvinder en beskeden skolegang. Ikke desto mindre formåede hun at udtrykke sig på alle førende sprog. Hendes opvækst som tidligt forældreløs i brødrenes købmandshjem i Napoli var af stor betydning for hendes udvikling og livsstil med et hus, hvor dørene altid stod åbne for navnlig hele den danske kunstelites Italiensfarere. Vel er

Christine Stampe kendt for sit italiensk prægede temperament. Men først og sidst huskes hun som Thorvaldsens opofrende muse i hans alderdom og hele hans sidste produktion, hvoraf samtlige bevarede lermodeller er reddet og brændt af Christine Stampe. I dag kan de ses i Thorvaldsens miniateliev på Nysø.

Forfatterskab: "Erindringer om Thorvaldsen", udgivet 1912.

(Foto: "Astrid Stampes Minder" 1928).

dronning Caroline Amalie. Dronningen havde sans for det "almennyttige". Hun forærede sin yndling, Rørdam, et kvartals løn fra sin asylskole og forventede så, at han ville købe sig bøger om landbrug. Men i stedet købte han sig en flot hest og en gig, så han kunne besøge egnens herskaber stands-mæssigt.

Dronningen skrev bl.a.:

"Mig ville det glæde meget, om De kunne udføre at drive Deres land. Das past in meinem Kram, om agerdyrkingen bragtes til *viriositet* i Danmark. De er jo uhyre levende og ville også i denne gren kunne bringe bonden langt mere liv end tidligere ... Hvad kan jeg dog glæde den rare bonde (Lars Larsen) med til julen? ... Hvorledes kan jeg dog købe den gode Lars Larsen fri af Høvdinggård?"

Året efter i juni 1842 skrev den praktiske dronning:

"Fortæl mig dog om Deres marker. Hvorledes har sæden det? Thi her er græsgangen så fortørret på de stakkels fællede uden for byen, hestene slæber sig frem som levende skeletter. Har De god mælk, kære Rørdam, og rigelig fløde, og kan De også lade kærne? Fortæl mig dog om alt dette ... Skade at Sleipner (Rørdams ridehest) døde, måtte nu Ravnen (hans nye ridehest) længe kunne gøre Dem tjeneste. Havde De dög frem for alt en yndig kone. Men tro mig, Herren sender en sådan."

Driver nogen gæk med den nye præst?

Der syntes ikke at være tilstrækkelig stor respekt omkring den nye præsts "landmandskab" i sognet. Rørdam skrev til Grundtvig 30. maj 1842:

"Jeg har ellers haft den modgang, at min røde hoppe (ridehesten Sleipner), der var som en fugl i luften, døde.

Så havde jeg også nogle ærgrelser. Der blev stjålet fra mig, og sæden på loftet blev borte. En morgen var begge plovjernene borte fra plovne i marken. Da blev jeg vred og sagde:

– Hunde holder du (præsten sagde du, når han henvendte sig til menigheden) og skal dog selv gø.

Og i nogen tid græmmede jeg mig over at have taget avlen. Ikke for tabets skyld, men jeg tænkte, skal du i en fremmed egn blive til nar i stedet for at være et godt eksempel? Men Gud ske lov! Nu har jeg fået mit muntre sind igen. I morgen får jeg mig en kulsort ridehest, Ravnen. En munter hest er nu min store glæde. Når jeg således farer omkring i skoven, studerer jeg i grunden bedst. Hvad der opstår af liv, er så friskt som det nyfødte græs. Præstegården har jeg overtaget ... ”

Kommer da alt ondt fra Øster Egesborg Sogn?

Den 17. juni skrev Rørdam endvidere:

“For et par dage siden satte jeg min nye ridehest på græs. I går nat havde nogen stjålet begge *fremskoene* – uden videre brækket dem fra. Dog hovene var ikke spoleret. Det var nærgående. Jeg påstår, at det er de Egesborg tyve, som gør spektakler ovre hos os, for ræven stjæler aldrig ved sin hule... ”

Guldalder på hæld, kortspil og andre sidespring

4. februar 1844. Slottet Nysø skød sig op af engen i den rolige hollandske villastil, dér dybt inde i Præstøfjorden. Lyset fra talrige kandelabre skinnede da også her så frejdigt og trygt gennem de store vinduer og vidnede om pragt og oplysning i modsætning til de forskrækkende glimt, der undslap fortidens armerede herresæder med skumle skydeskår og glugger. Lyset blinkede gennem februarnatten over den smalle fjordvej og spejlede sig i den mørke, iskolde fjord for derefter at slå mat op mod gavlene af storkøbmand Grønvolds gigantiske pak-huse ovre ved havnen.

Men længere oppe på den lille købstads torv lå byen badet i mørke. Kun anedes et lysstrefj gennem de tunge gardiner på borgmester og byfoged Mantheys hyggelige hjørneejendom. Han var vært ved aftenens sædvanlige parti l'hombre med købmand Grønvold, unge apoteker Aarsleff og gamle pastor Nissen. De fire havde sluttet sig sammen hos byfogeden, ham, der bestandig havde vagten og hele byens tryghed at tage vare på. Det største ansvar hvilede på ham torsdag aften, markedsdagen, hvor omegnens bønder kunne finde på at blive hængende på værtshusene med kortspil og svir, og det rak gjorde ham det vanskeligt at få stænget den østre og vestre port, så den fredelige borgermand kunne få sin nattehvil.

Men denne aften var det lørdag, og der var fred for bønderne. Alligevel skottede selskabet uroligt efter “mester”, når

Udby Præstegård, som Grundtvig stammer fra. (Tegning af Hakon Spliid, “Gamle Præstegaarde”, Aschehoug Dansk Forlag, 1932).

han lettede på gardinet for at se, om der stadig var "oplyste" glimt ovre fra Stampernes guldalderslot. Nu var det ikke, fordi de herrer ikke hver især var værdige gæster hos baronessen. Det hændte, at de fik æren indimellem at blive inviteret til fru Stampes kulturelle aftener som byens spidsborgere.

De havde da alle en rimelig god studentereksamen, men var gået hver sin vej i livet. Her var præsten Nissen, der var så stolt af at være Grundtvigs efterfølger i byen – den Grundtvig, der nu gjorde sig gældende overalt, ja, var en pryd for den lille købstad. Se, det var en personlighed, man turde gøre sig til af at have mødt. Dvs. Grundtvig havde ellers kun været et par år i Præstø-embedet (1821-22), men byen havde stadig stor ære af hans moder, der lå begravet på Præstø Kirkegård. Oprindelig var Grundtvig efterfulgt af en pastor Nicolai Søtoft, en provo og dramatiker, der i satiren "En vinternats drøm", som blev opført på Det Kgl. Teater, havde vovet at gøre grin med selveste Baggesen, Ingemann og Grundtvig. Det kunne da heller ikke gå, så Søtoft blev forflyttet til det mere ubetydelige embede i Øster Egesborg. Ham talte man aldrig mere om i byen. Nu var den skikkelige gamle Nissen præst i Præstø, og han holdt kapellan og havde tid til et slag l'hombre.

Storkøbmand, konsul H.P.L. Grønvold benyttede da også enhver lejlighed til at fortælle, at han var barn af Grundtvigs faster, og at han tidligt blev faderløs og derfor blev opdraget ude i Udby Præstegård (Grundtvigs fødehjem).

Apotekeren H.C. Aarsleff, den unge begavede farmaceut, der just havde overført faderens Vordingborg-virksomhed til Præstø, havde naturligt sin gang på kulturens højborge som Islinge ved Vordingborg og Nysø, også fordi han var fabrikant af den berømte parfume "Esprit de Valdemar".

Og så var der juristen, byens agtværdige borgmester og byfoged, Ludvig Günter Manthey. Han elskede et slag l'hombre. Han fandt det betydeligt at få den nye grundtvigianer Rørdam med i lavet, men Rørdam kom sjældent til kortspillet. Han var godt nok i Præstø ugentligt, men den livlige og underholdende præst blev oftere og oftere inviteret til Nysø – som nu i aften.

Spillet gik lidt trægt denne lørdag. Alle tænkte på, om det nu var den sprælske H.C. Andersen eller den mere satte og lidt udbrændte Oehlenschläger, der stod og læste op derovre. Det var jo dér, man burde have været. Byfogeden var den mest nærværende. Han passede sine kort, kiggede, gik jævnlige til vinduet, lettede gardinet, så han distraherede de andre og tog sine stik hjem. Medspillerne vågnede i løbet af aftenen op, da de måtte lægge penge på bordet. De forsøgte anspændt at spille dem hjem igen, så det blev ud på de små timer, da "mester" ikke uden triumf kunne stryge en pæn pul-

Baron og
baronesse Stampe

(Tegnet af Constantin Hansen).

je. Værst gik det ud over pastor Nissen. Læns var han ikke, men dyrt havde det været for ham. Han trøstede sig med, at han nu havde en dygtig kapellan og ikke skulle hen og prædike denne søndag morgen.

De fattige håndværkere spillede også kort

I en kælder nede ved havnen var det helt overgået mester Mantheys og hans gamle betjent Thomsens opmærksomhed, at der den nat brændte lys. Nu var det sådan, at Thomsen jævnligt og især på markedsdage måtte rydde bulen hos den fattige og uduelige skomager Rasmus Jørgensen. Det var forargeligt, for Rasmus var ellers privilegeret. Han havde købstadsbrevet og dermed retten til at sy fornemme støvler til borgerne. Han var fagligt hævet over de elendige tøfelmagere ude i landsognene, der kun måtte gøre usle træsko. Men Rasmus gad bare ikke sy støvler. Han og konen holdt i stedet et tarveligt, illegalt krohold nede i kælderen. Rasmus spillede kort og drak noget brændevin med gæsterne, og det var meget sjovere. Konen smurte nogle "fitemadder", og madderne og snapsen hyggede de fattige håndværkere, de sædvanlige gæster, sig med, således at de skulle spille om, hvem der nu skulle betale forfriskningerne.

KAART OVER BARONIET TEGNET 1846

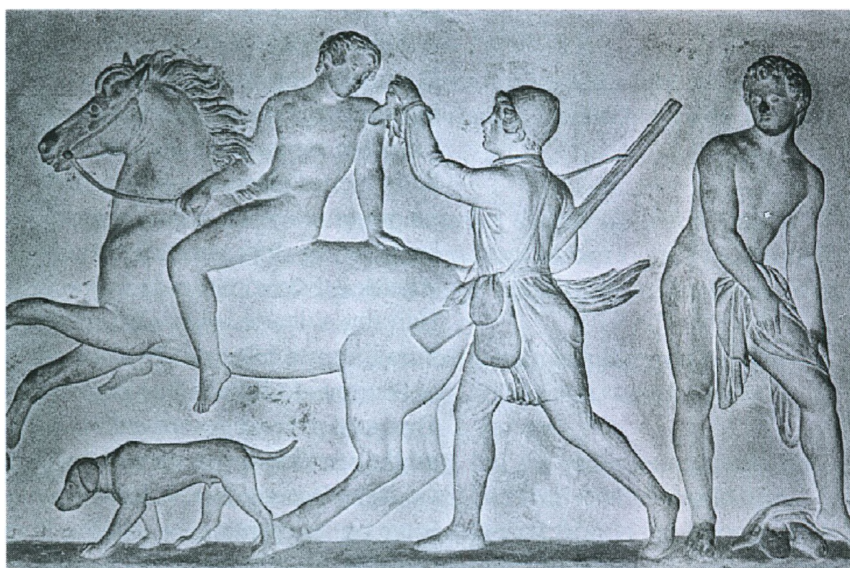
Fra familien Stampes minder:

"Se dog! Det er vores baroni- er her ikke smukt?"

Sådan udbrød gamle Thorvaldsen i begejstring, når han rejste sydpå, drejede fra Kongevejen ved Tappernøje, og Stampes karet raslede ned mod den blå Præstø Fjord, han så det udstrakte baroni, de to hovedgårde Nysø og Jungshoved med deres kirker og landsbyer ...

Den lørdag aften havde ungkarlen væver Hans Hansen også slået et slag ned i kælderen hos Rasmus for at få lidt varme og møde andre håndværkssvende. Her kunne jo spørges nyt. Der var som regel en og anden, der kom fra valsen, men de fleste var dog fra egnen.

Thorvaldsens basrelief, Nysø omkr. 1842, forestiller den gamle atletiske baron Henrik Stampe efter badet (tv.) og de unge sønner, Holger, jægeren og broder Christian, rytteren ... (Foto fra 1994).

Hans havde for tiden opstillet sin væv hos en bonde, Peter Pedersen, ude i Roneklint. Nu havde han slidt i uger og lavet et par fagligt korrekte duge i de smukke gamle Køng-mønstre. Han havde ikke stjålet de patenterede mønstre, men de stod bare soleklart for hans øjne fra læreårene i Køng.

Og stolt havde han været, da han smed rullerne på købmand Grønvolds disk. Men den hovne ekspedient havde undersøgt dugene for Køng-varemærket og rystet på hovedet:

– For sådan noget fusk betaler købmanden kuns to mark stykket!

Skuffet var Hans, da noget bomuldsgarn skulle modregnes, og han stod tilbage med kun godt to mark for sit arbejde.

Da han kom ned i kælderen, sad ved det lille bord foruden værten væver Peder Hansen, der var fra egnen. Hans havde ondt af ham, det gik Peder Hansen rigtig dårligt. Og Rasmus forsøgte at muntre ham op:

– Pedder væver. Du ligner sgu' da snart en, der har spunden hans eget halsrev! Hæ hæææ!

Det blev Peder kun endnu blegere af.

Men nu skulle de have gang i kortene, og det skulle nok hjælpe på humøret. Rasmus var i sit es, og de øvrige tre fremmede håndværkere skulle rigtignok også være med.

– Værsgo og stop piberne, sagde Rasmus og skubbede tobaksdåsen ud på bordet, rullede ærmerne op og delte kortene ud.

Nuvel. Hvad skulle man vel ellers tage sig til i Præstø en lørdag aften? Og snart kunne man ligefrem skære sig gennem tobaksrøgen i den lumre kælder.

Herberg for skønånder

Ovre på Nysø havde herrerne efter fru Stampes udmærkede middag trukket sig ind i baron Henrik Stampes bibliotek for at få en pipe tobak. Biblioteket rummede adskillige videnskabelige værker om planter. For gamle Stampe var en stor plante-forædler, og især udviklede han nye frugtsorter. Pærer havde hans hjerte. Efter den tids normer var han en besynderlig mand, en vegetar, der kun spiste fadfulde af hjemmeavlede kartofler og drak vand til. Trods sin høje alder var han meget atletisk og svømmede over fjorden uden en trævl på kroppen. Han tog solbade, men altid med sin hat på, så den høflige mand kunne hilse på de måbende tjenestefolk.

Stampes forbillede var antikkens *bellenere* og *spartanere*. Og var den frejdige nøgenkultur på stedet til forargelse for nogle, var den inspirationen for den ofte residerende Thorvaldsen. Det sås bl.a. i det knap tørre *basrelief* "Dansende Satyr og Bakkentine". I relieffet kunne baronen genkendes, mens den lille buttede Gud Amor var ingen anden end søn-

Nysø (Foto fra 1994).

nen, Christian Stampe. Hele relieffet var takket være baronessens opmuntring gjort af Thorvaldsen på Nysø.

Her på sine ældre dage glimrede baronen ved at løbe foran vognen, når baronessen og Thorvaldsen skulle ind til dennes atelier i København, og Stampe kunne byde dem velkommen, når de arriverede i staden.

Henrik Stampe var elskelig. Han blande-

de sig aldrig i politik, og han var totalt blottet for økonomisk sans. Han fik lomme penge af godsforvalteren. Her var det "gammelmutter", som Thorvaldsen kaldte Christine Stampe, der med stram hånd kørte baroniet – hun kaldte ham "min store dreng". Her var ikke til almisser til hendes underordnede – det var dyrt at have de mange skønånder boende.

H.C. Andersen skrev i 1838 i sin dagbog om hende:

"Baronessen varierer i lune. Alt går med entusiasme, eller det går slet ikke. Vi havde fem af seks store kampe, der dog alle er endt i skøn forsoning. For øjeblikket står jeg meget højt, kan'ske fordi jeg rejser i overmorgen?"

Til suset af guldalder på hesteryg

Det var tidligt på eftermiddagen en lørdag i februar, at nogle vandrere på vej hjem fra købstaden Præstø stoppede måbende op:

– Hvem er ha'?

En imponerende rytter, strunk i sadlen og på en smidig kulsort hest, forcerede Ammendrupbakken og fór videre ned gennem den fredelige Skibbinge Landsbygade. En kunne dog nikke vidende:

– Nåhh, ded er så'mæns kuns ham bondepræst'n ne're fra Mern, for straks bønderne har drillet ham, ta'r ha' på damebesøj' hos baronessens, ja ha' gø'!

Der var meget om snakken. For på sådan en dag lod Rørdam dronningens pyntelige gig stå. Han måtte strække ud, have luft, møde rigtige mennesker på bonede gulve og finde sig selv midt i suset af baronessens guldalder. Se, det var livet!

J.P. Mynster (1755-1854), biskop 1840-53. (Foto: Biografisk. Gr. Lex. 1926).

Præstø Fjord
(Foto fra 1994).

Rørdam vidste godt, at Herren havde skabt ham til mere end denne trange, gamle stråtekte præstegård, som kongen nu engang havde plantet ham i. Københavns undervisningsdirektør blev han vel aldrig, men kontakten til dronningen skulle nok føre til noget engang. For ingen kunne sige ham på, at han ikke passede sit embede. Uden at have skrevet noget som helst op havde han styr på morgendagens prædiken her anden søndag efter helligtrekonger. Han ville nu udvikle Paulus' tale (kapitel 12, vers 6-16) om "at være tro". Troende? Jamen, det var jo lige ham selv. Og "tage vare på tjenesten, på lærergerningen, på formaningen, gøre det med redelighed." Hmm! Det sidste havde Rørdam det svært med, navnlig kunne han blive meget hidsig og fordømmende, når han formanede. Tænk! Det havde biskop Mynster bebrejdet ham, da han visiterede for nylig.

Han ville også drøfte det med "redeligheden" med Grundtvig, for gjorde det noget, at den kunne smutte, når man blev vred i sine fordømmelser, når man ellers ville så meget rigtigt og oplivende med sin menighed?

"Den, som er forstander, være det med iver og uddele barmhjertighed." Jamen, det levede han da også net og moderne op til, for var det ikke ham, den studerede mand, der nådigt lod den gode, men så naive gårdmand, Hans Andersen være den første sogneforstander og nu ihærdigt skolede ham til alt det, han skulle mene og beslutte for sognet? For en præsts ret og pligt var dog at styre og sidde i alle råd og lede sit sogn fra alt det onde og politiske, der lå i tiden. Han skulle fortælle folk, som Grundtvig selv gjorde det, hvordan de rigtig gamle danske bønder havde forstået at styre og rådgive lige fra arvekongen til præsten.

Grundtvig! Det var jo netop ham, der havde anbefalet Rør-

BISPEVISITATSER:

Var anspændende dage for såvel sognepræst som lærere og elever. Først den 20. juli i 1849 fik Mynster igen tid til at overhøre Mern Sogn, om Rørdam lød "dommen": "P.R. prædikede, i en vis tone, lidt for skændende, men levende ... Katekisationen, også levende, men uden tråd."

Ude i landet, især i Københavns teologiske kredse, jagtede man nyt fra "Herrens forsøgsmark" om dens navnkundige Grundtvig-bondepræst i Mern, og så blev det til, at Mynster skulle have udtalt:

"Rørdam har ikke format."

Et alvorligt skudsmål for en præst – Selv skrev Rørdam til sin broder efter visitaten: "... talte med fynd og klem ... Mynster var selv glad og skønsom ... for hvad han så og hørte ..."

dam til fru Stampe, og det gode, nærmest grundtvigianske forhold bestod fra Grundtvigs Præstø-tid. Nu havde den gamle travle præst inde i Vartov netop forberedt og konfirmeret komtesse Elise Stampe, Nysø, og varme fortrolige breve strømmede mellem Vartov og Nysø. Rørdam var som Grundtvig blevet en givet og kær gæst hos den kunstelskende baronesse. Men det skete efterhånden sjældent, at Grundtvig var i Sydsjælland.

Mange tanker fór gennem hovedet på rytteren den dag. Oven i det hele havde Rørdam også kærestesorgerne at drøfte med baronessen. Det sidste år havde han været forlovet med et passende, syntes han da selv, parti, nemlig den kun 17-årige komtesse Amalie fra huset Knuth ude på Lilliendal. Den unge og begavede pige beherskede fransk, engelsk og russisk, men hvad hjalp alt det? Grundtvig syntes slet ikke om hende. Han, der ellers havde så godt tag om kvinder, havde med sit bryske udseende ganske skræmt den lille adelsdame. Dronning Caroline Amalie elskede hende. Og Rørdams egen kære mor, Trine, der just havde ligget for døden, udbrød, da hun så den spinkle komtesse:

– Det engelske, franske og russiske behøves alt sammen ikke for at blive en god præstekone!

På Lilliendal havde man ikke opdraget hende rigtig kristeligt. Grev Knuth ejede jo Øster Egesborg Kirke, hvor Grundtvigs uven, pastor Søtoft, var. Grevefamilien sås aldrig i Mern Kirke. Det kunne heller aldrig gå, at denne adelige familie skulle rådgive svigersønnen Rørdam, grundtvigianeren. Grundtvig havde da også gjort, hvad han kunne for at få den lille komtesse ud af disciplens liv. Rørdam, den ellers modne mand, måtte være blevet "ganske blind af kærligheden, thi han ville aldrig ret vinde hende for sine interesser." Sådan mente også Rørdams familie.

Men komtesse Stampe kunne nok rådgive. Hun havde sans for det kødelige, skønheden og kunsten. Var det ikke hende, der var "musen"? Hende, der havde anbragt hele Danmarks kunstneriske søn, Thorvaldsen, på Nysø og sat varme tøfler frem til den gamle ungarer, for at han i fred kunne gøre de herligste studier i det sydsjællandske til sine uforlignelige skulpturer? Gennem den store kunstner kom hele den græske mytologi naturligt til at stå i smukke, hvide marmorstatuer helt uden en trævl, ganske som Adam før syndefaldet!

Rørdam havde klaget til Grundtvig over den umoral, men fået oplyst, at Thorvaldsen var kunst, og at han bragte os den græske mytologis smukke og veltrænede legemer. Grundtvigs Thor og Odin i det kolde Nord – de skulle sandelig ellers have nogle klude på!

Ellert Hagerup (1817-63), 1845 kateket i Præstø. "En manipulerende dialektolog". Han skrev den banebrydende bog "Om det danske Sprog i Angel", som udkom i 1853. Det var den første indgående behandling af et dansk almuemål, hvortil han senere føjede en række sprogrøver. Selvom hans sproghistoriske kundskaber af gode grunde ikke var så omfattende, undgik han de fleste fejl, denne mangel ellers kunne medføre. Hans iagttagelser var skarpe, og han havde omhyggeligt undersøgt alt, hvad han meddelte. (Foto: Biografisk. gr. Lex. 1926).

Bertel Thorvaldsen (1770-1844),
Gipsafstøbning på Nysø.

Nicoline Marie Berggren (1840-1908),
engelsklærerinde i Vordingborg, født på
fødselsstiftelsen i København 14/10
1840. Som datter af billedhuggeren
Thorvaldsen og kammerpige Christine
Marie Høbye, Nysø (Jomfru Høbye blev
viet til kusk – senere fragtmand i
Vordingborg Niels Rasmussen).
Nicoline Marie Berggren var fra 1865
gift med købmand Chr. Berggren,
Hartlepol, England, indtil dennes død
1879.

(Foto: Hist. Samf. Præstø Amt
1973-74)..

Helt rolig ved Grundtvigs kunstforklaring omkring gamle Thorvaldsen kunne Rørdam nu ikke blive. Sidste år, netop som baronessen ville fejre sin elskede Thorvaldsens 70-års dag, kom en grædende kammerpige til hende og fortalte, at hun bar den elskelige gamling, Thorvaldsens, barn.

Vred? Nej. Vupti klappede den handlekraftige baronesse i hænderne, og der blev straks lyst i Skibbinge Kirke for kammerpigen, Christiane Marie Høbye, og kusk Niels Rasmussen, fra Nysø. Baronessen købte dem en lille vognmandsforretning i Vordingborg, og på Fødselsstiftelsen i København fødtes den yndigste lille Nicoline Marie, Thorvaldsens datter.

Alt det forvirrede Rørdam. Bønderne og hele hans menighed vidste som hele egnen besked om de gevaldige “Nysøs guldalderånder”. Her var nøgenbadning og letlevned, men var det ikke ligesom anderledes, når det var blandt de dannede mennesker?

Præstens formaninger til de ulærde bønder var dog hans virke. Tag nu fx Niels Rasmussen, gårdmanden der ved Præstøvej, som var i halvferdserne. Stor og bredvommet var han kommet til Rørdam og ganske frækt forlangt, at præsten skulle vie ham til hans 16-årige tjenestepige. Niels havde brovttet og sagt:

– Hvis it’ en, der har novet, ta’r sig af en fattig peje, hva’ så? En spør’ kuns pastor’n, ja en gø’!

Rørdam havde vredt nægtet Niels hans forlangende og skrevet til Grundtvig om råd og ret, men endnu intet svar fået. Det fik han heller aldrig, for Grundtvig havde vel rigeligt i egne affærer af samme art, og selv prædikede han, at der ikke burde være den store forskel på mennesket og kunstneren Thorvaldsen eller på gårdmanden Rasmussen.

Nå, men nu var der alt det politiske, og Rørdams kæphest for tiden var virkelig, at herremændene skulle give bønderne deres retmæssige bondejord tilbage, især til alle de jordløse husmænd. Sådan! Men besynderligt var det, for på de godser, han kom på, forelagde han rigtignok ejeren og hans funktionærer det gode kristne budskab. Men underligt nok blev han modsagt, ja, nogle blev ligefrem vrede, og baronessen havde endda klaget over Rørdams tanker til Grundtvig, der straks skrev til Rørdam og formanede ham, at “han ikke sådan kunne falde ind med døren hos fru Stampe og revse, thi ingen jordisk ret kunne sådan pille ved herremandens hævdvundne ejendomsret fra middelalderen, og desuden ville det gøre husmændene rethaveriske og materielle.”

Nu blev han jo nødt til at rette sig efter, hvad Grundtvig sagde. Og det var jo højst beklageligt, for det var Rørdams helt egen fikse idé. Dvs. han havde hørt om en opvakt husmand ved navn Peder Hansen, der i sin iltre agitation anvend-

“Når lus og lopper
gemakkerne plage,
da skønhed som ånd,
udi fjordens blå sig må bade!”
Ordre fra baronessen, Nysø.

te det gode kristne budskab, at de, som havde uden at lide nød, kunne give af deres overflod af jord til de jordløse.

Siden havde han mødt en interessant godsejer, en Knuth nede fra Lolland. Det var hos svigerfaderen, grev Knuth på Lilliendal. Tænk, dernede havde Knuth rundhåndet delt bondejord ud til sine fæstere. Men svigerfaderen var blevet meget vred over deres samtale under et selskab. Ja, han havde truet med at ekskludere præsten som svigersøn, hvis han fortsatte den slags sympatier.

Prrrrr! Pludselig blev Rørdam revet ud af sine grublerier ved hestehovenes klapren på gårdspladsen på Nysø. Præsten virrede en gang med hovedet. Så sprang han adræt af Ravnens, der stod prustende og skummende, smed tøjlen i hånden på en tililende staldkarl og satte selv i et par frejdige spring op ad trappen. Og straks stod han midt i det begyndende selskab, der var ved teen.

Her i midtvinteren var der sjældent gæster fra staden. Foruden herskabet og den residerende Thorvaldsen kunne han dog møde H.C. Andersen, der nød vinterens landlige fred og den kærlige forplejning. Andersen hadede sommeren hos fru Stampe. Når han og andre ånder havde logeret bare fjorten dage i det stampenske hus, så kommanderede den gamle baronesse hele det gode selskab af med klæderne, og alle måtte ganske nøgne bade sig ude i den kolde, kolde fjord. Nej, her foretrak rigtignok den vandskrække Andersen Bregentved og andre mere venlige godser i “badetiden”.

Guldalder på hæld

Der var måske noget om det. Selv den elskelige og kristne dronning Caroline Amalie kunne se det. I et brev til sin kære Rørdam bekymrer hun sig for Danmarks fremtid:

“Thi så mange af det bedste selskabs sønner, ja, selv troen-

Islinge ved Vordingborg, ca. 1850. Tidens guldalder-skønånder færdedes også gerne på Islinge. (Litografi, Sydsjællands Museum).

Adelgade i Præstø med kirken i baggrunden. Ca. 1890. (Lokalhistorisk arkiv, Præstø).

de præster, giver sig snart af med politik, og det kan blive værre endnu,” frygtede dronningen.

Rørdam ville nu stryge pessimismen til side, for selv politiserede han jo aldrig. Tværtimod var han kun tro mod sin grundtvigianske lære ...

Af de få nye gæster den dag var et par udenlandske studenter fra Rostock Universitet. De var kommet denne vej nordpå som venner af svigersønnen Hammerick fra Islinge, og de var nu blevet vist til møde med baronessens skønånder. Den ene var en yderst affekteret skotsk adelsmand i kilt, Andrew Hamilton. Han var kristen og studerede oldnordisk, og ham ville Rørdam partout have med hjem, ikke mindst fordi Grundtvig p.t. var i England. Og dronningen mente jo også, at Rørdam måtte forbedre sit engelsk.

Rørdam var i dag ikke længere den eneste lokale præst i selskabet. Men alle fandt ham den mest underholdende, især på grund af hans fremragende sangstemme. Ovre ved vinduet stod en lang og mager mand anspændt og dinglede med sin tekop. Skiftevis så han nervøst ned på gårdspladsen og hen mod selskabet.

Det var den nye og energiske kapellan for Præstø og Skibbinge Kirker, Eiler Hagerup. For Hagerup var det den største dag i hans liv at være til stede her i selve baronessens sale. Ak! Som knægt havde han måttet nøjes med at stå og måbe i stalddøren, når de fine og åndfulde gæster rullede op foran

Hindholm Folkehøjskole 1852.
(Efter et litografi.
"Vort folk" 1898).

hovedtrappen på Nysø. I dag vidste Hagerup, at faderen, der stadig var forvalter på godset, stod pavestolt ved et staldvindue bare for at få et glimt af sin fremmelige knægt deroppe i de høje sale. Faderen var så meget mere stolt, fordi præstegerningen havde været gledet familien af hænde. Ja, det havde været en skændsel, fordi forvalter Hagerups fader engang måtte søge sin afsked som præst, vist nok på grund af en horesag. Men nu ventede faderen sig alt af den kun 25-åri-

ge Eiler, og han vidste, at sønnen ikke ville skuffe ham. Nuvel, der gik nogle fæle rygter i byen om, at sønnen slog sin kone og lukkede hende ude i kulden, når han som i dag gæstede dannede mennesker. Men det var helt i sin orden, for sønnen havde jo desværre fået giftet sig uden for sin stand med en sølle landmandsdatter og ganske uden for den teologiske stand. Og sådan et fruentimmer skulle vide, hvor hun hørte hjemme.

Rørdam henvendte sig gemytligt til den unge præst og tænkte, at han her kunne finde sympati for sin interesse for husmandsproblemet:

– Det forlyder, at der for tiden rejser en husmand, Peder Hansen fra Lundby, rundt på Sjælland og øerne. Han er smuk (Rørdam brugte "smuk" om mænd, som imponerede ham, forf.) og veltalende af en simpel mand at være, og han taler de jordløses sag og finder herremandens forretning med husmænd ond og ganske imod skriften, som han kender ganske vel.

Blodet steg op over Hagerups stramme kalvekrøs og fyldte hans blege og magre ansigt. Arrigskaben fik ham til at ryste på hånden, så den tomme tekop klirrede:

– Min gode Rørdam! De burde sandelig holde Dem for god til at lytte til sligt rak! Den simple Lundbyhusmand er ingen anden end en oprører mod alt godt. Han er en herregårds- og kirkebrænder, der ganske besynderligt ej endnu er spærret inde! Husmændene er dorske, liderlige og drikfældige, og bedre står det ikke til med almuen her i staden, der frem for at forbedre egne kår lever i pjalter, svir og kortspil!

Hagerup havde talt sig op, og den tidligere forvalterdreng soledede sig i et anerkendende nik og smil fra den vagtsomt lyttende baronesse.

Nu var det stik imod hele Rørdams natur at blive opildnet i en debat om en sølle husmand. Også fordi han endnu var helt i vildrede om Grundtvigs holdning til den "smukke" Peder Hansen. Så han valgte at stille sig ved damernes bord

Litografi af akademiet i Sorø. (1898).

og synge lystige viser, som han plejede. Men da der ingen forslag var, sang han for på Grundtvigs knap færdige sommer-
vise til en fest, der skulle være i Mern Hestehave i juli. Den
hed "Velkommen i den grønne lund". For den var da vel upo-
litisk? Sådan da. For grundtvigianere var det nu engang en
hellig pligt at "svinge" tidens ellers så upopulære kongepar,
og Rørdam stemte ekstra i på de strofer, som han fandt så
afgørende:

**Vor konge er vor fuldtro ven
som guld hans ord må skattes
kom hid I gode danemænd
og sig os, hvad I fattes?**

H.C. Andersen måtte tørre øjnene over den kærlige konge, og
selskabet sang også med, efterhånden som de kom på melo-
dien. Og selvom ikke alle var lige kongetro længere, kunne
teksten være god nok til at berolige vanskelige fæstere med til
sommer. I hvert fald fandt man Grundtvig fortræffelig, og Rør-
dams sangstemme høstede atter stort bifald.

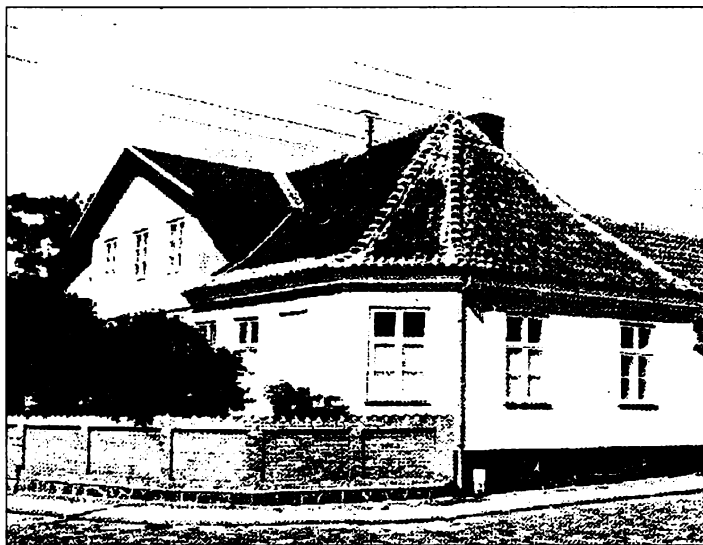
Efter middagen, hvor herrerne samledes i biblioteket til en
pibe og et slag l'hombre, kom Rørdam i et dilemma mellem
sin elskede pibe og damerne. De, der dog altid var så lydhø-
re? Han valgte at luften Grundtvigs højskoletanker først for
damerne og spurgte, om denne skolelærer, Rasmus Sørensen,
eller måske Peder Hansen, Lundby, havde været på Nysø og
samle ind til husmandshøjskolen på Sjælland. Lokale bønder
havde givet lidt, og hans svigerfaders grevelige og frisindede
fætter Knuth på Lolland havde endda givet den nette sum af
500 rigsdaler.

Dette fik baronessen til at udrulle hele sit nedarvede italiens-
ske temperament:

– Nej! Og om den usle oprører, Peder Hansen, blot nærme-
de sig Nysø, så skulle han få, så han aldrig glemte det, og
ligeledes den Rasmus almue-skolelærer!

Hun og baronen mente som sædvanlig, at højskole kunne
være godt nok, men kun med Grundtvig selv som forstander.
Husmænd på skole? Som om de havde behov for dannelse.
De dovne tølper af hendes egne husmænd havde kun druk
og svir i hovedet og snød for deres ugedage, og hun takkede
sin Gud for at have forvalter Hagerup til at tryne dem.

Nu fulgte *kateket* Hagerup hende op, og hvor det frydede
baronessen, at hendes lille forvaltersøn var blevet så stor nu
og forstod at fordømme fæstehusmænd og rak. Hvis bare en
af de to folkeforførere kom til Præstø og satte fluer i hovedet
på almuen, da skulle Hagerup nok personlig tale med byfo-
ged Manthey om at få dem straffet og sat på porten.

Borgmestergården i Grønnegade 1, Præstø. Her boede Manthey i 1840'erne. (Foto: "Gl. Huse i Præstø", 1979).

Rørdam gik grundende ind til piben og kortene. Det var dog besynderligt, for Grundtvig syntes heller ikke om den gode idé med en husmandsskole. Professor Flor havde startet en skole for navnlig gårdmandssønner i Sønderjylland, og det var nok. Grundtvig ville nu have sit eget eksamensfri akademi i Sorø, hvor det levende ord skulle tales. Den skole skulle være for *alle*, men ikke for husmandsoprørene. Nu ville selveste Christian VIII være med til at støtte den, så om Gud ville, skulle der nok blive orden på den sag.

Det blev sent på aftenen, inden herrerne slap kortene og trak ind i spisesalen omkring punchebollen. H.C. Andersen, som så dårligt tålte tobaksrøgen, havde hele aftenen trippet omkring baronessen og damerne. Nu var alle søvnige, og han fik endelig lov at læse op af sit nye eventyr "Hyldemor". Se, det var en rigtig Nysø-historie, for sidste sommer havde han fået våde fødder, da han havde været ude mellem sivene i fjorden og tilrette de yndigste blomsterbuketter af iris til sin værtinde og døtrene. Men ak og ve, så var Andersen blevet forkølet og lagt i seng. Han var ikke blevet jaget ud at svømme som de øvrige "langtidsånder". Næ, han havde i stedet fået serveret hyldete af selveste Gammelmor. Og det var så blevet til historien om Hyldemor. Og han læste, spillede og deklamerede sin fortælling for det trætte selskab i den tidlige morgen.

Natteravnene i Præstø

For længst havde præsterne en for en sagt tak for i aften. Thorvaldsen sov allerede trygt, og Rørdam var redet raskt mod Mern.

Hagerup gik og lyttede, og han kunne følge Ravnens rappe hovslag i stenbroen ved byen, indtil de fortabte sig ud ad landevejen. Selv havde han ikke travlt med at komme hjem. Salig var han endnu over at have været hos baronessen. Det hastede ikke med at komme hjem til kapellanboligen, der lå oppe på Klosterbakken ved kirken.

Han måtte gnide øjnene, straks han kom ud i mørket. Det kneb med at se oven på det skarpe lys i de herlige sale. Alligevel vovede han at skrå over den skumle havn. Men var der ikke en skikkelse, der raskt bevægede sig ud mod skibsbroen? Først studsede han. Var det mon en fisker, der skulle ud

nu, inden det blev lyst? Nej. Hagerup blev vred, og blodet steg igen selv i den kolde morgen gennem hans stramme kravetøj og fik hans magre ansigt til at blusse.

Det var vist en af soldebrødrene deroppe fra skomager Rasmus' smugkro. Nå, skroget skulle vel bare have luft eller kaste op. Forargeligt var det rigtignok. Hagerup ville straks opsøge Manthey og klage.

Der skinnede et svagt lys gennem gardinet. Netop som han stod her uden for Mantheys statelige hjørnehus, kunne han høre et skrig og et plask nede fra skibsbroen. Hagerup buldrede på døren, og borgmesteren lukkede selv op. Han var fuldt påklædt. Det undrede et øjeblik Hagerup, men nu kom der flere kendte herrer ud i entreen. De var alle nattestående og missede nysgerrigt med øjnene.

Da Hagerup havde fortalt Manthey om den uhyggelige oplevelse, blev der et postyr, og "mester" gav ordrer. Thomsen og distriktlæge Toft, der ellers skulle være kommet til l'hombren, måtte straks purres ud, og snart var hele selskabet med lygter og bådshager nede på skibsbroen.

Heldigvis brød dagningen endelig igennem i øst og gjorde bjergningen af den druknede let. Der lå en mand og flød ved en af broens pæle. Thomsen og apotekeren fik ham bugseret op på broen. Doktor Frost kom hæsblæsende og konstaterede med sædvanlig skødesløshed og kulde, at der her var tale om en hurtig druknedød i det iskolde vand. Ganske rigtigt fastslog betjent Thomsen, at det drejede sig om den unge og fattige væver Peter Hansen fra Præstø.

Så gik turen til skoma'r Rasmus, hvor det sene kortselskab endnu sad ved de fortjente "fitemadder" og drammen. Alle blev anholdt og sat i arresten, hvor de nu måtte blive, indtil man kunne indlede forhør engang hen ad mandag.

Nu var det blevet helt lyst, og klokkeren, der var på vej til morgenringningen, skutede sig i morgenkulden og nikkede vidende, da han så Hagerup låse op og puffe sin forkomne og forskræmte Dorthea Conradine ind i entreen. Selv satte Hagerup sig myndigt ved skrivebordet og dyppede højtideligt fjerpenen. Under døde noterede han i kirkebogen med store sirlige sving og uden klatter:

"Væversvend Peter Hansen af Præstø, født 12. januar 1820, taget sit eget liv 5. februar 1843."

Hagerup sad lidt og grundede. En selvmorder i mit eget sogn? Han behøvede jo ikke ... Og så krøllede han papiret sammen.

Om mandagen blev der holdt forhør i arresten, og en for en blev håndværkerne sendt hjem, efter at de alle havde forklaret, at de som så ofte før havde "spillet om fortæringen". Men den aften var der også blevet spillet om et par mark, og

Revolutionære redaktører som Goldschmidt og I.A. Hansen skrev ofte under pseudonym, når de havde politimester Bræstrups tilhold med kortere fængslinger gr. denne eller hin artikel. Som det ses, er det "stråmanden" J. Jørgensen, der udgiver i aug. 1848

Goldschmidts fødehjem, Vordingborg, (Foto fra 1990)

Meir Aron Goldschmidt (1819-1887), født i Vordingborg, død i København. Digter, jøde, dansk og revolutionær, redaktør af Corsaren. Malet af I.V. Gertner, 1849. (Frederiksborgmuseet).

Peter Hansen havde tabt den smule, han havde på sig. Måske var han derfor brudt op lidt før de andre?

Da nu alle, også skriveren, var vel ude af domhuset, krøllede Manthey rapporten sammen, og ingen har siden fundet stumperne.

Fri for tiltale

Ude på landevejen på vej til Roneklint gik en meget rasende og skuffet Hans Hansen. Vel havde han tidligere prøvet uretfærdig fængsling og forhør, men hvad havde han i denne sag gjort galt? Spillet? Ja, deltaget i kortspil. Og at den stakkels Peter Hansen var druknet, var så sørgeligt, som det kunne være, men hele den lemfældige fængsling og forhøret minde ham kun om, at politiets behandling af almuen var som for ti år siden i København – rydning af bulen, ubegrundet fængsling og så til sidst "fri for tiltale" mod at betale sagsomkostningerne.

Ingen havde da fx pågrebet H.C. Andersen for en lignende "forbrydelse" endnu.

En majfest, der bragede

**Velkommen i den grønne lund
hvor fuglene de sjunge
Det høres skal den danske mund
til sang har og en tunge
Vor konge er vor fuldtro ven
som guld hans ord må skattes
kom hid I gode danemænd
og sig os, hvad I fattes.**

**Kan munden vi få ret på gang
til andet end at spise
hvert andet barn i Danevang
forstår halvkvæden vise ...**

Hvad enten man forstod Grundtvigs ret nedladende folkelighed om, at hvert andet barn forstod hans kryptiske vise eller hans opfordring til at tage ordet, så gjaldede sangen lystigt langt op i de grønne trækrone og overdøvede helt fuglesangen ude i Mern Hestehave. Her havde mindst et par tusinde, mest bønder fra Sydsjælland, sat hinanden stævne og for en stund glemt alt om livsfæste, ugedagshoveri og slid.

Munden kom da også rigtig på glem, da folk med stive arbejdstyngede lemmer fik plantet sig i græsset og på træstubbene i den store rydning, der var gjort i Hestehaven. Efterhånden som kurve med "fitemadder", dunke med dramme og gammeltøl blev åbnet og fortæret, kunne nogle måske mere.

Berlingske

Fædrelandet

København
posten

Kjøbenhavnstoden.

Corsaren

Flyveposten

Aftensiden.

Aftenbladet

Aftenbladet.

Flinchs tegninger fra 1847 illustrerer glimrende, hvilke klasser der læste i hvad i tidens København. Heraf bragte M.A. Goldschmidts "Corsaren" hver fjortende dag udelukkende den vovede, men elskede satiriske enevoldskritik i tekst og tegninger.

Ja, endda betale de kagekoner, der gik rundt og falbød kommenskringler. De talrige børn var henrykte, de pludrede og gumlede.

Det var den 28. maj 1843. Anledningen til stævnet tænkte vel kun de færreste over. Var det dronning Caroline Amalies fødselsdag? Hende havde man aldrig mødt, og hun snakkede også bedst tysk, sagde man. Det kunne også være årsdagen for de her nymodens stænderforsamlinger og sogneforstandervalgene? Det var alt sammen lige meget, for stemme til de valg kunne kun de færreste her mellem Sydsjællands talrige småbrugere. At stemme var nu kun forundt embedsmænd og godsejere.

I dag var man kommet til fest, og selvom den bondepræst fra Mern sang og prædikede, som om han var bange for, at nogen skulle vove afbryde ham, så var det hele da meget gemytligt. Selv når han skældte dem ud her i det grønne, så var det ligesom meget festligere end i hans kirke.

I grunden skulle der slet ikke have været prædiken af præsten, men af enhver menigmand, der havde lyst. Det havde Grundtvig forlangt for et år siden:

"De behøver slet ikke spekulere på nogen prædiken, Rørdam, thi jeg skulle kende *Sjællandsfareren* dårligt, om han ikke kunne more sig i dag i det grønne uden en prædiken?"

Men dengang var der ingen fest blevet. Rørdam havde haft sine kærestesorger og -glæder og var blevet slemt irettesat af Grundtvig for slet ikke at fejre mærkedagene og alt, "hvad der slumrede af dansk i krogene".

Men nu skulle det briste eller bære her i Mern Hestehave. Præsten var med rette nervøs for, hvad sådan en fest kunne udvikle sig til med alle de fremmede bønder. Hans egen menighed vidste han jo nok, hvad han kunne forvente sig af.

Hernede på den egn, hvor han var født, viste gamle Grundtvig sig slet ikke. Nej, på denne dag talte han "dansk", så det bragede, ovre på den sønderjyske Skamlingsbanke. Egentlig var det pastor Blichers fem år gamle idé på Himmelbjerget med de store folkemøder. Men i Grundtvigs egne øjne og beretning var det ham alene, der forstod at tale dansk, og denne eftermiddag gav han den anden sydsjællandsk fødte og danske forfatter M.A. Goldschmidt et "velfortjent" skud lige for boven. Dette forvandt Goldschmidt aldrig siden. Grundtvig talte om den smukke, blonde, nordiske race og skældte Goldschmidt ud for at være en udansk, sortsmusket indvandrer. En ukristen jøde med det ækle, tyske navn Goldschmidt: "Du er jøde, hvad gør du iblandt os ... "

Udgiver og ansvarlig Redacteur **J. N. Hansen**, forhen Borger i Fredericia.

Onsdagen den 14. Juni 1843.

Almue - Vennen.

Et Ugeblad for nyttig og underholdende Læsning.

(Tilfjendte Aargang.)

Forsendes, ifølge Kongel. allernaadigst Tilladelse, med Brevposten overalt i Danmark.

Nr. 23.

Onsdagen den 6te Juni.

1847

“En politisk blindstreg”

Almuevennen. Det oprindelige hovedstadsblad bredte sig ud over Sjælland. Det blev udgivet af partiet Bondevennerne i 40'erne og var yderst revolutionært i hele landbospørgsmålet. Skomageren I.A. Hansen var redaktøren, der som regel var under censur og derfor skrev under pseudonym. Han var udgiveren sammen med skolelærer Rasmus Sørensen. Peder Hansen, Lundby, var bladets flittige journalist og rabiate husmandsagitator til sin død 1854. Oplaget på ca. 2000 blev læst eller læst op, krøllet og slidt af hele almueklassen og lånt og læst af hele overklassen. Men de mange og ofte svage læsere skulle selvsagt vildledes af konservative godsejerinteresser. Så for at bekæmpe bondebevægelsen på Sjælland udgaves samtidigt Almuevennen af en jysk boghandler. Et ugeblad for nyttig og underholdende læsning, dvs. skikkelig og opbyggelig læsning for almuens. Bemærk ligheden i de to forskellige avishoveder. (Universitetsbibl. Fiolstræde, Kbh., 1978).

Uoverensstemmende pressedækning

Hvordan opfattede nu tidens aviser Rørdams og Grundtvigs noget banale og forkrampede første folkefest på Sjælland? 2. juni 1843 skrev Københavnerposten:

“Oprørske taler afbrød præstens lange og kongetro tale ved den store forsamling i Mern Hestehave den 28. maj, da han efter Grundtvigs gamle sang

“Kongehånd og folkestemme, begge stærke, begge fri, de har haft i Danmark hjemme, mange tusind år før vi”

opfordrede forsamlingen til et nifoldigt leve for Christian VIII og hans dronning. Uroen brød ud i lys lue, da der var en, der råbte:

– Vi vil da først råbe hurra, når ønskerne om skattebevillingsret, trykkefrihed og nogle for folket ansvarlige ministre er antaget, samt flere lignende ønsker er opfyldt!

“Og et leve for konstitutionen blev besvaret med et kraftigt og længe levende hurra.”

Her fremgår det af Københavnerpostens observationer, at det oprørske opråb faldt centralt i festen ved talerstolen på forsamlingspladsen og under Rørdams lange tale.

Københavnerposten fortsatte med en anklage mod festarrangøren:

“Da nu festen således var endt, er det rigtignok meget at beklage, at slutningen skulle tage sådan en sørgelig ende, idet et ungt menneske tilsatte livet, fordi en af kanonerne sprang ved affyringen til opbrudstegn. Det var en bondekarl i livets bedste alder, kun 22 år gammel. Han var efter det optagende syn blevet truffet af den sprungne kanon lige for hjertet, så at han efter få øjeblikkes forløb havde opgivet ånden. Besynderligt nok at den her afholdte “folkefrihedsfest” krævede et så blodigt offer.”

“Den Kgl. revolutions frygt”

Den unge filosof Søren Kierkegaard (1813-1855) var, i Chr. VII's sidste år (maj 1847), kaldt til en kgl. audiens: Chr. VIII:

“Nuvel! Sig Os, hvad De mene om denne kommunisme?”

... Vi bekymre Os allerede.”

S. Kierkegaard:

“... det blive en bevægelse, der slet ikke komme i berøring med kongerne ... stridigheder mellem kælder og stue. Mængden bør man aldrig strides direkte med, men blot stå fast!”

Chr. VIII:

“Ja, det burde i særdeleshed en konge.”

Antiliberalist og filosof S. K. trøster slutteligt og frejdigt sin konge:

“Mængden savne opdragelse thi, hvad i de store lande blive voldsomheder blive i Danmark til uartighed!”

(Tegning i “Vort Folk”, 1898).

Nu var den rivende gal. Kongen og dronningen fik “ad køkkentrappen” Københavnerposten at læse om oprøret mod de kongelige dernedefra, hvor dronningens broder i Herren, Rørdam, var den ansvarlige mødeleder.

Dronningen sendte da også straks et udklip og et lynende brev til Rørdam, der naturligvis heller aldrig læste, hvad han kaldte den fordømte Københavnerpost. Luften mellem Mern og Amalienborg blev kold for en tid. Og derfor er det ikke så tilfældigt, at netop det dronningebrev stadig mangler mellem alle de bevarede. Sådan havde nu Rørdam det med de kontroversielle og spændende breve, vi i dag står og mangler. De havde det med at blive forlagt. Vi må derfor støtte os til Rørdams eget brev om sagen til Grundtvig, der ligesom dronningen var blevet slemt rystet.

Grundtvig vendte nu glad hjem efter en herlig “dansk” fest på sin Skamlingsbanke og læste, at hans “nødvendige” kongefest for Sjællandsfareren var blevet ganske forklumret – og det af hans egen discipel.

I præstegårdens studereværelse havde Rørdam hele mandagen efter festen lukket sig inde, for sådan en dag, når han var vred, brugte han at sidde og bide sine pibespidses i stykker. Rørdams studiekammerater forærede gerne deres temperamentsfulde ven kasser af pibestykker på hans fødselsdag. Kort havde han om morgenen noteret i kirkebogen om den døde bondekarl i Mern Hestehave. Han, der ellers var ærlig og så omhyggelig med skudsmål og dødsårsag under bemærkninger, er her helt tavs. Nå, det var jo kun et forældrelost skrog, galt nok, men knægten kunne nu have passet bedre på.

Selv et nedværdigende politiforhør måtte præsten, der selv var embedsmand, udstå her efter dronningens bortkomne brev. Midt i ugen var borgmester Mantheys forgænger, den gamle byfoged Møller fra Præstø, kommet med en kongelig kendelse. Men gamle Møller havde været så arrogant, at præsten straks havde bedt ham tie, sætte sig ned og stoppe sin pibe.

For Rørdam ville nu gøre den “ordentlige” fremstilling til Berlingske Tidende af den udmærkede fest færdig, den fest, han havde fået så mange glade taksigelser for fra alle sider. Møller skulle så få brevet med posten dagen efter. Men Berlingereren fik nu intet fra præstens hånd at meddele før en lille måneds tid efter festen.

I Berlingske Tidende 21. juni 1843 kunne man så læse den “ærlige Rørdams ordentlige fremstilling”:

“En talrig forsamling bestående af egnens bønder og mange uden for bondestanden havde fornøjet sig med hinanden og følt, at Danmark var et godt sted at bo og bygge. Der herskede den fuldkomne orden uden nogen som helst hjælp af poli-

Stakkels Kierkegaard måtte ofte holde for i Corsarens ironi, her tegnede Blæstrup ham, hvor det ene bukseben var fælt længere end det andet. Men "Nei," hævdede den sarte Søren, "de er sandelig lige lange."

Episoden kom der en lang avispolemik ud af.

(Postkort v. Wilh. Marstrand, Frederiksborgmuseet).

tiet. Da nu kanonerne blev affyret kl. 23 som tegn på, at festen var til ende, faldt den ene af deltagerne, en ung bondekarl, der havde stået tæt ved, død om på stedet. Vi kan tilføje dette, at inden kanonerne blev afbrændt, blev alle og enhver advaret højt og tydeligt om at forføje sig bort. (Var det nu rigtigt med den advarsel? Stod den stakkels karl ikke midt i forsamlingen? Hvis alle civile var på afstand, må de stakkels kanonerer have været særdeles heldige, at de bevarede livet).

Når vi hertil føje noget, sker det for end yderligere at oplyse, hvad en unavngiven person har ladet trykke i Københavnerposten om denne fest:

"Efter at fyrværkeriet var til ende mellem kl. 22 og 23, og den største del af forsamlingen var taget bort, kom således pastor Rørdam, som søgte efter kaptajn von Scholten (en af Rørdams mange officersvenner, nu generalguvernør, Peter von Scholten, De Dansk-Vestindiske Øer), der ville køre med ham hjem. Jeg kom tilfældigt forbi forsamlingsstedet, hvor skovfoged Smith, Høvdinggård, der sang meget smukt, mødte ham og spurgte, om der var noget i vejen for at synge endnu en af de sange, som blev benyttet om eftermiddagen. Rørdam svarede, at da det havde været sådan en yndig dag, havde han aldeles intet imod det. Og Smith sang nu med nogle få andre:

**Kongehånd og folkestemme
bøge stærke, begge fri
de har haft i Danmark hjemme
mange hundrede år før vi**
(Grundtvig 1839)

Da sangen var til ende, sagde Rørdam:

– Altså mine herrer, at kongens hånd og folkets stemme må være i kraft og frihed! Det vil vi ønske!

Herpå fulgte tre hurra'er. Og i det samme trådte gartner Ludvigsen, Lilliendal, frem og råbte et "Leve *konstitutionen!*" Men Rørdam sagde derimod:

– Nej, ingenlunde! Mener De konstitutionen af 1660 eller 1831? Thi vi vil ønske, at kongens hånd og folkets stemme måtte vinde i kraft og i frihed, og det ønske velsigne Gud!

Herpå gik gartner Ludvigsen. (Og det gjorde han nok klogt i frem for at argumentere mod både Gud og "vi", dvs. Rørdam, forf.).

Men hr. Smith sang smukt videre: "Grønnes Danmarks bøgeskove sent, men smukt i maj". Nu ville Rørdam gå, men Ludvigsen kom til ham og sagde:

– De hylder altså ikke ganske mine anskuelse?

– Nu er det ikke tid og sted at tale, og ville De have talt, burde De offentligt have trådt frem ved den almindelige

opfordring i den store forsamling, svarede Rørdam.

– Hele folket kræver skattebevillingsfrihed, trykkefrihed og en ny konstitution, sagde Ludvigsen.

– Hvilken konstitution? spurgte Rørdam.

– Der gives mange gode, hvoraf man let kunne vælge den bedste, svarede Ludvigsen.

– Hvorledes tænker De, en konstitution burde være? spurgte Rørdam.

Herpå svarede Ludvigsen ikke, og Rørdam sagde godnat og gik hjem.

Da Rørdam her i sin forklaring i Berlingske Tidende citerer den unavngivne person fra Københavnerposten, er han så uheldig at gøre sig skyldig i en alvorlig tidsforskydning. Hvordan kan han være kørt hjem med von Scholten mellem kl. 22 og 23 og så stadig være til stede kl. 23 ved festens slutning, da kanonskydningen fandt sted?

Hvem skal læseren nu stole på?

Rørdam fortsatte sit "ordentlige" indlæg i Berlingske Tidende med at beskrive sognefoged Lars Larsens ordveksling med Ludvigsen – som han slet ikke har overværet:

"Lidt efter lød der et "konstitutionen leve", og nogle ganske enkelte, som ikke var af bondestanden, råbte hurra. (Ifølge Københavnerposten blev "leve konstitutionen" besvaret med et kraftigt og langt hurra, forf.) Herpå sagde Ludvigsen:

– Det er hele folkets ønske, at der kommer en konstitution!

– Hvad forstår du ved folket, Ludvigsen? spurgte

Lars Larsen.

– Dem alle! svarede Ludvigsen.

– Det er usandt! Bondestanden er den talrigeste klasse, og de fleste af dem ønsker ikke en konstitution, eftersom de ikke

engang ved, hvad det ord betyder. Enhver bonde ved, at stavnsbåndet er løst ved kongens enevoldsmagt og gode mænds råd og ikke ved konstitution! sagde Lars Larsen.

Nu tav Ludvigsen og sagde til sin ledsager: – Lad os gå hjem!"

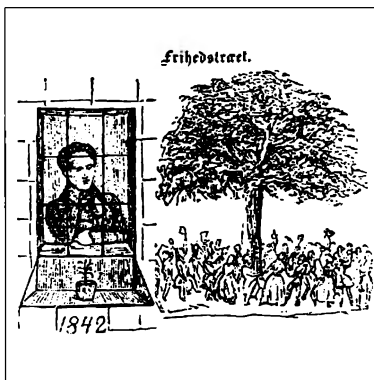
Rørdam sluttede således sit brev til Berlingskeren:

"Vi er tilbøjelige til tro, at hin skribent fra

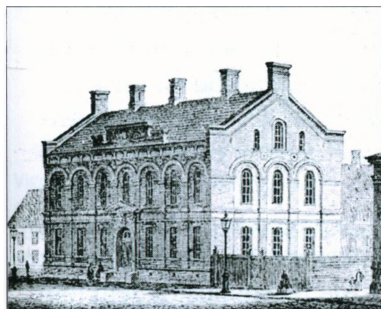
"Præsten i kongelig karantæne"

Rørdam fortæller, at han måtte stå på apotekets trappe mellem de *ikke* indbudte gæster, da kongeparret besøgte Vordingborg. Vordingborg Apotek er fra 1826. (Foto fra 1997).

Nu var det ret farligt at tale Chr. den VIII og enevælden midt imod: Den liberale fører, juristen Orla Lehmann talte ved et stændervalgmøde i Nykøbing Falster, (jan. 1841), hvor han bl.a. sagde, at det slet ikke var hos kongemagten, men hos de liberale, at bønderne skulle finde deres venner i kampen for social og borgerlig lighed. Året efter blev Lehmann fængslet i tre måneder. Hans ophold formildedes ved stor sympati fra det ny-liberale københavnske borgerskab. Bemærk hyldningen af "Frihedshelten" under "Frihedstræet" af 1842, det vil sige Corsarens symbol på en fremtidig sejr over enevælden. Corsarens tegning af Orla Lehmann.

Dronning Caroline Amalies Asylskole i Rigsgade, København

Københavnsposten ikke har været til stede."

Det var underskrevet "Mern Sogneråd og festkomité: Rasmus Jensen, Lars Jensen, Hemming Christensen, Rasmus Andersen, formand, og Lars Larsen, sognefoged."

Alt ondt kommer fra Lilliendal i Øster Egesborg

Rørdam skrev til Grundtvig den 18. juli 1843:

"Muligvis bliver den fest en meget lang historie, men Berlingeren trykkede nu Deres sang for første gang: "Velkommen i den grønne lund". Ludvigsens tilhængere, De forstår, forvaltere og forpagtere på Lilliendal, er misfornøjede med, at jeg omgås bønderne som med mennesker og opfordrer dem til at stræbe efter arvefæste. Og nu kunne de jo læse, at en bonde (dvs. Lars Larsen,) havde drevet deres taler hjem. Pastor Søtoft prædikede slet ikke den dag, for som han sagde:

– Jeg havde ganske berøvet ham tilhørerne. Vi begyndte ellers først kl. 15.

Men så gik han troligt rundt og satte ondt blod i, hvem han kunne få fat i, thi hele festen var ham imod."

Det upopulære kongebesøg

Rørdams brev til Grundtvig fortsatte:

"I går mandag den 17. juli var kongen og dronningen i Vordingborg, men det var dødt og kedeligt. Der lød ikke et hurra, ikke et kny, og der var meget få mennesker. Det eneste, der lignede noget, var, at alle Udby-bønder kom ridende foran kongens vogn og slog kreds omkring ham, da han stod af. Det var tydeligt, at der intet hoveri var den mandag, og det var dem en glad dag i Deres gamle sogn. Det stødte også folk, at det kun var kammerherrer, jægermestre og godsejere, som var tilsagt til taffels. Af præster var der få, ikke engang provst Nielsen, Langebæk, kom med."

Rørdam, den fremtrædende præst og kongeven, havde naturligvis været en selvskreven gæst på rådsstuen i Vordingborg, men endnu den 17. juli hvilede skandalen fra 28. maj med oprøret mod kongen, den sprængte kanon og den dræbte festdeltager som en forbandelse på præstens skuldre.

"Og endnu kedeligere gik det," fortsatte Rørdam sit brev, "da kongeparret gæstede Stege dagen efter. Ingen mødte op til en ordentlig kongelig hyldning. Byfogeden måtte selv og af egen lomme sørge for pyntningen af byen. Byrådet klappede bykassen i, og et helt regiment *dragoner* fra Næstved måtte indkvarteres ude hos bønderne. De kom slet ikke ind i byen. Ingen af herremændenes flotte heste var tilsendt. Det var kun snavsede bondeøg, som trak majestæternes vogn gennem den tomme by."

I stedet for jamren burde Rørdam nok have glædet sig over

Nyord Kirke med Christian VIII's og Caroline Amalies initialer 1846.

Uanset den brave lods Bergmann og med hans svigtende kongetro, så fik Nyordboerne, "nor'boerne", deres længe savnede kirke, den yndigste lille rundkirke, og det nu som "enevælden gik på hæld".

den kongelige gunst, han nød eller havde nydt, da det alvorligt trak op om ham med kongelig politiuundersøgelse af hans gøren og laden omkring festen i Mern Hestehave. Hele sagen blev frafaldet af *kancelliet*. Enhver anden ville have lidt en anderledes skæbne, måske med kort arrest, for at formilde et kongeligt oprør. Det var i hvert fald, hvad der var overgået Orla Lehmann året i forvejen.

Nu ikke flere rustne kanoner, kun lidt fyrværkeri

De fremtidige frihedsfestindbydere, sognerådsforstanderskabet, Lars Larsen og nogle Præstøborgere, var da også så skræmte, at der skulle gå seks år, og et systemskifte skulle finde sted – dvs. den nye grundlov af 5. juni 1849 – før der blev afholdt fest igen. Men nu hed det rigtignok "sejrsfesten for heltene ved Fredericia", og i 50 år frem hed det upolitiske, årlige sommer-, høst- og soldaterfester i Mern med Lars Larsen alene som succesfuld initiativtager støttet af en kreds af Præstøborgere. Fremmødet talte ofte flere tusinde. Men da havde Rørdam for længst trukket sig som festleder.

Hvor var væver Hans Hansen ved Mernfesten i Hestehaven? Det blev senere bomuldsvæver Hans Hansens politiske modstandere en triumf at sætte både ham og Peder Hansen, Lundby, i forbindelse med oprøret og den omtalte gartner Ludvigsen, Lilliendal.

Sværmeri i den grønne bøgeskov

Hans havde da også alt andet end politik i hovedet den maj-søndag i 1843. Han, der var blevet så dybt betaget af denne Mernpræst. Som han dog kunne tale og synge. Heldige var de, der kunne høre sådan en oplivende mand hver søndag og spørge ham til råds om det nye i tiden. Ja, endda låne bøger af ham, ligesom Hans havde gjort hos sin barndoms pastor Müller ude i Køng. Men Rørdam var bare yngre, mere karismatisk, charmerende og tillidsvækkende, og så talte han oven i købet indimellem selv husmændenes sag.

Skæbnen ville nu, at Hans på dansegulvet havde mødt den lille og vævre Ane Kirstine, og det var blevet til flere danse. Da de omsider helt forpustede havde sat sig på en træstub, var Hans rigtignok blevet budt på klemmer og en dram af Ane Kirstines nærboende forældre. Det var fæstehusmand Jens Rasmussen og konen Johanne derovre fra Mern Nedermark.

For Hans var der straks noget indtagende og ligesom hjemmavant ved det forslæbte husmandspar, der så på og snakkede så venligt til ham. De fortalte, de havde hus og fem tønder land i fæste af Lilliendals på den anden side af åen. Det var samme kår som hans egne i far Peders tid derude i Køng.

Vignetter fra Husmandsforeningens diplom.
 "Det arbejdsomme sogn" helt i stil med gl. pastor Lützens virke og skønne drøm.
 (udgivet af Kgl. Danske Landhusholdningsselskab).
 (Langebæk lokalhistorisk arkiv).

Det var mange år siden, Hans havde kendt til hjem og familie. De hårde år på valsen havde skubbet sådanne sentimentale tanker langt ud i det uvisse.

Nattergalen slog højt oppe i de grønne kroner, da de fire helt naturligt slog følge hjem. Hans havde for tiden sin væv stående hos en bonde i Tjørnehoved. Langsomt vandrede de ad stier gennem mark og skov, og i den lyse sommernat fandt han Ane Kirstines lille arbejdsvante hånd. Herefter hørte han kun delvist, hvad de gamle, der slæbte sig foran, snakkede om. Johanne var oplivet af den gevaldige fest og gamle venner, de havde mødt. Kun snøftede hun over den stakkels karl, Christoffer, og moderen, der var enke. Hvad skulle vel det hele blive til nu?

Jens, så træt han var, brokkede sig over den nye, dominerende Mernpræst. Sjældent kom han i kirken. Den forslæbte almuemand havde jo sine ugedage sammen med folkene fra Øster Egesborg. –Se, dér var ingen blege for at sige præsten lige imod. Tag nu den karl til gartner Ludvigsen. Han var så klog, og det var så modigt og tilpas, hva' ha' sa'e om den her kon'ste'sjon, eller hva' det nu var, det hed. For Mernpræsten blev da så arrig, ja ha' gjo'e!

Hans blev budt ind. –Ha' ku' da overnat' på slavbænken, sagde Johanne, da de stod foran det lille hus i Nedermarken. Hans afslog venligheden og sagde høfligt tak for i dag til familien. Men unge Hans væver skulle da endelig komme en anden gang, sagde begge de gamle.

Det kommer ikke til at vare mange dage, tænkte Hans, da han lidt nølende gik videre. Sådan et sogn med den pige, det hjem og så den livlige præst.

Efterdønninger af den uforglemmelige majfest

Tre år senere i 1846 ude på den lille ø Nyord sad den revolutionære lods-oldermand F.V. Bergmann og skrev til en ven i det nu helt demokratiske Norge:

“Se til! Nu kan det ikke vare længe, før frihedens sol beskiner de danske sletter. Måske sker det ikke i Christian VIII's tid. Thi folket er nu af den tro, at han ikke gør noget, så længe han holder så meget af gåseleverpostej. Jeg ved, han er Danmarks sidste enevoldskonge. Død og pine! Vær diskret, thi jeg er kun en stakkels lods-oldermand. Om mine kvæk kom for de allerhøjeste ører? Har jeg nu ellers ikke læs nok med min overlods, en kaptajn i søetaten (Ferdinand Anton Wulf), en højst indskrænket mand, arrogant og spytlikkende? Du skulle have set ham, da nu kongen var i Stege. Han kunne med glæde have kysset kongens røv. Han har ingen tiltro til min loyalitet, mens den kongelige sol kaster sine rigtignok svage stråler på ham.”

Orla Lehmann
(1810-1870),
politiker. Agi-
terede i tale og
skrift for en fri
forfatning. Fra
1835 var han
den egentlige
leder af

Københavnsposten, og 1839 var han med til at grundlægge dagbladet Fædrelandet. Han var smuk og meget veiltalende. 1841 holdt han sin berømte tale i Nykøbing F., hvor han som en af de første akademikere kaldte bonden til del i frihedsværket. Han blev anklaget og dømt til tre måneders fængsel og vandt herved en mægtig popularitet. Deltog med glimrende taler i den liberale og nationale bevægelse i 40'erne og var 1846 medstifter af Bondevennernes Selskab.
(Biogr. Leks. 1926).

Sognepræsten brugte som her at notere låneren, murersvend Frandsen på bogens titelblad.

Omslaget på B.S. Ingemanns "Knud den Store og hans Hof", som Hans Hansen lånte fra sognebogs-samlingen hos Rørdam i Mern.
(Fra sognebiblioteket, Mern).

De herrer havde været i Christian VIII's audiens angående Nyords første kirke, hvor det kun var sømanden Bergmann, kongen gad lytte til.

"Nu vil han (overlodsen) sondere mine politiske meninger: Om jeg havde været ved det majgilde, der blev holdt på Sjøland, hvor en udbragte en skål for konstitutionen? Deraf blev gjort et stort væsen i den rådne Berlinger."

Bergmann læste nok Københavnsposten og Almuevennen og ærgrede sig over Rørdams "ordentlige" fremstilling i Berlingske.

Bondevenner og revolution i Sydsjælland

– Ingemanns historiske romaner og så al den konstitutions-snak.

Det var sent i høsten, året var 1845. På præstegårdens store avling gik en række krogede og laset klædte koner og et par enkelte mænd og rev tungt og sendrægtigt spildte strå og aks op i lange *rumper*. Det var fattiglemmerne fra Nr. Merns nye fattighus, en vaklende rønne, som sogneforstanderskabet efter loven af 1841 nok så stolt havde stillet de udskudte lemmer til rådighed.

Mernpræsten fandt, at staklerne dog kunne gøre lidt nytte her i høstens travle tid. Humøret var også bedre i dag end i "kassen", når sneen fæg ind ad sprækkerne til dem. For i høsten skulle de ikke sørge over føden, men glæde sig til "medsmaden" og præstens venlige søster Bolettes rigelige gryder inde i folkestuen. Jo, det var tider i høsten.

Af otte lemmer var de seks uforsørgede enker eller gammeljomfruer. Fra et "nådebesøg i fattighuset" af den stive skotske adelsmand, som Rørdam fandt på Nysø, kender vi ikke alene navnene på staklerne, men også nogle af deres skæbner og særheder.

Tag nu halte Maren, byens sladderkælling. Hun var en sikker gæst i kirken og så op til den "nye præst", der efter gudstjenesten altid spurgte, om hun havde fattet prædiken, og han sagde selv, at hun var en slags muse for ham, således at han altid søgte at prædike, så halte Maren forstod alt, for hun ville sandelig vide besked om alt og alle.

Så var der den elskelige og fromme Sofie, som trods de smudsige forhold i "kassen" sad glad hver eneste sommersøndag med sit skinnende hvide hovedtørklæde. Det var et, som hun altid vikled om sit kæreste og eneste eje, salmebogen. I kirken holdt hun den helt op til de svage øjne og sang højt og falsk med på alle Grundtvigs herlige nye salmer. Men hele vinterhalvåret sås hun ikke, men lå i sin halmkasse for at holde kulden ude. Dog sidst på måneden sås hun oppe for at koge ærtesuppe til to. Sognet gav pligtskyldigt lemmerne et

Bondevennerne

Danmarks første politiske parti til venstre, Bondevennerne, blev stiftet 5. maj 1846 i Holbæk. Det var egentlig en Københavnerbevægelse med liberale akademikere som prokurator Balthazar Christensen og juristen Orla Lehmann. Derudover papirfabrikant Drewsen og kaptajn Tscherning. Den sidste arbejdede ivrigt for at vinde bønderne: "Bønderne har aldrig haft det ringere end under enevælden. Deres ret kan kun sikres under en fri forfatning. Hvem ejer Danmarks bondejord? Den skal deles mellem alle nuværende bønder ..."

Det program om mange uretfærdigheder havde den endnu kongetro Peder Hansen været hos Christian VIII med. Den opskræmte konge havde henvist ham til godsejerne.

– Nej, ad den vej findes ingen lindring! havde Peder Hansen svaret.

Hans og Rasmus Sørensens oprør førte til bondecirkulæret af 8. november 1845, en kongelig ordre, der forbød forsamlinger og folk at strejfe omkring og samle adresser til stænderforsamlingerne m.m. Nu skulle alle bondeforsamlinger godkendes af politimesteren.

De tidligere så kongetro og skuffede bønder blev af den charmerende Lehmann opfordret til en fælles liberal front mod enevælde og godsejere i Bondevennerne. Bondecirkulæret, som Peder Hansen hævdede var hans "kongelige fortjeneste", blev ophævet af kongen og godsejerne i stænderne. De havde måske set alveren i den gigantiske akademisk-liberale bondealliance?

Selskabets daglige ledelse var: Formand, B. Christensen, sekretær, skolelærer Gleerup, og almueskomagere I.A. Hansen, der også var redaktør af organet Almuevennen. Endelig var Peder Hansen Bondevennernes flittige kommissær.

"De kofte-klædte tran-støvlers forførelse"

De sammensvornes, Christensens og Hansens, portrætter hang ligesom trodsigt og prydede mange sjællandske kalkede bondestuevægge endnu i sidste halvdel af 19 årh.

(Malet af Constantin Hansen, 1862, Se næste side).

par pund ærter og lidt mel og nogle tørv hver måned at holde hus med. Men Sofie havde nu en kærlighed, der gav hende så mange sorger. Det var fattiglemmet Pær Kok, en gammel fandenivoldsk sømand, der hver den første i måneden gik ud og forærede sine naturalier væk for lidt brændevin. Når han så blev varmet lidt op, tumlede han rundt og friede til alle de unge piger i sognet – som de dog fnisede ad ham. Det var de dage, den stakkels Sofie lå hjemme og græd og bad for sin Pær, at Gud dog måtte forbedre ham. Og så hen sidst på måneden kom Pær grædende, udhungret og frysende tilbage til fattiggassen. Sofie varmede ham så og delte ærtesuppen og det lidet, hun havde, med sin stakkels Pær.

I en lige linie mellem præstegården og udflytterhusene i Mern Nedermark løb kirkestien. Her kom en yngre mand gående. Han skilte sig ud fra en anden travlt gående bonde på kirkestien ved sit sirligt tætklippede røde hageskæg, sit renvaskede *vadmestøj* og de kridhvide uldsokker og blankpudsede træsko. Han bar en sammensurret stabel bøger og aviser på ryggen og gik langsomt, mens han læste dybt optaget i en ny og skinnende bog.

Halte Maren knejsede:

– Har I set ham stivstikkeren der? Ha' tror da vist, ha' er no'ved, ja ha' gø!

De øvrige støttede sig pustende til riverne, mens de skyggede med den anden hånd mod den stærke formiddagssol og måbede. Pær Kok:

– Náh, ham! Ded er da den nye væver i Ner'mark'n. Se, ded er en net mand, og ha' ka' både læs' og så skriv'! Lån' bø'jer ve' præst'n ka' ha' oss', ja ha' ka'!

– Hvor ve' ha' alt ded, Pær? spurgte Sofie.

– Joh, én har såmæns væ't hos ham, at ha' sku' gøre én en skrivels' te' kongen, at én ku' få sig en kone, men ded gjør'e ha' itt', næ ha' gjør'e itt'!

De øvrige grinede ad Pær, og Sofie var nærmest undskyldende:

– Ahh, ha' tos'hoved, Pær!

– Næh, den ka'l ha' ka' mer' end som sit fadervor. Ha' sa'e el's forresten, om at vi had' nog'n klaveskrivelser te' sognet? Ka' ske no'ved vi sku' ha' læst op, så sku' ha' straks komme te' vos, sagde Pær.

Ja så! Væveren var altså ingen stakkelhader. Nu stod alle otte og så længe og anerkendende efter den mærkelige nye mand. Nogle forstår at gøre meget vejr om deres person, men der gik end ikke en lille vind af, at en fattig og tænksom ny væver var flyttet til sognet. Herregud, der var jo syv i forvejen.

Men Hans red da heller ikke på nogen kongelig hest som dengang for et par år siden, da sognet havde fået en ny

Balthazar Christensen
(1802-1882), cand.jur.
Christensen startede sin flittige juridiske løbebane som kgl. embedsmand på den danske besiddelse Guldkysten. Han forblev livet igennem: "Talsmanden for sorte

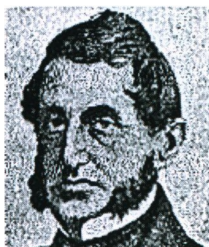
som hvide undertrykte".

Han kom hjem (1838), og som overretssagfører blev han bøndernes talsmand og grundlagde et dybt tillidsforhold til dem. Sammen med Drewsen ledede han kampen for selveje og andre landboreformer. Var 1846 med til at stifte Bondevennernes Selskab, hvor han først var næstformand, siden (1848-58) formand. Sad i Folketinget 1849-52 og 1875-82.

I. A. Hansen
(1806-1877), "skomageren". 1842 begyndte han sammen med Rasmus Sørensen at udgive Almuevennen. Eneredaktør af bladet 1843-56. En ihærdig agitator og en af lederne i

Bondevennernes Selskab. Sad i Folketinget 1849-66. Var af ydre og i tale og handling den typiske almuemand, og ligheden stod for ham over friheden. Valgretten og bondens frigørelse var hans hovedkrav. Som et sørgeligt udtryk for vore første rigsdagsmedlemmers manglende aflønning "brugte" den fattige I. A. af Sjællands bønderes brandkasse som han bestyrede, handøede inden retssagen, men til stor skade for hele partiets og hele bondesagens omdømme.

A. C. Gleerup
(1809-1865), lærer. "Den partitro bondevenns tjener". Gleerup var en af bondepolitikens største. Han

var født taler og ejede uden fanatisme en saglig kraft uden tørhed. Han var idealist og ville løfte bonden op på linie med andre klasser. Hovedmanden bag stiftelsen af Bondevennernes Selskab. 1849-53 medlem af Folketinget. Litografi af tegneren Lehmann

præst. Bondepræsten, der red rundt og besøgte aristokratiske godsejervenner uden så meget som at have hilst på en bonde. Det skulle da lige være den indsmigrende sognefoged, Lars Larsen, som fra første færd af Rørdam blev nævnt over for dronningen som sognets store begavelse. Nej! Hans havde bare gået beskedent rundt, hilst på naboerne og spurgt, om der ikke var et eller andet, der skulle tydes, fx et besværligt brev fra sognet, noget lemfældigt hoveriregnskab fra godsforvalteren, en ny brandforsikringspolice eller sådant?

Små, men trygge kår

Hans var nu tilfreds med, at folk allerede kom tillidsfuldt til ham med deres skriftlige småproblemer. En havde haft en høne, en anden en kurv med æg med. Den 8. august, for kun en måned siden, var Hans og hans elskede Ane Kirstine blevet viet af denne gevaldige Mernpræst, og på den korte tid var Hans kommet til at holde mere og mere af denne frejdige og tillidsvækkende præst.

Med væven var han og Ane Kirstine flyttet ind i en lille stue i husmandshuset i Nedermarken. Hans var i stand til at supplere Jens Rasmussens afgift til Lilliendal med et stykke mesterligt klæde her til mikkelsdag (29. september). I det hele taget var svigerforældrene nemme at komme ud af det med. Selvom det var småt, var der endnu dagligt brød på stedet til dem alle. Ane Stine havde ellers ymtet noget om, at de nok kunne blive fem hen ad foråret. Nå, kom tid, kom råd.

Der var rigeligt at se til for dem alle. Det kneb med at få tid til det hele. Der skete så meget nyt nu. Hans var begyndt at læse op for naboerne, og det var af denne herlige nye Danmarkshistorie af præsten B.S. Ingemann. I dag havde han været ved præsten og lånt "Knud den Store og hans hof" i to bind fra sognebogsamlingen. Han havde begejstret fortalt den interesserede præst, der hellere lyttede end læste selv, hvad der stod i den afleverede bog "Dronning Margrete". Præsten havde budt på det herligste *langpibetobak*, men da Hans halede sit gamle *flintetøj* op for at tænde sin pibe, blev han mere forskrækket end imponeret, da Rørdam smilende tændte hans fattige "snadde" med en af de nye dyre svovlstikker, som kunde fine herrer brugte inde i staden.

Så var snakken faldet på Almuevennen, det her nye blad, som Peder Hansen, Lundby, havde gjort ham til underforhandler af. Jovist, præsten ville gerne høre ham læse det op, men bestemt ikke røre ved bladet, og han havde lyttet betaget til beretningen om mødet på Ulkestrup Mark med 4000 bønder, hvor husmand Peder Hansen havde talt så kraftigt for husmandssagen. Rørdam havde begejstret udbrudt:

– Han er nu smuk, den husmand!

Rasmus Sørensen (1799-1865), politiker, skolemand, lægprædikant. "Den store igangsætter". Aktiv deltager i de gudelige forsamlinger. 1842 grundlagde han med I.A. Hansen Almuevennen. Hans livs hovedindsats lå i 40'erne, da han gjorde en indsats af enorm betydning i bondevækkelsen. 1849-52 folketingsmand.

Johan Christian Drewsen (1777-1851), papirfabrikant, politiker. Fortaler for Bondevennerne i stændersalen, men faldt som "kongetro" ved valget 5. oktober 1848. Landbrugsinteresserne gjorde Drewsen til politiker, og han mindes som bøndernes kårne fører. De fulgte ham blindt, og han talte med varme deres sag. Første folketingsmand for Lyngby. Medstifter af Bondevennernes Selskab.

Anton Frederik Tscherning (1795-1874), officer, politiker. "Et energibundt i kampen mod enevælden". Kastede sig ind i

debatten om militæret med en kraftig agitation for en folkevæbning. Som straf sendtes han fem år til udlandet. Valgtes 1846 til formand for Bondevennernes Selskab (indtil 1856). Krigsminister i Martsministeriet. Var imod kongevalg til Rigsforsamlingen. Iværksatte værnepligtsordningen af 1848 og var ledende ved husmandsreformerne samme år.

Men da Hans var kommet dertil, at også juristen Orla Lehmann, der havde siddet i fængsel for majestætsfornærmelse, havde været til stede, så var præsten blevet ophidset og havde ikke villet høre mere fra det smudsblad. I det samme havde Lars Larsen vist sig med sin sangbog under armen på sit daglige besøg i præstegården. Nu skulle der synges, og Lars, der var sådan en stor skjald, havde selv sat melodi på, så selv bønder kunne synge med på den salme, Grundtvig sidste år havde skænket menigheden i Mern:

**Nu falmer skoven trindt om land
og fuglestemmen daler
alt flygted storken over strand
ham følge muntre svaler**

Præsten og sognefogeden stemte i og glemte helt væveren, der stille listede ud ad bagdøren. Kun Lars Larsen ænsede ham. På strofen "alt flygted storken over strand" sendte han denne fattige væver, der nok troede, han var noget hos hans præst, et lynende blik, der varslede alsakens ulykker og meget mere for fremtiden.

Pyt! Hvad kunne vel den vigtige sognefoged gøre en ærlig mand, tænkte Hans, da han igen stod på kirkestien. Uhm, Ane Stines stuede hvidkål kildede væveren i næsen. Han klappede den nye bog i og skjulte den, da han stod uden for huset i Nedermarken. Man kunne jo ikke sådan gå og læse på en travl hverdag, men han måtte lige have løbet den igennem, inden naboerne stillede for at høre om kong Knud i aften.

Hans blev overrasket over at blive modtaget i køkkendøren af ingen ringere end Peder Hansen, Lundby.

– Ha, hva? Render så'n en nybagt husfar og smøger tobak mæ' aristokratiske præster? Sku' ha' ikk' bli' og forsør'e sin unge kone?

Hans var stolt af det sjældne besøg, men mente ikke, at Peder skulle snakke om at rende fra kone og børn med alle hans berygtede og frygtede forretninger for småfolk landet over.

De to gik ind til den tarvelige middagsmad, og inden den travle Peder travede videre, havde han overtalt Hans, der kunne læse og skrive, til at blive Præstøkredsens formand for det nye Bondevennernes Selskab.

Ane Stine sov for længst. Høstmånen kastede et optimistsk skær ind på alkoven, hvor Hans lå og tænkte på sit nye ansvar og på programmet. Godsejerne skulle tvinges til afløsning af livsfæstet og fratages deres skattefrihed og tiendeafløsning. Der skulle være almindelig værnepligt selv for gadefejer-

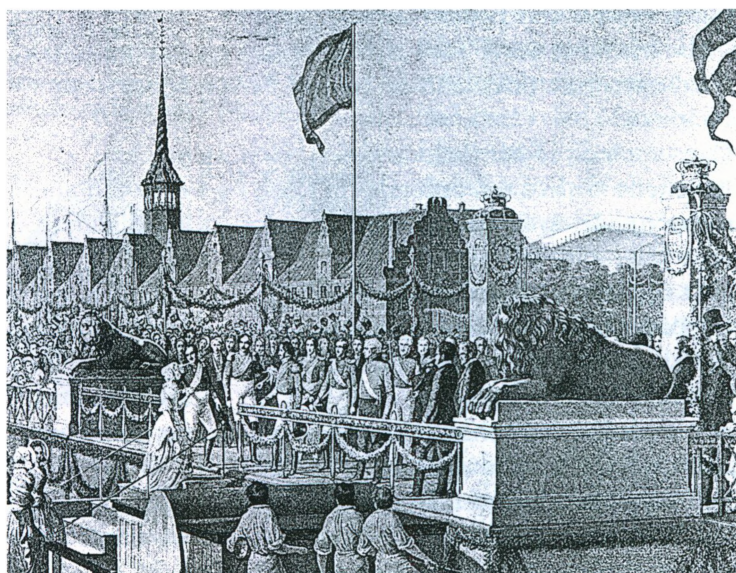
Holsteinsminde/Hindholm Højskole
 udgør i dag et socialpædagogisk semi-
 narium.
 (Foto fra 1990).

**Anders
 Stephansen**
 (1791-1870),
 filantrop,
 skolemand. "Han
 byggede højsko-
 len mod
 herremands-
 vældet".

Sammen med
 hustruen grundlagde og drev han bør-
 nehjemmet "Holsteinsminde" på Syd-
 vestsjælland. Ægteparrets kår var
 trange, men deres trofasthed i arbejdet
 og kærlighed til fattige og forsømte
 børn kølnedes aldrig. Stephansen var
 stærkt optaget af Grundtvigs tanke om
 folkeoplysning og oprettede 1852
 folkehøjskolen på Hindholm. Han
 fortsatte selv sit arbejde blandt
 børnene og overlod ledelsen af
 højskolen til andre.

Kronprins Frederik (den senere Frederik
 VII) og prinsesse Caroline Charlotte
 Marianes indtog 22. juni 1841.
 Var arvefølgen sikret?
 Ville Frederik VII få en søn?
 (Efter litografi af Lehmann).

ne inde i Præstø og borgerne. Ingen bonde eller almuemand
 skulle fortryde, at det var den brave Peder, der havde husket
 sit sognebarn, Hans, fra Køng.

Ane Kirstine vendte sig tungt og prustende og snappede
 lidt efter vejret, men faldt så roligt hen igen. Hans rejste sig
 på albuen og så bekymret på Ane Stine, der var højt frugt-
 sommelig. Ja, hun måtte nedkomme her i høsten? Nu klynke-
 de Mette Sofie, den lille fra i fjor. Hans rejste sig forsigtigt for
 ikke at vække Ane Stine og rakte ud efter kruset med den lil-
 les natøl. Den lille pige labbede grådigt i sig. Jovist! Hans smi-
 lede stolt. Piger er nu kære, men, besluttede han i den sene
 natte-time, om Ane Stine bragte ham den første søn i morgen,
 skulle han døbes Hans **Peder!** Hans' søn, det manglede da
 bare.

Ugen efter, den 23. august,
 fødtes pigen Anna Marie Hans-
 datter. Først tre år senere fulgte
 sønnen Hans Peder ...

1848 var året, hvor man gik fra ene-vælde til folkestyre, hvor man fik en ny forfatning, og hvor den dansk-tyske borgerkrig brød ud. Det var også året, hvor Danmarks sidste enevoldskonge udåbede. Den 20. januar døde den 61-årige Christian VIII på Christiansborg Slot. Med ham døde også hertugdømmerne Slesvig og Holstens nedarvede (feudale) tilhørsforhold til den danske krone. Det så ud til, at den gamle oldenborgske kongeslæggt (fra Frederik II (1559-88) ville uddø med den nye nu 40-årige og barnløse Frederik VII.

Nu fulgte "martsdagene" og det store liberale folketog til Christiansborg og endelig Frederik VII, der erklærede sig som konstitueret monark 21. marts 1848.

Den slesvig-holstenske knude var ikke løst. En delegation af slesvig-holstenere afleverede til den nye regering i København den egentlige "krigs erklæring", en resolution, hvori de ønskede en fri forfatning og ikke kunne have nogen tillid til den "bundne" Frederik VII, og de ønskede hertugdømmerne tilknyttet den tyske fællesregering i Berlin.

Allerede 9. april stod det danske kongeriges tropper over for de hertugelige i "slaget ved Bov".

Hertug Christian af Augustenborg (1784-1869) spørger alle vegne.

Om hertug Augusts overmod i begyndelsen af treårskrigen:

"Jeg skal nok nå den, sagde drengen, han sprang i vandet efter månen".

Goldschmidt slog med Corsaren stærkt på den danske krigstromme i martsdagene 48.

I århundreder havde den danske bonde alene haft værnepligten. Med treårskrigen (1848-51) opstod der en fælles fædrelandspatriotisme. Fx meldte frie borgere som studenter sig under krigsfanerne. Blandt dem sås Grundtvigs to udsendte sønner, løjtnanterne Johan og Svend, samt en meget modig løjtnant Oehlenschläger. Goldschmidt gjorde i Corsaren nar af de mange "nyofficierer". Arbejdskraften blev dyrere, når karle sendtes i krig. Landet blev affolket for unge mænd. Den krigsbegeistrede Mernpræst skrev til Grundtvig: "Den krig har fuldstændig berøvet mig min kusk, min forkarl, min røgter ... men jeg har dog tjenestedrengen og husmændene."

Revolution i Sydsjælland

Nej, det er ikke for stærkt sagt, selvom den langt fra blev så blodig som inspirationsbølgen fra februarrevolutionen i Paris 1848. Det var ikke ubegrundet, at aristokraterne hernede i Sydsjælland på de tætliggende godser bævede for, hvad deres daglejere, fæstehusmænd og gårdmænd nu ville stille op mod herskaberne af uvilkårligheder.

Derfor forsvarede Peder Hansen sig i Almuevennen. Han blev beskyldt for igen at lave ballade: "... at jeg ophidser og oppirrer bondestanden og især arbejds- og husmandsstanden til at gøre opstand og revolution er, for at sige det på bredt dansk, løgn. De mænd, med hvem jeg medvirker til bondestandens emancipation, skal ikke tro, at jeg anbefaler ulovlige og uretfærdige midler ..."

Men når der alligevel var blevet tegnet "revolutions-skræmmebilleder", så var det pga. godsejernes dårlige samvittighed over at have behandlet deres bønder (husmænd og arbejdere) så elendigt.

Peder Hansen vidste ikke af nogen uorden: "... når man undtager, at enkelte *tyske lapse* har villet tyrannisere vore danske folk her i landet ..."

Husmændene fornemmede udmærket også uden at kunne læse, at deres ældgamle plageånd, herremanden, var rystet og stækket i sin magt. Folk som Hans Hansen gik rundt og læste dagens aviser for dem, som ville høre. For nu måtte man igen samles i sognene. Det kunne være hos sognefogeden eller hos præsten efter kirketid, hvor præsten læste avis for dem for at undgå rygtedannelser.

Det var nok mest forvirrende for bonden, som jo var vant til at tage og forstå ordrer fra de mange tyske indvandrerherskaber, fra dag til dag at skulle være en dansk, fædrelandskærlig og kongetro kriger. Hvad skulle man tro? Rive sig løs og nægte at tage pisk, svare skat til og være underkastet hoveri hos "landsforræderne" – godsejerne?

Rygterne var også mange. Et af dem lød, at enkedronning Caroline Amalie havde sluttet sig til de slesvig-holstenske oprørere med sine brødre prins Christian og Frederik af Nør. Kunne hun nu have gemt sig hos sin danskprædikende ven, Rørdam, i Mern? Mere sandsynligt var det, at broderen, hertug Christian af Augustenborg, der havde været i København med den slesvig-holstenske delegation for at aflevere den slesvig-holstenske løsrivelseserklæring til regeringen (den egentlige årsag til treårskrigen), nu var flygtet hjem over Sydsjælland og boede hos sin kones søster, grevinde Holck Winterfeldt, Rosendal ved Fakse. Hertug Christian kunne også være på Gisselfeldt hos svogeren, amtmand Danneskiold-Samsøe.

"Prestigetab." Politimester Oxenbøll var trængt. Uden betjente måtte han opgive fængsling af de tre karle fra kroen. Borgerne stormede arresten og forlangte frihed for de nationale landboer. Efter politimesterens nedertag blev han forflyttet til Helsingør.

Morten Oxenbøll (1796-1868), byfoged i Vordingborg og birkedommer i Vordingborg Søndre Birk. (Litografi, Det Kgl. Bibliotek.)

Nationalt eller socialt oprør?

Rygterne blev nu håndgribelige, for mellem 12. og 13. april var der blevet blæst i byhornene i de omliggende sogne. 200 bønder var forsamlet foran slottene, og der skulle være udlovet en dusør på 10.000 rigsdaler for pågribelsen af hertug Christian. Stemningen var oprørsk, men amtmand Neergaard Lindersvold takkede de fremmødte for god ro og orden og inviterede på en snaps på Fakse Kro. Lige så fredeligt gik det til på Gisselfeld, hvor ejeren først lod belejrerne kigge i skorstenene, korndyngerne og brøndene. Så gik de alle hjem efter at have udbragt et leve for Frederik VII.

På Slotskroen i Vordingborg kom det en lørdag aften i april til et voldsomt nationalt røre. Tobakstagerne var tykke, og den ellers korporlige kromand Krum snoede sig fornøjet mellem bordene med sine skummende ølkrus. Det unge mandskab var som drænet fra landsognene, men også en del af købstadens sønner havde fædrelandskærligt meldt sig under fanerne. Selv byfoged Oxenbølls to betjente var nede og kæmpe i det glørværdige slag ved Bov. Så Oxenbøll patruljerede alene og nervøst rundt på værtshusene, og hvor folk samledes.

Sporadiske "pøbeloptøjer"

Gæsterne på Slotskroen var derfor midaldrende borgere. Der var enkelte fæstegårdmænd fra egnen, men frem for alt var der mange herregårdskarle fra godserne Islinge og især Rosenfeldt. Det var karle, som havde sagt op og skulle i ny tjeneste her til valborgsdag 1. maj. Rosenfeldterne var meget oprømte og teede sig, som om de allerede var sluppet uden for forvalterens piskelængde.

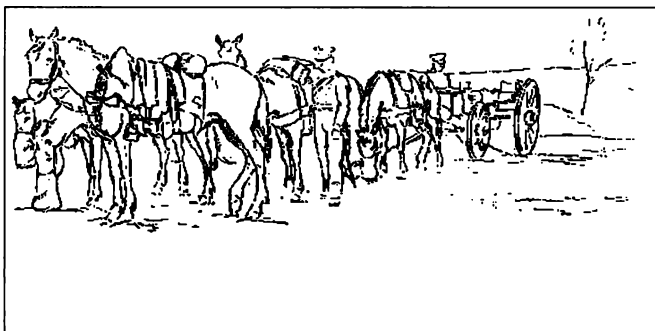
Midt i lokalet sad Rosenfeldts rundhovedede avlsforvalter Jacobsen. Det var en mand, den tyske godsforpagter Withroch havde slæbt hertil. Jacobsen var ikke populær hverken blandt de faste karle eller hoverihusmændene. De sidste havde han uden at vide det ingen dansk lovlig ret til at prygle, men han svang piskan lige fedt over dem alle, og han truede de faste karle med at sætte deres dagløn ned. Nu var der også et par holstenske karle på Rosenfeldt. Som de danske karle hadede de den tyske forvalter af et godt hjerte, og havde det ikke været for dem og deres virke som tolke, var de daglige ordrer aldrig sevet ind. For Jacobsen kunne ikke et ord dansk:

– Der Däne ist ein schlafreicher Krieger, aber mein Herzog sagt ...

Kaptajnen for borgervæbningen, bagermester Plum, fór op:
– Kan han så skrubbe ud – ud af Vordingborg, hr. forvalter. Nu har ærlige bønder på egnen brugt deres nattero på at jagne Deres landsforræder af en Herzog. Kom folkens!

Slotskroen, Vordingborg. (Foto fra 1986).

-Af Carlo Dalgas.

Men borgerne nølede, og sammen med enkelte af kaptajnens egne folk fra væbningen blev de siddende. Derimod før røgter Hans Mønbo og karlene Jacob Jensen, Anders Larsen og Jørgen Olsen resolut op og lempede deres forholdte, sprællende tyske forvalter op på skuldrene og slap ham igen brutalt ude på fortovet. Jacobsen bandede og svor det værste, han kunne, på sit moders-

mål. Så meget forstod de grinende karle dog, at de alle ville blive fyret. Men de gik selvsikre ind og drak videre. De havde jo allerede sagt op.

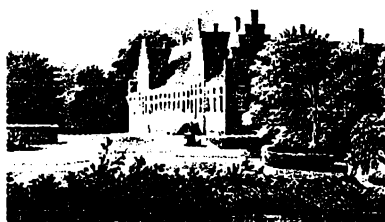
Dagen efter var byfoged Oxenbøll et vend ude på Rosenfeldt. Han talte med det tyske herskab og formanede overforvalter Theisen til at få folkene til at bevare arbejdsdisciplinen. Theisen mente nok, det hjalp, om bare ikke Jacobsen havde noget direkte med folkene at bestille. Det skulle han nok sige til ham, og så meddelte han sin chef, Withroch, om evt. kommende uro mod det tyske "regime".

Men lige før skiftedag 28. april gik det rent galt. I eftermiddagspausen havde en gruppe af karlene samlet sig i stalden. En af dem, som var fuld, havde lagt sig lige uden for stalddøren, hvor han var faldet i søvn. Nu dukkede Jacobsen op for at sætte folkene i gang. Peter Hansen, der sov, løftede han straks op og lod falde ned på stenbroen, hvorefter han gav ordre til at slæbe ham indendørs. Det nægtede alle, og de nærmeste gik på Jacobsen med de bare næver. Han blev slået i stenbroen og fik hovedet slemt skamferet. Nu kom Theisen til, netop som folkene stod og svingede med deres huer.

Det fortæller lidt om den dansk-tyske forvirring i tiden, for nu stod de samme karle og råbte "tyskerne længe leve!". Men Theisen fik dog ud af dem, at de ikke længere ville finde sig i noget som helst fra et tysk "regimente". Og da de ikke ville gå i arbejde, sendte Theisen bud efter Oxenbøll, der straks kom. Oxenbøll mente også, at Jacobsen selv havde været ude om sine klø, og "da han ikke var forslået i nogen alvorlig grad", skulle folkene bare forholde sig roligt og passe deres arbejde.

Som noget helt nyt tog Oxenbøll karlenes parti og sagde, at Jacobsen bare kunne lægge sag an mod dem, hvis han turde, og folkene kunne nu selv henvende sig til øvrigheden, hvis de havde mere at klage over. Men Jacobsen, den eneste, der forstod, hvad der skulle bestilles, måtte ikke længere have nogen kontakt med folkene. Derfor overlod Theisen det til den danske ladefoged, Jørgen Jensen, at gå til Jacobsens kammer og bringe ordrer derfra til folkene. Allerede næste dags

Rønnebæksholm ved Næstved.
(Litografi ca. 1850, Næstved By- og
Egnshistoriske Arkiv).

morgen mødte fæstehusmændene fra Kastrup samt karlene Jørgen og Anders Pedersen i spidsen for dem, og de lagde hånd på Jørgen Jensen og sagde:

– Hvis a' du kommer tiere hos Jacobsen, ska' du få, som ha' har få't!

Og de andre stemte i, for så stod de jo stadigvæk under tysk regimente. Jacobsen skulle væk fra Rosenfeldt, hvis de skulle gå i arbejde. Hvis forpagter Withroch turde komme til stede, ville han få samme behandling som Jacobsen.

Husmændene måtte ikke tage selv

Hvad lavede de fædrelandsopildnede Rørdam og Grundtvig i de dage? Rørdam var godt træt af Bondevennerne, der ikke havde den fornødne respekt for, hvad der var kristent, dansk og godt:

“Der er i bondestanden en uvidenhed, en dorskhed, som er gruelig. Da jeg kom dertil i min fædrelandsfortælling, “det kan i grunden være det samme, om eders konge hedder Frederik III eller Gustav X (under svenskekrigen 1658-60, forf.)”, faldt det mig ind, at det just er bøndernes tankegang, i grunden kun at *landgildet* og indfæstningen ej er forhøjet, og at bondestanden nu næppe står højere end i 1600. I det mindste er det klageskrift, som bønderne indgav til Frederik III, af samme natur som dem, de nu skriver. Når stilen forandres lidt, havde jeg gerne troet, det var forfattet af Peder Hansen, Lundby.”

Det harmonerede slet ikke med, hvad bondepræsten havde skrevet fem år tidligere:

“I Lundby er en bonde, Peder Hansen, som har svoret herremændene død og undergang, og han er smuk, veltalende og oplyst.”

I mellemtiden var der sket det, at Grundtvig og Rørdam var blevet rivaler til den 38-årige kloge og smukke enke Marie Toft, Rønnebæksholm. For Rørdams vedkommende var Mern Præstegård brændt 1847, og Marie Toft tegnede en ny og for Rørdam alt for herskabelig og dyr præstegård i samme stil som Rønnebæksholm. Han spurgte Grundtvig, om han mente, det var rigtigt, at en kvinde byggede for en mand. Og Grundtvig svarede. “Ja, De har sandt at sige ikke forstand på sligt, Rørdam.”

Grundtvig var forelsket igen. Her tre år inden hans udslidte Lise var fysisk død, dannede han sig fantasifulde teser om ædle danekvinder og danemænd, der skulle avle Nordens fremtid. Og han mente at være af Hvidernes gamle adelslægt, mens hun, Marie Toft, var af Langernes. Sammen skulle de skabe det fuldkomne nordiske individ. Til kamp mod alt tysk anvendte han sit blad, *Danskeren*. Hele folket skulle nu lytte

Fru Marie Toft Grundtvig, f. Lange Carlsen (1813-54). Om Hindholm Højskole sagde Marie Toft: “Bondevennerne har naturligvis aldrig villet en folkelig oplysning.” (relief af Bissen).

Christiaan August (1798-1869), hertug af Augustenborg. "Den forhadte oprører". (Corsaren, 1848).

til hans digt til de danske krigskarle. Men det kom ikke til at handle om bondens glæde over værnepligten, om Holger Danske, brådne tyske pander, nordisk kæmpeånd eller *bragesnak*.

Danskeren, 28. marts 1848:

**“Ser I nu den gamle skjald
gav til sangen modent kald.
Kys af danekvinden
hun ham end af hjertensgrund
kysser lige på hans mund
ej med skrømt på kinden
kysses kønt i hendes smag
rosen og kærminden.”**

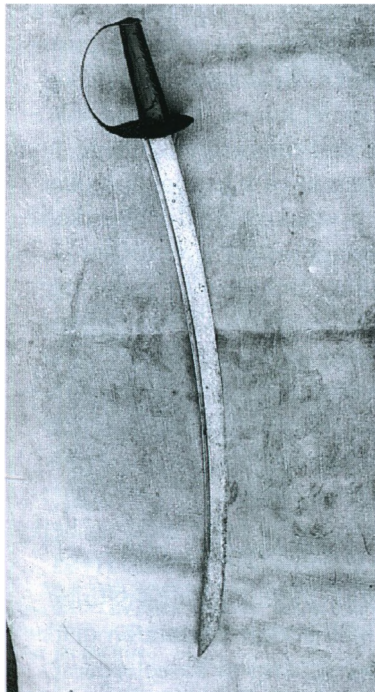
Præsterne havde fået godsejerstatus – sådan. Rørdam blev samme år forlovet med Marie Tofts yngre søster, Jutta Lange Carlsen, Gl. Køgegård. Det er kort forklaringen på de herrers foragt og skræk for bøndernes stormløb på herregårdene i foråret 1848.

Husmændene fisker i rørt vande

Der var også grund til ballade. Nogle turde, andre bøjede stadig ryggen. Lørdag 15. april lod politimester Manthey, Præstø, følgende opråb trykke:

“Ifølge indløbne efterretninger agter husmændene i Lundby, Øster Egesborg (her virkede væveren og Peder Hansen) og flere sogne i disse dage at gennemstrefje denne jurisdiktion i væbnede hobe for at opfordre eller i vægringstilfælde tvinge husmændene her til at deltage i sådanne ekspeditioner, som i løbet af de seneste dage har fundet sted mod Rosendal og Gisselfeld. Foranlediget herved må jeg indstændigt anmode sogneforstanderskabet om at foranstalte sognets husmænd snarest muligt sammenkaldt og alvorligt foreholde det betydelige strafansvar, som de udsætter sig for, ved at hovedgårdene ødelægges, og det intetsigende i de trusler, hvormed man vil søge at skrække dem for at forlede dem til at følge hoben, til hvis adspredelse ved militær våbenmagt der alt er føjet fornøden foranstaltning. (En tom trussel. Garnisonen i Næstved rådede kun over knap 90 mand, da den overvejende del af hæren stod ved Dannevirke) Skulle desuden urolige optrin forefalde, beder jeg uopholdeligt derom underrettet ved ridende bud fra sikkerhedsvagten.”

Sognefoged Lars Larsen havde muligvis set spøgelser i Øster Egesborg og henvendt sig til sin ven, politimesteren i Præstø. Her skulle altså henholdsvis væveren i Øster Egesborg og Peder Hansen i Lundby have været på spil.

Peder Hansens rytterkærde, som han til sin død kørte rundt med for at kunne forsvare sig. (Sydsjællands Museum).

Thorvaldsens brændte modeller på Nysø, som Christine Stampe samlede. (Foto fra 1995).

Præsten i Øster Egesborg hed nu Dorph, og Rørdam boede en overgang hos ham under opførelsen af den snart færdige Mern Præstegård. Ingen af dem ville vide af noget husmandsoprør, og der fulgte en avispolemik om Manthey. Der var også noget at klage over. Ejeren af Engelholm, postsekretær Benjamin Wolf, administrerede bl.a. godset Oremandsgård. Hvad han gjorde ved følgende klage fra 21. april 1848, vides ikke:

“Underdanig bøn og begæring fra godsets husmænd: Da vi alle undertegnede ugedagshusmænd under Oremandsgård henvender os med et tryk til vort høje herskab (postsekretær Wolf), da ansøger vi underdanigt om at blive fritaget for eftertiden for de ugedage, som vi hidtil har måttet forrette til Oremandsgård, da vi hermed er meget betyngede. Kammerråden vil vist indrømme, at det er hårdt en sommerlang dag at arbejde hårdt på egen kost for én mark samt somme tider knap få tid til at spise den smule brød, vi har med. Og har vi en dag tømt vor ølflaske, da er det ej altid, det forundes os lov til at gå hen til en mergelgrav for at hente lidt vand at slukke vor tørst på. Vi ville håbe, at postsekretæren heraf skulle se, hvorledes vi husmænd har det, og især hvor beklagelsesværdige vi er. Vi kunne dog tjene lidt bedre, når vi ej skulle gøre disse kedsommelige ugedage, som vi dog kunne behøve, da vist ingen af os har noget tilovers. Tillige beder vi underdanigst hr. postsekretæren ej at forkaste vort andragende, men godfyldt fritage os for vore forom meldte ugedage imod billig betaling. Dette beder vi alle og forventer, at hr. postsekretæren vil kende os alle som ærlige og skikkelige folk, der ikke andrager andet, end hvad sandt og rigtigt er i alle måder. Til slutning erindrer vi hr. postsekretæren om ikke at fatte tillid til folkerygter imod os, som har udbredt sig omkring os i denne farefulde tilstand, men derimod altid stole på os som venner.”

Brevet fortæller, at husmændene havde fattet mod og heller ikke var ubekendte med, at herskaberne var rystede. Hvad opnåede de så? På Jungshovedgård under Christine Stampe blev husmændene tvunget til at yde godset halvanden mark per arbejdsdag i erstatning, og Peder Hansen harcelerede i Almuevennen mod disse godsejere, der førte deres husmænd bag lyset.

Michael Fabricius (1811-1842), Petersgård. Rejste egnen tynd sammen med Rørdam for at advare mod væverens regimente. Rørdam skrev: "Michael Fabricius kan blive god, om han lærer at tale dansk." (Foto: Hist. Samf. Præstø Amt 1935).

Dg de danske Godsejeres faldende: Hverret hvad skal Enden blive? De svarede „Gudsforæm“ dem og sagde: Begjer Ager! — Hvo som graver en Øst til Ande, Jæder ofte kilo i ten.

Corsaren i juni 1848 angående den afsluttede revolution i Sydsjælland. Præst og godsejer er skræmt af Bondevennernes oprør.

Dramatisk klapjagt på husmandsførere

Peder Hansen var en mørk forårsaften i de dage på vej hjem til Lundby i den lille gig, han havde fået af sine venner, bønderne på Sjælland. Og just som han kom ud for den ellers bondevenlige Christine Stampes guldalderborg, sprang to mænd med køller op på vognen, rev ham af, gennembankede ham, væltede vognen over ham og forsvandt. Sådan fortalte han i hvert fald selv. Politimester Manthey optog tilsyneladende ingen rapport, i hvert fald findes den ikke i dag. Hesten slæbte den lemlæstede Peder Hansen hjem til Lundby. Den før så stærke mand lå og spyttede blod i uger. Herefter og de sidste par år han levede, valgte han at være sin egen betjent i det gryende demokrati. Peder Hansen kørte til den sidste dag rundt med en rytterkærde under *agestolen* for at kunne forsvare sig. Men hvem arrangerede det grusomme overfald?

En generøs patriot

Et propagandanummer af godsejervenlighed kunne man da også læse om i Berlingske Tidende 22. juni 1848. Det handlede om godsejer Bilsted, etatsråden, der ejede Høvdinggård, men ellers opholdt sig i staden:

“... Beboerne indfandt sig på bemeldte gård, hvor hr. etatsråden og beboerne hilste hverandre med megen venskabelighed: “Hr. Bilsted har i dag skænket Eder jagttrettigheder på jeres jordlodder, såvel gårdmænd som husmænd”. Alle husmænd og indsidere, som ønskede at blive fri for hovdage og ugedage, kunne blive det mod at betale en mark per dag. (Dvs. 52 mark årligt. På andre godser havde husmændene kæmpet for bare den halve afgift. I Mern var der heller ikke mange, der kunne klare den afgift, og endnu ind i det 20. århundrede sås hoverigørende husmænd på godset). Da meddelelsen var til ende, blev der råbt hurra for Bilsted.”

Nogle dage senere lod Berlingske Tidende trykke en lang takkeadresse til Bilsted.

Revolution eller ej

Kampen havde ikke været helt forgæves. Den 26. maj 1848 udsendte den provisoriske regering en “husmandslov”:

1. Pligtarbejdets afløsning mod passende erstatning/betaling.
2. Ophævelse af godsernes jagtret på bondejorden.
3. Ophævelse af godsernes ret til at forbyde at tage indsidere og familie til huse.
4. Retten til hustugt af husmænd under pligtarbejde forbeholdes stadig for mænd under 20 og kvinder under 16.

Vel satte navnlig de sydsjællandske bonde- og husmandsaktioner et og andet i gang. På Rosendal og Gisselfeld kunne bønder som fædrelandspatrioter nu næsten uhindret af øvrig-

heden trænge ind og undersøge godset for "landsforrædere". På godset Lekkende tilbød husmændene en afløsning på otte skilling, men Raben-Leventzau forlangte ti skilling af en deputation fra Lilliendal. Bilsted tilbød som bekendt "meget generøst" fra sit eksil i København 12 skilling (en mark). På Jungshoved under Nysø blev husmændene tvunget til en aftale på 18 skilling. De godser, der ingen oplysninger er fra, ventede nu en revolution eller et senere regeringsudspil med bæven.

Hvem turde nu nægte at være oprigtig bondeven? Ifølge biografierne af egnens opofrende godsejere faldt man næsten over den stædige bonde med gode tilbud om en frisk handel om fæste- og ugedagsafløsning.

Den store bondeven Michael Fabricius, Petersgård, tilbød fx først lige før sin død i 1849, at nu kunne enhver købe sig fri efter ønske.

Langt senere arbejdede Grundtvigs hustru, godsejer Marie Toft, ihærdigt på at afløse hoveri og fæste på Rønnebæksholm. Men hun må have været for dyr, for kun halvdelen af hendes bønder var ved hendes død 9. juli 1854 afløst, og det var dog 66 år efter stavnsbåndets løsning.

Den eneste – måske lidt sene – menneskekærlighed, vi kan læse om på egnen, kom fra gamle baron Henrik Stampe, Nysø. Han gav generøst alle sine bønder under godset (Jungshoved undtaget) fæste- og hoverifrihed, en dag baronessen ikke var hjemme. Christine beklagede sig i et brev til Grundtvig, som jo nu var enkemand og tidligere godsejer. For hun "havde slet ikke råd til al den naive bondevenlighed ..."

Til kamp for ånd og social retfærdighed

**Er lyset for de lærde blot
til ret og galt at stove?
Nej! Himlen unde flere godt
og lys er himlens gave.
Og solen står med bonden op
og slet ikke med de lærde
oplyser bedst fra tå til til top
hvem der er først på færde.
(Grundtvig 1839)**

Hvorfor byggedes den første grundtvigianske højskole ikke lige midt i det Sydsjælland og Udby, hvor dens "fader" var født? Selv har Grundtvig svaret: "Hvad jeg end kender til folket på min hjemegn, fattes de ånd og offervilje for en skole for livet!"

I februar 1843 havde Rørdam meddelt Grundtvig, at skolelærer Rasmus Sørensen og Peder Hansen havde fået 500 rigs-

Vinterlæringe Hindholm 1864-65. (Elevfortegnelse Ollerup Bibliotek).

Almuens sønner på Højskole.

Der blev også en stolt friplads til Hans Peter Hansen af Nedermarken, og det skal tilføjes, at det gik Hans Peter rigtig godt med det boglige, han var i mange år ansat ved forlaget Gyldendal.

83. Dans Peter Damten, Nørre Mærkn, Præst Amt. 154 Mar. Friplads
84. Peder Mortensen, Sneesløv, Sorø Amt. 34 Mar.
85. J. P. Andersen, Ring, Præst Amt. 22 Mar.
86. Lars Grøtzen, Hønsinge, Holbæk Amt. 19 Mar. Rejste d. 1ste Febr.
87. Jens Peder Thomsen, Skjød, Viborg Amt. 17 Mar.
88. Jens Peter Pedersen, Holmeolstrup, Præst Amt. 18 Mar. Rejste i Slutningen af Januar.
89. Peder Hansen, Sulebøl, Præst Amt. 20 Mar.

daler af grev Knuth på Lolland (grev Knuth var gennem Rasmus Sørensen og Peder Hansen en tro beskytter af Bondevennernes

Selskab) til hjælp til at opføre en virkelig "bondehøjskole". Men Grundvig havde nu kun sin egen danskdyrkende eksamensfri skole i hovedet ved sine succesfulde "mandsmindeforelæsnings", og man så ikke, at han kom på de skoler, som Kold med flere byggede. Men i København yndede han at slå sine tidligere akademiske venner fra universitetet oven i hovedet med fraser som "skolen for livet", "bragesnak" og "ædle danemænd og -kvinder".

Det var i efteråret 1845. Da verdens første folkehøjskole i Rødning i grænselandet var kommet i en god gænge ved professor Flor, havde Rørdam inviteret Grundvig med til Sønderjylland for at inspicere værket. Men Rørdam måtte selv rejse derned for sine, som han kalder det, "ærtepenge". Rørdam rejste årligt midt i eller efter høsten for et forventet ærteudbytte. Det fandt en skotsk adelsmand, der senere gæstede ham i høsten, pudsigt. Han undrede sig meget over, at præsten i høsten kun talte om sine ærter.

Da Rørdam nu i januar 1848 stod og ikke anede, hvor smukt han ville prædike for Danmarks afdøde sidste enevoldskonge, Christian VIII, skrev Grundvig:

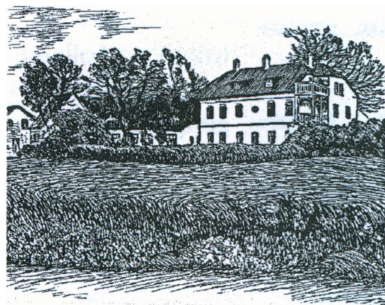
"Tag nu endelig ikke munden for fuld, kære Rørdam, når De holder ligprædiken. Fortæl dem kun, at det sidste, den kære konge bekymrede sig om, var Grundtvigs højskole i Soer." (Sådan omtalte Grundvig selv skolen på Holbergs gamle, men nu tomme akademi).

Grundvig huskede vist lidt forkert. Christian VIII kaldte til sidst sønnen Frederik VII til sig og indskærpede ham betydningen af en ny og fri forfatning.

Rørdam skulle ifølge sine venner aldrig have nævnt kongen med et ord, men derimod have holdt en lang forsvarstale for "danskhedens højborg", Grundtvigs højskole i Sorø. Skolen, der pga. den nye liberale regering, krigen og Grundtvigs modstandere aldrig kom til at se dagens lys.

Hvad enten grundtvigianerne nu kunne lide det eller ej, så rejstes Sjællands første højskole i 1852. Men det var rigtignok en højskole til kamp imod herremændene, nemlig husmandshøjskolen, Hindholm Højskole, i Vestsjælland.

For en Peder Hansen, Lundby, der havde stridt og lidt, ja, fået så mange hundebid for netop Hindholm under sin ind-

Brøderup Højskole, 1867. Sent, da endelig kampen om, hvem der var de virkelige bondevenner, døde hen, indviedes en upolitisk højskole. Ikke i Udby, Grundtvigs fødeby, men i Brøderup, Sydsjælland. (Tegn.: Brøderup Højskoles Elevskrift).

samling (det samme gjaldt den fattige skolelærer uden embede, Rasmus Sørensen, men han var på det tidspunkt emigreret til USA), var det nok den største dag i hans korte liv.

For Peder Hansen var valgsproget: "Det beror mest på iver og lyst hos os selv, om vi skal blive oplyste og selvstændige mennesker eller uoplyste og viljeløse slaver af andre." Peder Hansen døde 16. maj 1854. Det faldt sammen med, at Marie Toft fødte drengebarnet, Grundtvigs stolthed, Frederik Lange Grundtvig. Han skulle vise sig at blive et ganske jævnt ungt menneske, selvom hans fødsel var den begivenhed, der den 16. maj optog adel som gejstlighed langt, langt mere, end at en hidsig bondehusmandsagitator i Lundby fik fred. Ingen af Peder Hansens fattige syv børn (seks drenge og en pige) fik nogensinde et berigende ophold på faderens kære bondehøjskole.

Drømmen om en fri efterslægt i almuen og synet af sine syv børn på den skole, som han havde raslet skilling på skilling til i gård som i hytte, forblev en illusion – også for den flittige Hans Hansen i Mern. Det havde ikke skortet på hån og ukvemsord under indsamlingen gennem årene.

“Bondevennerne har aldrig villet oplysning”

Også Hindholm fik økonomiske problemer. Nu var det den 11. marts 1853, og fru godsejer Marie Toft Grundtvig beroligede sin svoger, Rørdam, der som sædvanlig ikke fattede en brik af, hvad der rørte sig i bondestanden:

“Det forholder sig ganske rigtigt, at jeg har lovet et rentefrit lån på 1000 rigsdaler til Stephansen (forstander på Hindholm,). Men jeg håber, at dine tanker ikke har så meget at støtte sig til som de grunde, der bevæger mig til at låne Stephansen de omtalte penge. Men Dorthea Stephansen, konen, skrev til mig, at jeg nok kunne vide, hvor vanskeligt det var at

Grundtvigs virkelighed, Grundtvigs Højskole Marielyst, 1856. (Foto er fra nedrivningen 1953).

Den beskedne seminarist Christen Kold, forstander på Ryslinge Højskole, Fyn, blev manden, der skabte den første ikke-sekteriske

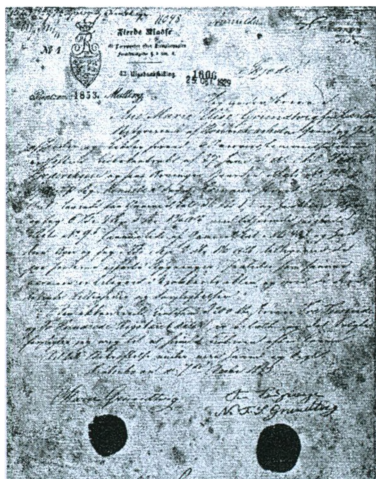
danske folkehøjskole (1848). Uden at såre Grundtvigs "højtflyvende videnskabspalads i Sorø" lød hans fynske programerklæring: "I Rødding gælder det kampen for tyskheden, på Hindholm Højskole, 1852, kampen mod herremændene, men Ryslinge danner stridsmænd til den altid stående kamp mod selveste døden!"

begynde med at lære unge mennesker, der var opammet ved Almuevennernes mælk, (bemærk foragten for standens organ, Almuevennen) at vænne sig til sundere føde. Dog synes hun allerede, det begynder at lykkes. Flere af dem kom dertil i den tanke at lære "justeri" for bedre at komme herremændene til livs, men allerede en af dem måtte tilstå, at han syntes nu næsten, at herremændene havde lige så meget ret som bønderne. En kom til skolen med Høsts fremmedordbog under armen og troede, det gjaldt om at lære og bruge så mange fremmedord som muligt. Men han har nu fundet smag i, hvad der var dansk.

Stephansen, der visseligt selv har været en troskyldig bondeven, har nok tænkt ved bøndernes hjælp at få skolen i gang. Det var et misgreb, som jeg allerede har sagt ham, og hvad der var værre endnu, det var, at han brugte Peder Hansen, Lundby, til at rejse rundt til bønderne og opfordre dem til at yde hjælp. Så vidt jeg ved, stod sagen således for Stephansen, at den var frarådet af Bondevennernes ledere – der jo naturligvis aldrig har villet en folkelig oplysning – og lagt for had af alle andre."

Herefter forsikrede fru en bondepræsten, at lånet stod uopsagt, så længe skolen brugtes til samme øjemed og "efter mit skøn".

Brevet fortæller os kun om den velhavende, viljefaste fru Grundtvigs formåen til at styre bondehøjskolen bort fra formålet, nemlig oplysning og "bøndernes rejsning". Hun var meget bange for Peder Hansen. Marie Toft er overalt i litteraturen beskrevet som den begavede, smukke, venlige og folkelige borgfrue og bondeveninde, der indtil sin alt for tidlige død med utrættelig indsats og til "acceptable" lån faldt bød gårde og huse af bondejorden. Men nu skete det under trusler om stigning, hvis man ikke straks slog til på den jord, som fæsterne endnu mente burde tilfalde dem gratis. Således havde kun halvdelen af Rønnebæksholms bondejord skiftet ejer, da bønderne huggede fru Marie en bautasten, som Grundtvig afslørede. Og ved samme lejlighed talte han så smukt om bondeveninden.

"Grundtvig som lavværge". I Grundtvigs korte tid på Rønnebæksholm faldt det i hans lod at være lavværge for Marie, dvs. at være formynder og skrive under på ejendomsskøder til bønderne. Skøde fra 1850. (Købskontrakt fra Bodil K. Hansens bog: Hanne & Rasmus, 1980).

Der blev i 1848 brændt adskillige natpotter med portrætter af: "Prinserne af Nør". (dronning Caroline-Amalies brødre). Nu kunne folket tisse på de fæle tyskere. (Foto: Danm. P.T. Nyheder 1978).

En højskole med persondyrkelse

Bonde- og godsejervennen, præsten, rigsdagsmanden og højskolefaderen, Grundtvig, skulle nu have sin højskole. Dertil havde vennerne samlet 7000 rigsdaler ind på hans 70-års dag 8. september 1853.

Hvad solskin er for den sorte muld er sand oplysning for muldets frænde. Langt mere værd end det røde guld det er sin Gud og sig selv at kende. Trods mørkets harme i strålearme af lys og varme er lykken klar.

Sådan lød Grundtvigs sang til indvielsen af sin højskole, Marielyst, 5. oktober 1856 (25. juli lånt til en almueskole i Sjolte).

5. november 1856 kunne den nu 73-årige fader til højskolen for første gang tale ved en folkehøjskoleindvielse, oven i købet hans egen. Det blev i Vognmandsparken i København i en rimelig afstand fra bønder og oprøret mod herremændene og den nu velfungerende Hindholm Højskole, der efterhånden kørte i samme ånd som landets øvrige. Skolen døbte Grundtvig efter sin afdøde hustru Marie "Grundtvigs Højskole Marielyst".

Byen var da allerede vokset uden om den tidligere avls-gård, hvor højskolen fik til huse. Og i 1890 flyttede Grundtvigs Højskole til Sorgenfri Slot (dronning Caroline Amalies og Rørdams gamle kirkesogn, Lyngby) for endelig i 1936 at blive nybygget i Hillerød, hvor den ligger i dag.

H.C. Andersen læser eventyr for hertug Christian August og hans familie i 1845. Tegning af Carl Hartmann. Hertugen var gift med Louise, født Danneskiold-Samsøe, og levede et nært familieliv på sine slotte, Augustenborg og Gråsten. Som Oehlenschläger var H.C. Andersen en hyppig og skattet gæst i familiekredsen.

Johan Ludvig Heiberg (1791-1868),
(Maleri i "Vort Folk" 1898).

Fra guldalder til parlamentarisme

"Først kultur, så frihed!" har poeten Johan Ludvig Heiberg helt på linie med Grundtvig sagt. Og så blev poeterne advaret mod al denne liberalisme og frihedssnak: "For et finere blik viser poesens forbindelse med politikken sig i noget langt dybere end den umiddelbare brug af et politisk stof." (Fra "J.L. Heiberg, Digteren og Samfundet" af Sv. M. Christensen, 1942.)

H.C. Andersen: "I politikken vil alle ikke politiske digtere forstumme." Selv holdt Andersen sig væk fra politik.

Goldschmidt: "Åndens grundlag er det materielle, politiske og sociale liv." Men han opstillede ikke.

B.S. Ingemann: "Jeg frygter, vrøvlet i en rigsdag bliver så stærkt, og lugten af "fittede huer" så varm, at man med al den liberalisme får aristokratisk kvalme." Han opstillede heller ikke.

Og sydsjællænderen Grundtvig: "Thi de boglærde er vist nu folkenes naturlige repræsentanter ... Grunde må vejes, ikke stemmer tælles. Folket skal søge lykken i gudsfrygt, dyd og lidenskabelighed ... Hvad man ellers af frihedssnak kliner på, det regner af!" Men han opstillede.

Hos digtere og andre dannede fandtes altså ikke ret megen tiltro til de frihedsfraser, de slyngede om sig med.

Rønnebæksholm.

Bemærk at fru Marie Tofts arkitektur,
overføres til Mern Præstegård.
(Privat foto fra 1990)

Louise Christlne Danner (1815-1874), grevinde. Den borgerlige Louise, tidl. modehandlerske, blev i 1850 viet til sin Fritz", Fr. VII (1808-1863).

Fra kongedømme til folkestyre

Det var august 1848. Politik og uforsonlighed kom med det første rigsdagsvalg nu selv de skikkeligste sogneboere nærme, selvom den almindelige mening mellen bønderne var, at den nye konge, Frederik VII, til sidst ville slå i bordet og sætte den megen oprørssnak af de der "københavn-liberalister" på plads. Sådan havde danekongen jo altid gjort. Frederik VII var nu så småt blevet folkekær på landet. Var det ikke også kongen, der modigt inspicerede hæren og råbte jævne, modige ord til soldaterne? Sådan skrev i hvert fald de få bondesoldater, der kunne, hjem til Mern fra Sønderjylland.

Kongen, men også grevinde Danner, stod højt hos bønderne. Det dannede borgerskabs aversion mod grevinden eksisterede ikke i bondestanden, hvor parrets portrætter i billigudgave hang stolt rundt om i sognets huse.

Krigen var nu lidt på afstand. Der var våbenstilstand, og hidtil havde sognet da endnu ikke mistet en eneste bondekarl. Nåh ja! Der var lige kanonen, der sprang i Hestehaven ved majfesten i 43, men bondekarlen Christoffers død var ikke sådan en rigtig helledød.

Der var også våbenstilstand i fæste- og ugedagshusmandsspørgsmålet. Det nye ministerium havde nedsat en landbo-kommission, der også dengang arbejdede åh, så langsomt på en betænkning sammen med den her grundlov i 1849.

De ellers rædselsslagne herremænd og deres funktionærer fra martsdagene kunne rette ryggen for en stund og håbe, den frygtelige revolution var drevet over for denne gang. Stadig lå sognets bondejord, som det havde gjort i de sidste 300-400 år, og herremanden, der jo ikke måtte drive den selv, fæstede bondegodset ud til de fattige folk i sognet, der tog en dag ad gangen. De håbede, at kommissionen ville tænke ret, så de en dag fik deres jord billigt eller måske helt gratis, sådan som man havde hørt, nogle menneskekærlige godsejere rundt om i landet havde gjort mod deres bønder.

På Lilliendal arbejdede alle igen, og Nr. Merns bønder og husmænd afventede en form for tvangsafløsning. Godsejeren frygtede, den kom ...

Ude på Høvdinggård var da også alle ugedagshusmænd fra Sdr. Mern og nedensognet på hoveri her i høsten. De var der trods Berlingerens florumvundne meddelelse – hvem der så havde skrevet den – om husmændenes varme tak og trefoldige leve til godsejeren for den frihed, de havde fået. En frihed, ingen kunne indløse, selv ikke for en sølle mark om dagen.

Den berygtede forvalter Boserup var også rigtigt i sit es igen. Så vilkårligt og trygt, han dog kunne svinge sin hvinden-pisk over de forskræmte folk.

Parret blev foragtet af aristokrati og diplomati, men hyldet af bønderne som her ved Gibsvad Kro på Fyn. (Litografi af N.F. Niss).

Hother Hage (1816-1873), liberalist, fuldmægtig for Orla Lehmann. Født i Stege. (Foto: Bibl. leks. 1926).

“Den farlige rå masse”

Det var da heller ikke hverken pøbel- eller husmandsoprør, der optog den oprigtige bondepræst Rørdam, som i øjeblikket boede trygt og godt hos sin opofrende kirkeejer, Bilsted.

Præsten havde sin dyre herskabelige hovedbygning med nogle kummerlige staldbygninger af en præstegård under opførelse nu efter branden sidste år. Indflytningen i “slottet” skulle gerne finde sted inden høstgudstjenesten den 24. september. Bare maleren dog kunne komme!

Der havde været 400 til folkemøde den 6. marts i Vordingborg med “stændermændene” Hother Hage og Orla Lehmann. Her blev vedtaget en resolution om en udvidet valgret til rigsdagsvalget i oktober. Rørdam var til stede. Men nu var flertallets beslutning, “talmajoriteten”, som grundtvigianerne endnu kaldte den frie forfatning, det onde, som Rørdam valgte at være imod alle sine dage.

For uvidende bønder skulle ikke have mere at sige, så ville det gå som med pøblen i Paris: “Thi når den rå masse hverken lærer at frygte Gud eller kongen, er de værre at styre end vilde dyr ...” Så pessimistisk skrev bondepræsten om fremtiden til Grundtvig i april 1848.

Bragesnak og valgtrommer

Heldigvis kom der 15. august et oplivende brev fra Rørdams tilkommende svoger, Grundtvig:

“Tak, kære Rørdam, at De tænker på mig ved valget (i Præ-støkredsen, forf.). Thi skønt det ikke er rimeligt, at jeg vil kunne udrette synderligt på “sådan en rigsdag”, som man nu forbereder, så har jeg dog besluttet at stille mig til folkets tjeneste. Jeg skylder fædrelandet at vove min trøje for dets frelse. Stillingen i Præstø synes rimelig, der hvor jeg er mest kendt og snarest kunne blive valgt. Men den urimelige lov gør, at jeg kun må stille ét sted.”

Da nu Grundtvig alligevel ikke stolede på Præstøkredsen, valgte han Nyboder, hvor han var helt sikker. Men hovmod står for fald, og åndskæmpen faldt 5. oktober 1848.

Ulykken var, at Præstøborgerne kun ønskede deres tidligere stænderdeputerede, professor H.N. Clausen, København. Grundtvig vovede derfor ikke at stille op mod sin gamle åndelige modstander.

På trods af Grundtvigs beslutning havde disciplen, pastor Rørdam, talt Grundtvigs og ingen andres sag mellem hans kære venner og borgere. Og det kom også til et prøvevalg på Præstø Rådhus, hvor ingen af kandidaterne var til stede. Clausen fik 60, og Grundtvig kun seks stemmer. Præstøborgernes dom var, at Grundtvig var “en koldsindig mand.”

Heller ikke Bondevennerne, der nu begyndte at holde

deres egne møder på egnen, nærede nogen tillid til den svingende og til tider godsejervenlige Grundtvig – ham med de mange meninger. Men de gav ham det moderate skudsmål, at han var “egen.”

Der blev bud efter Hans

Hans havde som præsten heller ikke megen tid til sine folkelige sogneaftener. Oplæsningen af Ingemann og andet underholdende stof var lagt på hylden, fordi der nu var rigeligt at informere folk om.

Hans forklarede sine standsfæller i og uden for sognet om det helt nymodens, deres valgret og deres pligt. Det gjaldt alle mænd, der var over 30 og havde “foden under egen disk og dug,” og det var nu ikke mindre end 900 mand i Præstø Amts kreds 4, der bestod af ti sogne: Mern, Øster Egesborg, Allerslev, Skibbinge, Jungshoved, Bårse, Snesere, Everdrup, Roholte og Præstø. Det var nødvendigt at foreholde hele almuen, at kongen og ministeriet for første gang gad høre også deres stemme.

Hans, der kendte loven, var overalt og overbeviste selv fattige husmænd om, at godsejeren og forvalteren ikke længere kunne forfølge dem for at møde frem på Præstø Torv på valgdagen den 5. oktober. Det var ikke uden en vis misundelse, at præsten så, hvor velorganiseret nettet af Bondevennernes sogneformænd strakte sig over hele Sjælland – et net, Hans bare kunne trække på. Det var rigtignok ikke som “intelligensen og de nationalliberale”, der inde fra København informerede præsten om, hvordan han skulle kontakte Præstøborgerne, egnens godser og embedsmændene, som han jo kendte så godt. Deres pligt var at stemme på professor H.N. Clausen, København.

Men nu var det sådan, at bønderne, den største vælgerbefolkning, ikke kunne stå sammen om denne intelligente og nationalliberale kandidat. Rørdam vidste, at Bondevennerne trods lærde mænd i ledelsen var noget ukultiveret rak, der uforskammet havde gjort nar af det ypperste, landet ejede: Selveste Grundtvig. Det kunne han læse om i Almuevennen, som han forarget lånte af væveren og læste fra a til z. Det, som adskilte de sande bondevenner og grundtvigianere fra landproletarer og usle folk som Peder Hansen, var jo “adelsmærket og ånden.”

Sognefogeden blev overset

Hans var nok bemærket som den begavede og stille, men ikke vidt om kendte mand. Han var håndværker og talte ikke meget om den vigtige landbosag. Endnu var det ikke ham, der var sogneformand for Bondevennerne i Mern og omlig-

Lars Larsen, sognefoged.
(Foto: Langebæk Lokalthist. Arkiv).

gende sogne. I Allerslev og Øster Egesborg var derimod Rasmus Andersen, Sdr. Mern, selvskrevet sogneforstander.

“Sogn’fo’ed Lavs i Sa’by”, som sognefolkene kaldte Lars Larsen, stod for Rørdam, Grundtvig og enkedronningen, der aldrig fattede, hvad der rørte sig i sognet, som den selv lærte poet, hele sognets pryd og tillidsmand, og dog stadig kun en fæstegårdmand. Lars Larsen kaldte sig selv bondeven, og hvem turde vel andet i byen eller på landet i de dage? Lige meget hvilken stand man kom fra, så lå jo landets stemmer i bondestanden.

Lars Larsen fulgte som bondepræsten parolen, der nu pludselig med Grundtvig og de nationalliberale fordømte prokurator Balthazar Christensen, København, samt husmand Peder Hansen, som slet og ret indbegrebet af franske kommunister! Lars gjorde sig det daglige ærinde i den midlertidige præstegård, Høvdinggård. Han kunne noder, og nu skulle præsten høre, hvordan han, bonden, havde sat en ny “melodunte” på den her af Grundtvig “Kongehånd og Folkestemme.” For se! Det handlede om kongen og hans gode gerninger, som han og præsten forstod, at hele det rigsdagsvalg skulle handle om. Og så havde Lars selv skrevet en helt ny høstvis.

– Bar’ så’n te’ ded her rigs-valg, sagde Lars. For sådan noget forstod han sig skam glimrende på!

Her i idyllen omkring Sageby Vandmøllegård holdt Lars Larsen sine årlige “Mernfester” lige til slutningen af 1800-tallet. (Foto fra 1978).

**Nu laderne af sæd er fuld
i hver en bondehytte.
Og ej med fjerne landes guld
det danske folk vil bytte.
Thi godt vi har det her
såvel som vore fædre.
Og vores land har vi så kær
vi kende intet bedre.**

(Sidste strofe er lånt fra Grundtvigs
“Velkommen i den grønne lund”).

**Nu Herre vil vi takke dig
for dine gode gaver.
Thi høsten var i år så rig,
ja, overflod af travrer.
Og vi vil synge til din pris
vor Gud ske tak og ære,
thi Sjælland er et paradis
og her er godt at være.**
(Fra høstsang af Lars Larsen).

På den gl. kirkesti mellem Nedermarken og Mern Præstegård. Stien nedlagt i 1954. (Privat foto fra 1932).

Lars måtte bide i sig, at der også var en væver, som nu tidligt og silde kom til præsten, der endda lyttede til ham. Aahh, den vævertamp, med al hans indsigt i juristeri og nu i al politikken. Det irriterede Lars til det grænseløse.

Sognerådsformanden, Rasmus Andersen, lokalformand for Bondevennernes Selskab, var ikke så stiv i det boglige, så han lod Hans om det der nye opstillingsarbejde i selskabet, eller hvad det nu hed.

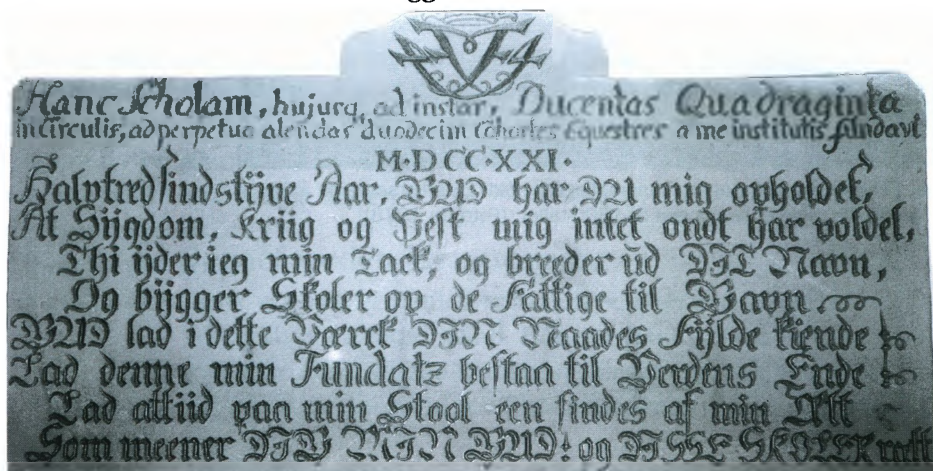
Præsten og væveren

Stien mellem den nyindviede præstegård og Nedermarken nåede at blive meget varm lige op til det spændende valg, der var berammet til 5. oktober 1848. Partiskel kendtes ikke rigtigt endnu. Hans bragte nyt og lyttede til og beundrede sin levende præst, som brugte den begavede væver som sendebud overalt i sognene.

Joh, politiseringen ude i sognet var i fuld gang. Endnu tænkte vel hverken præst eller væver sig en alvorlig forestående forandring i deres gensidige tillidsforhold.

Tidligt lørdag eftermiddag 26. juni 1848 blev væven stille i Nedermarken, og støvet dalede ned over de sirlige mønstre. Hans rullede de mange papirer, som han havde fået tilsendt fra Balthazar Christensen, sammen, stak dem under armen og begav sig til et velforberedt opstillingsmøde i Tubæk Kro.

Han følte det som en tillidssag. Her var endelig noget, som han, indsidderen og håndværkeren, der kunne læse, var betroet for gårdmændene og landboerne ude i sognene, og de skulle ikke blive skuffede. Ud for Skibbinge gamle rytterskole standsede Hans og pustede lidt ud. Han læste Frederik IV's tavle over døren: "Halvtredsindstyve år, Gud har du mig opholdet, at sygdom, pest og krig mig intet ondt forvoldt. Thi yder jeg min tak ... bygger skoler op de fattige til gavn, lad denne min fundats bestå til verdens ende. Lad altid på min stol en findes af min æt, som mener dig min Gud og disse skoler ret". (indhugget i 1721).

Det var enevældige ord “min skole – til verdens ende”. Men nu havde en ny Frederik givet magten fra sig, og en ny og bedre skole for almuen var, hvad Bondevennerne ville have.

Hans kunne ikke lade være at tænke, at i den skole, som Præstøborgerne fandt god nok for bønderne, ville de nu i morgen lefle for dem og få bønderne til at stemme for deres borgerlige kandidat, H.N. Clausen.

Hans kendte ligefrem de få bønder, der gad høre den snak.

Skibbinge Gl. Rytterskole
(Foto fra 1990).

Hyrden vogter får i Skibbinge

– om præsten, der prøvede at styre bøndernes valgmode. I god tid nåede Hans Tubæk Kro, hvor hans gamle ven, gårdmand Peder Pedersen, Roneklint, der var sogneformand for Bondevennerne i Jungshoved og Skibbinge sogne, allerede var i fuld gang med at stille stole op. Peder ville have Hans, der var så godt inde i de sager, til at lede den her nye valgmodeform. Mens de to gik og stillede op, gik døren til krostuen forsigtigt på klem, og pastor Schaper fra Præstø tittede ind og spurgte med en sødmefyldt “judasrøst”:

– Aahh! Skal her være møde i dag?

Peder og Hans nikkede.

– Ja sååh! Ja, havde vi vidst det, var vi sandelig ikke kommet med.

Med “vi” henviste præsten til en forskræmt købmand von Bergen, Præstø, der stod præsten lige i frakkeskøderne og vred sig uvant og forlegent i dette bondeselskab. Præsten fortsatte smiskende og tryglende:

Pastor Schaper, præst i Præstø 1844-1850.
(Foto: Politikens Danm. Hist).

– Kunne det tænkes, nu da vi er ankommet, at vi kunne få lov at blive og overvære mødet?

Dertil nikkede både Hans og Peder nådigt, og herrerne satte sig lettede. Hans måtte vende sig om, for han kunne ikke bare sig for et undertrykt grin over det kluntede gejstlige skuespil.

Snart var krostuen fuld af beklemt, men forventningsfulde bønder, som kiggede forlegent efter det fornemme selskab fra købstaden, der ligesom lagde sin dæmper på snakken.

Omsider kunne mødet begynde, og Hans bød velkommen. Men straks blandede præsten sig og bad om ordet. Hans blev lidt overrumplet og ærgrede sig over sin medfødte gamle autoritetstro for præster, men øjnede samtidig en ny mulighed for at få ram på præstestandens bondeaversioner. For at prædike var jo nu Schapers geschæft. Hans nikkede og satte sig roligt.

Præsten kom nu med en lang omstændelig redegørelse for den nye rigsdagsvalglov. Folk gabte, det havde de jo hørt fra Hans og Peder Hansen, Lundby. Men der var så megen forskel på den standsrepræsentation, de havde kendt fra stændervalgene. Nu så det ud til, at han var igennem sin højtidelige "prædiken", idet han nåede til, at nu skulle bønderne rigtignok vælge dem en repræsentant for hele folket, en, der var *fuldkommen* inde i alle forhold.

Her rejste Hans sig roligt og afbrød den ivrige præst:

– På de af hans velærværdighed opstillede betingelser – og så folkevenlig end valgloven er – så gerne vi end vil, kan vi ej vælge en mand af egen midte, da ingen er fuldkommen inde i alle forhold!

Præsten mente nu nok, sådan en mand lod sig finde. Han så hånligt ud over forsamlingen:

– Hmm! Nå, javist! Men så ganske få da!

Hans svarede:

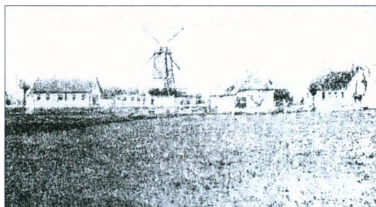
– Nu er Deres velærværdighed som bekendt en lærd mand, men er De, hr. Schaper, virkelig inde i alle forhold?

Præsten blev kobberrød i hovedet, rømmede sig flere gange og svarede så undvigende, at han jo ikke havde stillet sig som kandidat, men at han sandelig ville rejse sig og slå som selveste Holger Danske og hans raske drenge, om det kneb!

Hans sagde klart og roligt:

– Dette er ikke et svar på mit spørgsmål, hr. pastor. Men fortæl os i stedet, om De kan nævne nogen mand, der er fuldkommen inde i alle forhold.

Nu svarede præsten undvigende og irriteret over Hans' spidsfindige spørgsmål, at, joh, der fandtes da en del i landet, men han huskede ingen sådan lige på stående fod, og dog ...

Tubæk Kros vind- og vandmølle.
En kro og købmandhandel blev nedrevet
1919.
(Foto: "Den danske møllestat".

Først omkr. 1955 standsede det bru-
sende drivhjul i vandmøllebygningen.
t.h. (Foto fra 1990).

Endelig kunne præsten nu smiskende komme med sit egentlige ærinde. Og han fortalte, hvad enhver bonde på egnen vidste, nemlig at man inde i Præstø havde holdt et prøvevalg, hvor hele 60 borgere havde stemt på H.N. Clausen. Hans afbrød:

– Det er meget uheldigt, at borgerne og landboerne ikke kan være enige om én og samme kandidat og herefter kun vil komme til at skade hinanden mest muligt.

– Jamen, hvorfor kan bønderne da ikke vælge Clausen? spurgte præsten.

– Fordi han i sit sidste stændermøde stik imod sine egne tidligere anskuelser voterede for kongevalgene, svarede Hans.

Nu var præsten vred:

– Kongevalg er – hører I bønder – jeres forsikring mod, at ikke kun pøbel og uforstand vælges. Derfor udpeger kongen nu selv intelligensen, dannelsen og de formuende i folket til et værn om ejendomsret og alt godt i landet! Ja, mod slige kommunistiske optøjer, som nyligt sås i det franske.

– Det må nu bero på folket, hvilken regeringsform det ønsker, sagde Hans.

Nu vendte præsten sig mod forsamlingen og spurgte indsmigrende:

– Er vel I alle enige med denne væver Hansen?

Flere nikkede forskræmte uden at tage ordet. Endelig svarede Peder:

– Jeg vi' hværk'n gi' min stemm' te' Clausen eller tilråd' no'n af jer at gøre så'n!

Der blev nu en del trampen i gulvet, og nogle råbte:

– Ræj'di, Pædder!

Nu ville den krænkede præst vide, om kongevalgene var den eneste grund til, at bønderne ikke kunne stemme på Clausen.

– Ja, det er hovedgrunden! Og som distriktsformand må jeg på Bondevennernes Selskabs vegne fraråde enhver at stemme på Clausen, svarede Hans.

– Ja, je' mener som Hans Hansen og selskavet! supplerede Peder.

Schaper forløb sig, idet han fór op, løftede sin stol i vejret og svang den rundt, som om han ville knuse den mod gulvet. Endelig satte han den med et drøn i gulvet:

– Når Bondevennernes Selskabs bestyrelse er således ufor-svarlige, at de fordømmer gode mænd, der har stemt for kongevalgene, da bør bestyrelsen fluks afsættes og selskabet forbydes i landet. Og enhver, der stemmer med selskabet, bør øjeblikkeligt forbydes sin stemmeret!

Hans smilede og svarede tirrende:

– Vi kan da i denne forsamling glæde os over, at valglo-

vens forfatter i modsætning til pastoren gav plads til bønder og deres selskab. Præsten kan ikke afsætte vort selskabs bestyrelse eller ændre den offentlige mening, så meget mere som flere af bestyrelsen i dag sidder i landets nuværende regering – ja, er betroet statens ror.

Nu fór præsten gennem krostuen, rev døren op og forsvandt. I hælene på ham fulgte en duknakket købmand, mens alle de tilstedeværende lod latteren regne ned over de flygtende.

Mødet ebbede ud, folk gik hjem, og ingen ville stemme på Clausen. Men hvor fandt man den mand af deres egen midte? Det var det spørgsmål, Hans på hjemvejen gang på gang stillede sig selv. Derfor ville han skrive til Balthazar Christensen om råd, for den mand skulle ikke være en hvem som helst!

Hans refererede troligt til Almuevennen om mødets forløb og undgik ikke at berette om præstens komiske optræden.

Bladet blev selvfølgelig læst af alle på egnen, også af en rasende Schaper, der naturligvis i stedet refererede til Berlingske Tidende, hvor han klagede over bøndernes uvidenhed mht. kongevalgene og deres manglende tillid til H.N. Clausen. Han forklarede, at han kun blev vred, fordi Hans Hansen sagde, at han havde ordrer til at stemme, som han gjorde, fra Bondevennernes Selskab. Men han blev rigtignok ikke så vred og frustreret, som Hans Hansen havde fremstillet det i Almuevennen. Præsten fandt, at Hans Hansen talte usandt om ham. Og derfor fældede han i Skibbinge Skole dagen efter til Præstøborgerne den dom, at Hans Hansen nu var udpeget som kredsens vordende rigsdagskandidat.

Men det var en måned før nogen – endsige Hans Hansen selv – havde gjort sig tanker om en væver som rigsdagskandidat. I hvert fald gendrev Hans Hansen præstens overfortolkning af hans mødeledelse i Tubæk i Almuevennen den 17. november. Han gav bl.a. udtryk for, at det klædte den gejstlige mand ilde med usandheder. "Sandhed består, men løgnen forgår!" skrev han bl.a. til Schaper. En præst kunne jo dengang ikke lyve, men hvem talte så sandhed?

Tre måneder senere og længe efter valget sendte Schaper sit referat i Berlingske fra 26. august til Almuevennen, fordi Hans Hansen havde advaret ham med sit "sandhed består, men løgnen forgår". Sådan talte en husmand endnu ikke til en præst. Schaper skrev bl.a.:

"Da kunne der vel være den, der ville give Hans Hansen den påmindelse. Men jeg indser fuldt ud, at der var omstændigheder for Hans Hansen, der bevirkede, at han ikke erindrer sine egne ytringer, for mig var der omstændigheder, der har bevirket, at jeg erindrer dem med stor nøjagtighed."

En sådan avisdebat tre måneder efter mødet, om hvad

"Hans Hansens Høj", dvs. "Træhøjen" i Togeby. Den er et gl. sømærke, som er blevet sat i forbindelse med Hans' og Peder Hansens eventuelle møder her i Martin Jensens hist. roman af 1941: "Frihed for Loke såvel som for Thor". (Foto: Erhard Christiansen, 1948).

Hans Hansens hus, Nedermarken 3.
(Foto fra 1990).

præst eller væver sagde på Tubæk Kro, forbliver latterlig, også fordi den sandhedssøgende præst i sin rædsel for Bondevennerne udpeger den veltalende væver som "vordende kandidat". Og det en måned før den overraskede Hans Hansen skulle få en kraftig opfordring til at stille op – vel at mærke fra et valgmode i Mern ledet af Peder Hansen, Lundby.

En mand af vor egen midte

Se, det var noget helt nyt! Og en hel måned efter det bevægede Tubækmode gik snakken ude i sognene om den kloge og ligevægtige Hans, der kunne bringe selv en præst ud af fatning – sådan en rigtig bondekandidat – "en mand af vor egen midte". Og så pyt! Når bare han var inde i de forhold, som kom bøndernes hverdag ved. Ingen af intelligensen, som nu H.N. Clausen, havde vel af sig selv gidet tage sådanne sager op.

Men hvor var vel den begavede og simple mand i det hele amt, man kunne foreslå? Nu måtte Peder Hansen, Lundby, da rigtig kunne komme på sin plads som rigsdagsmand fra flere af distrikterne. Hans Hansen skrev da også til Bondevennernes bestyrelse og foreslog "den lille Napoleon", men det blev et nej! Peder Hansen skulle fortsat gå fra hus til gård og agitere for Sjællands bondekandidater, men en plads i den rigsdag, han kæmpede for, undte Selskabet ikke den forpinte og udslidte husmand. Nej, han var for "rapkæftet" og farlig, en torn i øjet på den dannede liberalisme, og han kunne måske skade selskabets gode omdømme, især i København og købstæderne.

Hans Hansen var dagligt hos præsten for at spørge nyt om deres fælles håb i Grundtvig som rigsdagsmand, men den gamle inde i København var ikke til at rokke i sin vilje. Han ville ikke stille imod sin gamle rival, professor Clausen. Loyalt skrev Hans til Bondevennernes Selskab og Balthazar Christensen, at nu måtte Selskabet *selv* finde en kandidat til kreds 4.

Pastor Schapers rædsel blev virkelighed, og Hans blev rystet, men vel også en smule bæret, da bestyrelsen skrev tilbage og pålagde ham *alene* – den simple væver af midten – at stille op mod Clausen.

Men forslaget eller ordren holdt Hans for sig selv. Endnu havde han ikke hørt, at hans venner i og uden for sognet flere gange og med stolthed havde peget på ham over for bondevenner, sogneformænd og andre. Hans ville heller ikke forurolige Ane Kirstine og indvikle hende i så faretruende planer. Jøsses! Hans, en sølle bomuldsvæver, som rigsdagsmand? Nej, kom tid, kom vel råd.

September randt ud, og nu viste Schapers værste forudsigelse eller "rædsel" sig at have ulmet i bondestanden siden

Hans Hansens hus med de 5 tdr. land set fra nord. Det nye stuehus bagerst er fra 1890.

(Det gamle hus (sidst staldbygning) Fotograferet ved nedrivningen i 1995).

Vejen til den oprindelige Mern Nedenmark".

Nedermarken her i ådalen lå indtil udstykningen i 1814 som Nørre Merns overdrev, hvor der blev oprettet 6 husmandsbrug.

(Se kortet side 31).

26. august (uden Hans' vidende). Manden i midten skulle ikke være nogen ringere eller bedre end Hans Hansen, væveren fra Mern.

Omkring 1. oktober kom en deputation bestående af sognerådsformand Rasmus Andersen, Peder Pedersen, Roneklint, og selvsagt en stolt Peder Hansen, Lundby. Rasmus Andersen bød:

– Stille ska' du Hans, for vos, hva' enten du nu ve' eller ej!

Men Hans havde sine indvendinger – også da de alle fire rejste til Bondevennernes Selskabs landsmøde i Ringsted sidst i september. Hans henvendte sig til juristen Balthazar Christensen og forelagde sagen om de to fængslinger fra ungdommen, som han huskede dem, men Balthazar Christensen så ikke, at retssagerne med "fri for tiltale" kunne forhindre en ærlig mand i hans valg. Tværtimod ville de styrke det.

Det var, som om Hans her forudså alverdens ulykker og ikke mindst folkesladderer og misundelsen, som han kendte i sit eget sogn.

Efter Ringstedmødet gik Hans tillidsfuldt til sin sognepræst og fortalte om Balthazar Christensens anbefaling af ham. Det var heller ikke, fordi Rørdam (endnu) havde noget at udsætte på den begavede og stille væver. Men at Clausen, professoren, kunne blive slået af en udannet – det var dog for galt – en skamlet på egnen. Det mente Grundtvig også, for han var informeret om den "usle væver", som skulle opstilles mod professoren. Så hvis bare nu Clausen i elvte time ville trække sig, så skulle Grundtvig straks komme til Præstø. Hans blev ligesom lettet over den melding. De stores mening om ham og almuemandens værd kendte han kun alt for godt fra sin barndom, og han lovede Rørdam aldrig at stille op mod Grundtvig.

Samme aften, som Hans var hos præsten, var det, at Peder Hansen, Lundby, havde kaldt alle sognets bønder sammen hos lærer Andersen i Mern Rytterskole. Det passede ikke Andersen som tidligere godsforvalter med alt det "bonderænd", men det måtte skoleholderen nu æde i sig som så meget andet med den her nye forfatning.

Peder Hansen vendte med sin vanlige sikre agitation en enstemmighed for Hans, småkårsmanden, han havde kendt fra barn hjemme i Køng. Det blev til den fuldstændige enstemmighed for Hans fra Bondevennerne imod den lærde Clausen. Den eneste indsigelse skulle have været fra sognefoged Lars Larsen, men han blev drillet med, at han selv gik med en rigsdagsmand i maven:

– Lavs, ha' når sgu' it vor' væv'r te has'ne, næ' ha' gø' it', lød det. Og slet ingen snakkede om Grundtvig. Man vidste alligevel ikke, hvor man havde ham.

Nu var der kun et par dage til valget, og en bekymret Hans måtte tilbage til Rørdam og meddele, at han trods alt fastholdt sit kandidatur, når nu alle bønderne stolede på ham. Nu meddelte Rørdam ham venligt, men koldt, at han herefter måtte modarbejde ham og hele hans kandidatur, også fordi især Mern- og Øster Egesborg-bønderne hverken ønskede Grundtvig eller Clausen på Rigsdagen. For Hans lød det som en rimelig melding fra præsten.

Hvad bestilte sognefoged Lars Larsen?

“For et finere blik viser sig poesien i et politisk stof i noget langt dybere ...” Sådanne fraser kunne Lars Larsen slå om sig med, hvor han kom. Som alle andre bønder var han også medlem af Bondevennernes Selskab og kom til de talrige møder. Og som den velhavende fæstegårdmand i sognet blandede han sig i debatten med bevingede ord, han havde lært sig ved samtaler med Rørdam. Nu gjaldt det “Frihed for Loke såvel som for Thor”! Selvom det var noget ugudeligt snak af Grundtvig med de der aser og jætter, så lød det imponerende nordisk, og Lars Larsen havde forstået, at nu var det danekongen alene, der havde skænket sit folk friheden, og han skulle nu hyldes igen med den forslidte sang “Kongehånd og Folkestemme”.

Ved møderne blev Lars Larsen gnaven, når han blev grinet ud med sit “Leve Clausen! Vennen af kongevalg!”

– Sogn’fo’ed Lavs ha’ er olm som en tyr, sagde man i de septemberdage.

Det irriterede Lars grusomt, at Hans, vævertampen, rendte til præsten hvert andet øjeblik. Selv kom han der mindre, og når det skete, snakkede selv præsten politik. Præsten spurgte til folks mening om denne vævertamp. Pyh! Selv var Lars vel det bedste hoved i sognet, det havde Grundtvig jo selv sagt ham, men ingen ville foreslå Lars til rigsdagsmand.

På mødet i Mern Skole havde sognefogeden naturligt spurgt, om nu også væverens fortid var uplettet? Så var det, at gartner Ludvigsen havde spurgt, om Lars selv var blevet “en uplettet brændetyv”? Den republikaner og proletar til en gartner havde jo ret. Lars indrømmede, at han var kommet til “at fortage” sig på en forkert bunke brænde i skoven, men det havde han rigtignok betalt rigeligt for til Mern fattigkasse. Så var der også nogen, der havde set ham gå på besøg hos fru Bilsted, Høvdinggård, og hos borgerne i Præstø.

Alt sammen uvedkommende snak. Han, “den dannede bonde”, kunne vel tale, med hvem han ville? Når nu ingen i hele sognet ville pege på ham som kandidat, ville han gå egne veje og arbejde mod den frække vævertamp og for den fædrelandskærlige Clausen. Derfor havde han også været ude

Corsaren ironiserer i sommeren 48 over de arrogante studenters “Constitutionsrus”.

hos forvalter Boserup, Høvdinggård, og de to var blevet enige om fælles sag for professor Clausen. På valgdagen skulle alle husmænd være fri for hoveri og tilbydes gratis kørelejlighed med godsets høstvogne til Præstø. Vognene skulle hver især så forsynes med en hel dunk brændevin, mod at folkene så stemte for Clausen. De, der stemte for væveren, kunne så bare blive hjemme og gøre deres ugedag på Høvdinggård torsdag den 5. oktober.

Var Hans Hansen valgbar?

Pastor Schaper var rasende, og med ham mange Præstøborgerne. Det var en skamplet på egnen, at en fattig væver opstillede mod deres professor. Nu måtte Vor Herre og sandheden tale. Schaper og Hagerup fik som hæderlige nationalliberale mennesker af politimester Bræstrup, København, overladt Hans Hansens sag fra 1836, og Manthey kom selv med en kopi af kortspilsagen fra 1843. Ingen af de papirer havde Hans nogensinde set eller regnet for eksisterende længere.

Hvordan kunne nu Præstøborgerne straks kende resultatet af mødet i Mern Skole og den i Præstø ret ukendte opstilling af væveren? Hans vidste Præstøborgerne jo intet eller kun lidt om. Men nu havde en husmand fra Øster Egesborg på sin markedstur bemærket Lars Larsen sno sig ind til kateket Hagerup, der boede på Klosterbakken. Og selv om Lars jo havde sine sognefogedforretninger med byfoged Manthey, så syntes Lars' kontakt til købstaden betænkelig varm her op til valget.

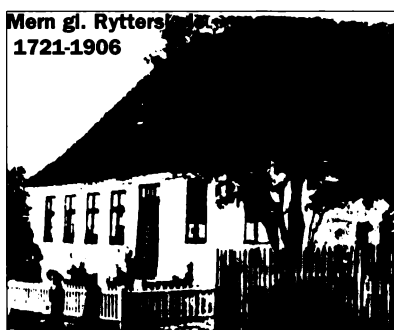
Ifølge valgloven af marts skulle en kandidat af midten såvel som det bedre borgerskab og intelligensen være pletfri, ganske som Hans havde informeret alle dem, der nu var hans vælgere. Hans papirer, retsakterne, nåede nu en rystet sognerådsformand, Rasmus, og det lige dagen før valget. Rasmus gik forfærdet og stammende til præsten og forklarede, at ingen fra sognerådet, så meget de end holdt på Hans Hansen, nu turde skrive under på, at han var pletfri.

Pudsigt nok var det nu Rørdam, der trådte til:

– Stille skal væveren! Om han end stritter!

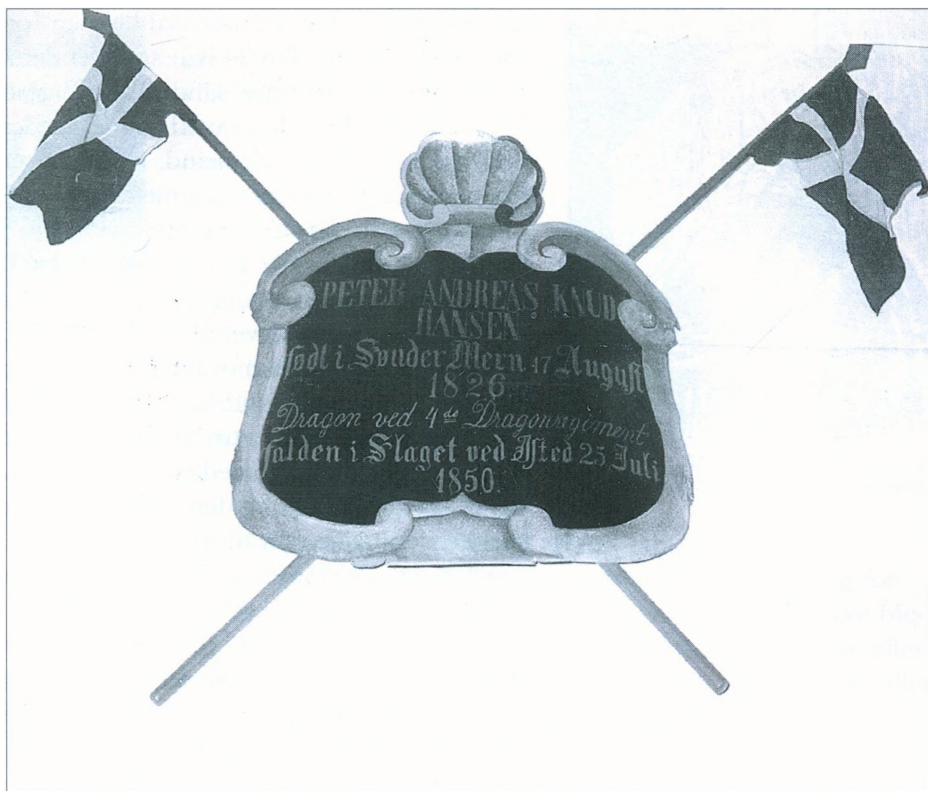
Og så skrev præsten ene mand under for hele det skræmte sognestanderskab.

Den aften erklæredes en bitter og lang krig i og uden for sognet. Bondepræsten sad længe den aften og stirrede bekymret ud i havens efterårsmørke.

Fotos: Mern sognekort 1915.

Sejren ved Isted
 havde sin pris i
 sognet, ud over at
 præsten "ofrede" sig
 med karle og stolt
 klarede præstegården
 med sine gratis
 "plighusmænd"
 Her mindet over den
 24-årige Peter
 Andreas Hansen,
 faldet ved Isted 25.
 juli 1850.
 Dragonregimentet
 Vordgb. (Navn på H.
 H. Lanzeregiment af
 1840).
 (Foto: Våbenhuset
 Mern Kirke, 1996).

Studentercorpiet i Marts 1848.

Saa som I see dem her, see I det sidste Glimt,
 Den sidste Gnist af gammel „Mallingsk“ Kraft og
 Heldielv!

Corsaren, marts 1848, levner ikke meget korpus til de frivillige studenterskorpser i treårskrigen: "Så som I se dem her, se I det sidste glimt, den sidste gnist af gammel "Mallingsk"* kraft og helteliv."

*) *Malling* er navnet på en af tidens solide købmænds-, godsejer-, guvernør- og akademikerfamilier (der endnu ikke havde værnepligt). Men "Mallingsk kraft og helteliv" er fra en følsom satirisk Goldschmidt og kunne komme af en antisemitisk udtalelse i omtalte familie?

Rigsdagsvalget

I den tidlige oktobermorgen kastede en fattig talglampe et svagt lys ud på sognevejen i Mern Nedermark. Den morgen var der alligevel ingen vejfarende, der så det. Valgdagen var kommet. I dag hørtes ikke de tunge dystre gårdmandskøretøjer rulle forbi med de prustende heste, her hvor de samlede sig om at trække køretøjet op over den stejle og opkørte "Hønsekræmmerbakke" ved huset. Ingen trætte husmandspar sås stolpre videre ad kirkestien til hoveriet ude på Lilliendal, for i dag skulle det, koste hvad det ville, blive en festdag.

Indenfor i vævestuens skorstensrum knitrede ilden lystigt under trefoden med kaffevandet. Alle sov med undtagelse af Ane Stine, og hun var ikke just lystig, men gik og småsnøftede, mens hun endnu gang nænsomt børstede og lagde Hans' splinternye sorte kjolesæt frem. Hans havde selv vævet det noble stof. Snøft! Hvad skulle vel hendes Hans, bomuldsvæveren fra Mern, i et kjolesæt og så mellem alle de store? Hvorfor var da også hele den ulykke kommet over hendes hjem? For sikkert ville det da blive langt, langt værre for dem efter i dag, som den sladder dog gik.

De sidste par dage havde knuget og ydmyget væveren og hans familie. Lars sognefoged havde da heller intet sparet fra sin mund ude i sognet. Siden sin Præstørelse mente han, at

Tegning af kone ved ildsted.
(Nationalmuseets "Landbokvinden").

alle i sognet havde krav på "sandheden" om den luske væver. Efter valget havde han så lovet dem det hele på tryk, for så var det først rigtig sandt, sådan ligesom i Bibelen, mente da også nogle stykker med sognefogeden. Men det var nu det rygte om, at hendes mand, Hans, var en kæltrung. Rygtet om hans fortid i København med skøger og druk, og kortspil i Præstø og alt det der. Ane Stine vidste jo nok, det var løgn fra ende til anden, når Lars Larsen var med i det, men den sladder løb som en gloende ild.

Det var nu også blevet til det helt fantastiske, hun måtte høre. Hans var blevet morder og mordbrænder og var med i bander og al egnens ondskab. Hendes egen mor, Johanne, der nærede den bedste tro til enhver sladderkælling, turde nu ikke længere bo i hus med svigersønnen, "An' Stin's rovmorder a' en mand". Orhh! Men det tog nu Ane Stines kræfter at snakke den naive mor til ro.

– Jamen sogn'fog'en, ha' had'e da sæl' sav't ded, ja ha' had'e?

– Næh, ded æ' s'mæns bar'sens kællingsnak lil'mor, trøstede Ane Stine, og det skønt det nu sidst forlød, at der endda stod tre velærværdige og sanddru præster bag ved alle beskyldningerne mod Hans.

Heldigvis havde hun da faderen, Jens Rasmus. Han stolede på Hans og havde fortalt hende – ganske som Peder Hansen, Lundby, havde gjort i går, da han kom halsende forbi – hvor stolte alle nabomændene, ja, fæstegårdmænd som husmænd i hele denne Præstøkreds, var af at kunne stille deres egen mand, Hans, som bare var en fattig væver og indsidder.

Men han kunne tale og det lige imod den "åndssnobbende og fornemme professor Clausen". Johh, Ane Stine skulle være stolt og stole på dem alle i dag lige med undtagelse af Lars sognefoged, bondepræsten og så et par husmandsmedløbere af sognefogedens nede fra Sageby, som for resten også skyldte familien Hansen penge for noget vævearbejde.

Det var småkårsmand – mere eller mindre desperate efter århundreders ydmygelser – som nu skulle bruge, ja ligefrem eje hendes Hans. For ham ville de nu vælge og sætte på tinge.

– Ka' ske, sagde de stolte, – ha' blir' den fø'st og en'st raj'di'e husman'srigsdawsman' i ded gan'sk' fædrene land.

Ha! Visse vasse! Og hvis så det skete? Gud bedre det. Ane Stine skuttede sig ved tanken om den isnende sladder fra "velmenende" nabokoner, aviserne og så Lars sognefogeds misundelse. Og balladen ville vel aldrig høre op i deres sogn? Væven, deres brød, ville stå stille. Hvor skulle det fattige hjem vel skaffe midler til alle Hans' mange rejser og ophold derinde i hovedstaden med al dens skørlevned? Og så Hans

Billede fra markedsdag i Præstø.
Købmand Grønvolds gård, ca. 1890.
(Foto: Præstø Lokalist. Arkiv).

imellem alle de fornemme herrer på tinget – det ville kun give mere sladder. Næh! Hendes kloge, rolige og solide Hans ville kun blive en fattig nar i det selskab. Det gik aldrig an ...

Ane Stine rettede sig og tørrede øjnene, for nu kunne hun høre gamle far Jens' træsko ude fra stalden. Han havde i aftes bestemt forlangt at følge med Hans til det der pokkers valg. Nå! Nu hældte Ane Stine med et lille smil vand på nogle helt nye kaffebønner, for i dag var alligevel ligesom ikke en hvilken som helst dag.

Nu ville hun være bare lidt stolt af Hans. Det havde han også behov for. Hun vidste jo godt, at de koner, der bragte hende den modbydeligste sladder lige fra sognefogeden, såmænd var godt jaloux på hende, der havde en mand med lige det hoved og det mod, det krævede at hamle op med alle de store og dannede ...

– Hans! Hans kaf æ' fær'd', Hans! råbte Ane Stine.

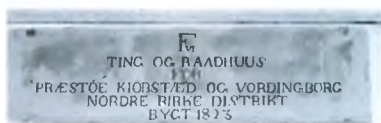
Hans tumlede ud af alkoven og stod lidt svajende og fortumlet på benene og gned øjnene. Søvn var det just ikke blevet til de sidste par døgn, men nu i dag skulle det briste eller bære! Resolut gik han hen til bordet, hvor han nænsomt rullede den valgtale sammen, som han havde siddet og tygget på til langt ud på morgenen.

Ane Stine hjalp ham så i det nye og skinnende kjolesæt. Hvor var han dog køn og nobel, ja, næsten sådan købstadsklædt. Så så hun hovedrystende på Hans, der hjemmavant var stukket i de gamle træsko, som hun modvilligt havde måttet pudse og sætte frem. Støvler? Nej, det havde Hans aldrig ejet. Det var vel heller ikke for en fattig husmand. Desuden havde skrædder Mortensens sy-løn til kjolen taget den sidste skilling, huset rådede over

Ane Stine bandt med let rystende fingre det ypperste: Silkesløjfen. Og så gav hun pludselig den forbavsede Hans et mægtigt smækkys lige på munden. Her kom hun til at se på I.A. Hansens og Balthazar Christensens portrætter, der hang lige bag ved ham på væggen. Hun sammenlignede. Johh, sådan fra oven af og i klæder stod hendes Hans skam ikke tilbage for nogen som helst af de herrer politikere. Næh, vel gjorde han da ej!

En vogn knasede i vejens skærver, og én råbte "pruuuh" derude. Hans åbnede yderdøren og kiggede ud. Det var gårdmand Rasmus Hansen, Tågeby, der tog et stort spring ned fra sin tunge pindevogn, hoverikøretøjet, som han i dag havde udstyret med et par ekstra sædebrædder og pyntet med et par efterårsgrene.

– En go' mor'n, hr. rigsdawsmænd! Næj, se dog så fin ha' er i daw! Mons tro a' herren ve ta' te' tak' me' en simp'l bondekaret a' en pind'vogn? Hæ hææ ...

Fr. VI
Ting og Raadhuus
for
Præstøe Kjøbstæd og Vordingborg
Nordre Birke Distrikt
Bygt 1823

Billede fra Præstø Torv.
(Foto af rådhuset, Torvet 1978).

Hans blev helt rørt. Altid kunne han regne med Rasmus, men i dag havde han nu ellers helt belavet sig på at gå den lange mil til torvet for at tænke lidt over det forestående store slag.

– Tak Rasmus, det var rigtignok pænt af dig at komme, gamle ven! Men det der med rigsdagsmanden? Ja, det får dagen jo vise. Men kom dog ind og få dig en kaffetår.

– Johh, rigsdawsmand, ded blir' væver'n fra Mern, hva' ha' end stritter å' sparker!

Rasmus gik rask ind i vævestuen, hvor han kylede et par blankpudsede købstadsstøvler lige i favnen på den forbavsede Ane Kirstine:

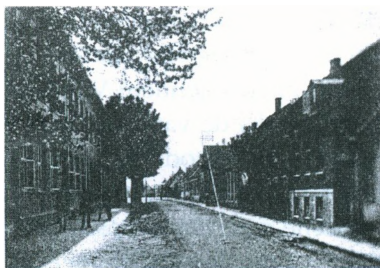
– Jah, så ska' een els' hils' vor væver fra al' de dær Østeregesborger' og så de flest' af Mernborg'ne og si'e, a' vor Hans, rigsdawsmanden, ska' it' stå på den træbyne mæ' sin' flade bondetræsko, lige over for den professor ell'r ded præst'slæng, der hænger etter ham! Støvlelærred ded æ' fra vor' slavter i Ægesborg, og så har vi få't dem sy't ve' skomar' Reinholt Kallehauge på torv'ed. Mææn som den stivstikker ha' holdt sig for næsen, da ha' hørt', a' ded var te' vor væver Hans fra Mern. For se, den kal' ha' syed' skam helst for de fornemme folk såsom pastor Schaper og Hagerup, ja, å' og selveste borgmester Manthey, ja, ha' gjo'e!

Hans takkede rørt, og mens Ane Stine helt andægtigt hjalp Hans de dyre foræringer på, svor han for sig selv, at i dag vil le han stå fast i stenbroen og på podiet i de skinnende støvler. Hans sande venner skulle ikke få et gran af skam fra ham.

Den der nye stemmeret

Jens Rasmus' sad bagest i vognen. Han bakkede på sin korte pibe og nød sin fridag fra hoveriet ude i Lilliendals kartoffelmark. Rasmus og Hans sad på agesædet, og mens vognen rumlede forbi fattighuset i byens udkant, nåede Hans lige at få et glimt af halte Maren, den mest mobile sladderkælling af staklerne. Joh, hun skulle nok vide at få bragt ud i byen, at den vigtige væver alligevel var taget af by og det endda til vogns. Maren fattede ikke, hvad der stod på spil i dag, kun at der på det sidste var noget fælt og fordægtigt ved Hans. Herregud! tænkte Hans. Fattiglem eller ej, fruentimmere kunne nu engang ikke stemme. Det var slet ikke valgets spørgsmål. Alligevel kom her en smertende trækning i maven på Hans. Underligt. Det var noget, der var kommet de sidste dage, hvor han havde haft så meget at spekulere på. Nå, det skulle nok komme sig.

Hans havde hørt, at flere bønderkoner bestemt ville tage med bare for at se det der nye og gevaldige med "ded hersens rigsdawsvalg". Det skulle være en oplevelse i en ellers

Parti fra Klosterbakken, Præstø.
(Foto i Præstø Arkiv fra omkr. 1900).

trist hverdag og ikke mindst en fridag fra hoveriet. Men for længst havde Ane Kirstine bestemt, at hun ikke ville tage med til deres "fælles ulykkesdag" eller "Hans' dommedag", som hun også kaldte valgdagen.

Efterhånden som vognen med Rasmus' to sindige heste nærmede sig Præstø, blev de overhalet af bondevogne, som var tæt pakket med Øster Egesborg-mænd og enkelte -koner. Folkene hang ud over vognfjælene, og mændene svang med hatten og råbte enstemmigt:

– **Vi vælger væv'rn!**

Det gjorde Hans godt, og det var lige, hvad han havde brug for. Han kendte dem alle som sine sikre støtter i sognet under Lilliendal. Derfra havde den liberale grev Knuth dog ikke villet ydmyge sine folk ved at stille herregårdsvogne til rådighed for Clausen-vælgere.

Nu mødte de også mange gående småfolk, der alle vinkede glade og opmuntrende til Hans på pindevognen. Ak ja, at vandre, det havde nu altid været småkårsfolks lod. Hans smilede og vinkede igen, for han vidste, de ikke kun tog den lange vej til torvet for hans valg. Nej, i dag gjaldt vandringeren for dem retten til for første gang at blive regnet som medborgere. I deres stemme lå ligesom et forkrampet skrig af hele fortidens undertrykkelse fra mennesker hidtil uden illusioner, men som nu endelig turde håbe på en lidt lysere hverdag:

– Ka' ske, jahh, så bar'sens for vor' unger en daw?

Herregud! At gå den smule vej var da kun, hvad der alle tider havde sømmet sig for småfolk.

Solen havde nu helt fortrængt de tidlige morgentåger over åen og den lavt liggende købstad Præstø. Alt tegnede til at blive den herligste klare oktoberdag.

Lige som vognen med de tre Mernboere rumlede over broen ved Tubæk Kro, blev den overhalet af de skralende og syngende karle og husmænd på høstvognene ude fra Høvdinggård. Det var tydeligt nok Lars' brændevin, der gjorde god fyldest, for kusken dukkede sig, da folkene ud for Hans, Rasmus og Jens råbte:

– Hurra! Vi væl'r væv'rn fra Mæhr!

Rasmus grinede:

– Ha ha! Je' ve' æd' min gaml' hat på, a' de ka'le ve' komm' te' a' gå hjem hvær og een, nå' fø'st ham Boserup hører ders' råven, ja, de ve'!

Hans svarede ikke. For første gang følte han sig mellem standsfæller her på afstand fra den naive sladder derhjemme. Betydningsfuld? Nej, det lå slet ikke til Hans. Men det var den følelse af, at hele egnens store underklasse, almuen, forventede alt af Hans i dag, og de *måtte* ikke skuffes. Hans famlede efter sin tale i kjolelommen. Åhh, gudskelov, den var der.

Gamle bønder på Sjælland,
(Xylografi 1879, i "Dansk Bondeliv",
1975).

Rasmus staldede op i Tubæk Kros rejsestald sammen med flere andre af de forudseende kørende bønder. Her var de i en tilpas afstand fra Præstø, og de tre fulgte gennem Vesterbroporten og videre hen mod torvet. Straks de var inden for porten, mødte dem en heksekedel af al slags godtfolk. Heste blev redet til eller fra købmandsgårdenes overfyldte stalde, vogne stod på kryds og tværs i gaderne med deres opslåede stænger, og byens eneste politibetjent, fuldmægtig Tommerup, løb bare rundt og skældte ud på alle og enhver.

Gadelarmen blev ikke mindre af, at Clausens stillere med apoteker Aarsleff og flere høkere havde delt kandis ud til gadedrengene, for at de skulle løbe rundt og råbe skældsord mod bønderne:

– Stæm på profes'orn! Yd mæ' den blak'ed væv'r-tamp
Bønderne, der var i overtal, råbte igen:

– Så'n no'ven spæk'høk're! I ka' it' undvær' vos! For vi ka'
da sat's sæl' vort ydenoms Præstøern', ja vi ka'!

Byens egen trommer, Jens, masede sig som betalt igennem mængden, mens han taktfast slog i trommen:

– Så er dær frisk' islandske spej'sild hos køv'mand Grøn-
volds, borgere! Vælg i daw hver val'bar mand, fra by såvel
som land, den professor Clavsen fra Kjøvenhavn, som vor
ærværd'ed rigsdawsmænd!

Hans fik ligesom en klump i halsen. Han dukkede sig og gjorde sig undselig. Gartner Ludvigsen fra Øster Egesborg, der havde indhentet dem, daskede Hans kammeratligt på skulderen:

– Orh! Du ka' da nok tænk', væver, a' her ska' ded gå etter
borg'nes tromm'. Ham byfog'd Manthey har jo savt', hva'
Tromme-Jæns ska' rå've. Men vi er hos dig Hans! La' kuns de
spækhøker' tro, de ka' bestemm', hvor vi bønder ska' stemm'!

Gartneren gentog:

– Ha ha! Bestemm', hvor vi bønder ska' stemm'! Ded rimed'
jo ligefrem.

Omsider fik Hans og vennerne albuets sig helt frem til torvet. Lige foran rådhuset var rejst en tribune med en talerstol, der var smykket med Dannebrog og efterårsløv. Hans hilste fornøjet på Peder Pedersen, Roneklint, og et par andre af bondevennerne, der skulle være hans stillingsmænd. Bønderne dannede straks ligesom en lille, men sej cirkel omkring deres kandidat i den store urolige mængde.

Hans øjnede ude i randen af mængden ti-tolv magre drenge i grå kapper. De stod på række med næsen lige i sky. Det var Hagerups latinskoledrenge fra Klosterakkeskolen. De havde nok fået en fridag i dagens anledning. Og der gik Hagerup, Clausens stiller, frem og tilbage med en løftet pegefinger og instruerede knægtene i at danne hylekoret i den

sande "Guds dom" over mig, den usle væver, tænkte Hans med et lille suk. Men så smilede han igen. Tænk, at Hagerup og Præstøerne frygtede ham, en simpel væver og husmand. For det måtte de vel, med alle de kræfter, den hele by lagde for dagen. Hans huskede, hvordan Peder Hansen ligefrem trivedes og morede sig, når han havde alle de store på nakken. Så citerede han sejrssikkert Luther:

– Om der er lige så mange djævla imod mig, som der er tagsten på husene (i Præstø), skal jeg gå den vej, jeg anser for den rette.

Hvor Hans dog savnede Peder Hansen ved sin side i dag. Peder, den kontroversielle husmand, der kæmpede Hans' og alle småfolks sag, ham havde jo ingen glædet med at opstille i dag. Peder var vel i Næstved, hvor han hørte hjemme med sin stemme. Uvant og alene på talerstolen skulle Hans nu kæmpe denne dag til ende.

Med ét blev der ligesom ærbødigt stille på torvet. Byfoged Manthey slog porten til rådsstuen op, og de nærmeststående bønder gav plads, rev huen af og bukkede nakken, som de og deres slægt havde lært gennem århundreder, da nu dirigenten, bondepræsten Rørdam, fulgt af den ranke og fornemme professor Clausen, ham med det smukke hvide hår og det markante ansigt med de alvorlige og kloge træk, marcherede ud på torvets brosten. Lige i hælene på dem fulgte pastor Schaper, Præstø, provst Nielsen, Kalvehave, og en knejsende kateket Hagerup. Efter dem sås borgere som apoteker Aarsleff, købmand Grønvold, købmand von Berg og ølbrygger H.H. Schløer. Kortegen stoppede ved talerstolen, og bagest i porten til rådstuen stod en forlegen og ærgerlig Lars Larsen og missede mod oktoberlyset. For ham var der ingen, der sådan rigtigt lagde mærke til i dag.

– Ja, dær ka' vi ra'nok se, hvem Vorherre stemmer på i daw, mumlede gartner Ludvigsen og tilføjede med sin veludviklede ironi og parlamentariske kritik:

– Er'ed dog it' sørg'li', som a' vor al'sammens valgleder, ham Mernpræsten, slæver a' mæ' sin teologiske professor til skafottet, hva'?

Hans hyssede på gartneren.

Bondepræsten besteg talerstolen, og han så længe brysk og myndigt ud over den store og for ham fremmede forsamling. Det her var noget nyt og helt anderledes end menigheden derhjemme. Den kunne han fange, men gjaldt det også de mange urolige og ukristne gemytter her?

Præsten var fortrøstningsfuld. Herren skulle nok også i dag give ham kraft og styrke. Endelig havde han gennemgået med sit indre og Gud, hvordan sådanne folk skulle have teksten serveret i dag. Han fornemmede, at nu var mængden briste-

Adelgade i øst med Præstø Kirke.
(Foto: Præstø Arkiv, 1977).

færdig af utålmodighed og nysgerrighed. Muntert og frisk satte han ind med at foreslå dem, at de sammen skulle synge "Kongehånd og folkestemme". Præstens og Lars Larsens klare stemmer hørtes igennem den uøvede masse. I dag sang hverken Hans eller hans venner med på Grundtvigs "enevoldsvise". Rørdam og Lars sognefoged skottede arrigt til de tavse sangere, der for længst havde fundet Grundtvigs gamle kongehyldning fra 1838 helt malplaceret. Som bondevenner vidste de, at den frie forfatning langtfra var en konges værk, men derimod et folks krav.

– Hva' har vel kongen mæ' vor' stemm' a' bed' til?

Hans lagde en hånd over Ludvigsens mund og tyssede på ham. Sangen døde ud, og endelig begyndte præsten sin alt for lange og "uvildige" valgledertale:

– Ærede medborgere, danske mænd ...

I dag skulle jo hverken Gud, kongen eller han selv vælges, og alligevel viklede præsten sig ind i at spørge, om de danske enevoldskonger nogensinde havde misbrugt deres magt mod folket. Så blev der nogen mudren i mængden, og straks foreslog han et trefoldigt leve for kongedømmet. Selv hævdede Rørdam senere, at hurraerne blev ved i det uendelige. Dagens aviser skrev derimod, at de var spage ...

Forsamlingen skulle vælge, så de kunne stå Gud, kongen og fædrelandet til regnskab på den yderste dag.

– Spørg nu disse to mænd, hvem der er den værdigste til at kaldes en hædersmand, prædikede Rørdam.

Nu så præsten ned på Hans med det mest sønderborende blik og fortsatte:

– Spørg dem om deres foregående liv!

Det foruroligede synligt præsten, at Hans i dag ikke bare sad som hans troligt lyttende sognebarn i kirken, men stod her med de nye støvler plantet sikkert i stenbroen. Og at han med sine korslagte arme mødte præstens lynende blik med en helt uforklarlig ro.

Langt om længe, da uro og utålmodighed havde bredt sig mellem borgere som bønder, sluttede præsten:

– Prøv selv, hvem der er den værdigste! Døm selv!

Som planlagt på rådsstuen og ude i Langebæk Præstegård skulle Rørdam nu for at undgå videre diskussion give ordet videre til embedsbroderen, provst Nielsen, Kalvehave, der som stiller holdt en varm tale for den udmærkede danske mand i vore stænderforsamlinger såvel som i den kommende rigsdag, professor H.N. Clausen.

Øjeblikkelig herefter tog den ikke ganske uvildige valgleder igen ordet. Han slog med knoerne i pulten, så det rungede, og anbefalede ikke med Gud, men med nordisk "bragesnak" den nu noget foruroligede professor.

– Stille her i Valhallen! Thi nu skyder Palnatoke mester-skud, og Palnatoke skyder bedst, når han er *grimslagen*, bra-gede Rørdam.

Herefter førte han meget behjælpeligt Clausen hen midt for talerstolen. Fra nogle borgere samt latinskoledrengene var der arrangeret et trefoldigt "leve Clausen", men det blev forstem-mende spagt. Forsamlingen tav og så op mod den dybt alvor-lige Clausen, der stirrede frygtsomt ud over den bølgende og alt for længe hentalte forsamling. Selv beskrev Clausen senere det syn, der mødte ham, således: "Først her forstod jeg til ful-de faren ved så udbredt en valgret i Danmark."

Vel anede Clausen, den glimrende talekunstens mester, det uvante brus i forsamlingen af modvilje mod hans person. Han hørte de uforskammede råb, der fulgte, og han kunne da hel-ler ikke tilstrækkeligt fange forsamlingen, da han usikkert for-klarede, hvad han i stænderforsamlingen havde gjort især for bondestanden. Bl.a. havde han talt for bedre forhold for fæs-tehusmænds overgang til selveje og for almindelig værnepligt – ganske som Peder Hansen havde pålagt ham, tænkte nok en og anden. Men så mindede han dem om, at alle gård-mænd som husmænd var "fribårne" mænd. Nu kom det fra gartner Ludvigsen:

– Hva' mæ' indsidder' og daw'lejer' hr. professor?

Dirigenten Rørdam slog med knoerne i pulten, og Clausen fortsatte:

– Men I er ikke frie, når I tager befaling af Bondevennemes Selskab! Fortjener jeg derfor ikke at blive kaldt bondestandens talsmand? Nu var der enkelte borgere, der råbte "hørt", og Hagerup klappede. Men samtidig steg uroen i forsamlingen til vilde protester mod taleren.

Rørdam så ingen vej til ro, men måtte modvilligt give ordet til Hans' stiller, gårdmand Peder Pedersen, Roneklint, der måt-te trænge sig op på talerstolen. Og Peder anbefalede med jævne ord Hans som en mand af deres egen midte, en mand, der kendte bøndernes kår. Fy-råb fra Hagerup og latinsko-le-drengene blev overdøvet af bøndernes "hørt!" og "en mand af vor midte".

Endelig havde Hans ordet, og på talerstolen mødte han igen sin sognepræsts isnende blik. Roligt foldede Hans talen ud og talte først usikkert, så modigere, efterhånden som han følte, han havde langt den største del af forsamlingen med sig.

– Ærede vælgere! Da jeg ikke har nogen politisk virksom-hed eller anden berømmelig gerning i fædrelandets tjeneste at rose mig af, vil jeg nøjes med at udtrykke min glæde over den tillid, mine medborgere har vist mig ved at bede mig opstille til den første rigsdag. Vi ved alle, at det er kongens vilje, at mænd af alle klasser skal have del i landets styrelse.

Det såkaldte "Grundtvigs Hus" Torve-stræde 7. Præstø. Her i bager Demses gård boede den unge Grundtvig og fru Lise til leje på kvisten i deres korte Præstøtid, 1821-22. (Foto fra 1977).

Torvet 19, Præstø. Bag den slyngende vildvin-idyl boede i 1864 medlemmer af omtalte forvalter/forpagter E. Hagerups familie på Nysø. (Foto fra 1977).

Og dog er det dem, der råber højest om deres kærlighed til kongen, der gør alt for, at kongens vilje ikke skal ske og almuen ikke skal få valgt mænd af deres egen midte til at tale deres sag.

– Leve væv'rn! Ha' ka' snak vor sa'! Hurra! lød det nu stimulerende for Hans.

– Vi ser overalt mere frygt for friheden end kærlighed til den, men jeg siger jer, venner. Hold ud! Lad jer ikke true eller lokke af gyldne løfter. Jeg går ind for fæsteafløsning, tiendeafløsning og jord til husmænd. Jeg går også ind for næringsfrihed og en almindelig værnepligt, så det ikke er os bønder, der alene skal ofre liv og lemmer for fædrelandet. Et nyt og bedre skolevæsen skal vi have for almuen, så den ikke længere skal leve i uvidenhed, men gives lige kår med de andre klasser og løfte sig op i lyset. Når vi bønder ikke mener at kunne give professor Clausen vor stemme, så er det, fordi professoren ikke hidtil har vist tilstrækkelig interesse for disse forhold, som dog er de vigtigste for os. Desuden hører professoren til de folk, som nu i den sidste tid har rejst kravet om kongevalgte medlemmer af rigsdagen. Skulle vi forlade hele demokratiets grundvold? Kongevalgene er en mistillidserklæring til almuen og os bønder, der hidtil og alene har måttet bære krigens byrder.

Hans rullede lettet papiret sammen og trådte tilbage. Bønderne trængte sig sammen om talerstolen og hyldede Hans med hurra på hurra. Nogle forsøgte at trænge op på tribunen i deres begejstring, for de ville trykke Hans' hånd.

Rørdam blev med rette bekymret for ro og orden, og en købmand gav tilråbet:

– Så I bønder, at jer' væver ha ik' ku' tale uden papir? Ha ha!

Det blev for meget for den iltre slagter fra Øster Egesborg:

– Så'den noven spækhøker', I ka' hverken læs' eller skriv' som vor væver!

Og slagteren maste sig mod købmanden med oprullede ærmer. Han blev støttet af gartneren:

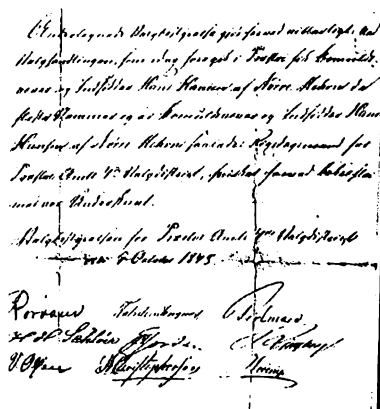
– Ha! Ka' noven a' jer præst'lus her ka' ske'sen præk' uden noven papir, så det æ' værd a' hør' på, hva'?

Rørdam tordnede meget ophidset:

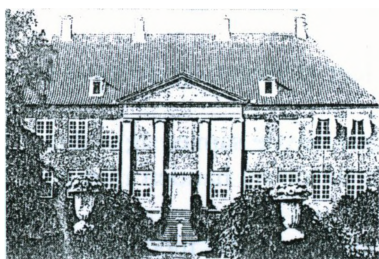
– Ro i forsamlingen!

Det hjalp lidt, og han knipsede med fingrene ad Hagerup, der betydningsfuldt satte sin næseklemmebrille på. Alvorligt rullede han en alenlang skrivelse ud og læste så med høj skinger stemme. Rørdam skrev selv dagen derpå, at Hagerup havde talt så mesterligt som en anklagens engel sendt fra himlen.

Anklagen fulgte nu punkt for punkt, hvortil væveren ikke kunne svare et ord. Anklagen, som lød lav, hyklerisk, ukriste-

Kopi af Hans Hansens valgbev. Af 9-mands-valgbestyrelsen genkendes underskrifter af: Rørdam, Mern-bogtrykker Schøler, skomager Christoffersen og Pastor Hagerup af Præstø. Valgbrevet er indleveret til Det Kgl. Bibl. af H. H.s barnebarn (efter yngste søn Hans Julius Hansen) Olaf Alfred Hansen.

Billede af Nysø. (Foto fra 1840).

lig og gennemskuelig, var naivt konstrueret af en ellers lærd kirkens mand, kateket Hagerup. (Se "Et velment ord til vælgerne af bondestanden" af kateket Eiler Hagerup bag i bogen)

Men Hans stod ganske roligt og så medlidende fra taleren til dirigenten. Dette var altså kirkens mænd, der skulle for-dømme løgn og svig. Endelig kom den ventede anklage mod ham, men nu virkede den som en befrielse.

Hagerups skingre, utroværdige og sleske stemme virkede til fordel for Hans. Det kogte og sydede i den store masse. Bønderne råbte:

– Det betyder ikke noget!

Nogle borgere:

– Væveren er en kæltring!

Og da præsten nåede til Hans' arrestation i 1836 i København, råbte mængden:

– Hans Hansen er fri for tiltale! Det var politiet, der stjal væverens penge!

Så fulgte kortspilsagen fra 1843 i Præstø. Borgerne skreg:

– Sådan en svirebroder!

Bønderne:

– Præsten spiller ka' ske it' sine kort? Hva' har du gjort a' din egen kone, Hagerup?

Det var en kendt sag på egnen, at Hagerups hustru var kastet på gaden. Rørdam lynede og manede med armene til-råbene til helvede, da de anførende Øster Egesborgere vove-de at sige "du" til og håne en "velærværdigheds" skilsmisse.

Hans havde hørt nok nu. Stemningen havde han jo for sig, og i et elegant spring stod han på talerstolen:

– Hagerups adfærd er ganske ulovlig, thi ingen har lov at angribe anerkendte kandidater og laste dem, som sket i dag, råbte han, mens han bebrejdende så på sin skummende sog-nepræst.

– Hørt! Hørt! Hørt! lød det fra bønderne.

Nu havde valglederen sin ret, når han hævdede, at kandi-daterne var pligtige at svare på *alle* spørgsmål, men embeds-broderens oplæste og konstruerede anklager syntes i den grad at opildne forsamlingen. Rørdam blev panisk, og hans opfø-rsel her var alt andet end rolig. Han var ikke "hyrden, der samlede de forvildede dyr", sådan som han forsøgte at bilde enkedronningen, Grundtvig og sin familie ind dagen derpå. Alle aviser fra højre til venstre fornemmede da også, hvad Hans og forsamlingen oplevede, nemlig en præst, der optråd-te som en latterligt trampende person, slog sine knoer til blods og greb væveren i hans nye kjolekrave. Stærkt forpustet forsøgte han at hæve ham op, og sveden sprang fra panden, da han råbte:

– Svar mig! Er det en ærens mand?

P. Rørdam.
(Efter litografi af E. Fortling, 1861).

Og et rungende bondekor svarede:

– Ja! Det er en ærens og en agtens mand!

Rørdam slap fortvivlet væveren, tørrede sveden bort med sit lommeørklæde og vinkede håbløst til Hagerup, som sprang til og forsøgte en ny taktik:

– Såfremt Bondevennernes leder, den studerede gode danske mand og landsdommer, Balthazar Christensen, havde kendt, hvad jeg ærligt har fremført mod jeres kandidat, havde han naturligvis aldrig anbefalet ham! Thi sådant vil stemple Bondevennerne for evigt.

Hagerup trak sig triumferende tilbage. Men Hans svarede smilende og roligt sin måbende anklager og en nu død stille forsamling:

– Når hr. pastoren bemærker, at Balthazar Christensen var uvidende om de beskyldninger, der i dag er gjort imod mig, da er det usandt, thi jeg har forelagt hele min sag for Balthazar Christensen, der har undersøgt samme og fundet, at jeg er pletfri og valgbar. Jeg er fri for tiltale!

Hagerup erklærede opgivende:

– Det havde jeg aldrig troet om Balthazar Christensen. Det gør mig meget ondt.

Den dybe stilhed i forsamlingen blev afbrudt af råb fra gartneren – eller var det slagteren:

– Ded er hele ded dær præst'pak, dær ulovligen har rændt med de retsar', væver'n end aldrig har set!

Andre:

– Politi og præst'pak, ded hænger sammen mo' småfolk som ærtehalm!

– Jahh, hør it' etter de præst'lus, de besnakker vos kuns!

Den ligblege Rørdam vinkede ad Clausen, der nu helt forkrampet forsøgte at formane forsamlingen til respekt for præsterne og deres oprigtige ærlighed. Han mente også, at kongen var skuffet over, at gårdmænd som husmænd hellere lyttede til de falske bondevenner end til deres egne præster, der jo altid med Gud havde rådet almuen redeligt. Men professorens manende tale druknede fuldstændigt i tilråb, der overdøvede alt og alle:

– Vi vælger væveren! Vi vælger væveren!

Den trætte og forstumlede Rørdam så nu ingen anden udvej end at skride til sagen:

– Lad os nu se, hvem der vælger af hjertet og stemmer på professor H.N. Clausen!

Den væsentlige kreds af borgere havde samlet sig ved rådhuset, og til højre for tribunen holdt de nu hånden i vejret. Præsterne nikkede venligt til dem.

Den "uvildige" bondepræst havde igen fået modet til at afslutte sin bundkorrupte valgledelse således:

Torvet 7, Præstø. Bolig for Præstø byfoged eller borgmesteren indtil 1819. (Foto fra 1977).

– Og lad os så se, hvem der har mod til at stemme på en mand af væverens karakter!

En skov af arme røg i vejret, og præsterne nikkede indforstået med de par borgere, der var i valgbestyrelsen. Rørdam:

– Efter valgbestyrelsens skøn er professor, teolog H.N. Clausen, København, valgt til rigsdagsmand i Præstø Amts kreds 4.

– Holdt!

Nu var det Hans, der i ét spring op på tribunen overrumplede den helt åbenbart korrupte valgbestyrelse og “præstekvartetten”:

– Medborgere! Vor valglov er således, at om en af vælgerne forlanger skriftlig afstemning, skal så ske. Jeg forlanger herefter samtlige stemmer ført til protokols.

Klapsalver lød nu fra et hav af Hans’ stolte bønder.

– Johh, se den væver, Hans, ha’ ka’ skam sin valglov og meget mer’ end ded.

Ærgerligt og tungt satte præsterne, brygger Schløer og et par borgere mere sig til bordet på tribunen og åbnede protokollerne. Vælgerne passerede nu forbi i timevis. Boserup, der gnavent havde set på, at samtlige hans folk meldte på “den satans vævertamp og kæltring”, fór straks hen og sendte sine kuske hjem med tomme høstvogne.

“Det uheldige ved den udvidede valgret”

– som H.N. Clausen har beskrevet valgretten.

Kontrollen og protokolindføringen af de tusind urolige stemmer virkede efterhånden sløvende på de lange rækker af mænd omkring tribunen, og det blev da også langt ud på eftermiddagen, før dirigenten, der langtfra forstod at skjule sin bitterhed, så på sine blodige knoer, fattede sin før glemte dirigentklokke, ringede med den og kort meddelte den anspændte forsamling:

– Professor Clausen: 330 stemmer. Hans Hansen: 572 stemmer. Forsamlingen har hermed vist, at den ikke er frihedens store gave værdig!

Den “sande og uvildige” parodi af en valghandling skulle rigtignok honoreres, og Hagerup udbragte derfor et leve for dirigenten. Nogle meget få skuffede borgere besvarede det, og endnu færre kunne høre det!

Bønderne, der var i flertal, overdøvede med deres grænseløse jubel fuldstændigt Hagerups spæde drengekor. Således gik også nogle frejdige gadedrenge, der ellers havde taget sig betalt for med stenkast at drive bønderne “af by”, rundt og kunne slet ikke finde deres mål i alt virvaret.

Torvestræde 3.
(Foto af Hugo Mathiesen, Nationalmuseet, 1920).

De af Hans Hansens venner, der stod nærmest, dvs. svigerfar Jens, Rasmus Pedersen, gartneren og slagteren, omfavnede ham og trykkede ham stolt i hænderne – deres helt egen rigsdagsmand. Men så blev de igen borte i vrirmlen.

Med ét fandt Hans sig selv stående midt på Præstø Torv, bleg og træt. Mavetrækningerne fra i morges var nu væk, ligesom afløst af en indre varme og lettelse. Han kneb en tåre. Tænk om hans forskræmte Ane Stine havde holdt hans hånd i det øjeblik og delt hans livs største øjeblik med ham. Nå, nu ville han finde Rasmus og Jens, og herefter ville han bare hjem til freden i hjemmet i Nedermarken. Endnu stod Hans nogle øjeblikke og sugede de kogende og begejstrede jubelbølger til sig. Her gik det rigtigt op for ham, at det i grunden ikke var hans, væverens, jeg, det gjaldt. Nej! For i dag var det ikke, som Peder Hansen så tit havde sagt, "almuetrællenes fortvivlede skrig fra århundreders piskesnert fra ridefogeder og øvrigheds personer". I dag var det ikke et skrig i nød fra almuen, men et glædesskrik over en sejr lige her på torvet, en sejr i en uforsonlig klassekamp for en frihed og en begyndende menneskeværdighed.

Og Hans? Ja, men han havde kun, da nu ingen anden kunne eller ville, stillet sin ubetydelige person til rådighed og indgydt sine fæller mod i den klassekamp, de havde vundet i dag. Han kunne heldigvis ikke her forestille sig de grusomheder mod ham, hans hjem og familie, den sejr ville koste ham allerede i den nærmeste fremtid.

Store ord blev der talt en del af den dag – mindre værdige kunne høres langt ud på aftenen i gaderne og på byens få knejper:

- Skrub hjem bønder, I stinker. Ud med den plettede.
- Hold jer' kæft I fittede spæk'høker'. Vi ka' bedr' undvær' jer end som I vos!

Bønderne var i flertal, så det kom kun til få slagsmål, og lige så få brosten blev lettet. Sådan kunne byfoged Manthey notere fra dagen, da byportene endelig kunne mases til efter bønderne kl. 22.

Nu gik guldalderen for alvor på hæld

"For politikken må alle ikke politiske digtere fortrænges" (H. C. Andersen).

Straks efter håndsoprækningen på torvet havde baronesse Stampe organiseret en vogn, og næppe var Clausen kommet ned fra tribunen, før han som en byens hædersgæst blev bragt til sæde i den åbne karet. Overvåget af byfogeden og betjenten, der gjorde stramt honnør, kørte kusken i skarpt trav bort fra det urolige torv og langs den stille fjord til baroniet Nysø.

"Balthazar Christensen han er et jern, fik han ikke valgt den væver i Mern?"
Den strofe blev rigtignok sunget over det ganske land i dagene efter det bevægede Præstøvalg ifølge lokale overleveringer. En politisk skillingsvise, der til dato hverken har ladet sig finde i Skillingsvisesamlingen på Amager eller privat.

Guldaldergæsten P.C. Skovgaard malede i 1846 Nysø. (Fra Hist. Samfund Præstø Amt 1980-1981).

Her i trygge omgivelser kunne professoren så børste pøblens støv af sin kjolefrakke og nyde sin te i rolige, landlige og frem for alt værdige omgivelser og nu afvente resultatet af sin egentlige valgsejr.

Men professoren nød slet ikke køreturen. Han følte sig langt fra så tryk, som da valgledelsen ugen i forvejen hos provst Nielsen i Kalvehave havde planlagt hele valgets gang. Dengang var det helt usandsynligt, at nogen af disse umælelige får, som nu hans uværdige modkandidat, skulle kende loven og begære retten til en lang besværlig afstemning. Professorens helt sikre valg havde dengang været så ypperligt arrangeret af den gode præstekvartet, valgledelsen samt byens råds mænd og baronessen, fru Stampe.

Den noble professor sad under hele køreturen med hånden under hagen og grublede over dagens oplevelse. Det var ikke så meget tanken om, at han allerede nu kunne være slået, han ville jo blive kongevalgt alligevel. Det var jo den fædrelandskærlige valgsikkerhed, som han selv havde voteret for. Nej, det var nærmere den allerførste konfrontation, mødet med massen, le peuple, som selv dannede franskmænd havde følt på deres krop. Det var alle disse forhærdede og bitre ansigter, der havde vrænget ad ham, ganske som om de i dag fattede sig i en hævn over århundreders undertrykkelse. Valgledelsen, der var hans egne tidligere teologiske studenter, den altid lydhyre Rørdam og den unge Hagerup fra Nysø, havde i deres adfærd som sjælehyrder og uden nogen forudgående demokratisk, diplomatisk dannelse talt for ham, men naivt tirret mængden imod ham. Han, professoren, der på prædikestolen ved universitetets pult og i stænderforsamlingerne hidtil havde haft en underdanig og lyttende flok, havde en overgang tænkt venligt at irettesætte dem for deres akademiske hovmod og bedrevenen, som de gav udtryk for over for denne helt nye magtfaktor, pøblen eller bondestanden. Men hvad kunne det vel nytte?

Billedet af den fattige væver ville sent slippe professorens indre blik. Manden fra almuen havde jo vist sig at være begavet! Væveren forstod at forsvare sig og formulere en tale, som enhver forstod. Alt *det* havde professorens stillere og teologiske venner vidst, men naivt fortiet i deres iver efter at opstille ham. I stedet havde de opregnet Hans Hansens synderegister, som i kampens hede var blevet helt opskruet – ja, måske direkte usandt?

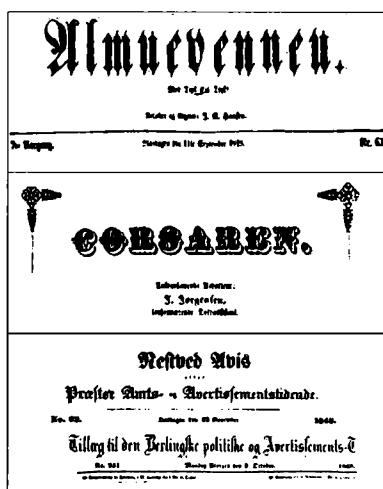
Væveren havde gjort det største og mest uforglemmelige indtryk på Clausen, da han roligt havde udtalt:

– Balthazar Christensen siger om min sag, at den ikke var en skam over mig, men over hele det danske politi.

Og så var denne Hans Hansen oven i købet erklæret “fri

Hvor er Hans Hansens retsakter? Trods adskillige søgninger i Københavns politiprotokoller angående Hans Hansens fængsling januar-maj 1836 og Præstø politiprotokol fra 6. februar 1843 i landsarkivet i København er det til dato ikke lykkedes at finde Hans Hansens sagsakter. Heller ikke skrifter fra september-oktober 1848, som har ligget på Hagerups (og måske også Schapers og Rørdams?) skrivebord, er til at finde. Er de brændt? Hans' færd i det beskrevne er fra hans eget forsvar i aviserne, der stemmer med Balthazar Christensens forsvar i dagspressen, hvor han som jurist hævder, at præsterne i Sydsjælland har taget sig en uretmæssig aktindsigt. Kateket Hagerups "Velmente ord til vælgerne af bondestanden Præstø Amts 4. valgkreds (der bringes slutteligt) er en vidtløftig, tendentiøs udlægning af Hans' liv, som Hans ikke selv erindrede. Retsakterne har altså if. B. Christensen (legalt efter daværende lovgivning) vekslet mellem det nævnte "præstefirkløver" for i dag at være tabt for en videre granskning.

Avishoveder:
Almuevennen
Corsaren
Nestved Avis

for tiltale". Nå, nu ville professoren, om han da fik tid, selv opsøge juristen Balthazar Christensen i København og spørge, om hans egne stillere henede virkelig uretmæssigt havde taget sig en aktindsigt for at sikre hans valg.

Clausen havde tidligere været baronessens gæst, når han var på disse kanter, og befundet sig vel imellem kunstnere og dannede. Men i dag blev han vist alene ind til teen. Hvor han dog savnede Bertel Thorvaldsen, og heller ikke Oehlenschläger eller Andersen var her i dag. I hallen hang dog de dejligste landskabsmalerier af Skovgaard, og her var blyantskitserne af den afdøde Thorvaldsen overalt, men hvor var kunstnerånden? I dag lå heller ingen digte eller bøger, som skulle diskuteres, opslået på baronessens skrivebord. Selv underholdt hun ham med, hvor utålelige, u lydige og krævende godsets husmænd havde været, lige siden talen var kommet på al den friheds- og forfatningsnak.

Det gøs lidt i Clausen, da hun udtalte, hvor taknemmelig hun var for, at dannede mænd som professoren havde ladet sig stille her, hvor bondevenfrækheden og Peder Hansen huserede så ynkværdigt i de svage sjæle. Rigtignok havde hun også sagt sønnens svigerfader og bondeven, fabrikant Drewsen, sin uforbeholdne mening om hele denne oprørsbevægelse, men nu satte hun hele sin lid til professorens valg her i Præstø. Det kunne have været en befrielse for dagens omtumlede professor, da den gamle skikkelige baron, Henrik Stampe, som gudskelov ingen mening havde hverken om politik eller godsøkonomi, trak i professoren, og de skulle ud og smage på baronens stolthed, hans mange nypodede og sjældne efterårspærer. Aah, hvilken efterårsluft! Men uheldigvis nåede herrerne kun til havetrappen, så blev der kaldt på Clausen. Det var Rørdam, der galoperede som rasende helt op til hovedtrappen, sprang af og smed tøjlerne som i forventning om, at et tyende snupede hans iltre ganger, Ravnen. Rasende og forpustet forkyndte Rørdam nu budskabet: 330 mod 572 ...

Clausen blev ligbleg, og den ellers så fattede mand stammede:

– Jaså, mine herrer. Her ser De frugten af den alt for udvidede valgret.

Så stod han og vaklede lidt, hvorefter den slagne mand bad om at måtte være lidt alene.

Det følgende middagsbord med præstekvartetten, et par borgere og den slagne professor blev slet ikke i fordums livlige og åndfulde konversation. Stemningen var som blæst væk denne efterårsaften, og samtalen handlede om, hvordan præsterne hver især nu skulle revse deres u lydige menigheder. De var jo blevet forført af ulve i fækleader, nemlig de falske bondevenner.

Avisindlæg fra tiden omkring valget:

Almuevennen 16. oktober: "Om bomuldsvæver Hans Hansens optrædelse som rigsdagsmand".

Almuevennen 27. oktober:

"Rigsdagsmand Hans Hansens udmeldelse" af Hans Hansen.

Almuevennen 3. november: "Til vælgerne af bondestanden i Præstø Amts 4. valgdistrikt" af skolelærer Glerup.

Almuevennen 6. oktober: "Appel til det danske folk".

Almuevennen 11. december: "Om præsterne som valgkandidater" af gårdfæster Lars Hansen, Enø.

Berlingske Tidende 7. oktober: "Om valget i Præstø" skrevet af nogle vælgere i Præstø 5. oktober.

Berlingske Tidende 9. oktober: "Hr. redaktør – forsvar for Hans Hansen" af Balthazar Christensen.

Berlingske Tidende 17. oktober: "Svar til Balthazar Christensen, Bondevennernes Selskab" af pastor Schaper, Præstø.

Randers Avis 12. oktober: En ubekendt dame slutter sit referat af oplevelserne på Præstø Torv således: *"Jeg må endnu tilføje, at bemeldte væver skal være i gæld til adskillige af sine vælgere og har lovet at betale denne af sine diætpenge, hvorfor disse især har gjort sig umage for at få ham valgt. Nogle bønder har ytret, at de fandt det fornuftigt at vælge Clausen, men at de ikke turde af frygt for at få prygl af de andre bønder. En dame, med hvem jeg har talt, påstod fra sit vindue på torvet at have hørt, at nogle af bønderne sagde, at "hvis Clausen bliver valgt, skal ikke en brosten i Præstø blive på plads". Er det ikke en sørgelig historie? Hvilke slutninger for Danmarks fremtid kan man ikke drage deraf, at sådanne frugter er frihedens første grøde! Væveren, den for tyveri mistænkte person, blev valgt med en majoritet på 200 stemmer. Dog ved jeg ikke, om majoriteten har været så stor. Efterretningen er usikker, men at han er valgt, er desværre alt for vist."*

12. oktober: "Velmente ord til bondestanden" af Hagerup udkom til alle husstande i Præstø Amts kreds 4. Og endelig den 9. nov.: Til Almuevennen og Nestved Avis forfatter past. Schaper, Præstø, endnu en omstændelig anklage på Hans for hans manglende respekt for "hans velærværdighed" under omtalte valgmøde i Tubæk i august.

Den ophidsede Rørdam ville for sin person *aldrig* mere række dem hånden, der stemte på "den blakkede". (Det var bare så uheldigt, at det var hele sognet på et par stykker nær!) Rørdam følte ligefrem, hvor selskabet så bebrejdende på ham, da Hagerup gennemgik valgprotokollens sammentællinger for sognene: Hele Mern Sogn på nær Lars Larsen og et par Sagebyhusmænd havde svigagtigt stemt på Hans Hansen. Øster Egesborg var ikke uventet helt i væverens regime, mens der i større sogne som Beldringe, Bårse, Jungshoved og Kalvehave kun fandtes tre stemmer i hvert for Clausen.

Clausen havde altså fået sine stemmer i Præstø og Skibbinge sogne hos Schaper og Hagerup. Professoren anerkendte deres indsats i byen og bad dem hilse borgerne for deres trofasthed mod ham. Den smigrede og rossøgende Hagerup ville nu yderligere takkes professoren og lovede, at bondestanden inden en uge ville have hans vægtige angreb mod væveren på tryk i tusind eksemplarer, der lå hos byens bogtrykker. Han lovede sammen med købmand Grønvold og apoteker Aarsleff at finansiere "et velment ord til bondestanden", som, forklarede Hagerup, hans stolte skrift skulle hedde, og han soledede sig.

Den trætte Clausen længtes hjem og blandede sig herefter ikke i selskabets tåbelige eftervalgskamp. Professoren befandt sig nu allerede i tankerne som den sikre kongevalgte i den første rigsdagssamling. Han, der skulle skrive grundloven, havde andet end smålig landsbysladder om en væver i hovedet. Han var nu langt, langt væk fra Præstø Torv.

Det stemningsløse middagsselskab ebbede tidligt ud. Mernpræsten galopperede hjem i strakt galop. Ak ja, hvor den stakkels professor dog havde taget sig slaget nær, og meget hjalp det ikke, at en trofast gruppe Præstøere hyldede den slagne mand på trappen. Sådant en klar aften, når Ravnen strakte ud, så plejede Rørdam ret at fryde sig og glemme sin hidsighed over verdens børn. Men ikke i aften. Det var virkeligt, som om han selv var blevet "grimslagen".

Mange uger, ja, år, efter det valg skulle hans svigagtige menighed komme til at høre og føle hans "grimslagenhed" og tordnende bragesnak.

Dagen derpå

Nyheden om, at væveren slog professoren, nåede om fredagen før nogen avis Nysted på Lolland, hvor lægepoeten Aarestrup blev så betaget, at han slap alt, satte sig til skrivebordet og skrev Danmarkshistoriens digt gennem mere end hundrede år om den store begivenhed:

Emil Aarestrup (1800-56),
distriktslæge, Nysted. Digter.
(Foto: Litteraturhåndbogen 1981).

Digteren Aarestrups lille arbejdsværelse
i lægeboligen, Nysted. (Foto: Gyldendal
& Politikens Danmarkshist. bind 10,
1988).

Professor Clausen og væver Hansen

(Til H.N. Clausen:)

**I kløgt og talekunst en højlærd mester,
friheds abstrakte ven, der uforfærdet
med kristen anstand længe førte sværdet
mod enevold og ortodokse præster.**

(Til Hans Hansen:)

**En fattig djævel, ej engang en fæster,
en bomuldsvæver i en røn bag gærden
ved smudsig dont fornødret og forhærdet,
undsluppet nylig varetægtsarrester.**

(Til vælgerne:)

**Vælg danske folk, vælg en af disse tvende!
Den sidste valgte du. Man må bekende,
han er din sags naturlige forfægter.**

(Aarestrups "bud":)

**Du møder fast personligt selv i skranken.
I valget er en hævn – en hån i tanken,
en bitterhed, hvis ret JEG ej benægter.**

Desværre for Hans' videre liv og eftermæle blev det Aarestrups ironi i vers to, "En fattig djævel ...", som mange forfattere billigt anvendte imod hans ære og oprejsning i en lang, lang fremtid.

– Balthazar Christensen han er et jern! Fik han ikke valgt den væver i Mern?

Sådan hoppede og skrålede skoledrengene forbi huset i Nedermarken fredag eftermiddag. Måske kunne de kun huske den strofe, der rimede så godt, og støjen fortabte sig hen ad vejen.

Gårsdagens helt, Hans, sad ved bordet i vævestuen og smilede ad drengene. Joh, selvfølgelig var der også i alt virvaret *skillingsvisesmede* på torvet, og de folk var meget hurtigere ude end dagens aviser, som Hans sad og ventede spændt på.

Balthazar Christensen var jo et jern. Var det ikke hans vilje, at Hans, væveren og husmanden, var blevet valgt? Og Hans, der i dag var på alles læber, symboliserede nu hele bondebægelsens mod og oprejsning.

Men hvad nu? En mørk skygge gled hen over Hans' ansigt. Han stak fjerpenen i blækhuset, begravede ansigtet i hænderne og faldt i grublerier over brevet. Her sad han igen og søgte råd og dåd hos Balthazar Christensen, partiformanden.

Han hørte i det fjerne Ane Stines flittige bump henne fra væven.

Væven, som skulle ernære hele hans familie. Hvad om hans stolte valgbrev slet ikke blev godkendt af den sammentrædende rigsdag? Det kunne bestemt ikke ske, det havde jo Balthazar Christensen sagt ham. Hans forudså hele den uvilje, præstekvartetten ville fortsætte med at sprede imod ham. Den misundelige Lars Larsen og hans gennemskuelige onde sladder om Hans' person herhjemme. Det var for intet at regne, hvis ikke det gjorde Ane Stine og familien så bedrøveligt ondt. Lokalsladdereren ville stå, om han nu tog til København, som hans ret var – også selvom han fejlt meldte fra, fordi prisen på hele deres daglige eksistens ville blive alt for høj. I går havde han rigtignok hørt flere bondevenner og sogneformænd, der havde hvisket sammen om en indsamling til ham, den fattige Hans, for at holde ham på tingen.

Var det ikke imod hans stolthed at modtage noget som helst fra andre fattige? Hvad var det i det hele taget, han var blevet trukket baglæns ind i? Havde han tryglet nogen om sit kandidatur? Nej! Alle som én havde de peget på Hans.

Men han og hans parti, der havde sejret i går, blev af præstekvartetten beskyldt for at være en falsk enhed, der kun førte bønderne i bedrag. Selskabet og bestyrelsen havde alene udpeget ham, Hans, "den blakkede" som en "ærens og agtens mand". Det "sande bondevennparti" førte det ene angreb efter det andet mod Bondevennernes Selskab, som grundtvigianerne kaldte "de falske og ukristelige bondevenner".

Pludselig gik al ondskaben op for Hans. Det var jo ikke så meget hans egen person, præsterne jagtede. De kunne vel ikke grave mere smuds og løgn op af deres forvrængede politidokumenter. Han havde selv oplevet i går, hvor betænkeligt de lyttede, da han afviste Hagerups kejtede løgne.

Hvorfor havde den uærlige gejstlighed al ret, og almuen stadig ingen? Hans havde jo aldrig selv fået lov til at kigge i forhørsprotokollen, der dog vedkom ham allermest. Hvad stod der egentlig i forhørsprotokollen i København eller nu sidst i Præstø, da han var blevet uretmæssigt anklaget og fængslet? Han huskede ikke, at der blev noteret meget, og selv fik han bare oplyst, at han var fri for tiltale, skulle betale sagernes omkostninger og kunne gå frit hjem. Men der var aldrig nogen, der havde sagt ham, at han havde et polititilhold i København og derfor skulle melde sig til politiet, hvis han kom til staden.

Var det pure opspind af de forløjede præster? Manthey havde nu heller ikke rent mel i posen ved at hjælpe dem til dokumenterne. "Uretmæssig aktindsigt" hed det, når ikkejurister bladrede i politidokumenter, og sådan kaldte Balthazar

“Husmandsidyl”
(Xylografi fra 1887 i “Dansk Bondeliv”,
1975).

Christensen det, som præsterne åbenlyst havde forbrudt sig i. I hvilke præstegårde lå nu Hans’ papirer og bare flød til spot og skændsel for en lang, lang eftertid? Hagerup havde i går bevidst føjet til og fordrejet sagen. Og selv havde Hans kun i sin hukommelse den sviende ydmygelse og krænkelser ved den lange brutale frihedsberøvelse.

Det var op til Hans’ egen bestyrelse i Bondevennernes Selskab at forsvare hans valg. Kunne de det i længden? Den borgerlige presse og grundtvigianerne kaldte Bondevennerne for falske ulve i fåreklæder, der stod bag tugthuskandidater som Hans Hansen som rigsdagskandidater.

Almuevennen manglende simpel respekt for præstestanden, for her advarede Peder Hansen på samme måde som gejstligheden: “Vogt jer for løgnere, slesk tale, ulve i fåreklæder osv.” Sådan løb den hårde valgkamp videre ...

Hans var og blev kastebolden i den bitre magtkamp. En kamp, hvor han, den fattige væver, kunne blive bondevennernes belastende hovedperson. Og måtte ledelsen på trods af al tale og stolthed over valget af “manden fra midten” til sidst ofre også ham på hele bondefrihedens bål?

Hans forstod og agtede sine venner endnu bedre i dag. Sine fjender vidste han kun at vente sig alt muligt ondt af. Han rejste sig og holdt valgbrevet op mod lyset. Endnu en gang så han underskrifterne fra præsterne, ølbryggeren, bogtrykkeren, købmanden og byfogeden. Hmm, i dag så det ud, som om de havde skrevet det med deres eget blod på torvet.

Nu følte han, at han skyldte sine tro vælgere alt. Og Clausen? Ja, han kunne i dag søge sit “kære kongevalg”. Det skulle nok gå for den kloge professor, tænkte Hans helt fornøjet, da han nænsomt låste sit stolte dokument ind i sit kære bogskab. Han ville læse flere aviser og lige se pressens videre reaktioner an.

Præstegården i Mern

Tidligt fredag morgen havde bondepræsten låst sig inde i studereværelset og sagt til søsteren, Bolette, at hun skulle holde alle bønder fra døren. Thi han sad meget oprevet og formede en sandfærdig fremstilling af gårsdagens “fiasko” af en valg-handling. Grundtvig skulle først informeres og derpå enke-dronningen om, hvor fortræffeligt han havde klaret ærterne:

“Jeg var som fisken i vandet. Herren gav mig kræfter til at styre den vilde hob, der råbte hurra, så det nær ej havde fået ende (efter Clausens tale). Det rasede og susede over Hagerup, den anklagende engel, da han kom med anklagen mod røveren. Han talte så mesterligt, hvortil væveren ikke kunne svare et ord.”

Der havde takket være ham selv hersket en fuldkommen ro

“Jomfru Bolette” Rørdams søster Bolette Rørdam (1825-87) førte troligt broderens store husholdning i Mern i årene 1841-50 og til broderens bryllup, herefter blev hun selv gift med den aldrende pastor N.L. Feiberg.
(Foto i “N. L. Feilberg” af P. Beck, 1981).

og orden ligesom ved majfesten i 1843. For præsten kendte bedst sandheden denne fredag.

Han så undrende på sine blodige knoer. Nå ja, det var jo Herren selv, der havde givet ham styrken mod røveren og den vilde hob. Sådan – og ikke som disse ukristelige journalister gjorde det – skulle den sag fremstilles.

Heldigvis kom der en vederkvægende afbrydelse ude fra “det vildledte sogn”. Manden, han altid turde stole på, Lars sognefoged. Den forpustede Lars blev nådigst lukket ind. Han havde kørt rundt i sognet til de steder, han ikke var blevet smidt ud, og forsøgt at få folk til at melde sig ud af Bondevennernes Selskab. Han havde fået ca. ti bønder til at indse, hvor skammeligt de var blevet narret af selskabet ved at vælge “røveren” i går. Præsten hilste glad på den altid ærlige fæstebonde Lars Larsen, der naturligvis forsikrede, at han selv, som præsten så og noterede i protokollen, havde stemt på den gode og kristne professor. Men nu var det så, at han naturligvis sammen med de gode Præstøborgere ville sætte en artikel i Næstved Avis om, hvor skammeligt bønderne var blevet ført bag lyset af Hans Hansen og Balthazar Christensen.

Præsten takkede Lars for hans ærlighed og anbefalede fluks, at han personligt skulle sende artiklen til det troværdige blad i København, Berlingske Tidende, til offentlighedens rette orientering om de rettænkende vælgere i kreds 4. Lars Larsen trak sig derpå smigret og bukkende bort fra den travle præst, der febrilsk sad her og skrev videre.

“Ja! Det er en levende tid, der udvikler og åbenbarer hjerternes onde rod og forener alle ædle sjæle, for nu fornemmer alle gode, at de må holde sammen. Jeg er kommet til at holde så meget af Clausen, og han tilstod selv (på Nysø), at han havde haft godt af den lektie, og at han aldrig havde troet, at der kunne være en sådan blindhed. Men til hjertet gik det den gode, kolde og rolige mand ... Men med Danmarks ære ser det fattigt ud.”

Selv erindrede Clausen ikke bondepræsten og valglederen som en gudbenådet “fisk i vandet”, der fik uendelige hurraer. Clausen skrev bl.a.:

“Jeg talte i stærkt bevæget stemning, dog havde jeg pastor Rørdam, Mern, og Hagerup, Præstø, der begge havde greb om at tale menigmand til og bruge de våben, der rigeligt var til stede mod min medbejler. Men det var talt for døve ører. Bondevennernes magt var for stor.”

I dag ved vi ikke alt, hvad den meget oprevne bondepræst skrev den fredag. Førnævnte brudstykker er fra et brev til svingeren, præsten Feiberg, ugen efter, hvorimod brevet til Grundtvig som tidligere ophidsede udgydelser blev borte tillige med Rørdams ellers omhyggelige kopier af samme. Men

der er grund til at tro, at brevet indeholdt lange beklagelser over "røveren" Hans Hansen og "de onde bondevenner".

Hagerups anklageskrift udkom til alle husstande i valgdistriktet 12.-13. oktober. Grundtvig undrede sig, og tvivlende beroligede han sin egen bondepræst i Mern:

"Tag Dem nu endelig i agt, kære Rørdam. Gør ikke ondt værre ved at læse loven for dem (dvs. læse loven for bønderne oppe fra prædikestolen, forf.), thi det gør kun ondt værre, thi der er kun et våben mod det falske evangelium: Det sande evangelium som mod det falske bondevenselskab, og det er (vores) det sande bondevenselskab."

Grundtvig stolede da heller ikke på sin discipel så lidt som på Hagerup og deres fælles åbenlyse "valgrævekager". For Rørdam havde indtil dagen før valget orienteret ham om den stille og begavede væver, der holdt skole og oplysningsaftener for sin stand, lyttede og kom i kirken og præstegården.

Grundtvig spurgte lige før valget:

"Sig mig, hvorledes er da den vævers rygte i byen og sognet selv? Er han virkelig dér kendt som en kæltring og tyveknægt? Hvis så er, må bønderne virkelig have ondt i sinde?"

Men spørgsmål af den art svarede Rørdam aldrig på, og han, der ellers ifølge egne udsagn havde ord for at være meget forsonlig, forblev i sin "sande" dom over væveren til sine dages ende.

Grundtvig og Hans i samme båd

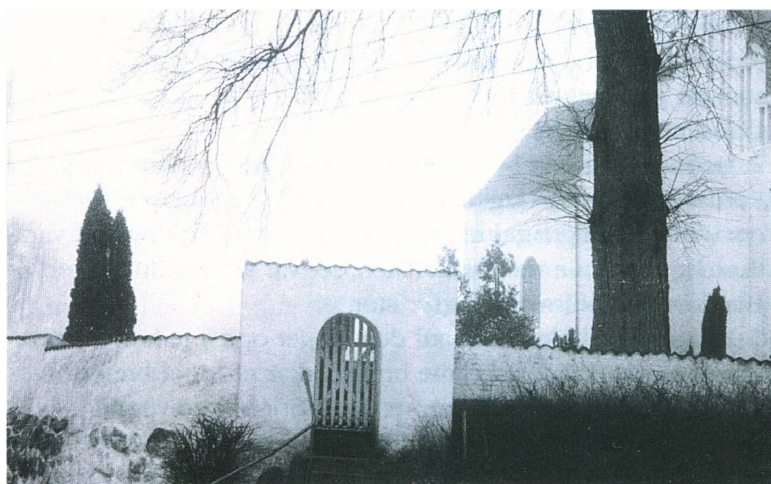
Grundtvig og Hans afventede nu Rigsdagens egentlige godkendelse af Hans' valg i Præstø og Grundtvigs valg i Nyboder. Den 13. oktober skrev Grundtvig:

"Skulle væverens valg blive omstødt ved rigsdagssamlingen (23. oktober), da agter jeg at stille mig i hans sted ved omvalget! Thi de har nok set, at jeg faldt igennem i Nyboder. Jeg

ser i dag i avisen, at Clausen, men ikke *jeg*, har fået en slags oprejsning ved kongevalget."

Grundtvig blev først vraget ved håndsoprækningen i Nyboder, men han, der ligesom Hans udmærket kendte spillets regler, begærede en skriftlig afstemning. Kaptajn-løjtnant Tuxen blev imidlertid valgt med kun 50 stemmer over Grundtvig. Grundtvig oplevede her som Hans, at hans valgbestyrelse "korrump"

Mern Kirke med lågen mod præstegården. (foto fra 1990).

Mern Kirke. (foto fra 1997).

havde stået sammen med vælgerne om hans modkandidat, Tuxen, og nu havde han indgivet en klage til justitsminister Bardenfleth over uregelmæssigheder i valghandlingen og havde forlangt sagen behandlet sammen med væverens kandidatur i den første rigsdagssamling.

Hans havde med samme ret kunnet klage over en bundkorrumpet valgledning i Præstø, men han nænnede naturligvis ikke at anklage sin tidligere så fortrolige præst. Den lille mand var sandsynligvis heller ikke blevet hørt på tinge. Og Hans havde desuden rigeligt endda at spekulere på i de dage.

Søndagsgudstjeneste – eller forsinket valgkamp?

Mern kirke, søndag 8. oktober 1848.

Folket i Jerusalem havde fået valgret, og der holdtes ting, og folket stod tykt og tæt på torvet, og der blev ført frem for folket den mand, der havde gjort vel, men der blev også ført frem den røver, Barabbas. *“Svar mig folkens! Er det en ærens og agtens mand? Hvem stemmer I på? Hvem melder I på?”* Og folket råbte og sagde: *“Vi stemmer på røveren! Vi melder på røveren! Røveren er en ærens mand, en agtens mand, en mand af vor midte!”*

Så så Rørdam sig om i menigheden, som han plejede, og forventede da, at budskabet var sivet ind. Det var det! Men i dag var det ikke smilende og glade tilhørere, der morede sig over præstens pudsige udlægninger af teksten. Nej, menigheden sad stift med åben mund og bare stirrede på deres præst. Brysk lod han blikket glide ud over forsamlingen, hvor selv kvinderne, som jo ellers ikke havde stemmeret, dukkede hovedet, når han forsøgte at møde deres øjne. Jo, budskabet var klart nok. Præsten var meget vred, fordi deres mænd havde stemt på “den blakkede”, røveren.

Præstens blik gled videre ned til Høvdinggårds stol. Hvad var det? Herskabet kom jo sjældent, men i dag sad undtagelsesvis forvalter Boserup og bredte sig, og han nikkede anerkendende til præsten. Sådan skulle det bonderak have det, og mere til! Bag godsforvalteren kunne han se Præstøborgerne som apoteker Aarsleff og brygger Schløer, ja, selv Stamperne var kørt den lange vej for at høre ham tale de tåbelige bønder til rette. De nikkede venligt. Hvor han dog kunne, den Mernpræst! Oplivet så han videre til sin egen præstestol, hvor Marie og søsteren Jutta henne fra Rønnebæksholm sad

og smilede opmuntrende til ham. Menigheden vidste udmærket, at deres præst var småforlovet med en af de damer, men hvem?

Halte Maren måtte rejse sig for at få rede på det. Så fattede præsten sig for med fornyet mod og kampstyrke at gå videre. Han så lige ned, men blev med ét usikker og svedende. For minsandten om ikke væveren vovede at sidde lige dér, hvor han altid havde siddet på søndage, opmærksomt lyttende til sin præst. Med korslagte arme mødte han roligt præstens lynende blik. Hvor vovede han?

Hans tænkte da også på stolt at rejse sig og gå efter den svada, men for den rolige og skikkelige mand lå det dramatiske fjernt. Desuden skulle Hans' "nye fjende", Rørdam, ikke have den triumf. Han holdt på sin ret til at sidde på den plads, hvor han nu havde siddet søndag efter søndag, siden han kom til det livfulde sogn, hvor han havde fundet Sjællands livligste og bedste prædikant. Ham, man kunne møde til "en klog og gemytlig snak" ved kirkekaffen bagefter, og som lyttede og talte til alle. Hvor var hans frejdige kristendom hende? Kom der andet end galde fra hans mund i dag? Hans undrede sig over, at denne kongelige embedsmand vovede at drive "eftervalg" i sognekirken, her, hvor ingen kunne modsige ham i hans politisk fordrejede udlægning af den hellige skrift.

Var præsten rablende gal? Det var da, som enhver kunne læse, ypperstepræsterne, der skreg til folket om at vælge Barabbas, røveren. Her stod intet "svar mig folkens, er dette en ærens og agtens mand?"

Nu var præsten blevet så "grimslagen" (sådan havde han introduceret Clausen om torsdagen), at han fortsatte med "Palnatokes mesterskud i hallen". Han knugede sig til prædikestolen, så knoerne blev hvide, skar den "grimslagnes" grimasser og tordnede henvendt til bønderne:

– I! I øgleunger!

Nu faldt der store tårer ned på hans pibekrave.

– Har I glemt Herrens fjerde bud, hvor der står, I skal ære jeres forældre? Men tro ikke, det er nok, thi der står også, I trælle skal adlyde jeres jordiske herrer, jeres husbond og herremænd, øvrighed og jeres sjælesørgere i frygt og bæven! Men gør I det? I stedet er der kommet ond splid i jeres hjem i hele landet. Men jeg siger jer: Splidagtige huse falder, og splidagtige riger forgår, og sværdet kommer over rige som fattige.

Rørdam tørrede sved og tårer af ansigtet med en klud.

– Var det ikke lyst til rov og vold, der ledte folket i Jerusalem til at stemme på Barabbas? Lyst til røveri og vold er der også her, når bønder som husmænd og indsiddere vil tage selv.

Der fulgte yderligere fordømmelser over ulydighed og en repetition af hele valget, som præsten havde oplevet det ude i Præstø. Sognebørnene var meget lettede, da præsten endelig sagde "amen!" og slap grebet i prædikestolen.

Han tørrede sit forklarede ansigt, for først nu følte han ret, han havde vundet valget i Gud og straffet de naive får, der var faldet i "væverens og bondevennernes regime", som han kaldte partiet. Nu havde han kæmpet den kamp, som alle de oprigtige bondevenner forventede af ham. Han indkasserede de hårdt fortjente nik ovre fra nordøst i kirkeejerens stole, hvor Præstøborgere og herskaber fra Nysø og Islinge, ja, selv fra Petersgård, sad og nikkede beundrende. Ak, hvilken rigdom for det fattige sogn at have en bondepræst, der bestemt og kærligt kunne lede sin almue fra afgrunden.

Nu skred præsten ned af prædikestolen, og det klirrede og klang. En forklarelsens åbenbaring? Nej, åh, nu igen! Han havde glemt at tage ridesporerne af støvlerne fra sit hektiske morgenridt. Det hændte altid, når han var meget vred, men en herlig åbenbaring var det i dag. En Herrens påskønnelse af hyrdens kærlige tugtelse af sine får. Just nu kunne han høre det. Og så gik han hen og satte sig i præstestolen mellem de taknemmeligt smilende herregårdsdamer.

Som en yderligere afstraffelse foreslog præsten at lære sognet en ny salme i dag. Han forlangte en tung bodssalme af Luther, hvor man hørte degnen, Andersens, monotone dystre røst, kun båret oppe af damerne fra Rønnebæksholm. Præsten sang ikke selv med, men lænede sig tilbage med lukkede øjne og sugede de klare kvindestemmer, som lød som sendte fra himmelen, til sig.

Sognebørnene var tavse som præsten. De savnede hans klare ledende stemme, som dog var allerbedst i Grundtvigs glade salmer.

Denne sødmefyldte stund for Rørdam efter hans indbildte "valgsejr" blev en stakket glæde. Desværre kom Grundtvigs mere besindige pegefinger "læs nu ikke bønderne loven for strengt, kære Rørdam" for sent, nemlig fem dage efter prædiken. Men to oktobersøndage var Rørdam "grimslagen" og svang tordnende det dystre langfredagsevangeliem ned over sognets syndige hoveder. Og da nu sognet med dets væver var lyst så uforsonligt i band, blev de fleste sognefolk naturligt nok væk fra kirken. Enkelte søgte andre sogne, men de fleste blev hjemme.

Rørdam selv fik dybe depressioner og søgte forgæves via

Stille flyder Mern Å.

(Foto fra 1978).

sin velgører, dronning Caroline Amalie, om forflyttelse til København som skoledirektør. Han opstillede til Landstinget, men blev vraget. Hans urolige sind nød i hvert fald godt af ægteskabet med Jutta Toft Lange Carlsen fra Gl. Køgegård. Ægteskabet med adelsdamen medførte lidt senere, den 25. oktober 1851, svogerskabet med Grundtvig og Marie Toft, og den inderlige brevveksling fortsatte.

Da nu den voksne menighed var splittet, koncentrerede Rørdam sig en tid lang om børnenes undervisning i sognet, hvilket var hans gamle færdighed fra tiden som underviser på dronning Caroline Amalies skoler. Han ville nu forme ungdommen til sine tro kirkegængere, men bondepræstens trofaste tilhængere fra almuen i kirken som i præstegårdens sale blev væk efter hans "valgsejr".

Folk fra Nysø, Islinge, Petersgård og Rønnebæksholm samt godsforvalter Boserup sås oftere i kirken sammen med de betydeligste Præstøborgere og sognefoged Lars Larsen. Og så var der et par koner og nogle fattiglemmer fra fattighuset. Det var menigheden. Så derfor var det en stor lettelse og glæde for bondepræsten, da enkedronningen endelig i efteråret 1856 gav ham et kald i Lyngby Sogn.

Krage søger mage

Undseligt listede sognets koner ud ad kvindedøren i nord og trak deres tørklæder over hovedet. En morlille hviskede:

– Vor far ha' var ra'nok *gram i hu* i daw! Jamæn jøsses dog me' fornem' folk ha' havde fåt' slæv't te, ja ha' had'! Og så hankede de op i de lange skørter for at mødes med mændene i syd.

Udenfor ved kirkelågen skiltes parrene og bevægede sig skyndsomt i alle sognets retninger – flere af dem for aldrig at mødes ved kirken igen. Andre tænkte, at der kom vel en begravelse og lidt festligere lejligheder.

– Ka'skesens et bryll'p hen a' vej'n ...

Modsat bønderne havde de mange fornemme herrer og fru-er siddet side om side i kirken. De flokkedes nu for taknemmeligt at trykke den brave bondepræsts hånd i våbenhuset. Smigret og glad indbød Rørdam dem alle til at være hans gæster i præstegården resten af søndagen.

Lige uden for kirkedøren havde Mern sogneforstanderskab med formand Rasmus Andersen, Sdr. Mern, i spidsen loyalt taget opstilling, som de plejede, for at hilse på "vor far", præsten. Men i dag skred Rørdam med det fornemme følge koldt forbi de ydmyge bønder, idet han hvædede til dem:

– Krage søger mage!

Og så forklarede han stolt apoteker Aarsleff, at han den forgangne nat havde svoret sin Gud "*aldrig i denne verden*"

at række nogen, der havde stemt på den blakkede, hånden!”
Apotekeren og de nærmeste nikkede og fandt det om ikke forsonende så dog en yderst klog beslutning af en bondepræst.

“La vos se a’ komm’ hjem!”

Hans forsøgte efter udgangssalmen at smutte ud og hjem til sin trofaste Ane Stine og børnene. Han havde slet ikke lyst til at snakke med nogen som helst, for han havde så meget i sit hoved at bearbejde. For kun en uge siden, ja, lige indtil dagen før valgsejren, havde præsten været hans sande ven –

eller hvis ven? Men nu faldt Rørdam ham lusket og fejt i ryggen og gik oven i købet og kroede sig over angebet.

Uden for kirkemuren ved lågen havde en lille gruppe, det var mest Øster Egesborgere, samlet sig for endnu en gang at hylde deres helt og rigsdagsmand fra i torsdags. I grunden havde de intet at skaffe med denne Mernpræst og havde aldrig rigtigt haft tillid til hans maskespil med godsejerne. Det var da også Hans og hans oplysningsmøder, der havde gjort dem nysgerrige, ja, draget dem helt til Mern Sogn med den gevaldige præst.

Sommetider havde de moret sig rigtig godt over hans prædikener, men nu skulle det være slut. Enige var de alle som en om, at de aldrig ville sætte deres ben i et hus, hvor deres ærlige væver Hans i den grad var blevet “møjet te”.

Hans gik bare stille forbi dem i dag – og dog. Han burde gøre et eller andet.

– Han glemte kun ét, den præst, at det var ypperstepræsterne, præsteskrabet i Jerusalem, der bød folket at udråbe den Barabbas ...

Så lettede Hans på kasketten og gik grundende videre. Mændene svingede med huerne. De havde fuld forståelse for, at deres helt fra torvet skulle have ro og ville den lige vej hjem i dag.

Endelig slog slagteren en befriende latter op.

– Ha haa! Dær hør’ I folk’ns! Den kal’ ha’ ka sin bivel bed’r end som ham præst’n, ja ha’ ka’.

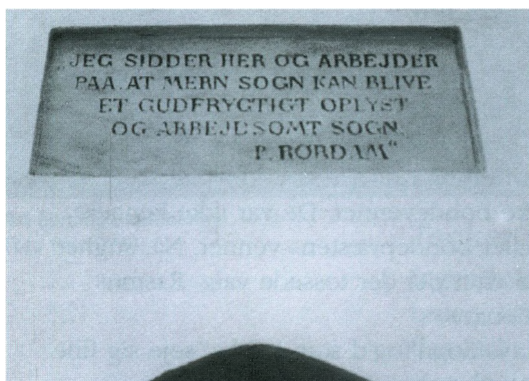
Og gartner Ludvigsen gav ham ret.

– Me’ væver Hans er vi bønder godt tjent ind’ på tinge. Meen nu ka’ den præst el’s hold’ sin præk’ner i fred for mig!

Mændene begyndte at gå hjemad, og en og anden sagde:

– Dær var ha’ ka’ skesens li’t hast’ed, gartner’n, for ha’ henter da li’t brød fra præst’ns sture hawe i Mærn. Meen, der æ’ ka’sk it noved å’ kom’ der et’ter, førend som te’ forår’d?

– La’ vos nu se, om vi får no’ed forår, sagde gartneren.

Inskriptionen over hoveddøren Mern Præstegård.
(Foto 1978).

Den tro menighed

Sognefoged Lars, som ingen i det hele sogn ville stemme i sognerådet, hvad der var hans store græmmelse, havde held med sig i dag, hvor rådet stod så fortabte ved kirkedøren. Tænk! Han fik tilsagn fra samtlige medlemmer om, at de ville melde sig ud af Bondevennerne, for som han sagde:

– De var som alle naive bønder vildledt af selskav'ed te' a' stæm' på ham den blakk'd fra Ner'mark'n.

Lars jublede og hoppede, for nu havde han samlet ti udmeldere til en adresse – ikke til det snuskede Almuevennen, nej, nej, det skulle i Næstved Avis den dag i morgen, så folk kunne se, der var ærlige folk i sognet. Det måtte han rigtignok glæde den gode præst med, og han hoppede ned ad kirkegangen og smøg sig ind mellem de forbavsede Præstøborgere, som han mente kendte ham så godt.

Imens bevægede sogneforstanderskabet sig usikkert hver til sit. Ingen kirkekaffe til dem i dag. Hvor hørte de snart til? De var bønder, men ikke bondevenner. De var ikke længere hverken væverens eller bondepræstens venner. Nå, sognet måtte vel falde i leje efter det der tossede valg. Rasmus Andersen lød lidt jaloux.

– Se nu te' den Lavs Sogn'fog'd som ha' ka' søje sig fine mawer! (mager).

Kassereren, Rasmus Jensen, slikkede sig om munden.

– Næh, Rasmus. Lavs ha' søjer kawer og så Bolettes kirk'kaff', gør Lavs!

Halte Maren stod og rokkede ubeslutsomt fra det dårlige til det raske ben.

– Den kirk'kaff', tsk! Og så jomfru Bolettes hvedekawe. Men se nu te' al' de fornem' folk i daw.

Bønderkonerne var rendt hjem, og selv kom hun jo kuns som fattiglem. Det var så trist, når vor far havde skældt sådan ud i kirken. Bare han dog kunne få sig bestemt til en af de fornemme damer. Det ville rigtignok berolige sådan en ungkarl. Men hun måtte vide, hvem af dem det var.

Idet præsten og følget nu kom forbi Maren, råbte præsten:

– Kom kun, min gode Maren!

Følget stoppede, og Maren haltede glad hen til præsten og de fornemme folk.

– Sig mig nu engang, Maren. Hvad synes hun så om min prædiken i dag? spurgte Rørdam.

– Ja, forstår de kære borgmester Manthey. Jeg plejer altid at spørge fattiglemmet Maren, thi deraf kan jeg lære, om mine ord siver ind i almuens forhærdede hjerter.

Manthey svarede:

– Ja så! Det er visselig forstandigt, hr. pastor.

Også damerne nikkede bifaldende.

“Kongeligt vejr”.

Caroline Amalie 1848 står der under vejrhanens krone fra Mern Præstegård. (Foto fra 1978).

Ved åen med oktoberløv.
(Foto fra 1978).

Nu havde Maren fået vejret:
– Jovist! Deres Velærværdighed var ra'nok vred i daw. Meen, da var ded ra'nok os en grumme kal', ham Barabbassen. Mestendels li'så grum som ham væver-kæltring'n fra Ne'rmark'n!
Præsten slog en befriet latter op, og selskabet nikkede anerkendende. Som den pastor dog havde tag i bønder som fattiglemmer. Så klappede han i hænderne:
– Kom nu alle sammen! Nu skal det rigtigt gøre godt med en kop kaffe!
Præsten skridtede ud, og selskabet forsvandt op ad den brede allé til præstegården.

Tanker i ensomhed

Ingen havde lagt mærke til Hans. Han havde sat sig under broen, hvor han nu stirrede flakkende ud i den langsomt glide-nde å. For i grunden havde han rigtigt ondt af sin skrupforvirrede præst, der nu pludselig anvendte det meste af en langfredagstekst en oktobersøndag alene for at stemple ham, væveren, som sognets store forbryder. Det var altså for Hans' skyld, at præsten kaldte sine tidligere så kære sognebørn for "øgleunger" og viste dem døren for stedse fra en præst og kirke, de holdt af?

Alt det fordi de havde optrådt som "pøbel" og ikke havde været den gode konges valgret værdig, men stemt på ham? Sammenhængen i de sidste dages store begivenheder stod stadigt tydeligere for Hans. Han erindrede Præstø Torv i torsdags, hvor et klunget og ophidset præsteskab (Rørdam, Hagerup, Schaper og Nielsen) havde budt folket at stemme på professoren. Men folket havde været ulydige "øgleunger", der havde råbt op og overdøvet præsteskabet og stemt på Hans. De havde stemt på "røveren fra Mern". Hvor det sved i maven, når han hviskede det for sig selv – "røveren fra Mern".

Nu var der gået mere end 1800 år, siden Jesus var blevet korsfæstet. Ved det valg i Jerusalem havde der været et præsteskab, ypperstepræsterne, der med skrig og skrål havde ophidset folket til at melde på røveren Barabbas, og i hans sted blev Vor Herre Jesus Kristus korsfæstet. Folket i Jerusalem havde endnu tillid til deres præsteskab, derfor råbte de: "Vi melder!" Det betød, vidste Hans, "at udlægge" eller "at fremhæve".

“Vi fremhæver bomuldsvæver Hans Hansen.” Sådan havde det stolt lydt på torvet i Præstø. Men om nu det tåbelige præsteskab havde fattet frihedens budskab. Havde de bare talt sandt til folket og ikke smisket og skreget op. Så havde de såmænd nok fået deres kandidat, H.N. Clausen, der havde, som Hans erkendte, alle de dannede fortrin frem for ham selv. Og så havde Hans fået fred, og hans sogn havde ikke været splittet som i dag.

Hans var træt og skuffet over præsteskabet. Træt af deres åbenlyse løgne og bagvaskelser af uskyldige mennesker. Han rejste sig tungt, men han syntes, han var blevet meget klogere i dag. Han så hen på præstegården, den herskabelige kopi af en herregård. I dag bugnede de lyse sale med aristokrater, der alle ville ham til livs. Et svagt smil gled over hans læber. Var han virkelig blevet så farlig for dem?

Det var efterhånden blevet sent på eftermiddagen. De syvarmede lysestager tændtes ødselt i præstegårdens store gotiske vinduer, selvom det endnu var dag. Selv ville Hans, når det blev mørkt, kravle sammen ved en fattig *tælleprås* for at tyde det langfredagsevangelium endnu en gang. For nu turde han læse helt efter egen overbevisning.

Som han gik på den gamle kirkesti, skottede han til præstegårdens nye frontispice og vejrhanen fra indvielsen for nylig. Han og Ane Stine havde været med, da enkedronningens indflytningsskive til Rørdam var blevet afsløret. Et kongeflag med krone og Caroline Amalies initialer. Milde kongelige og alfa-derlige vinde skulle blæse over sognet i al fremtid. Jo, der var blevet talt smukt, men kongemagt var fortid nu.

I salene bevægede sig i dag herregårdsdamer og -herrer, og alt det aristokrati kunne Lars sognefoged sole sig i. Hans havde intet at gøre der, for nu vidste han, at det var alle dem, der arbejdede på hans “begravelse” – men det var vel også en præsts arbejde ...

Han gik beslutsomt hjemad, mens han erkendte, at det, han ville savne mest, var sognebiblioteket. Nå, pyt! Der var da også enkelte og gode bøger ovre i Øster Egesborg Sogn.

Det var virkelig en “fuldendt” dag. Da Hans endelig nåede hjemmet, sad Ane Stine og var helt opløst af gråd. Et bud havde været fra Præstø med Hagerups anklage, som Hans kendte så udmærket i dens sleske præstesprog: “Et velment ord til vælgerne af bondestanden i kreds 4 Præstø Amt. “Hvorfor skrev han dog ikke,” tænkte Hans ironisk: “Til de uforstandige umælende får i kreds 4, der er blevet fanget af ulven. Med kærlig omsorg fra Eders hyrde, Hagerup”. I de følgende dage kunne Hans slet ikke passe sit arbejde. Der var så meget, der stod på spil. (Se Hagerups anklage bagest)

Fra Grundtvigs indædte kamp mod al tysk ånd og kultur.

Grundtvig og gamle Arndt gåe holmgang.

"Du tænker at vinde din sejr,
Da tydsken er kommen på gled;

Nej, sådan inte vi leger
for Grundtvig er vred som en smed."
(Corsaren, sommeren 1848).

Kjoleklædt rigsdagsmand

– eller social hjemmefrontsforkæmper?

Dagene, der fulgte efter Rørdams noget uværdige "solovalg-kamp" fra prædikestolen, blev en lang og opslidende indre kamp for Hans. Væven stod stille i den lille stue, og Ane Stine forsøgte, det bedste hun havde lært, at holde nøden fra døren.

Ude i sognet rasede kampen om Hans' person og ære videre hos smeden eller ved torvehandlen i Præstø. Hvor folk nu mødtes, blev der stadig råbt højt:

– Væveren er en hædersmand! Han er fri for tiltale!

Og fra de sikre venner som middelstore gårdmænd og parcellister, som *endnu* for en stund var helt solidariske med de jordløse husmænd og daglejere, lød det:

– Frihed fra herremandstyranni. Frihed for hoverijord til de jordløse!

Her var ingen tvivl om holdningen hos det store *bartkornsfolk* som proprietær og godsforvalter Boserup. Men væverens få og langt grusommere fjender blev nu efter Rørdams "valgsejr" ledet af fæstebonden Lars sognefoged, der uforsonligt spandt de uhyrligste rygter om Hans i præstegården og helt ud til selv de fattigste daglejere og husmænd i sognet. Det nagede Hans så meget mere, eftersom det var de smås sag, han led og kæmpede for.

Men nu var Lars' overløbere ikke dem, der tænkte dybere over tingene. Kun forstod enkelte nu, at de var blevet narret af væverens falske bondevenner! Det kunne mange forstå, bondepræsten havde undfanget, dvs. inspireret af Grundtvigs sag og danskhedens kamp.

Det upolitiske parti "Dansk Enighed"

"Dansk Samling" var en grundtvigiansk forening, der i flere år havde holdt store forsamlinger i Næstved og ved Rønnebæksholm. Men enhver måtte vel nu forstå, at kampen for alt godt og dansk herefter skulle hedde "Selskabet for opstilling af bedre kandidater i Præstøkredsen, end denne kreds tidligere havde kunnet præstere". Selskabet med det besværlige navn skulle imidlertid være blevet omdøbt af den kloge bonde Lars sognefoged til partiet "Dansk Enighed". Sådan huskede i hvert fald nogle Præstøborgere snakken ved valgmiddagen i Mern præstegård søndag den 8. oktober 1848.

Lars glemte i de dage helt sine embedsforpligtelser. Han trivedes og soledede sig i herskabernes og borgerskabets tillid, da han nu i sognet, ja, i hele kreds 4, forsøgte at samle medlemmer. Men det blev kun til nogle få.

Hans følte sig langt fra som den eneste "forbryder", når han læste de borgerlige avisers angreb. Formanden, Balthazar

Elev
 Hans Christensen
 Justitsminister Bardenfleth

Mia 1848. 10. 16.

Højstingsforsamling.

Undertrykt i Christiansborg.

Undertrykt i Christiansborg
 den 16. oktober 1848. 10. 16. 1848.

Undertrykt i Christiansborg
 den 16. oktober 1848. 10. 16. 1848.

Hans Hansens eneste kendte, sirlige skriftprøve. Samtidig indeholder brevet hans livs betydeligste formulering: Afbudet til justitsminister Bardenfleth, 16. oktober 1848. (Kopi fra Christiansborg Arkiv).

Christensen, og sekretæren, skolelærer Glerup, samt hele bestyrelsen var jo de folk, der varmt havde anbefalet ham. Selv havde han jo strittet imod med arme og ben og dog vundet den største hæderspost. Nu forlød det, at Hans havde modtaget et brev fra Bondevennernes Selskab, hvori Balthazar Christensen havde pålagt ham omgående at trække sig, idet hans tidligere liv og levned ville skade partiets troværdighed og kamp i den grundlovgivende rigsdagsforsamling. Kort og koldt.

Var Hans under pres? Sådan står der i hvert fald i samtlige objektive som subjektive fremstillinger af Hans Hansen i eftertiden. Men hvilken dato har det brev? Det findes ikke, hvilket ville have været naturligt, i Balthazar Christensens Bondevennernes arkiv eller i Peter Rørdams arkiv, selvom sidstnævnte hævdede at have en flittig korrespondance med Balthazar Christensen om netop Hans Hansen. I skrivende stund må der slutes, at Hans Hansen **alene** under omgivelsernes pres traf en grundig og velovervejet beslutning om ikke at stille på Christiansborg den 23. oktober 1848).

Muligvis førte beskyldningerne fra de nationalliberales såkaldte "sande bondevenner" mod Bondevennernes Selskabs bestyrelse angående opstillingen af Hans Hansen til gisninger om en ikke eksisterende kraftig opfordring fra Balthazar Christensen til Hans Hansen om at trække sig for ikke at skade partiet. Polemikken i venstre- som højrepressen ebbede ud med, at sekretær Glerup gav en indrømmelse den 20. november 1848 om, at hvis bestyrelsen havde haft yderligere tid til bedømmelse af kandidater, var udfaldet af valgene måske blevet et andet. Den blottelse var et svar på pastor Schapers indlæg i Berlingske Tidende. Indlægget betvivlede Hans Hansens og bondevennernes forstand og lagde op til, at de for bøndernes sag måtte trække Hans Hansen. Men da havde Hans selv for længst truffet sin beslutning.

Forfatteren Holger Frederik Rørdam kunne i år 1900 give anledning til myten om Bondevennernes pres på Hans Hansen, når han kort skrev:

“Der fremkom i det hele (efter Glerups angreb på farbroderen P. Rørdam for usandhed og opspind) i den tids dagblade mange bemærkninger om dette valg, der havde vakt større og pinligere opmærksomhed for farbroderen end andre til den grundlovgivende rigsdagsforsamling. Som bekendt blev Bondevennerne omsider betænkelige herved, og da de vistnok frygtede for, at valget skulle blive forkastet, lod de deres kandidat frasige sig sin plads i rigsdagsforsamlingen.”

Fra Hans Hansens egen hånd findes desværre kun ét velformet brev. Det giver os en prøve på Hans' sirlige håndskrift og velovervejede udtryksform helt i tidens kancellistil.

*"Hans drømme kom i skare
igen med åsyn klare,
og atter i sit bryst
han følte livets lyst."*

Marie Toft.
(relief af Bissen).

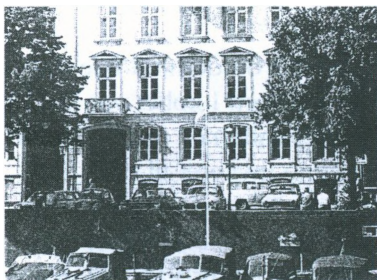

*"Kommende rigsdagmand på side-
spring".*

Øverste bill. 2. sal Strøget-Knabrostræ-
de, hjørneejendommen, hvortil Grundt-
vig flyttede sin syge gamle kone Lise i
1849. Selv opholdt han sig til famili-
ens store skuffelse mest hos enken
Marie Toft Carlsen, der havde den rige
og lyse herskabelige ejendom ved Fre-
deriksholms Kanal.

Det kendte maleri af Lise og Grundtvig,
der hilser folkeetog til Christiansborg
21. marts er konstrueret, fordi:

1. Grundtvig endnu var enevældens
politiker.
2. Han slet ikke lejede den lejlighed før
et helt år efter

Frederiksholmskanal, (Foto 1980).

Det brev, der for Hans på én gang var det tungeste og samti-
dig stolteste i livet:

"Nedermarken Nr. Mern den 16. oktober 1848.

Til justitsminister Bardenfleht! Undertegnede indsidder og
bomuldsvæver, Hans Hansen af Nr. Mern i Præstø Amt, der er
udvalgt til rigsdagsmand for dette amts 4. valgdistrikt, har ikke
kunnet forblive uvidende eller uberørt af den mening, der
uden for min egen kreds har gjort sig gældende imod mit
bemeldte valg.

Jeg tror at kunne og at bøje mig for den opinion. Og det
falder mig så meget lettere, som jeg ikke blot er overbevist
om, at jeg efter mit lands love som ret til at fordre mig aner-
kendt i den hæderspost, et så overvældende antal af mine
medborgere i min egen nærmeste kreds ved deres agtelse og
tillid har kåret mig til, men som jeg tillige kan give mig selv
det vidnesbyrd, at jeg ikke fortjener, og med Guds hjælp
aldrig skal fortjene den hårde dom, hvormed man uden for
min egen kreds ikke tager i betragtning at stemple mig.

For således ikke at give anledning til brydninger og vanske-
ligheder, der let kunne være skadelige for folkefrihedens sag
og besværlige for den sags forkæmpere, undlader jeg ikke
herved underdanigst at anmelde for Deres Excellence, at jeg
ikke kan give møde på Rigsdagen og derfor må bede om nyt
valg foranstaltet for mit distrikt.

Underdanigst Hans Hansen bomuldsvæver"

Bardenfleht læste brevet op i samlingen den 23. oktober og
sendte Hans Hansen bekræftelse på brevet den 24. oktober
med anmodning til valgbestyrelsen om omvalg.

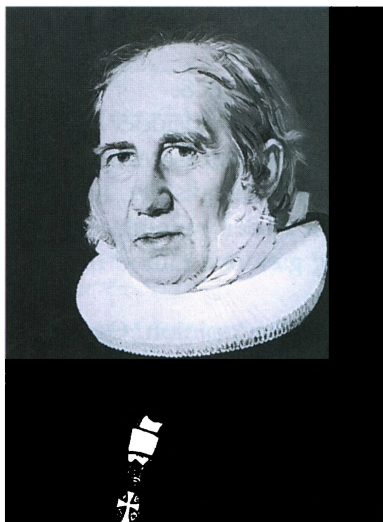
Nu blev Grundtvig endelig valgt

Rørdam skrev til Grundtvig den 22. november 1848 fra Nysø,
hvor han helt opholdt sig for tiden efter sine dommedagspræ-
dikener for bønderne ude i Mern:

"I dag på Nysø fik jeg brev fra justitsministeren om, at
væveren havde trukket sig. Jeg tog straks til købmand von
Bergen, der er formand for byen Præstø, og til købmand
Hald, der er formand for småborgerne. Så til købmand Schlø-
er fra vor valgbestyrelse, så til Deres fætter, konsul Grønvold,
og til pastor Schaper og dr. Frost. Så nu er der enstemmighed
for Dem i byen. Nu skal jeg have Lars Larsen ud i sognene,
og selv vil jeg behandle Deres modkandidat Jens Jensen i
Grumløse. Hermed Gud befalet!"

I et PS fik Grundtvig en advarsel om ikke at bo, som han
plejede, på Nysø og køre til valget i Stampes karet. Det kunne
falde bønderne, der besynderligt nok var blevet så oprørske,
for brystet.

N.F.S. Grundtvig som 66-årig rigsdagskandidat.

Efter at have hørt om hans to prædikener i Mern svarede Grundtvig straks:

“Mit forhold til herregården er så naturligt. Gjorde jeg andet, var jeg ingen mand i mine egne øjne og duede ikke til rigsdagsmanden. Resten råder Gud.”

Men Grundtvig var utilfreds med ikke at komme med på billedet af den første grundlovgivende rigsdagsforsamling 23. oktober 1848 og tilføjede:

“Ak! Valget burde være i denne uge, da man jo ellers kommer på rigsdagen, når den er bundet.”

“Omvalget”, Præstø Torv, 5. november 1848

– hvor Lars Larsen var stiller – og digter – for Grundtvig:

**Hans færd var åben for alle og enhver
thi kraftig han løfter sin stemme.
Og Danmark har han så inderlig kær
for der har han altid haft hjemme.**

**Og bondeven er han, det ved jeg for vist
det navn, det bær' han med ære.
Thi han bruger hverken svig eller list
hvormed han vil os besvære.**

**Han elsker og ærer vort modersmål
og værner om det som en kæmpe
dog trods tyskens skrig og skral
hans mod er ej til at neddæmpe.**

Og så anbefalede Lars Larsen sine “kære medborgere” at stemme på den nu 66-årige pastor Grundtvig, “så at vi ikke giver vor stemme til umodne og ukyndige personer til skam og skade for os og vore efterkommere. I ved, at dette distrikt har været til spot og latter for hele Danmark. Vi må vinde tilbage, at vore medborgere kan sige, at vi er blevet klogere af skaden, om ikke rigere.”

Modkandidaten var Jens Jensen, sognefoged i Udby, og en af Grundtvigs første konfirmander fra hans korte kapellantid i hjem sognet.

Nu var Jensen Bondevennernes mand og dermed ildevars-lende for både Rørdam og Grundtvig. Oven i købet var han distriktsformand for det “falske bondevennernes parti”. Derfor blev han af Rørdam og Præstøborgerne inviteret til en “behandling” hos baronessen på Nysø. Tilsyneladende stod Jens Jensen fast. Han vidste, at de af væverens vælgere, der var mødt, også var hans venner, men ved hans valg var der kun ca. 600 vælgere mod de 900 måneden før.

Ved kirken om søndagen som ved den travle smed på "søgnedage" mødtes sognet og spurgte nyt. (Litografi fra Gunnar Kristensens Landbohøistories, Billede 1881).

"Je' kø' for smæd'n i daw!"

Et gammel sydsjællandsk udtryk for diarré, der skulle komme af at trække blæsebælgen for smæd'n (billed) frem og tilbage.

Synonymt med at rende frem og tilbage til "det lille hus".

Da det kom til afstemningen, blev bøndernes tillidsmand, Jens Jensen, overbevisende valgt mod en lille håndfuld til Grundtvig. Grundtvig brast i gråd. Det var hans andet nederlag på en måned. Men Jens Jensen fik ondt af sin aldrende præst og forlangte generøst skriftlig afstemning, hvor han opfordrede alle til at stemme på Grundtvig. Resultat: Grundtvig fik 573 stemmer, hvilket var én mere end Hans Hansen måneden før. Kun 11 stemte på Jens Jensen.

Nu rablede det med overstadighed og taknemmelighed for den gamle skjald:

"10. november. Kære Rørdam! Tak for Deres danske ord og gerninger. Rigsdagsmøderne er som sædvanligt kedelige, men vil Gud, som han vil, vil der til sidst udrettes noget godt, så holder man vel det andet ud. Gud velsigne Dem, kære Rørdam. Sig mig dog, hvad vinen hos købmand Brøndorffs kostede? Thi den må De lade mig betale ..."

Brevet afbrydes som sædvanligt brat af grundtvigianeren H.F. Rørdam, når Grundtvig får utilregnelig hukommelse eller åndelige anfægtelser.

Til Christine Stampe skrev Grundtvig samme dag:

"Deres Nåde og damerne fik ret, jeg blev så godt som enstemmigt valgt i Præstø! Når jeg ret betænker det, har jeg vist båret mig uret ad hin aften, da jeg ikke gik ud på trappen til skaren fra byen og taleren pastor Schaper, men kære baronesse, om så yntes, må De undskylde mig de mange skåler, hvad jo heller ikke var løgn, skønt jeg ikke var overstadig. Bring oberstløjtnant Schow tak for den inderlige delta-gelse."

Straks efter skrev han i sit blad Danskeren:

"Thi mens det kunne være enhver mand tåleligt at fortrænges af en bonde, så er det noget ganske anderledes med mig som gammel bondeven (der helst bor hos baronessen, forf.). Det ville også være den rimeligste ting af verden, at jeg valgtes til rigsdagsmand i kreds 4 – her hvor jeg er født og båret. Kun det alt for bekendte valg af væveren og dermed spændte forhold mellem by og land gjorde min sag betænkelig. På en mageløs jævn og naturlig måde blev jeg valgt. Da min medbejler så, at han på en sørgelig måde skulle stå i vejen for sin gamle præst og lærer, slog han om midt i sin tale og gav mig det bedste vidnesbyrd. Bondeskaren jublede. Der var en svag modsætning ved håndoprækningen. Ved et svagt forlangende af skriftlig afstemning fik jeg henvend 600 stemmer mod Jens Jensens 11."

Grundtvig løj naturligvis aldrig, men flere tilstedeværende journalister mente, at "Grundtvig blev slået ved kåringen".

Randers Dagblad: "Grundtvig, den gamle eg, gjorde to for-gæves anløb mod Jens Jensen, som forsamlingen syntes at

foretrække. Men tredje gang lykkedes det endeligt Grundtvig at overbevise Jens Jensen om, hvor urimeligt han stillede imod ham.”

Jens Jensen brød nok *ikke* sammen over for sin præst midt i sin tale, men overlod ham vel kandidaturet i tillid til, at kandidaturet gik til en “slags” bondeven. Det samme håbede den første og godt trætte sejrherre, Hans, hjemme i Nedermarken.

Grundtvig digtede videre:

“Thi en yndig sommeraftensrøde har længe været mit inderligste ønske, og jeg kunne ikke finde en skønnere skikkelse, end den havde på valgdagen i Præstø (i november, forf.), hvor i aftenstunden på Nysø adelsmand, præst, krigsmand, borger og bonde fandt al forskel udjævnet i den dybe kærlige følelse, at alle danemænd er én moders børn – og det (baronessen, forf.) er den kærligste, ømmeste og elskeligste moder under solen ... Rørdams valgtale og hele ledning var så simpel og uforlignelig, og Rørdam sluttede med en salme til Vor Herre og en hilsen til krigen med “Den tapre landsoldat” og endelig nok en salme.”

Præstøkredsen var nu rigtig godt træt af politik og store ord. To gange inden for en måned havde man ikke fået lov for gejstligheden at beholde den kandidat, som man stolt havde meldt på, og som havde vundet. Ikke kun den store bondestand, men også flere borgere følte sig dygtigt manipuleret med – især af præstestanden, der denne gang bestod af et målbevidst trekløver: Rørdam, Schaper og Hagerup. Måske grunden til, at 300 vælgere blev hjemme på hin kolde novemberdag – gamle Grundtvigs sommeraften.

Men vælgerne i by som på land skulle blive yderligere skuffede over deres kandidat, Grundtvig, der kedede sig grundigt under møderne i Rigsdagen. Han klagede over, at ingen hørte på hans tale om danemænd og kvindesnak. Så Grundtvig blev bare væk.

Han havde på denne tid sin syge kone, Lise, i Knabrostræde, men han var dybt forelsket andetsteds og skrev lange kærlighedsdigte i sit blad Danskeren. Under påskud af at møde i rigsdagssalen gjorde han sine jævnlige besøg hos enken Marie Toft, Rønnebæksholm, der havde den mere pompøse hovedstadslejlighed ved Frederiksholms Kanal. Forholdet var almindelig kendt, men hans børn tog afstand fra ham. Det var en familiær sag, men mellem vælgerne nede i det sydsjællandske var skuffelsen stor, og de glemte ham aldrig for det. Landbosagen, jord til husmænd og den slags kunne for “den gamle egs” skyld vente til dommedag.

Enighed: Bedre kandidater end Hans og Grundtvig?

Som et paradoks kun måneden efter Grundtvigs hjemrejse og hans "mageløse Præstøvalg" stiftedes i Præstø "Dansk Enighed" 6. december 1848. Lars sognefoged blev formand, og i bestyrelsen kom hans nabo, husmand Jens Jensen fra Sageby, Rørdam fra Mern, Hagerup fra Præstø, godsejer M. Fabricius fra Petersgård med flere.

Men enigheden om bedre kandidater i kredsen end de to tidligere valgte forblev meget kort. Foreningen opløstes året efter, 4. december 1849, da Lars sognefoged ved Danmarks første ordinære folketingsvalg "kom for skade" at stille sig lige med Grundtvig, som han havde været stillingsmand for året i forvejen. Glemte var nu Lars Larsens skønne digt til Grundtvig. Nu gjaldt det Lars sognefoged selv, Grundtvigs og Rørdams lærling, og "Dansk Enighed" havde hermed udspillet sin rolle.

Hverken Hans eller Grundtvig sad der:

Constantin Hansens berømte "Situations Maleri" (Frederiksborgmuseet) af rigsdagssamlingen, dav. Christiansborg, 23. okt. 1848. De mange prominente personer kom slet ikke endeligt på plads før 1864.

Den 23. oktober var Hans' afbud endnu ikke læst op af Bardenfleht, Hans kunne rimeligt have stået. (t.v.) hvor nu Grundtvig står, og det ca. 14 dage inden hans famøse "Præstø-valg" 5. november 1848.

Livet i sognet fandt igen sin monotone gænge

Fæstehusmænd uden jord fortsatte nødtvunget ugedagshoveriet på gårdene i utalte dage for huslejen med alt for lidt tid til at tjene familiens brød. De mere heldige fæstegårdmænd kunne blive hjemme, holde nøden fra døren, tænde den lange pipe og stolpre hen til smeden for en sladder. Sognets mange fattige gik på "omgang" hos alle bønderne, som der nu var plads. Og så red forvalter Boserup sognet rundt og smed brunt "indsiddere" på sognet, fordi de havde været huset af

“Valgsladder” i Præstøkredsen.
(Almuevennen, 3. nov. 1848).

En Samtale mellem to Naboer.

For nogle Dage siden kom jeg til Præste, hvor jeg erfarede at Næder S. Hansen havde truffen sig tilbage fra Rigsforsamlingen; der blev da talt om at stille en anden. En kjærligt hjerte fra Præste hørte da, at hvad Vendestanden vilde have nu at være egen Vilde, saa spurgte han at der skulde være, hvad Anders Rasmussen i Amministration, eller Sognefoged Lars Larsen Sagen. Paa Hjemeieren fra Præste, tænkte jeg endelig over hvad Udfald dette Forslag kunde faae; og da jeg kom hjem sad min Nabo og ventede paa mig. Han spurgte mig da om jeg bragte nogle Nyheder fra Staden, og jeg fortalte ham hvad jeg havde hørt angaaende Forslaget til et nyt Valg. Min Nabo gav sig til at ler, og udbød med det samme: „der var jo et vallet Forslag, kunde det sættes igiennem, thi saa kunde vi i Præste Wittit mere os med at vælge saalange Rigsforsamlingen varede; men saa kunde vi dog sige at have gjort noget.“ „Hvilde af disse der siger sig er det naturligt at de satte igiennem, thi om ogsaa Rigsforsamlingen vilde tage dem godbid, fordi de ere deres Tilhængere, saa er jeg vis paa, at vi smaae Demotrater ogsaa vil vide at afbringe den Met til i Overensstemmelse med Lovens tilkommer. Ja Du kan troe Nabo! at jeg ogsaa har spekuleret lidt over dette kuriose Forslag, thi havde de saameget at sige paa ham vi har stillet, som dog hvortil har været straffet eller stilt, saa gab jeg nok vist hvad Studsmaag disse to vilde faae, om alle ellers skulle nøde ens Met. Thi efter Afgielse skal N. Rasmussen jo have givet 15 Rbd., nogle sige 10 Rbd. i Wulst, fordi han havde faaet en Dæng paa et af Njebenhavn's Torve, der efter Egende ikke havde lange efter; Njebndt det endnu kun er et Njeb, saa er det jo let, snart at blive overbrøst. Derlaad er det jo viderligt for alle, at N. Rasmussen

En konstrueret samtale mellem to naboer: Hvem skal vi nu vælge fra midten? Hagerup appellerer i “Velmente ord” af 12. okt. 1848 til bøndernes manglende moral, men har han selv nogen? Når han smider sin kone ud på gaden midt om natten? Lader sig separere?

Ak! Men væreren må vi jo it' få – Så er der “Rosinstikkerne” i Præstø, der har bragt “ægte bondevenner”, som sognefogederne Lars Larsen og Andreas Rasmussen Ammendrup på banen. Men naboerne mener, at de nu kan rende til valg hele rigsdagssamlingen på sognefogedernes valgbarhed. Rasmussen er frataget sin sognefogedkasket på grund af noget krybskytteri og Lars Larsens kasket vakler på grund af skovtyveri. Heldigvis for den betrængte fattigkasse i sognet slap Lars med at smide hele to rdl. i den ... Samtalen konkluderer, at ingen kan pådutte Bondevennernes Selskab, at de påtvinger os kandidaten. “God rolig nat, nabo!”

medmennesker i godsets huse og gårde og derfor undgået forvalterens halvårlige fæsteafgift.

Også i fattighuset gik livet videre på bedste beskub. Fattighuset rummede foruden halte Maren, når hun ikke var på sladder, Pær Kok og Sofie, skomar'kvinden, hubba Bendts enke, og hvad ellers fattigforstanderen, præsten, kunne finde på af øgenavne til de otte lemmer. Der var 21 lemmer i sognet, da bondepræsten i 1841 af sit bedste kristne hjerte bestyrede fattigkassen. Det tog for meget af hans sparsomme tid, og lettet og tillidsfuldt overdrog han nu kassen til “røveren”, væver Hans, måske som en erkendelse af, at han dog var fri for tiltale? Nej, præsten var træt. Han kendte kommunaloven, som sagde, at såfremt der var opvakte hoveder i sognet, kunne præsten trække sig fra kommunale opgaver som sogneforstander, fattigkassebestyrer og sådant. Og da nu ingen anden som Hans kunne skrive breve redeligt og føre et regnskab, så må det have været en lille oprejsning for ham. Kassen var i gode hænder, og Hans delte de kvartalsmæssige portioner ud til halte Maren og andre:

Tolv pund rugmel, fire pund ølmalt, fire pund byggryn, fire pund ærter og så tolv rigsdaler om året pr. fattiglem. Men det var altid for lidt, og han skrev klagebreve til sognerådet, når de manglede, og viste Lars sognefoged døren, hvis han kom med urimelige restanceopkrævninger til lemmerne. Hans' retskynlighed gjorde slet ikke forholdet mellem de to bedre.

Hans følte med lemmerne og glemte ikke at læse op for dem af aviserne og Ingemanns historiske romaner. Ved nytår 1849 blev Hans valgt efter Rørdam til formand for kredsens valgbestyrelse. Samtidig havde han stadig brand- og husdyrassurancen at løbe med, og nu var han distriktsforstander for Bondevennerne. Det var mange tillidsposter i det hjemlige. Der var brug for den begavede væver i sognet, og Christiansborg var uendelig fjernt.

Dog så man interesseret efter i aviserne, om hans “efterfølger” gjorde sig gældende på tinget. Jo, han havde talt for danskheden og det danske sprog. Han ønskede ikke som de konservative Danmark til Ejderen, men kun til Elben (dvs. Slesvig). Det spørgsmål var nu blevet “Guds vilje”. Så fulgte der et vidtløftigt projekt af ham med en tunnel under Storebælt, der skulle forene “de danskes øer”. Sådant et underværk havde Grundtvig jo oplevet i England under Thomsen i Christian VIII's dage. Forsamlingen morede sig, men ellers gad ingen lytte til den gamle skjald.

Kongelig vederkvægelse

Den travle og mismodige præst i Mern blev dog jævnlige opmuntret med en middag hos enkedronning Caroline Amalie. Lyngby 12. november 1849:

“De skal tage Dem en vogn hos Dahls for Vor regning, kære Rørdam. Måske besøger De Rigsdagen om formiddagen og kan fortælle Os, hvorledes Vor gode Grundtvig ter sig. (Den tidligere enevældsdrønning troede, at kun hendes Grundtvig førte ordet i salen, og at han skulle holde tiltrædelsestale m.m., forf.). Jeg tænker kun på ham med stor uro. Tænk Dem, hvilke heterogene mennesker han sidder iblandt. Jeg er stedse bange, han taler, hvor jeg hellere ville, at han skulle tie.”

Hen på vinteren 1849 skrev hun atter til Rørdam:

“Jeg forstår, hvilke fortvivlede forhold der er opstået mellem Dem og den del af menigheden, der ej er kristen. Husk, når bønderne ser med onde øjne på deres præst, forband han dem ej, men velsign dem! Thi bondeagitorerne eksalterer bønderne, men præsten forsoner dem igen.”

Ved valget i november 1849 kunne Rørdam stille til Lands-tinget som stor landmand og forpagter med hartkornet i præstegårdsavlen, men han blev vraget ved valget. Enkedronningen havde advaret:

“Er De nu også pladsen voksen, kære Rørdam? De skal tale, hvor der kun er få kristne. Ulve sniger sig ind i præstens hjord, bønderne bliver forladt, De vil gå tilbage. Lev nu vel! Gud befalet, Caroline Amalie.”

En ny Judas!

Nu var det den 10. nov. 1849. Grundloven var på plads, og det første ordinære folketingsvalg havde fundet sted på Præstø Torv 4. december. Dramatikkens torv, hvor intet var givet forud. Først slog en sølle husmandsvæver Danmarks mest lærde professor. Det kunne aldrig gå! Så slog en “falsk bondeven” – Danmarks ypperste bondeven, åndskæmpe og skjald – en fæstebonde. Det kunne heller ikke gå, og nu stillede Grundtvig igen til et “mageløst valg”, men nu ville Lars sognefoged til ...

Rørdam skrev til Grundtvig:

“Man må tage verden, som den er! Lars Larsen, Deres stillingsmand fra i fjor, vil stille sig, når han kan stole på Præstøerne. Efter eget sigende har han stemningen i bondestanden! Er det dansk ærlighed at skuffe den mand, der har opdraget ham? Der har altid været noget lusket ved ham.”

Så vidt Rørdams rystelse – Rørdam, der ikke just var nogen menneskekender – over hans få dage tidligere forgudede Lars Larsen, sognets ærligste og klogeste bonde og hans egen og

Grundtvigs oplærte “danske skjald”.

Grundtvig svarede da også fuldt så overrasket og naivt:

“Nej! Ædelsten findes ikke på landevejen.”

Umiddelbart forud havde Lars Larsen været i København hos Grundtvig og klaget over Bondevennernes og Hans Hansens falskhed. Han havde taget “den gamle eg” ved hjertet ved at udtale:

– De sir', vi sjællandsk' bønder æ' dovne, mææn vi æ' *vov'ne!*

Og den gamle havde godtet sig meget over Lars, som han plejede at gøre over enhver åndfuldhed fra hans kære sjællændere. Men nu skrev han:

“Jeg har aldrig ventet at finde det ædle hos den smiskende Lars Larsen. Vel, at ræven blev så snart opdaget.”

Nu ved vi ikke, om det var Hans, der ledede den valghandling, kun at han har modarbejdet Lars, det bedste han kunne i sognet som i kredsen og derved yderligere udviklet fjendskabet mellem de to “sognekonger” – en betegnelse, man var begyndt at anvende om de to kamphaner i sognet. Men nu var det Hans, der loyalt talte Grundtvigs sag mellem de forvirrede bønder, hvoraf mange nægtede at stemme, når:

– Vi alli'vl aldr'ed ka' få vos en raidi' bond'væn, næ, vi ka' et'!

Lars sognefoged var om nogen selvlært. Han havde aldrig som Hans fået egentlig skolegang. Han holdt en glimrende og sikker valgtale både for land og by (talen er bevaret).

– Jeg smisker ikke! sagde han.

Og han ville bruge sine naturtalenter i salen. Borger som bonde kunne stole på Lars, og han fik da også næsten alle Præstøernes stemmer samt nogle enkelte bønders ved håndoprækningen. Og han blev kåret som vinder, men ak! Bondevennerne, der igen var flest, var jo opfordret af Hans til at stemme på Grundtvig, selvom denne kun holdt en kort tale om sit “mageløse valg” sidste år. Men nu forlangte Grundtvig, sikker som han følte sig i sin kreds, en skriftlig afstemning, der endte med 457 stemmer til Grundtvig og overraskende 357 stemmer til Lars Larsen. Omkring hundrede vælgere var blevet hjemme, og siden sidste valg var Hans' sikre sogn, Øster Egesborg, gået til Vordingborgkredsen, og Roholte var i stedet kommet til Præstøkredsen.

Endelig ved det næste valg i 1854 opnåede bønderne at få deres egen mand: Fæstegårdmand Jens Pedersen fra Køng. Det forløb helt udramatisk, for Jens Pedersen var eneste kandidat. Gamle Grundtvig stillede ikke længere i Præstøkredsen.

Ude i sognet fulgte igen nogle rolige og arbejdsomme år.

Det store gods kompleks Gjorslev blev 1820 arvet af godsejer, politiker Peter Brønnum Scavenius (1795-1868).

Scavenius, det han sagde: Hundstugten over gille Hundemand kunne vi Gudsere paa ingen Maade laale at misse. Naar vi ikke have Lov til at prygle de gille Hundemand, men skulle søge dem ad Keisers Vej, saar vi ser megen Uleilighd.

Taknemmelighed kom til udtryk så sent som 14. august 1918, hvor Stevns' beboere rejste slægten Scavenius denne sten.

Folkelighed – men med måde

**Folkeligt skal alt nu være!
River løs sig rigets stænder
fra den fælles folkeånd
da er riget sønderrevet
folket mødigt slumrer hen.
Men får vi ægte danske love
danske skoler, splinternye
danske tanker danske plove
rinder op vort gamle ry.
Da er folket dåd og digt
da er alting folkeligt.**

(Grundtvig 1848).

Grundtvigs mange modvillige bondevælgere i Præstøkredsen vidste da godt, at de kunne skyde en hvid pind efter gamle Grundtvig med hans pludselige folkeromantiske forestillinger omkring Rigsdagen, hvor han nu mødte sent og hæsblæsende, og det især når det drejede sig om bøndernes fremtid. Den var jo klarer ifølge Grundtvig med enevældens Frederik VI og hans bondefrihed af 1788.

Præstøkredsen spurgte til deres kandidat 26. februar 1850. Hvem var den Grundtvig? I går var han nationalliberalist, i dag bondevæn. Hverken Præstøborgerne eller Rørdam kunne følge deres håb, Grundtvig, i rigsdagsforsamlingen. Mem Præstegård 26. februar 1850:

“Kære Grundtvig! Jeg spurgte vor degn (Lars Andersen, forf.), om han selv havde set Deres navn på subskriptionen? Nej! Men købmand von Beckers, Præstø. Baron Holger Stampe fortalte ham ved kirken i søndags, at forpagter Mynster, Oremandsgård, havde meddelt dem, at sagen *virkelig* forholdt sig så. Mere har jeg derfor hverken læst eller hørt. Deres hengivne Rørdam.”

Brevet er vedlagt et klip fra Næstved Avis:

“Af temmelig pålidelige kilder har vi erfaret, at der her i egnen cirkulerer en opfordring, underskrevet af de herrer og rigsdagsmænd Alberti og Frølund (begge medlemmer af Bondevenerne, forf.) samt Grundtvig. Opfordringen henvender sig til alle medlemmer af Bondevenernes Selskab om at indskyde en sum af 25.000 rigsdaler til rigsdagsmand, prokurator Balthazar Christensen, for, som det hedder, at holde ham i hans nuværende virksomhed. Hr. Grundtvig har i Præstø erklæret, at han ikke hørte til Bondevenernes Selskab. Hvordan kan han i hemmelighed underskrive så? Vi opfordrer ham til at erklære offentligt, hvorvidt rygten har sagt sandhed. Flere vælgere i Præstø Amts kreds 4.”

Illustration af det forhadte livsfæste:
Bill. 1.

Den udslidte fæstebonde siger til sønnen: Her er alle mine opsparede 1000 rdl., mer end nok til at indløse fæsteindskud på gården efter mig ...

Bill. 2.

Den unge bonde går til sin godsejer, der imødekomende modtager hele familieformuen og indsætter forventningsfyldt den unge hårdt arbejdende bonde på fæstegården, hvor han gør store forbedringer.

Bill. 3.

Få år senere har den unge mand slidt sig ihjel, og hans enke stiller nu hos den bøse godsejer med sin nye husbond og begærer nyt fæste. Det bevilges allernådigst, men nu forlanger herremanden 2000 rdl. indfæstning af sin velholdte gård.

(Fra Flinchs Almanak, 1850).

Ak ja, den Grundtvig! Men hvis nu de foragede provinsboere med deres præst havde sat sig lidt ind i, hvad der rørte sig mellem politikerne, ville de også have læst, at i hovedstaden havde Grundtvig og Balthazar Christensen et tæt samarbejde i "den danske sag", hvor Balthazar Christensen var hans sekretær i den dansk-slesvigske forening.

Hvornår fik bonden sin ret, jorden?

Langsomt skred forhandlingerne om reformerne frem, og endnu længere var årene, hvor folket måtte sukke efter reformernes egentlige gennemførelse. Til den tid var problemstillingen ofte en helt anden. Sådan var det også med den siddende landbokommission af foråret 1848 nu efter grundloven. Men Hans og hele hans almuestand var folk, der var vænnet til skuffelser, og de kunne vente, som deres forfædre havde ventet igennem århundreder. Langsomt debatteredes nu Hans' hovedkrav fra 5. oktober 1848.

I 1849 afskaffedes således herremandens ret til prygling af voksne husmænd, og den almindelige værnepligt indførtes. Grundtvig stemte imod den sidstnævnte reform, idet han talte om den ægte danske patriotiske ånd, hvor borger som bonde frit skulle melde sig og ædelmodigt dansk dø for fædrelandet. Sådan en ordning forstod han i hvert fald selv.

I 1850 bestemtes det, at hoveriet mod erstatning skulle afskaffes. Dvs. hvis godsejerne eller en tredjedel af bønderne forlangte det. Det var ikke noget nyt, for det stod også i hoverilovbestemmelsen af 1799. Men nu kunne også en husmand forlange pligtarbejdet afløst.

Men ak! Stadig var der en overset befolkning på mere end en tredjedel af Præstø og Holbæk amters fattige bønder, der sukkede under hoveriets åg århundredet ud, fordi de simpelt hen ikke orkede at skaffe til "eget frikøb".

Og nu i 1850 skulle også *naturalietien* afløses til penge. Det skete ganske rigtigt – men ikke før 1903.

Begivenhederne ude på landet

1. november 1852 var Peder Hansens store dag. Hans ihærdige indsamling og kamp og de mange hundebid bar frugt. Bondevennernes egen skole, Hindholm Højskole ved Holsteinsborg, indviedes med drængehjembestyrer Stephansen som forstander og grundtvigianeren J.P. Jensen som lærer. J.P. Jensen var svigersøn til den grundtvigianske præst og rigsdagsmand Fritz Boisen.

Beskæmmende for eftertiden var det, at en af Peder Hansens utallige skuffelser i livet blev, at ingen af den fattige mands seks børn var indstillet til en friplads på Hindholm Højskole.

Marie Toft Grundtvigs mindesten, rejst 4. august 1855 af beboerne på Rønnebæksholm. Mindestenen står i dag på skråningen i Rønnebæksholmskoven ved rasteplassen på amtsvejen til Næstved.

Revolutionen i Sydsjælland er overstået og mindsten om fæstets milde overdragelse skyder op. (Foto fra fjorden ved Nysø).

Bedre gik det nede i Mern, for her fik den forsmåede rigsdagsmand Hans Hansen mellem alle skuffelserne i hans sidste tiår en glædelig overraskelse. En eller anden i Bondevennernes Selskab havde nok husket Hans og bevilget ham og familien en oprejsning i form af en friplads til Hans' førstefødte søn, Hans Peder.

Kampen mod herremændene forblev heller ikke skolens motto i længden.

Rejst af taknemmelige beboere

– om “bondevenlige” bautastene i det sydsjællandske.

Den 14. maj 1854 døde Grundtvigs højt elskede fru Marie Toft Grundtvig fra Rønnebæksholm kun 41 år gammel, og beboerne på Rønnebæksholm samlede ind til en rank mindestøtte, som Grundtvig afslørede 4. august 1855.

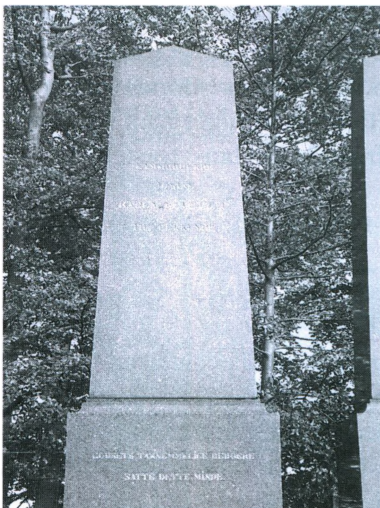
“Fruen ville sine undersåtters vel. Hun afskaffede hoveriet, skænkede jagtfrihed og overdrog ejendomsretten. Hun var os kær”, står der på stenen. Men bønderne har ikke tilføjet noget om fruens væmmelse og skræk for husmandsagitatoren Peder Hansen og Hindholm Højskole, der ville herremændene til livs. Ej heller om fruens finansiering og formynderskab af den skole, hvor unge mennesker “opammet med almuens mælk skulle vænnes til sundere føde”. Stenen mangler også oplysning om, at det *kun* lykkedes fruene med mange andre godsejere på egnen at afskaffe alt hoveri eller overdrage ejendomsretten *mod betaling* til *halvdelen* af de taknemmelige undersåtter.

Familien Raben-Levetzau, Lekkende Gods, fik også sten rejst af taknemmelige beboere. Hvem mon betalte dem? Taknemmeligheden kunne i hvert fald ligge på et meget lille sted ved de husmandsoprør fra 26. maj 1848, hvor man så, at 18 Ugledige-mænd sønderbankede deres “grevelige forhandler”, husmand Anders Olsen, for hans dårlige hoveriafløsningstilbud.

Ved Præstøfjorden og guldalderslottet Nysø rejstes derimod ingen sten af taknemmelige beboere. Nu havde den styrende baronesse andre interesser. Således blev baroniets Jungshoved-husmænd i foråret 1848 tvunget til en ublu hoveriløsning, som de aldrig kunne betale.

Han segnede, men standen sig hævede

Sporene fra forårsrevolutionen i Sydsjælland 1848 findes ikke i dag omkring 150 år efter, men guldalderen har sit berettigede værdige minde i Thorvaldsens atelier på Nysø. Henede ved den maleriske Præstø Fjord var der vel heller igen taknemmelige beboere, der kunne drømme om at rejse en sten, men hvis de havde gjort det, kunne det være i mindet om det mys-

“Beboernes sten” for familien Raben-Levetzau, Lekkende. (Foto fra 1990).

tiske baghold på husmandsfrihedskæmperen Peder Hansen og hans lidelser hin mørke forårsnat i 1848, hvor han blev sønderbanket.

Den 19. maj 1854 døde Peder Hansen, Lundby, opslidt af sin trælsomme gerning. Almuevennen skrev om sin usselt lønnede og rabiante journalist og bladsælger bl.a.:

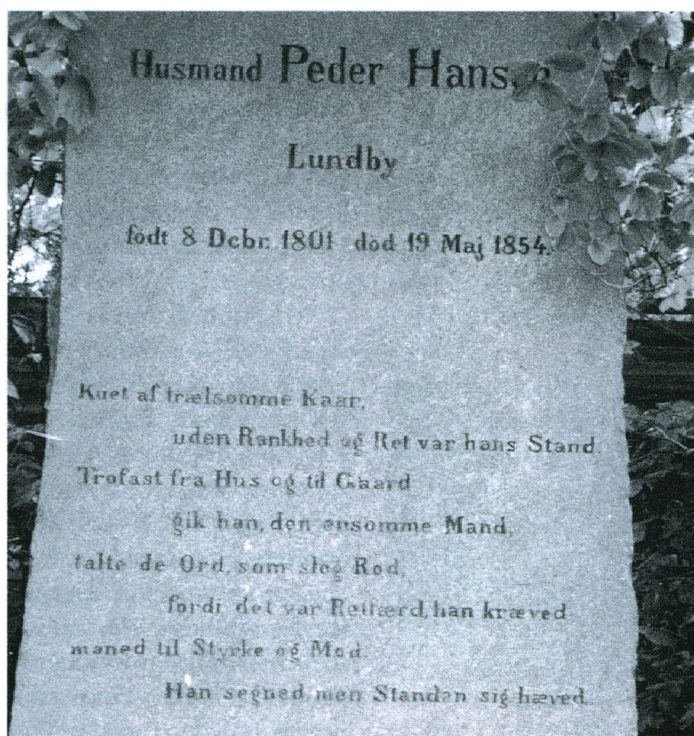
“Endnu dagen før havde Peder Hansen været omkring i sin vante virksomhed for friheden og dens bevarelse. Så simpel og ubetydelig Peder Hansen var af borgerlig herkomst, stilling og økonomiske vilkår, har han dog ødet sit liv og sin indflydelse på hele bondestandens vækkelse og sammenhold, hvorfor standen endnu ikke – men derimod den enkelte – har vist ham tilbørlig erkendtlighed.”

Her er det muligt, at Hans Hansen fra Mem er gået den lange vej til Lundby for sammen med hundredvis af bønder at følge deres helt og forbillede, Peder, på hans sidste beskedne færd på Lundby Kirkegård. Kirkebøssen blev propfuld den dag, og præsten gav ubeskåret det indsamlede beløb til den forarmede enke, Dorte, og hendes og Peders seks trængende børn.

Almuemandens grav er som andre af hans stand for længst sløffet. Men den stand, Peder Hansen gav sit liv for, rejste ham i 1903 en sten. Ikke på Hindholm Højskole, men på Kærhave Husmandsskole. Stenen blev senere flyttet til Høng Husmandsskole i 1955 – i dag Høng Ungdomsskole.

I 1903 rejstes en mindesten for husmandsagitoren Peder Hansen på Kærhave Husmandsskole.

*Kuet af trældommens kår
uden rankhed og ret var hans stand.
Trofast fra hus og til gård
gik han den ensomme mand.
Talte de ord som slog rod
fordi det var retfærd han kræved.
Maned til styrke og mod
han segned men standen sig hæved.
(Tekst af husmandsforfatteren L.C. Nielsen).*

Husmand Peder Hansen
Lundby
født 8 Decbr. 1801 død 19 Maj 1854.

Kuet af trælsomme Kaar,
uden Rankhed og Ret var hans Stand
Trofast fra Hus og til Gaard
gik han, den ensomme Mand,
talte de Ord som slog Rod,
fordi det var Retfærd, han kræved
maned til Styrke og Mod.
Han segned men Standen sig hæved.

Husmandssted på Jungshovedvej, fra udstykning af Mern Præstegård på Kallenbachs tid, 1870. (Foto fra 1990).

I Mern sogn var Rørdam i 1856 endelig blevet lettet for alle væverens vælgere, som han ordholdent siden 1848 aldrig mere havde givet hånden. Den engang så populære præst holdt sin afskedsprædiken i kirken, som skulle have været fuld ifølge overleveringen. Og selv den "listige Lars Larsen" – som Grundtvig har kaldt ham – var igen kommet ind i varmen. Lars holdt en glimrende afskedstale for Rørdam og ønskede ham held i Lyngby Sogn, hvor han senere af dronning Caroline

Amalie blev hædret med Dannebrogordenen.

Den nye præst, Kallenbach, blev slet ikke en landskendt prædikant som forgængeren, men Kallenbach var en stor musikbegavelse. Som københavner ønskede han ikke at drive gården. Præstegården blev udstykket og afgav nu jord til seks indeklemte husmænd. Kallenbachs nerver var dårlige, og kirken stod søndag efter søndag næsten tom til hans død i 1880.

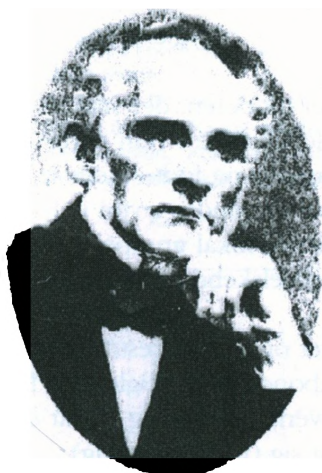
Hans Hansens sidste tiår

Indsidderen og væveren Hans Hansen blev nu fæstehusmand. Men han stod aldrig til hoveri eller restance hos nogen godsejer.

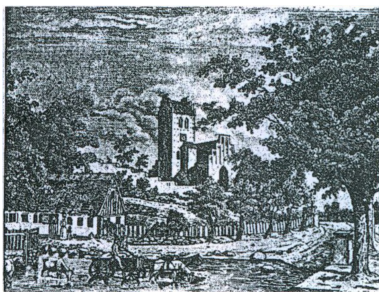
Året 1857 døde Hans Hansens svigerfar, gamle Jens Rasmussen, udslidt af hoveri og prygl. Enken Johanne gik i maj samme år med svigersønnen til godsforvalter Mortensen, Lillindal, der skrev parterne et nyt fæstebrev, og Hans betalte et nyt livsfæsteindskud efter svigerfaderen. Herefter skulle Hans og Ane Stine have gamle Johanne på aftægt, og hun skulle spise ved deres bord til sine dages ende.

Hans' senere fæstebreve i Lillindal fæsteprotokol findes på landsarkivet, men det oprindelige fra 1857 er væk. Muligvis fordi det blev gjort til genstand for den senere retssag. Nogen – vistnok gamle Johannes søn, væver Henning Pedersen fra Allerslev – advarede hende i det tilfælde, at Ane Stine døde først, og gamle Johanne så skulle bo ene med "røveren" Hans og måske en helt fremmed kone? Hun og sønnen gik derfor igen til forvalter Mortensen, der nægtede at lave særkontrakt for Johannes forsørgelse på godsets bekostning.

Der blev ikke fred i det lille hjem. Gamle Johanne, der

J.C.T. Kallenbach (1808-80), pastor i Mern 1856-77.
"Præsterne i Mern" H.S.P.A 1935).

Lyngby Kirke på Rørdams tid.
(Tegning i J. Ertners artikel: "P. Rørdam", Roskilde Stiftsblad 1977).

Indenlandske Efterretninger.

Næstved den 18 October.

— Paa Ugledie Stobanke ved Præsto henrettes i Lirubags den berglede Forbryder Balle-Lars. Som tidligere berettet, havde han begaaet et Mord, afbrændt 2 Gaarde, forsvædet 1 Kvoert og 11 Indbrudstyperier.

Announce i Næstved Avis, 1860.

Foto fra 1990 fra "Galge/rakkerbakken"
Lekkende Skov.

ellers ikke var kendt for at tænke hurtigt, plagede i lang tid Hans om at få en sikker aftægtskontrakt. For at få fred for den gamle tilføjede Hans derfor sirligt i hendes fæstekontakt, men med blyant, at den gamle skulle have sit udkomme i Hans' husholdning i sin livstid, altså en ny aftægtskontrakt. Ubesindigt? Ja, den travle mand skulle også have ladet den stemple. Lige den tilføjelse skulle Hans komme til at fortryde bitterligt...

Det var et meget stort slag for Hans, da hans trofaste Ane Stine, der havde stået bag sin væver i glæde som i sorg, døde i februar 1860. Hans sad nu alene uden Ane Stines stærke arbejdskraft med børnene Mette Sofie Hansdatter på 14 og Ane Marie Hansdatter på 13. Pigerne var for længst ude at tjene hos sognets gårdmænd. Også Hans Peder på kun ti år var ude at vogte gæs og fik da så brødet hos en gårdmand, men han trivedes ikke. Knægten ville hellere passe sin skole. Det smertede Hans, at der trods hans kamp endnu ikke var lov om en bedre uddannelse for hverken Hans Peder eller nogen af almuens børn. Hjemme havde han endnu den otteårige Hanne Caroline Hansdatter og så "skødebarnet" Henrik Wilhelm Hansen på knap et år.

Selvom Hans nu fik mindre tid til sit udadvendte arbejde, syntes alt at blive passet ved de trofaste venners og naboers hjælp.

16. oktober 1860: En sidste halshugning

I sognet gik stadig sladderer om Hans' ærlighed og om hans dramatiske valg i 1848 og om bondepræsten, der havde forladt sit syndige sogn, men begivenhederne blegnede, selvom halte Maren, Lars sognefoged og andre ihærdigt forsøgte at holde sladderens bål omkring røveren, Hans, gående. Så gudskelov skete der endelig noget igen, der tiltrak tusinder af mennesker, ja måske flere end ved den berygtede fest i Mem Hestehave i 1843: En halshugning.

"Balle Lavs" var et øgenavn efter moderen, der stammede fra Bahl og derfor blev kaldt "Balle Johanne". Han rigtige navn var Lars Nielsen. Han var daglejer og født i Stensved 1820. Lars havde været fængslet for et mindre tyveri i 1845, og herefter havde han med en mindre lokal gruppe gjort det sydsjællandske usikkert for alle fredselkende bønderfolk. Han var "en skidt ka'l".

Endelig i 1859 blev Lars fængslet og sad i Præstø Arrest anklaget for lejermord på en fæstebondeenke i Ugledige. Lars havde et langt synderegister af røveri, indbrud og et par dog ikke fuldbyrdede mordbrande bag sig (forsikringssvig). Derudover skulle han – selv efter den tid – have haft et ret stort brændevinsbehov.

Lars indrømmede aldrig mordet på enken. I cellen forsøgte

Den 30. januar 1862 om aftenen blev Hans og Maren sat i Præstø Arrest, fængslingen og det efterfølgende forhør morgenen den 31. falder sammen med datoen for dødsdommen over den navnkundige morder "Balle Lars" der sad i en af cellerne tre år tidligere. Men sammenfaldet gav anledning til onde og vidende nik om ledtog og "morderfor-modninger" ude hos Hans' værste fjender ...
(Foto fra 1996).

Den bevarede celle i Præstø Arrest (Dør nr. 1), hvor Hans Hansen og Maren Albrechtsdatter sad fængslet i seks uger. Det er politiassistent Leif Nygaard på billedet.

Slut med husfreden

Det var i 1861, at den ferme 28-årige Maren Albrechtsdatter flyttede ind som Hans' nye kone i det lille fæstehus. Hun blev en stor støtte for Hans i hans sidste tid. Men freden var forbi. Gamle Johanne, der var tunghør og lidt dement, ville nu have egen bolig i det trange hus. Tilskyndet af hvem? Hun gik til selveste grev Knuth, Lilliendal, men han og forvalter Mortensen rystede på hovedet ad den gamle.

Nu var Johanne vred, og det fik Hans' største uven, husmand Peder Sørensen, opsnuset. Snakken gik, at det var noget med en brandassurance, Hans havde nægtet Peder, fordi han selv eller måske Balle Lars tidligere havde brændt Peders hus af. Peder Sørensen fik i hvert fald lokket Johannes fæstekontrakt fra hende og slæbt hende ned til Lars sognefoged i Sageby, som jo var god til bogstaver og kunne læse ...

Lars så myndigt og ikke uden begejstring på Hans' forbryderiske tilføjelse i kontrakten. Han spændte straks for og kørte direkte til amtmand Brun. *Endelig havde han den frække vævertamp i sin hule hånd!*

Hans var som sagt forstander for valgbestyrelsen i kreds 4 Præstø Amt og samtidig distriktsformand for Bondevennerne. Grundtvig opstillede andre steder efter to valgkampe mod Lars Larsen. I 1854 i Tubæk ved prøvevalget havde Lars Larsen ingen stemmer fået, men han havde flot erklæret:

– Je' trækk'r me da for pastor Grundtvig.

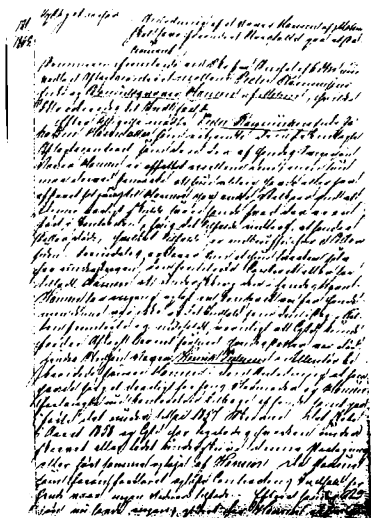
Her var Lars blevet til grin i forsamlingen, da Hans havde svaret:

– Det bli'r du skam også nødt til, Lavs, når vi ikke vil stemme på dig!

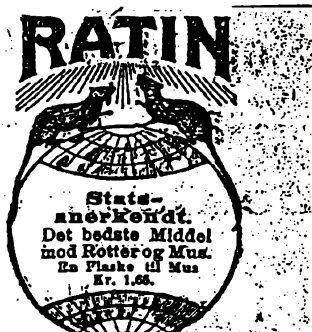
Hans havde nu været den varme fortaler for Grundtvig, der vandt, og forholdet var yderligere blevet forværret mellem de to sognerivaler.

Men på Tubæk Kro og ved prøvevalget i juni 1861 opstillede Bondevennerne som rigsdagskandidat proprietær Th. Hasle, der til trods for sit ejede hartkorn senere skulle vise sig at være en oprigtig bondeven. Men med tiden var Hans' gamle parti, Bondevennerne, gået i en mindre konstellation med en gren af grundtvigianerne og nogle få Præstøborgere imod selveste den fornemme amtmand og kammerjunker Brun Lindersvold, Præstø.

På mødet slog det atter gnister mellem sognebørnene Hans og Lars. Lars var stiller og anbefalede sin amtmand og Præstøborger, Brun. Hans stillede derimod for proprietær Th. Hasle. Ved den skriftlige afstemning, som igen fandt sted, sejrede Brun beskedent med 509 stemmer over Hasles 447 stemmer. Pga. af den kraftige befolkningstilvækst i disse år talte kredsen nu over tusind vælgere, og omkring de 950 mødte!

Nu er Hans Hansen ikke som i 48 en politisk nøgleperson, der kom til at stå i vejn for gejstlige som H.N. Clausen og Grundtvig, selvom denne hans sidste ressass for ham nok var fysisk dræbende, men nu var der ingen lokale præster, der løb rundt med uretmæssig aktindsigt. (Kopi af et flere siders forhør i Præstø Politiprotokol 30. januar 1863, Landsarkivet).

Næstved: Cand. pharm. Edvard Schou, O. Nandrup og Job. Gravesen. Lundby: Apoteket og Sophus Andersen. Vordingborg: Otto Haa. Præste: A. F. Tønderlunds Isekræmforretning. Skeløker: H. Haugsted.

Dr. Frosts formodning om Hans og Marens giftmordsforsøg på gamle Johanne byggede på rottegift, han aldrig kunne finde. Rottegift handlede endnu i 1860 ved apoteker Aarsleff. (Annonce Præstø Avis 1917).

Hans indleverede en protest over uregelmæssigheder ved valget. Men den blev *ikke* taget til følge. Anklagen, der lød på valgfusk, var jo fra den oprørske husmand fra 1848, og Hans stod derfor dårligt hos amtmand og kammerherre Brun.

Fra væver over præst til fornem kammerherre

Var ringen i det sydsjællandske bondeoprør sluttet?

På en måde må den engang valgte rigsdagsmand Hans den dag have oplevet sin ring sluttet i kreds 4.

Brun – med en kry Lars i frakkeskøderne – gik til Manthey og rejste kriminel sigtelse mod Hans. Nu var det sidst på året i 1862, og der blev holdt et forhørmøde i Præstø den 15. december med enken Johanne og nogle vidner. Hendes plejesøn, en svoger og naturligvis Lars sognfoged og husmand Peder Sørensen indviklede sig her i så mange selvmodsigelser, at et nyt retsmøde måtte berammes til 30. januar, hvor også Hans var tilsagt.

Tiden skulle nu bruges til at samle et fældende bevismateriale mod Hans ud over den mere tvivlsomme kontrakt. Hans og Maren så da også med bekymring efter Lars, der med næsen i sky gik ud og ind af deres hus i julen – men kun for at snakke med gamle Johanne.

Pyt! Hans trøstede Maren.

– Det er kun Lavs på krigsstien, og han har jo altid forsøgt at ramme mig! Jeg ved forresten ikke af nogensinde at have gjort ham ondt. Det, der piner ham mest, er nok, at jeg altid har kendt min ret og nu sidst blev foretrukket som sogneforstander førend ham ...

Men det var meget værre end det. Maren var med rette urolig den jul. Hans havde ikke hørt eller ville ikke høre sladder. Lars skulle bl.a. have sagt:

– Jæ' ve' slæv' den røv'r a' en vævertamp te' den Uv'ledige rakker og få ham orn'led halshugg'd, li'som nu ham Ballelav!

Et er, at Lars Larsen hadede Hans af et rent og ærligt hjerte. Noget andet, om han som sognefoged virkelig vovede at tale som ovenfor? Men eftertiden har været opfindsom med at relatere til det nævnte makabre mord og Balle Lars' halshugning i Ugledige. Eksempelvis har baron Henrik Stampes søn fortalt, at han som barn var med farbroderen, Carl Stampe, til Balle Lars' halshugning. Henrik Stampe junior blev født 1821 og døde 1893. Hvordan kunne han have været barn på det tidspunkt? Da halshugningen fandt sted i 1860, var han 39 år ... Ikke desto mindre brugte han begivenheden som godnat-historie for den lille måbende komtesse Astrid – som var ni år i 1860.

Langt ind i det 20. århundrede har bedsteforældre og forældre bundet børn lignende makabre historier på ærmet – nogle

Navn		1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870
1.	Jens Jørgen Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
2.	Mogens Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
3.	Peter Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
4.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
5.	Peter Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
6.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
7.	Johannes Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
8.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
9.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
10.	Balle Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
11.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
12.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
13.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
14.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
15.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
16.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
17.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
18.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
19.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
20.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
21.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
22.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
23.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
24.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
25.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
26.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
27.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
28.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
29.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
30.	Anders Jørgen	4	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2

Hans førte sirlige bøger over de beskudne kvartalsmæssige ydelser til "lemmerne". Halte Maren: 6 pd. rugmel, 2 pd. malt, 2 pd. gryn, 2 pd ærter osv. (Mern Sogns fattigprotokol 1851, Landsarkivet).

Revet fra hjem og børn

Den 30. januar 1863 blev Hans kørt til forhør i retten på Præstø Rådhus (vist nok af Lars Larsen). Hans tog turen med sindsro og forestillede sig, at det drejede sig om Johannes ustemplede aftægtskontrakt, en banal sag. Men han blev meget rystet og ville ikke tro sine egne ører, da Lars sognefoged meget hoverende oplæste en anmeldelse for dommeren, der lød, at enken Johanne Hansdatter over for ham, Lars Larsen, havde beklaget sig over, at Hans Hansen og hustru stræbte hende efter livet.

Her er det sagt, at den ellers så rolige Hans mistede besindelsen og råbte:

– Er du fuld, sognefoged? Eller er du rablende gal? Min svingermor lever da i bedste velgående!

Men Hans blev irrettesat af Manthey og sammen med Maren sigtet for et påtænkt giftmord. Lars sognefoged kørte til Mern, og efter yderligere forhør fik Hans lov til at famle sig gennem mørket den lange vej til sit hjem. I Nedermarken blev han modtaget af sine grædende børn, der fortalte, at Lars havde taget deres mor med hen hos fæstegårdmand Rasmus Jensen, der boede i Sdr. Mern. Hans var rasende, og han småløb snublende på den mørke kirkesti. Hvad havde Lars nu for? Hans brasede ind i Rasmus' stue uden at banke på, og her blev han lagt i håndjern af Lars og fuldmægtig Tommerup, Præstø. En politiret blev sat på stedet.

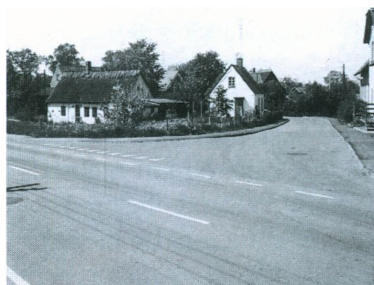
hundrede år efter, de rent fysisk kunne have været med til den halshugning. Sådan dannes vel myter i lokalsamfundet.

Når udviklingen af Balle Lars-affæren overhovedet bringes i forbindelse med Hans Hansens agtværdige, hæderlige liv, så er det, fordi en eftertid i højere grad har været optaget af, ja, enkelte har endog forsøgt at gøre et martyrium ud af samme Balle Lars.

Men ud over at de to personer var sydsjællændere og havde næsten sammenfaldende data, der måske kunne give anledning til associationer, så har den makabre begivenhed på Galgebakken i Ugledige ingen som helst ret til at overskygge det værdige minde om en folkets martyr: Bomuldsværver Hans Hansen, Mern.

Her på "Gadejorden" lå Ndr. Merns fattighus.

Og ligeledes i Sdr. Mern, men ved det daværende gadekær på Hans' tid. (Fotos fra 1977).

En frygtelig køretur

Ved midnatstid og i bidende frost gik det nu mod arresten i Præstø i sognefoged Lars' stadsøkretøj. Hans forsøgte rigtig nok at forlange et holdt ved hjemmet for at hente noget overtøj og mente da, at Maren kunne blive hos børnene. Men nej! Den skadefro Lars bedyrede ham, at sognet og gamle Johanne nok skulle tage vare på deres morderiske afkom, og at væverfamilien og mordere så farlige som Hans og Balle Lars ikke kunne stille nogen som helst krav om komfort. Hans rystede på hovedet og fornemmede, at Lars endelig havde mobiliseret alt, hvad han kunne, af løgn og ondskab mod ham og hans familie. Hvad mente han nu med sit sludder?

Stift og sejrssikkert sad Lars i sin lune kørekappe imellem det tænderklaprende ægtepar den hele vej til domhuset i Præstø. Det blev en frygtelig rejse, og Hans opgav at tale til embedsmanden Lars, der vel sad og drømte om det ridderkors, Manthey og Brun havde stillet ham i udsigt nu efter 20 års tro tjeneste.

Natten blev lige så frygtelig for Hans og Maren. De stod op i deres iskolde fængselsceller. Hans var ikke slået mere ud, end at han ved forhøret næste dag forlangte en helbredsundersøgelse af sin svigermoder. Distriktslægen, dr. Frost, kørte så modvilligt ud til det fattige hus i Mern Nedermark, og her kunne han erfare, at der var varme, og børnene blev plejet. (Naboerne havde set Lars luske rundt og havde anet uråd. Straks Maren var blevet fjernet fra hjemmet, havde de sat ind, og i et imponerende fællesskab fra husmændene i Nedermarken til gårdmand Rasmus Hansen, Tågeby, passede de på skift børnene samt dyrene i stalden, som om intet var hændt, og som om det var deres eget hjem, gennem samtlige de seks urimelige uger, hvor forældrenes fængsling stod på).

Præstøs højt feterede dr. Frosts erklæring levner ikke tidens lægevidenskab nogen nævneværdig tillid. Nytårsdag 1863 afleverede dr. Frost til retten en attest, hvor enken Johanne gav udtryk for, at et ildebefindende, hun havde haft et par dage før, skyldtes en forkølelse. Hun "mente", at den mælk og kaffe, hun havde fået de nævnte dage, hvor hendes liv havde været efterstræbt, var skænket af samme kande som til de øvrige i huset. Men dr. Frost antog, at en eller anden gift var bibragt hende, men han kunne ikke sige hvilken eller hvordan. Senere blev der indbragt et væsentligt fund (vistnok af Lars sognefogeds håndlanger, Peder Sørensen, Hans' uven). Det var noget kaffegrums og grød, der havde været sat ud i husets lokum mod rotter. Det blev nu undersøgt for gift og var "overraskende" helt uden resultat. Retten lyttede til Præstølægen, der stadig mente, der var tale om en forgiftning. Han kunne blot ikke bestemt sige hvilken.

En træt fæstegårdmandsfamilie på vej hjem efter et sent "pølsegilde". Her har man endog to heste for "pindevognen". (Xylografi i S. Knudsens "Bondebilleder", 1975).

Fra Præstø Aarrests protokol af 31. januar 1863 gives det eneste kendte signalement af Hans Hansen:

"Væver Hans Hansen af Mern. Alder: 48 år. Signalement: Lille og rødlig, har blå øjne. Af hvilken årsag fængsling: Forgiftningsforsøg, har for søgt livtag med sin svigermoder. Arrest til 12. marts."

Om Hans' kone stod:

"Maren Albrechtsdatter. Alder: 30 år. Signalement: Middelhøjde, lyst hår, blå øjne. Af hvilken årsag fængsling: Forgiftningsforsøg. Maren Albrechtsdatter indsat 4. februar 1863 til 9. marts 1863."

På baggrund af disse anklager opretholdes fængslingen af Hans og Maren i hele seks uger midt i vintrens hjerte. Forplejningen var kold sort kaffe og tørt rugbrød, noget, der gjorde sit til at svække Hans' vakkende helbred. Hans tidligere nervøse trækninger i maven tog til og blev kroniske.

Retssagen mod Hans og Maren er bevaret. De gentagne forhør af Johanne, der sludrede og sagde ét i én afhøring og noget andet i den næste, bragte intet nyt.

Sognerådsprotokollen fra Mern fortæller, at formanden, Boserup, under væver Hansens fravær flyttede møderne til sig selv på Høvdinggård. Han modtog afbud skriftligt fra væver Hans Hansen fra møderne pga. hans frihedsberøvelse. Nu foreslog Boserup de øvrige medlemmer, at de skulle ekskludere Hans Hansen, fordi han ikke ville sidde i det høje råd sammen med en morder. Forholdet blev dårligere mellem Boserup og rådet, da de øvrige medlemmer nægtede at skrive under på hans mordbeskyldninger mod Hans.

Endelig i marts 1863 skrev 33 mænd i Mern (vistnok med Rasmus Hansen, Tågeby, og tidligere sognerådsformand Rasmus Andersen, Mern, som initiativtagere) et yderst velformuleret brev til dommer Manthey. (Man har nok hyret en prokurator til samme). Brevet henvendte sig direkte til dommeren, byfoged Manthey, og hans afgørelse og samvittighed i sagen. De 33 underskrivere undrede sig over, hvad den lovlige grund til at holde deres ven og nabo fængslet kunne være? De nævnte ikke, at fængslingen kun kunne være Lars sognefogeds værk. Mændene udbad sig et udskrift af den kendelse, efter hvilken Hans Hansen og hustru var arresteret. Det virkede! Først blev fire af Mernbønderne kaldt for retten med deres version af enkens bortforklaring. Tilbage stod kun forfalskningen af aftægtskontrakten, som retten til sidst fandt banal og tynd. Maren blev løsladt 9. marts, og Hans 12. marts.

Bøgeskoven i maj. "Guldalderperle". Under sine ophold på Islinge-Nysø malede Joakim Skovgaard "Bøgeskov i Maj", 1842 (Foto: Sydsjællands Museum, 1995).

Fri for tiltale

I politiprotokollens sagsregister fra 8. marts 1863 står kort og tørt: "Væver Hans Hansen af Nr. Mern. Retten tager stilling til tabte værdigheder. Alt slettet." Dermed var Hans nu for tredje gang i sit liv løsladt imod at betale sagens omkostninger, ca. 40 rigsdaler. Hans gik alene og meget bitter den hele vej hjem. Det er interessant, at Hans' forsvarer, prokurator Ringberg, forsvarede Hans som "den lille mand, der blev fængslet uretmæssigt på et fuldstændig vaklende grundlag".

Og Ringberg hævdede videre, at det var et magtmisbrug mod ham, fordi han tilhørte et bestemt parti, Bondevennerne. Men det havde han lov til i et konstitutionelt monarki, såvel som hans uvenner, der på det tidspunkt tilhørte et mere borgerligt parti, de Nationalliberale. Det blev en næse til Manthey og Lars Larsen og selveste amtmand Brun, Præstø, i deres primitive forsøg på nu femten år senere at knække den valgte rigsdagsmand Hans Hansen fra 1848.

Hans hverken ville eller kunne naturligvis betale for de seks ugers uforskyldte arrest og elendige forplejning, som hans fjenders opspind havde ført til. Han appellerede til overretten, og nu fik han folketingsmanden og juristen Alberti fra Bondevennerne til sin forsvarer. Hans blev pure frifundet, men skulle betale sagens omkostninger. Et sørgeligt billede af de danske retstilstande her 15 år efter grundloven.

Men Hans kom hjem og passede atter trods svindende kræfter sit kære sognerådsarbejde. Han vidste nu igen, at han havde venner, der ventede sig alt af ham. Han orkede ikke at ærgre sig over småligheder og hvisken og tischen i krogene. Ej heller orkede han at anklage Lars, der nu løb rundt med en liste imod Hans' sogneforstanderskab.

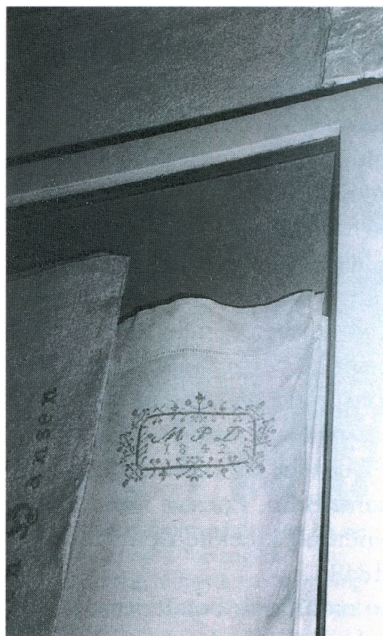
Fire år efter, den 28. maj 1867, strålede forsommeren igen helt lovende og opmuntrende over det lille husmandshjem i Nedermarken. Maren nedkom denne dag med en velskabt dreng. Ham døbte de stolte forældre Frederik Wilhelm Hansen.

Hans' sidste stædige kampe

Årene og modgangen havde ikke gjort Hans mindre stridbar. Han kendte sin og småfolks ret, og han stod fast.

Nu havde han sammen med vennen, sogneforstanderen Rasmus Hansen i sognets fattigkommission, skrevet under på et bønnekrift til kassen fra en hårdt ramt fattig mand. Præsten Kallenbach udbetalte så fem rigsdaler af fattigkassen. Manden flyttede til Udby (bolignøden var stadig stor i Mern), hvor han og familien igen fik overført og udbetalt 17 rigsdaler fra Kallenbachs fattigkasse.

Nu kom den af præsten og Rasmus Hansen kvitterede reg-

På Sydsjællands Museum findes flere nydelige stykker goft hørlærreds senge-
linned, her med initialer af Maren
Pedersdatter, men desværre intet fra
H.H.s håndværk. (Foto fra 1990).

ning fra Udby Sogn til formand Boserup i Mern, der straks inden et forstandermøde sidst på året 1865 endelig havde fat-
tet den store chance for at blive sit uværdige medlem, tugt-
husfangen Hans, kvit. Boserup forlangte brysk, at Hans skulle
betale pengene af egen lomme, dvs. i alt 22 rigsdaler. Hans'
gode ven Rasmus døde i 1865, og desuden var præsten ifølge
Boserup uskyldigt blevet forført af forbryderen Hans til at
skrive under. Desuden kunne velærværdigheden ikke ankla-
ges.

Hans stod derfor alene i sin "forbrydelse" over for de fatti-
ge skatteborgere i sognet. Og sagen kom straks ud til skatte-
terne i sognet, hvor Lars løb rundt med en ny skrivelse mod
værverens tilstedeværelse i sogneforstanderskabet, især efter
dennes seneste "tyveri af fattiggassen". Det gik heldigvis ring-
ere og ringere med Lars' troværdighed i sognet. Denne gang
fik han kun én underskrift i selve Mern by (sandsynligvis fra
Hans' uven, husmand Peder Sørensen).

Boserup ville nu have Hans ekskluderet af rådet, hvis han
ikke øjeblikkeligt betalte, hvad han havde "stjålet", men de
øvrige medlemmer ville ikke skrive under på formandens
kendelse mod Hans. Så rasede og truede Boserup med at gå,
og af gammel forskrækkelse for forvalteren stemte fire med
ham og tre imod.

Hans forlangte indført i protokollen, at Boserups optræden
var ulovlig, og henviste til en afgørelse ved amtet. Men Bose-
rup foretog sig overhovedet intet, og tiden gik. Ved et møde
1. august 1866 fik Hans ingen tilsigelse, men mødte naturlig-
vis alligevel. Boserup forlangte nu, at medlemmerne skulle
sætte forbryderen ud. Det lykkedes ham også at skræmme to
medlemmer til at hjælpe ham med at bære den svækkede
Hans fra skolestuen og ud og smide ham i grøften ved gade-
kæret.

Hans vaklede rasende hjem og skrev straks til amtsrådet,
der jo bestod af flere medlemmer end kammerherre Brun.
Hans forklarede om de 22 rigsdaler fra fattiggassen, vedlagde
kvitteringen fra Udby Sogn på de 17 rigsdaler og klagede over
Boserups opførsel og udsmidningen.

Den 12. december 1866 var en triumf for Hans. Der kom
brev fra amtsrådet, som gav Hans ret i behandlingen af sagen
fra fattiggassen. De 22 rigsdaler var det kun Mern Sogns pligt
at udrede til lægemedicin m.v. for den fattige familie. Og sog-
nerådsforstanderen havde *ikke* nogen som helst ret til at
ekskludere et medlem fra sine funktioner.

Boserup havde fået kopi af brevet, og Brun havde selv
skrevet under. Nu var han tvunget til at invitere Hans til møde
– og naturligvis uden de 22 rigsdaler. Først "glemte" Boserup
at læse brevet op ved mødets start, hvorefter Hans erklærede

mødet ulovligt. Men endelig og med mange uværdige forbandelser og udeladelser fik Boserup nu stavet sig igennem amtets kancellistil. Indholdet var ikke til at tage fejl af, og de øvrige medlemmer undskyldte brødebetyngtet, at de overhovedet havde kunnet stemme for Hans' "udsmidelse", men de sagde, at formanden havde fremstillet den hele sag indviklet og forkvaklet.

Hans medgav dem, at Boserups fremstilling var bundfalsk.

Boserup sprang op, som om han ville kvæle den svage Hans:

– Jeg forbyder ham, husmanden, at bruge sådanne udtryk om, at jeg har bildt sogneforstanderskabet noget som helst ind.

Da Hans og et par af de øvrige ønskede at tale, sad Boserup kun og råbte og skreg i munden på dem.

Ved et møde den 28. december skulle der være valg til formand. Hans havde foreslået gårdmand Hans Hansen fra Tågeby (en fætter til nu afdøde Rasmus Hansen) og lovet at stå ham bi med det meget skriftlige, hvis han blev valgt. Gårdmand Hansen stemte selv på en husmand, mens de øvrige fire stemte på gårdmand Hans Hansen og kun tre på Boserup. Nu skete der det forargelige, at Boserup, der havde siddet tungt i stolen siden 1848, fór op og brølede:

– Jeg, proprietær Wilhelm Boserup af Stenlængegård, stemmer på mig selv! Og alle I sognets fattiglus skal kende loven: Det store hartkorn har sin dobbelte stemme! Formanden er genvalgt!

Og så faldt han forpustet tilbage i stolen og jappede igen et par indkomne sager, som alligevel slet ikke blev behandlet den dag. Medlemmerne rystede på hovedet og gik hjem. Sådan var loven om sogneforstanderskabet af 1841 endnu. Præsten havde ét sæde. Hverken Rørdam eller Kallenbach havde dog benyttet sig af det. Og de med de store hartkorn, kirkeejeren samt godset, havde to sæder. Og så meget fornemmede Boserup, at Hans kun kendte loven alt for godt.

Hans skammede sig over demokratiets langsommelige færd i Danmark, og fra dette hans sidste møde vaklede han stønnende med sine mavesmerter hjem ad kirkestien og gik direkte i seng. Endnu håbede han at kunne tage kampen mod Boserup op på et par møder. Men mødet her før jul blev Hans' sidste. Med grundloven af samme år besluttedes det, at sogneforstanderskabet nu skulle hedde sogneråd, og fordelene ved at være gejstlig eller at eje hartkorn skulle bortfalde. Men endnu ved årsskiftet var et nyt cirkulære ikke tilflydt den meget lidt imødekommende Boserup i Mern. Hans kendte fra avisen hele lovgivningskampen. Men det blev andre, der skulle høste frugten af frihedens langsommelige reformer i Mern.

Hans' korte sognerådsvirke viser, at han i sin lovkyndighed

Endnu i 1990 steg brænderøgen roligt fra skorstenen, ganske som da unge og lykkelige Hans og Ane flyttede ind i innsidderstuen i 1845. (Set fra nord).

formåede at bringe det store hartkorn og det overgreb, han kendte alt for godt, til at måbe over hans ranke retsbevidsthed. I Mern sogneråd forblev Hans *fri for tiltale!*

Tidligt på året 1867 blev Hans indlagt på Næstved Sygehus med en alvorlig og uhelbredelig mavelidelse.

Gennem den bugnende hvedemark løb Hans' kirkesti op til præstegården i baggrunden. (Foto fra august 1996).

“Venstrehuset”, Kindvig. (Foto fra 1990).

Hård politisk kamp i sognet århundredet ud. De tidligere Bondevenner (nu Venstre) opførte i en vis afstand fra “Rørdams dundertaler” deres eget hus i Kindvig 1886. Et A/S af en Præstø borgergruppe med apoteker Aarsleff som formand tog handsken op med “Højrehuset” i Mern af 1890, men måtte tidligt opgive kampen til et mere folkeligt I/S af 1901. I dag benyttes begge huse til skikkelige selskabelige sammenkomster, banko m.m.

Hans’ sidste dage – en overlevering

Måske var det noget med en underbevidsthed om en alt for tidligt afdød og elsket fader, der fik den unge tækkemand Wilhelm Hansen (1864-1942) til at søge mod Øster Egesborg sogn. Her, hvor sociale og gudelige forsamlinger havde huseret i 40’erne uantastet af en fremtrædende grundtvigiansk nabopræst. Men det var også her, hvor en dræbende stupid lovens hånd fra en sognefoged i Sageby aldrig havde nået ud.

“Højrehuset”, Mern. (Foto fra 1990).

Her, hvor Hans Hansen til det sidste havde hundrede procent støtte fra bønderne efter sit stolte valg den 5. oktober 1848.

Wilhelm Hansen blev viet til gårdmandsdatter Johanne i den sjællandske typiske hvidkalkede Øster Egesborg Kirke, og de unge flyttede ind i den lige så hyggelige og typiske gamle gård, der lå ved siden af. Den flittige tækkemand Wilhelm havde lært professionen af sin stedfader, Ole Rasmussen, der nu var gift

Mindestenen for Hans Hansen, som blev afsløret på Mern Kirkegård, grundlovsdag 1949. Hundredåret for grundloven.

(Foto fra 1990).

På foranledning af forfatteren H.P. Hansen lod sognerådet ved formanden, Ludvig Poulsen, sætte følgende ord: Væver Hans Hansen N. Mern 1815-67. Valgtes til medlem af den grundlovgivende rigsforsamling 5. okt. 1848. En ærens og agtens mand en banebryder for folkestyret "Fra frimands ret til stormands dåd så går vejen i nord".

Gdr. Einar Plougmann Nielsen, Øster Egesborg, med foto af morfaderen. (Hans' næststygste søn, Wilhelm Hansen). (Foto fra 1996).

med Maren Albrechtsdatter, Nedermarken, Mern. Wilhelm var en slider og blev lige så dygtig til landbrug som til at tække. Ligesom faderen i Mern var han efterspurgt for sine evner i sogneråd, menighedsråd osv. til sin død.

Wilhelms barnebarn, gårdejer Einar Plougmann Nielsen, husker en historie, hans morfar fortalte om en sensommerdag – 14. september 1867:

Drengen i kartoffelrækkerne

Guldsmedene fór som pile gennem luften, og omme i urtehaven flagrede travle kålsommerfugle rundt i kålstokkene. De mere sindige pastelgrønne løvfrøer, dem nede fra åen, sugede sig krampagtigt til de viltre brombærranker. Omme på den lille gårdsplads summede et par irriterende spyfluer, og nogle hvepse havde grådigt kastet sig over nogle agurkeskræller, der lå henslængt ved køkkendøren. Med andre ord: Det var sensommer og middagsstund nede i Nedermarkens ådal. En af de få døsig og dovne dage, man kan få forærende i september.

På en vakkelvorn kurvestol, der var stillet ud på stenbroen, sad Hans Hansen og sov. Hans kære blad, Almuevennen, var faldet ned på stenbroen. Nu var det en kraftesløs og dødsmerket mand, der sad og slumrede her. Hans havde såmænd været på Næstved Sygehus et par måneder med sit maveonde, som havde fulgt ham lige siden hans og Marens urimelige arrestation og fængsling ude i Præstø. Nu havde lægerne opgivet ham og sendt ham hjem simpelthen for at dø.

Når vejret ellers var til det den sommer, stillede Maren stolen herud, så Hans dog kunne holde lidt øje med de mindste. Men her på det sidste havde han været påfaldende fjern. Den tidligere så levende mand nikkede nu kun sløvt, hvis en af hans venner kiggede forbi og berettede om dette og hint i deres bevægede sogn.

I dag skulle Hans helt særligt have holdt et øje med den lille Wilhelm på fire år. Knægten, der længe havde pludret, trukket græs op mellem brostenene og undersøgt rødderne for orme, havde nu tumlet sig væk fra den sovende far. Det var særligt, fordi Maren i dag var klar til at nedkomme med Hans' syvende barn. Og som i en dis havde Hans nikket til Rasmus' enke oppe fra Tågeby. Brave koner var én for én vimset ind til Maren. Han vidste, hun var i gode hænder. Selv halte Maren med sin sladder var jo selvskrevet, og ved sådan en barsel var hun en ren engel mellem fruentimmerne.

Selv var Hans faldet hen. Han havde set sin fortid passere revy. Den stolte dag, da Ane Kirstine havde holdt den lille Mette Sofie op for ham. Nu var der flere munde at mætte, men dengang havde de været unge og stærke. Tankerne gik videre til dengang, da den mest stolte dag i hans korte liv var

Også Præstø-borgerne fejrede Hans med en obelisk i parken ved Frederiksminde 5/6 1949.

Fra Mern Kirkegård kørte et indbudt selskab til Præstø, hvor Lars Larsens Barnebarn Jens Hansen, Sageby, afslørede stenen med ordene:

Præstø-kredsens første valgte repræsentant for folkets råd (relief af Hans Hansen).

Væver Hans Hansen, Mern, en banebry-

Nogle år senere får den tidligere upopulære i købstæderne Fr. VII, "grundlovsgiveren", dog uden en vis grevinde Danner, også sin kongelige placering samme sted.

oprundet, hvor hans virkelige venner havde peget på netop ham som deres rigsdagsmand. Så var fulgt alle skuffelserne og ondskabsfuldhederne fra folk, han aldrig havde talt ondt om, og samtidig var de smertende sug i maven begyndt. Hans vendte sig nervøst i stolen.

Han så for sig sin trofaste Peder Hansen i dennes velmagtsdage. Denne lille "Napoleon", som var den, der havde fået revet ham med i hele kampen for bondestanden! Ak! Som de også havde behandlet Peder. Der var jo intet rigsdagsarbejde til denne "farlige og rapkæftede" mand. Kun benarbejdet for retfærdighed derude på de lange, lange sjællandske landeveje, hvor han nu var segnet.

Hans tænkte på sit forbillede, I.A. Hansen, der var håndværker som han selv. Aldrig havde han givet de dannede køb – og dog? Hvad havde han ikke lige læst af beskyldninger i I.A. Hansens eget blad? Levebrødspolitik? Jamen, hvad skulle vel Hans selv have levet af, hvis han havde mødt på den rigsdag i 1848?

Grundtvig havde jo enkerne med deres rige godser. I.A. Hansen og Hans havde kun almisser fra Bondevennerne og en post som formand for Den Sjællandske Brandkasse. Var det et levebrød? Levede I.A. Hansen over evne? Lånte han af kassen? Nej, nej! Men han havde solgt sin og partiets sjæl og indgået alliance med storgodsejerne. "Store og små bønder" hånd i hånd. Hans havde ellers stolet på, at de sammen kunne tvinge godserne til fæsteafløsning.

Hans gamle ven, gårdmand Rasmus Hansen, var ikke mere. Ville nu alle de nye og selvstændige gårdmænd lade Hans, den afdøde Rasmus og deres fælles venner, husmændene, i stikken? Var deres gamle skønne fælles bondekamp endt i et forræderisk komplot?

Hans vågnede med et sæt. Det var Rasmus' enke, som stolt kom og lagde et lille skrigende drengebarn i den forstumlede fars rystende arme.

– Se så, Hans! Og Mar'n si'r, ha' ska' hedde Hans Julius Hansen!

Halte Maren kom humpende:

– Jamen jøsses, Hans! Hvor har ha' dog gjort a' den lille Wilhelm? Ka' ha' it' engang holde en smul' øje med ded' lille kræ'. Herre Gud, skrog'ed, ja, ha' æ'.

Halte Maren humpede omkring huset og råbte:

– Wilhelm? Komse-dasse! Wilhelm! Ha' ska' se den lille bror. Komse-dasse!

Rasmus' enke fulgte bekymret efter:

– Ded var dog forskrækket! Ka' ske ha' er rændt ne'r te' åen. Jamen, Herre Gud dog!

Hun lod den forstumlede syge Hans og den lille ny i stik-

ken. Der gik en tid, så kom halte Maren slæbende med den lille Wilhelm. Drengen gned forskrækket øjnene mod sollyset.
Halte Maren:

– Ha, ha! Næh, nu har én set ded med. Knægten lå
såmæn's og sov ude i jer' katøffelrækker, ja, ha' gio'!

Den 5. november 1867 døde Hans Hansen.

En sidste hilsen fra sognet

Den politiske kamp i sognet døde ikke med Hans Hansen, men fortsatte ret så glødende i provisorieårene og århundredet ud. Venstrebønderne, der stod stærkest i nedensognet – Kindvig, Sageby, Tågeby og Sandvig – opførte deres eget forsamlingshus i Kindvig 1888. Her samledes man i fælles front mod det forhadte "Estrups regime". Huset blev aldrig – som senere antaget – brugt til fortsættelsen af Lars Larsens sommerskovfester under tag.

Apoteker Aarsleff med flere Præstøborgere samt Lars Larsen oprettede "A/S Grundejerforeningens Forsamlingshus i Kirkebyen Mern". Huset stod færdigt i 1890, men fik en ringe søgning. Det blev efterhånden Præstøborgerne for dyrt, og i 1901 solgtes huset til det mere folkelige selskab "I/S Mern Forsamlingshus". I dag ligger begge huse fredeligt og samler befolkningen til selskabelige sammenkomster, bankospil osv.

Endelig fri for tiltale

Store tunge dråber silede fra de nøgne lindetræer ned over kirketaget, og den triste isnende novembervæde klaskede videre ned på stentrappen og slog op på den lukkede kirkedør. Inde brusede orglet i det store og tætpakkede kirkerum. I dag var det ikke honoratiorens fra land og by. Nej, det var jævne folk fra sognet og alle nabosognene, der var kommet for at sige Hans et sidste farvel.

Den 15-årige Hanne holdt den lille Hans Julius Hansen over dåben. Trist, som novembervæden derude, faldt tunge tårer ned på storesøsterens kjolebryst, da hun udtalte faderens og lillebroderens navn, Hans. Overalt i kirken hørtes en snøften, vadmelklude blev halet op af brystlommerne, en og anden mindedes, at den – ikke alt for rene – klud havde Hans såmænd vævet dem engang i ungdommen, og så blev næsen grundigt pudset.

Derefter stillede pastor Kallenbach sig ved Hans' bære og mindedes fordomsfrit den begavede almuemand Hans Hansen, der til det sidste søgte oplysning, ikke for sin egen skyld, men til hjælp og opmuntring for hans standsfæller. Og han mindedes ligeledes Hans Hansens virke i hans alt for korte liv for oplysning og kendskab til det nyvundne demokrati.

I dag skal det ikke glemmes, at enkelte personer ikke for-

Vievandskar fra før 1536 t.v. og kirke-døren fra 1625, Mern Kirke. (Foto fra 1990).

stod Hans Hansens motiver og kaldte ham ved navne som "en oprører, ja, en røver".

– Men jeg ved, at de beskyldninger sled og medvirkede til den ærlige mands alt for tidlige død, sagde præsten.

Gartneren puffede slagteren i siden og hviskede:

– Så blev Hans da fri for tiltale, ja, ha' gjo'e!

De to gamle rebeller fældede en tåre, for ingen af dem havde sat deres ben i den kirke i nitten år, siden en vis bondepræst fordømte dem som øgleunger, der havde stemt på en røver. Siden havde den præst aldrig rakt dem eller deres fælles ven og helt, Hans, hånden.

Menigheden stejlede. Hvad var nu det? Gik præsten fra dem og lod dem selv om bisættelsen? Kallenbach gik resolut mod våbenhuset, men stoppede ved udgangen og åbnede dagens ekstra tunge *præstelønningsbøsse*, tømte den i en lærredspose og hastede så tilbage til familien og ligbærerne. Så lagde han den tunge pose i den forbavsede Marens hænder:

– Her, De har mere brug for den end jeg! Gud velsigne Dem og Deres!

Derpå blev Hans bisat mellem andre fattige et sted ude på kirkens nordside.

Eftermæle

Den fattige mands ære eller hans grav med det simple trækors vidste ingen eller kun få at vide noget af, da sognet gik ind i det 20. århundrede. Overalt i Præstøkredsen lå "den anklagede engel" Hagerups "velmente ord til vælgerne" og flød rundt om i sognets kister og skuffer. Her kunne enhver læse om Hans og hans forbryderiske fortid.

Og ny litteratur styrkede meningsdannelsen mod Hans, idet århundredeskiftet bragte Holger Frederik Rørdams forherligelse af farbroderen, "Pastor Rørdams breve", og pastor Rørdams sandhedsprædiken "Hvi valgte I røveren" – dvs. valget af væveren fra Mern 5. oktober 1848.

I 1903 rejstes i Mern en mindesten for tiendets afløsning, "Tiendestenen". Den blev placeret lige på det gadehjørne, hvor københavnerne få år senere valfartede forbi i åbne Ford T'er på vej til Møns Klint. Inde i hovedstaden og ude i landets ikke-grundtvigianske kredse var Hans Hansen blevet en kendt og agtet martyr for det folkestyre, vi har i dag. Men på sin egen egn blev han hurtigt glemt.

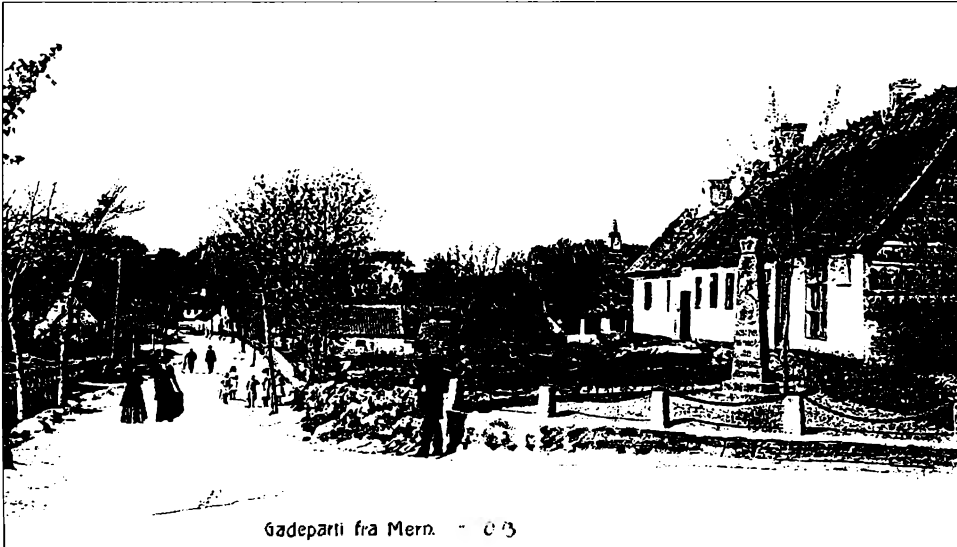
Det hændte, at bilerne stoppede, og en Mernbo blev spurgt:

– Er dette ikke bomuldsvæver Hans Hansens mindesten?

Den lokale svarede:

– Hvem er ha'? De herrer ka' vel se, a' sten'n er for den der tiend'?

Javist. Den tiendeafløsning ville ganske givet også have glædet Hans Hansen. Derfor er det også så beskæmmende for Hans Hansens sogn, at der skulle gå 73 år efter hans død, før man forgæves søgte Hans' for længst sløjfede gravsted – og det skete på opfordring af beundrere udefra. Først nu, da hans uforsonlige, men højt dekorerede og ærede forfølgere for længst var døde, vovede hans eget sogn at rejse ham det endelige og værdige minde.

Gadeparti fra Mern. - 03

Merngade med Tiendestenen til højre.
(Foto fra 1903, Langebæk Lokalhistoriske Arkiv).

Danmarks eneste Tiendesten står på hjørnet af Gl. Præstøvej og Kærmindevej. De ca. 8 m² blev "skænket sognet" af daværende godsejer Lassen, Høvdinggaard, men fjernet fra murer Frandsens fæstejord (Frandsens fæstehus i baggrunden).

Naturalietiendeafløsningsloven, så påkrævet den end var, medførte ikke en senere afløsning af de almene skatter, sådan som en og anden i sognet skulle have drømt sødt om efter 1903.

Ordforklaring

Agestolen: Kuskens stol, som var anbragt på vognens sidefjæle.

Alen: Dansk forældet længdemål, ca. $\frac{2}{3}$ af en meter. Betyder egentlig "underarm", idet afstanden fra albuen til fingerspidsene blev benyttet som mål.

Almuemand: Oprindelig betegnelse for befolkningen i et område, med tiden til småkårsfolk især på landet.

Arvefæste: Et arvefæste er meget lig et moderne forpagtningsforhold, hvor indehaveren af kontrakten kunne lade fæstet gå i arv eller kapitalisere evt. forbedringer i avl og drift. Det var modsætningen til det ældre vilkårlige livsfæste, hvor ejeren/godsejeren ved død kunne indsætte en ny fæster og opkræve en ny og vilkårlig indfæstningsafgift eller simpelthen foretage en udskiftning af fæsteren, når der var gjort givtige forbedringer midtvejs i livsfæstet mod en ny stor afgift fra den næste fæster.

Basrelief: Flad behandling af et relief, modsat *Haut-relief*, det fremhævede

Blårlærredssærk: En lærredskjole, som konerne gik med under skørterne, fremstillet af blå, som er grove hørfibre.

Bragesnak: Ironisk om vidtløftige stemningsudgydelser i nordisk mytologi. Anvendt af Grundtvig som bogtitel i 1844.

Daglejer: Lønarbejder.

Dragon: Ridende soldat.

Drejsvævning: Vævning på et mønstret stykke stof – drejl.

Dueslag: Ironisk om et bordel.

Flikkede strikken: Dvs. snoede eller flettede rakkerens halsreb.

Flintetøj: Flintesten og let antændeligt materiale – før tændstikkerne.

Fremskoene: De forreste hestesko.

Fæstegårdmand: Bruger af godsets "bondejord", der kun måtte drives af bondestanden.

Fæstekontrakt: Eller fæstebrev, dvs. kontrakt på lejeforholdet.

Galgenknepler: "Grundtvig-sprog". Formodentlig et våben.

Gram i hu: Vred.

Grimslagen: Oprevet, ude af sig selv. Fra myten om Palnatoke.

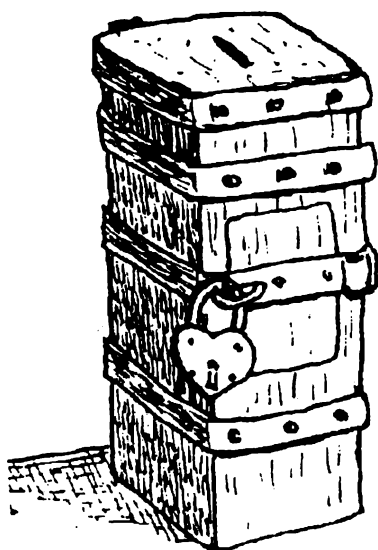
Gudelige forsamlinger: Forsamlinger i 1840'erne, hvor lægmænd – ikke teologer – prædikede.

Hartkorn: Kvalitetsmåleenhed for agerjord. En tønne land hartkorn svarede til fem-seks hektar middelgod jord.

Heglemaskine: En maskine med jerntænder, som trak de bløde fibre ud af de tørrede hørstængler.

Hellener: Om indbyggerne i Hellas, oldtidens Grækendland.

Hulkortmønstre: En kunstfærdig tegning i vævningen dannet ved at trække i tråde i vævningen og herefter markere teg-

ningen med små huller.

Huuspostillien: Forklaringen til dagens bibelske tekst.

Indsiddere: Mennesker uden fæstebrev, som mod godsejerens vilje og lov behjertet var blevet "indkvarteret" rundt om hos sognets fæstere.

Kancelli: Regeringskontor. Betegnelsen blev afskaffet i Danmark i 1849.

Kanonerer: Skytter.

Kassen: Slangudtryk for fattighuset.

Kateket: Hjælpepræst –Lærer –Kateketisk: Religionsundervisning gennem spørgsmål og svar.

Kofte: En slags lang frakke til mænd.

Konferensråd: Kongelig Rådgiver

Kongsbonde: Fæster af kongeligt gods.

Konstitution: Statsforfatning.

Købstadsprivilegier: Gamle kongelige friborgerlige rettigheder i modsætning til bondens stavnsbånd.

Landgildet: Kongeskatten.

Langpibetobak: Groft skåret tobak.

Lægdsrulle: Udskrivningsmyndighed. Enhver våbenfør mand af bondestanden tilhørte efter sessionen sognets lægd, som var en sammenslutning af karle, der indkaldtes til årlig mønst-ring. Myndigheden havde sognefogeden, som noterede til- og frarejse i lægdsrullen, dvs. lægds-indrulleringen.

Lærermoder: Lærerinden, der underviste i at spinde – "spindelærersken".

Løsgænger: Omvandrende uden fast bopæl.

Naturalietierende: Ti procent af al kornhøst, som skulle indbetales til kirken.

Officiant: Før 1922 betegnelse for en funktionær af underofficersklassen i Hærens Tekniske Korps.

Overskærer: Af de trævler der fremkommer på stoffets overflade ved vævningen.

Proprietærbonde: Tilhørte et privat gods modsat en kongsbonde.

Præstelønningsbøsse: Kirkebøssen ved indgangen.

Rumper: Sammenrevet spildt strå eller korn.

Sjællandsfarer: Sådan kaldte Grundtvig sjællænderen. I vikingetiden en person, der rejste til Sjælland.

Skilling: Indtil møntreformen med kroner og øre i 1874 bestod det danske møntsystem af rigsdaler, mark og skilling. 1 rigsdaler = 96 skilling eller 12 mark. Og 1 mark = 8 skilling.

Skillingsvisesmede: Sangforfattere.

Skudsmålsbog: Førtes af sognepræsten efter konfirmationen. Enhver karl eller pige, der forlod sognet, fik angivet sit skudsmål – dvs. en karakteristik af sin gøren og laden i det tidligere arbejde.

Spartaner: Spartansk – Karakteristik af folket i oldtidens

Grækenland: Hårdfør, nøjsom og asketisk.

Stavnsbåndet: 1733-88. Båndt bonden fra at løbe fra soldater-tjeneste, gods og sogn.

Stokbus: Kommer sandsynligvis af en prygling af arrestanterne med stokke samt låsning i gabestokken.

Stænderforsamling: Kgl. rådgivende forsamling indført af Fr.

VI 28/8 1831 – afløst af grundloven 1848. *Stænderforsamling:*

Rådgivende forsamling indført af Frederik VI.

Taffeldekker: Borddækker.

Tamp: Tovende, også brugt som strafferedskab.

Tyske lapse: Om indvandrede tysktalende godsejere og -funktionærer.

Tælleprås: Primitivt tællelys.

Vadmelstøj: Tykt løstvævet valket uldent klæde. Lyse og hvide farver.

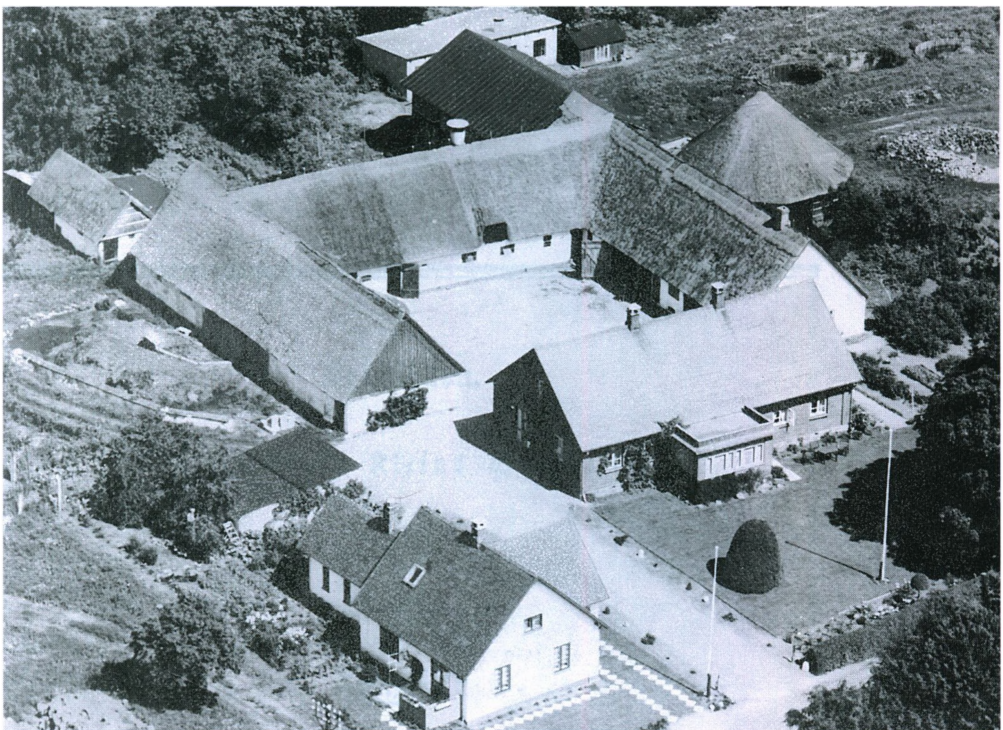
Viriositet: Dronningens tyske modersmål skinnede ofte igenem i hendes breve. Her menes "til frugtbar udfoldelse".

Vornedskab: Livegenskab for alle af bondestanden. Opløst fra 1701 til 1733 for igen at blive indført som "stavnsbåndet",

hvortil alene bondestanden var bundet til godset og landets forsvar. Bonden blev først lovmæssigt løst fra stavnsbåndet i

1799 (og herefter langsomt fra hoveri og fæste). Og en almindelig værnepligt for hele folket indførtes først med grundloven af 1849.

Lars Peter Larsens gård "Kjærgård".
Nabogård til væverens ven Rasmus
Hansen, (1828-65)
(Luftfoto fra 1961).

“Et efterskrift fra den gamle kommode”

En septemberdag i 1978 blev jeg (Th.) budt indenfor hos den ca. 85-årige gårdejer Lars Peter Larsen i Tågeby.

“Her ka’ du selv læse!” sagde Lars Peter, og frem af kommodeskuffen hentede et eksemplar af de 900 “velmente ord”, som Hagerup lod udgå til “Vælgerne af landbostanden i Præstø Amts 4. valgkreds” 12. okt. 1848. Lars Peter havde al grund til stolthed over familiens bevaring af den guldne tryksag igennem 130 år, da han rakte mig den, de øvrige 899 eksemplarer er såmænd nok brugt til optænding forlængst, og så fortsatte han:

“Der ka’ du nu selv se, at den kæltring til en væver slet ikke havde rent mel i posen, og du skulle holde dig for go’ til at rode så meget ved den ka’l.”

Opfordringen til *ikke* at “rode videre” efter læsningen af “De velmente ord” blev *meget* vanskelig at overholde, som tiden nu gik og nærmer sig 150-året for “hædersmanden Hans Hansens enestående valg.”

Lars Peters guldne tryksag med “De velmente ord” (ses i kopi næste side) findes i dag på Det Kgl. Bibliotek og er nok stadig sin læsning værd?

Et velment Ord

til

Bælgerne af Bondestanden

i

Prestø Amts 4de Valgdistrikt

af

Lic. theol. Eiler Sagerup.

København.

Trykt i Louis Kleins Bogtrykkeri.

1848.

Landsmænd og Medborgere! Hvad jeg har i Sinde at sige eder, det er ikke senderlig andet, end hvad jeg allerede har mundtlig sagt ved den offentlige Valghandling paa Præsts Torv den 5te October. Det kunde derfor synes at være overflødig og unyttigt at fremkomme dermed, allerhelst da Valget jo nu er forbi. Men dels har jeg erfaret, at adskillige iblandt eder ikke have hørt, andre ikke forstaaet, hvad der blev mundtlig fremført; dels veed jeg, at man siden har gjort nogle Indvendinger imod min Tale, som jeg her søger Leilighed til at gjen-drive; dels har jeg et og andet at tilføje, til hvad jeg dengang sagde; dels endelig er det jo efter enhver vigtig Handling gavnligt at overveje dens Bestaaffenhed, for at den Erfaring, man derved har gjort, kan blive desto visere og klarere og saaledes desto frugtbarere for Fremtiden, naar noget lignende en anden Gang skal foretages. — „Et godt Ord finder et godt Sted,“ sige vi; da jeg veed med mig selv, at Meningen og Hensigten med mit Ord er god, saa beder jeg eder, at i ville give det et godt Sted, det er, at i rolig og sindig ville overveje hvad i læse. I ville let indse, at jeg selv ikke har nogensomhelst Fordel at opnaa ved denne min Skrivelse; men ligesom jeg kun efterkom min Pligt ved at træde frem paa Valgdagen — og dette var sandelig ikke nogen tillokkende Forretning, hvilket enhver, som var tilstæde, maa indromme og tilstaa — saaledes er det Pligten, som driver mig til at skrive dette til eder for derved sege at bidrage mit til Oplysning om Tingene, paa det at Sandheden kan faa sin tilbørlige Ret og sin tilbørlige Magt. Li Sandheden har Ret til forlange at høres, og den har en Magt hos ethvert

Menneske, som blot vil lade den finde Indgang i Sindet; og Sandhedens Magt maa omsider trænge igjennem i Verden, og gjennembryde det Skjul, som Løgnen destoværre saa tit drager over den. Og hvad jeg nu giver eder at læse, er den rene Sandhed, og jeg er rede til at bevise Rigtigheden og Troværdigheden af hvert Ord.

Da vi Bølgere her i Præsto herte tale om, at Bondestanden tænkte paa at vælge Indsiddere og Bøvver Hans Hansen af Meru til Rigsdagsmand, kom der os med det samme nogle ubestemte Taler for Dren, som ikke vare fordelagtige for hans Rygte. Vi gjorde os da Umage for at komme til Wisshed om, hvorvidt disse Rygter havde nogen Grund eller ikke. Vi indhæntede Dplnsninger om hans Liv og Levnet baade hos Politimæsteren i København og her i Byen og fik da Kundskab om følgende Ting, som jeg nu vil fremsætte.

Strax efter Nytaar 1836 (Søndag 8 Dage før den 9de Januar) begav Hans Hansen sig fra Kong, hvor han dengang ernærede sig som Bøversvend, til København. Hans Folgesvend var en anden Bøver, Kristoffer Hansen fra Denes Smidstrup, hvis Kone for Retten i Bordingborg har forklaret, at Hans Hansen bevægede hendes Mand til at følge med. Kristoffer Hansen var et farligt og berngtet Menneske, som tillige med sin Broder var noksom betjendt her i Egnen under Navnet „Lollikesønnerne“; han havde været med at overfalde en Kone i Koneklint og havde været i Mæns Forbedringshus for denne Sags Skyld; siden blev han inddømt i Slaveriet. Nu var der, kort før Hans Hansen og Kristoffer Hansen rejste sammen til København, begaaet Indkrud og Tyveri hos en Bøver i Kong, som hed Anders Kristensen, for hvilken Gjerning Mistanken faldt paa Christoffer Hansen. Politiet i København eftersegte ham og fandt ham om Aftenen den 9de Januar i Holmensgade eller, som den før hed, Ulkegade, hos en Madamme, som hed Raas, i Folgeskab med Hans Hansen Kieng og en tredie Bøversvend Peder Hansen Kieng, som ogsaa blev arresteret, men snart løsladt. Ved Forhorene blev bevist, at de havde været lidt over en Uge i København og haft fælles Bopæl; de havde været uden Arbejde og opholdt sig blandt andre Steder paa et berngtet liderligt Værtshus i lille Kongensgade. Værten paa dette Sted hed Nagel; han havde været i Forbe-

dringshuset og hærede med Tyvene; han levede af saadanne Folks Segning, og stikkelige Folk holdt ikke af at sege hans Hus.

Hans Hansen var derpaa flere Gange i Forhøret ligesom hans Kammerat; men da der intet kunde overbevise ham og han intet tilstod, frigaves han omsider den 7de Maj. Han blev nu udfølg af Staden, ved to Politibetjente, for at transporteres af Dørrigheden igjennem Landet til sit Hjem, og blev afleveret til den nærmeste Landjurisdiktions Politimester, nemlig Justitsraad Frederiksen paa Vesterbro, som var Birkedommer i Københavns Amts søndre Birk; han skulde sænde Hans Hansen videre. Af de 12 Rbd., som Hans Hansen havde hos sig, da han blev anholdt, og som nu bleve udliveredede fra Københavns Politi, fik han den ene til sin Raadighed; de øvrige bleve lagte i et Brev under Politiets Segl. Han blev altsaa ikke strax fri og frank, da han kom af Arresten, maatte ikke rejse hvorhen han lystede, men blev af Politiet ført til sit Hjem; ja han fik ej engang strax sine egne Penge at raade over. Og lægger Mærke til dette, at da Københavns Politi afleverede ham, blev det ham betydet: „at saafremt han atter skulde indfinde sig i Staden, da havde han uførtøvet at mælde sig paa Politikammeret, og i modsat Fald kunde han vente at blive anholdt“.

Imedens Hans Hansen senere opholdt sig i Skibbinge Sogn deltog han ofte (dette kan bevise) i natlige Spillegilder og navnlig i følgende. Han samlede den 5te Februar 1843 om Aftenen imellem Klokkeren 10 og 11 med 4 andre hos en Skomager Rasmus Bergensen i Præste, et Menneske som i ung Alder lagdes i Graven isjor af Drukkenskab. Disse sex tilbragte hele den Nat med Kaartspil, og det saaledes, at Hans Hansen og to andre spillede de tre Dørrige efter hverandre læns for Penge. Senad Morgenstunden stilledes de ad, og den ene, navnlig Peder Hansen, som var en af dem, der havde tabt alle sine Penge i Spillet, fandtes om Morgenens druknet ved Skibbroen.

De af eder, Vælgere, som vare tilstode ved Valgforhandlingerne, kunne vidne, at jeg højt og tydelig udsagde for den hele Forsamling de samme Ting om Hans Hansen, som her ere at læse, samt at jeg ligeledes tydelig opfordrede Hans Hansen, der stod hos, til at sige frem, om der

var nogen Løgn i mine Ord. Men han sagde det ikke; ti han kunde ikke gjendrive et eneste af mine Ord; havde han kunnet det, saa havde han visseelig gjort det. Han vidste (hvad jeg jo ogsaa fortalte eder), at uimodsigelige Papirer, som beviste Sandheden af mine Ord, vare overgivne til Valgbestyrelsen og prøvede af denne og befundne gyldige. Alt hvad jeg har anført, staar altsaa fast og urokkeligt, baade ved Papirerne og hans egen Tilstaaelse.

Nu spørger jeg hver brav dansk Mand, efter hans Samvittighed: Er en saadan Mand, som Hans Hansen er bevist at være, værdig at udkaare som en af de ypperste, Danmark ejer? Er en saadan Mand, med et saadant foregaaende Liv og Levnet, værdig at bænkes til Højborde med de andre udvalgte Mænd, som rundt omkring i Landet bleve valgte samme Torsdag? Er det hos saadanne Mand vor Konge skal sege Raad om sit Riges allervigtigste Sager? Ere det gamle Danmarks Børn saa vanslægtede fra deres gæve Forfædre, at en saadan Mand er en af de bedste? Landsmænd! Nu tænker jeg, i forstaa, at det var en ædel Drift, som førte mig op at tale til eder; nu forstaa i, at hverken Had til Manden eller Ringeagt for Bondestanden eller nogen Tanke om min egen Fordel drev mig til at tale. Jeg siger eder, at den Mand havde jeg aldrig set for mine Dine, aldrig hørt et Ord fra hans Læber; hvorfor skulde jeg hade ham? Jeg siger eder, at jeg drevs ikke af Ringeagt for eders Stand; ringeagtede jeg eder, kunde jeg ikke have gjort klogere end tilraade eder at udvælge ham, paa det i kunde beskæmme eder selv. Jeg siger eder, jeg drevs ikke af Ringeagt for eder eller eders Stand, men meget mere af Ugtelse for eder; ti jeg vilde ikke, at i skulde have den Skam, at vore Landsmænd og Brødre i det øvrige Danmarks Land skulde pege ad eder og sige: „Se, hvilken Rigsdagsmand de have kaaret i den Egn af Landet! Se, hvordan den Mand er, som Bondestanden der i Egnen regner for den ypperste iblandt sig!“ Jeg siger eder, at jeg drevs fremfor alt af Kærlighed til mit og eders fælles Fædreland! Ti hvorledes mene i, at Danmarks Skæbne vilde blive, naar den blev lagt i Hænde paa lutter Mænd med et saadant Rygte? Jeg siger eder, at det var Kærlighed til mit Fædrene-

land, som gav mig Mod til at staag frem og tale hin Torsdag og ikke blive træt af at forestille eder, at i ikke skulde vælge en saadan Mand; Mod til at udsætte mig for Had og ond Eftertale af dem, som havde tilraadet eder at vælge ham. Og hvad gjorde i, Landsmænd? Der var nogle iblandt eder, (som maaste ikke engang vare Vælgere), som raabte i Munden paa mig og afbrede uafslædelig min Tale, ved Støj og Raab og Ord, som jeg ej engang gider nævne igjen; og det altsammen uagtet jeg ikke udsagde et eneste Ord, som var fornærmeligt imod nogen af Forsamlingen, ja uagtet jeg havde Ret til at tale, saalænge Formanden ikke bed mig at tie, og uagtet det var enhver's Pligt at høre mig, saalænge den tilsatte Dyrighed lod mig tale; jeg vil ikke engang tale om, hvor usømmelig en saadan Udfærd var ved sliig alvaarlig Forhandling.

Der vil strax nogen svare mig og sige: Ja det er altsammen sandt, hvad der er sagt om Hans Hansen; men han er jo dog aldrig straffet for Lovovertrædelse; han har ikke engang været under Tiltale; saamangen ærlig Mand har været uskyldig arresteret; at han har spillet Raart, er ingen Forbrydelse; det gøre mange fornemme Folk ligeledes; o. s. v. Af dette Slags Undskyldninger ville i maaste selv udfinde mange; og endnu flere ville blive fremførte af andre. Men jeg beder eder, mine Landsmænd, at i betænke eder vel, førend i demme efter saadan Tale. Husker paa, at al forførende og bedaarende Tale er snildelig indrettet saaledes, at nogen Sandhed blandes med nogen Løgn; ti naar Løggen staar negen, ser man den strax, og den taber sin tillokkende Magt, men naar den omgives med et Skin af Sandhed, fordunkles den og forlokker. Husker paa, at om end Hans Hansen maaste har været uskyldig arresteret, saa er dette dog ingenslunde vist eller bevisligt; og at Dyrigheden i København har haft Grund til at mistænke ham, kunne vi jo allerede vide deraf, at den tredie Mand, som jeg før fortalte om, at han blev anholdt i Holmensgade i Selskab med Hans Hansen og Kristoffer Hansen, han blev løsladt efter at have været i Forhør! men Hans Hansen blev ikke løsladt strax. Han havde søgt fælles Bopæl og Kammeratskab med en afstraffet Forbryder og i dennes Selskab holdt

til i liderlige Huse. Alt dette staar fast. Dengang var han omtrent 21 Aar. Men at hans følgende Liv vedblev at være daarligt, ses af den anden ligesaa faste Kjendsgjerning, at han 7 Aar efter træffes i Selskab med Spillere og Drankere, i Præsto.

Hvad hjælper det nu herimod, om nogen fortæller eder, at han var uskyldig i Tyveri; at han var ung dengang; at han var en simpel og fattig Mand; at den fattige ofte lider Uret; og mere deslige. Ti det er langt fra, at jeg vil nægte noget af alt dette; men jeg siger kun saa meget: han har søgt slet Selskab; han har søgt Selskab med Forbrydere, med Drankere, med Spillere; men ouden Dm-gang fordærver gode Sæder. Og dette, som vi vide om hans Levnet, staar lige fast, hvad enten han havde stjålet i Kong eller ikke, hvad enten han er eller har været rig eller fattig, simpel eller fornem, o. s. v.

Derhos maa vel erindres, i hvilken Henseende Hans Hansens foregaaende Liv kommer i Betragtning. Her er ikke Tale om at tage Manden i Tjeneste eller at betro ham Arbejde eller at slutte en Handel med ham eller laane ham Penge eller deslige andre Ting, som høre til det daglige Liv imellem Mand og Mand. Men her er Tale om dette: Er Hans Hansen værdig til at sættes i en Forsamling, som skal lægge Grundvolden til Danmarks Riges Forfatning, en Forsamling som skal forhandle det, vi kunne kalde en ny Kongelov? Ber han sidde i et Raad, som skal bestemme de allervigtigste Sager ej alene for denne Slægt, men for vore Efterkommere. Jeg gjentager de skønne Ord, som ere at læse i „Almuevennen“ Nr. 68 for Valget: „Husker paa, at i overdrage den Mand, i vælge, Andel i en Magt, der kommer til at raade over eder og eders Fremtid; husker paa, at i handle ikke alene for eder selv og eders Børn, men for kommende Slægter; og husker endelig paa, at Fædrenelandet, der har givet eder Magt og Myndighed til at udvælge de Mænd, i hvis Hænder dets Skæbne skal nedlægges, ogsaa vil kræve eder til Regnskab for, hvorledes i bruge denne store Borgerret.“ Dømmer nu selv, Landsmænd, dømmer rolig og efter eders Samvittighed,

om i gjorde Ret mod eders Fædreneland i at vælge en Mand med Hans Hansens Rygte, og om i have fyldstgjort eders Fædrenelands Krav til eder!

Der er overhovedet een Omstændighed bevist om Hans Hansen, som hele Tiden har syntes mig at gøre det umuligt at sende ham til Rigsdagen, nemlig denne, at han har faaet Tilhold af Politiet at skulle melde sig paa Politikammeret, naar han atter indfandt sig i København, da han ellers maatte vente at blive anholdt; det vil sige, han er en mistænkelig Person, som ikke maa opholde sig i København, uden at Politiet er underrettet derom, for at dette kan vide, at han er der, og at det kan holde Dje med ham. Baade af Papirerne og af hans egen Tavshed, da jeg offentlig fremsatte dette, er den Ting ligesaa vis og sikker som de øvrige. Jeg er vel ikke lovlærd; men saameget kan dog enhver forstandig Mand indse, at Dyrigheden maa have Magt og Myndighed til at overholde sine Anordninger. Naar det altsaa sker saaledes, som Kongen nu i disse Dage har bekendtgjort, og som man forud kunde formode, at Rigsdagen samles i København, saa skal vor Rigsdagsmand mælde sig paa Politikammeret som en mistænkelig Person, førend han tager Plads og Sæde i Forsamlingen; og hvis han ikke mælder sig, da har Politiet Lov at hænte ham ud af denne Rigets nypperste Forsamling og arrestere ham. Er det nu tænkeligt, at en saa hæderlig Forsamling vil taale et Medlem i sin Kreds, som har opført sig saaledes, at han skal staa under Politiets Opsigt, saalænge Rigsdagen varer, og som Rettens Mænd skulle hænte, hvis han ej godvillig mælder sig? Har jeg ikke Ret i at sige, at vi Vælgere i dette Distrikt ere beskæmmede af dem, som have drevet en saadan Mand's Valg igjennem, beskæmmede i vore Landsmænds Dje?

Man har sagt, at vi Vælgere i Præsto, som vare imod Hans Hansen, borde have gjort hans Rygte bekendt i Sognene i Tide, og at det blev for sildig bekendt. Jeg vil forklare, hvad vi gjorde, og at vi ikke kunde gøre ander-

til Forstanderskabet. Derfor var det, at i hørte mig udsige tydelig, at da Forstanderskabet hverken havde sagt Ja eller Nej, hverken havde sagt, om han havde et uoplettet Rygte eller ikke, saa var Beviset ikke i lovlig og gyldig Orden, hvorfor jeg forment, at Valgbestyrelsen ikke borde ladet ham komme paa Valg. Men nu erklærede Formanden, at Bestyrelsen havde besluttet at overlade Sagen til Bælgernes Afgørelse. Men dette var ganske imod Valgloven, hvilket jeg ogsaa strax erklærede; ti det er jo ikke Bælgerne, men Formanden for Valgbestyrelsen, som skal modtage en Valgkandidats Bevisligheder og lade ham komme frem til Valg; Valgbestyrelsen eller dens Formand skal efter Loven antage Kandidaten, men Bælgerne skulle vælge eller stemme paa ham. Det ses altsaa, at Mern Forstanderskab har ikke givet ham Bevis paa et uoplettet Rygte, og at Valgbestyrelsen formentlig har fejlet i desuagtet at antage ham som Kandidat; ti som Kandidat var han jo antagen, i samme Stund han blev stillet frem for Bælgerne. Om disse Fejl imod Loven have vi Præste Bælgerne betænkt at gøre Forestilling til hejere Dyrighed eller til Rigsdagen selv.

Vi komme nu til det, som jeg før nævned, nemlig, at Hans Hansens Rygte skulde være blevet for sildig bekjendt, til at dette kunde afholde eder fra at vælge paa ham. Men at dette er ganske feilagtigt, skal jeg uden Tvivl tydelig bevise for enhver.

For det første stod en Mand ved Siden af Hans Hansen, nemlig Professor Henrik Nikolaj Clausen. Jeg veed fuldtvel, at i nedig ville tro mig, naar jeg siger, at i borde have udmældt ham istædenfor den anden. Men at i nedig ville tro mig i dette Stykke, det kommer, Gud være lovet, ikke af Mangel paa god, sund, dansk Forstandighed, og end mindre af en ond Vilje hos eder, men alene deraf, tror jeg, at man har vedblevet saa længe at bilde eder ind, kære Landsmænd, at det vilde være „eders Skam og eders Skade“ at vælge Clausen, saa længe, at i tilsidst vare nødte til at tro denne Løgn som en Sandhed. Jeg siger ingen Fornærmelse imod Bondestanden, naar jeg paastaar, at det er egen Indsigt og Oplysning, som fattes mange af eder, og som har givet fejle Meninger Indpas og Magt hos eder. Læser nu blot

Fortelig, hvad jeg siger, og tror mig som reuelig og oprigtig Mand, at jeg er saa vis paa denne Sag som paa nogen i Verden; læser og prøver selv. — Clausen har naturligviis ikke ophævet Herregaardshartkornets Privilegier; han har ikke ophævet Hoveriet; han har ikke indført almindelig Bærnepligt; o. s. v. Dette bebreide i ham med mere lignende. Men hvorfor har han ikke gjort det? Fordi hverken han eller nogen anden Mand kunde gøre eller kan gøre saadant. Ja kunde Kongen selv gøre det altsammen uden at krænke Ejendom og Rettighed? Naar du købte en Gaard med Tiendefrihed eller deslige og betalte den med dine egne lovlig erhvervede Penge, og Kongen saa en af Dage sagde: „Herefter er ingen Jord tiendefri,“ kunde du saa ikke med god Grund klage over Uret, over at din Gaard ej havde saa megen Værdi som før, at Kongen altsaa havde berøvet dig en Deel af din Ejendom? Og saaledes med alle de andre lignende Stykker. Det er Fortidens Uret, at Privilegier ere indførte, men det vilde være Uret af Nutiden, om de pludselig og voldsomt bleve affastede. Med Guds Hjælp gaa alle de skadelige Privilegier nok i deres Grav, men med Lempe og efterhaanden. Clausen har derfor ikke kunnet forstaafe eder alle eders Ønsker opfyldte, saalidet som nogen anden Mand kan det. Men han har gjort det, som hver Mand af Bondestanden borde takke ham for, han har i Stænderne tiltraadet og tilskyndet til mange af de Ting, som i enske, hvilket alt var at læse i Stænderavisen. Og i erindre selv, hvorledes han paa Valgdagen oplæste for eder af Stænderavisen, med hvilke Ord han, i de forskjellige Aar, da han har været Deputeret for et Landdistrikt og netop for det Distrikt, hvortil i selv here, har i Stænder salen talt for Selv eiendoms Fremme, for lige Beskatning af alt Hartkorn, for almindelig Bærnepligt, for Afløsning af Huusmandens Pligtarbejde o. s. v. Og det vide i vel ogsaa, at Clausen er en af de Mænd, som i mange Aar have hjulpet til at værne om det danske Sprog og de Danskes Ret i Slesvig mod tydske Undertrykkelse; men dette er noget, som man vel kan forlange, at danske Bønder ikke maa glemme paa samme Tid, som saamange af deres Sonner vove deres Blod for at forsvare Danmarks Liv og Værd mod Tydskenes Vold. Hvorledes man

fordrejer Sandheden for eder kan netop dette Exempel udvise. Ti Clausen har sagt: „Regjeringens Forslag om almindelig Værnepligt tilfredsstiller mig ikke.“ De som ville sværte Clausen for eder, raabe nu: „Der se i! Han vil ikke have almindelig Værnepligt!“ Og derefter glemme de at tilseje, eller rettere sagt, de fortie, hvad Clausen egentlig mener; ti han fejer til: „Jeg ønsker, at Regjeringen vil indføre almindelig Folkevæbning, saa at hver Mand i Landet ogsaa i Baaben i sin Hjemstavn og ej ligger i den lange Garnisonstjeneste i Byerne.“ Clausen forlanger altsaa endog noget bedre og mere end almindelig Værnepligt.

Kun een Ting endnu angaaende Clausen. Man tilraabte eder idelig: „Han har stemt for Kongevalgene! Vælger ham derfor ikke!“ — Men lader os engang betragte det: Ønster du, kære Landsmand, at Kongen skal have noget at sige eller ikke? Jeg kjender forud dit Svar; ti jeg veed, at enhver retsindig Bondemand med Kærlighed og Taknemlighed paastønner, hvad Kong Frederik den Sjette og hans Efterfølgere have gjort for Bondestanden. Altsaa vi ere vel enige om dette Spørgsmaals Besvarelse. Men naar Clausen i Stænderne stemte for Kongevalgene, saa var det jo netop ham og de andre brave Stændermænd, der vilde lade Kongen beholde Magten til at vælge nogle af Rigsdagsmændene, og det er netop Clausens Modstandere, eders ny Venner, som ville fratage Kongen denne Magt. Det er jo dog vor gode Konge, som har givet os den hele Valgret, og som kun har forbeholdt sig at indsætte hver fjerde af Rigsdagens Medlemmer. Bør vi nu ikke engang lade ham beholde saa megen Myndighed? Eller skulle vi frygte for, at vor folkelige Konge med saadanne folkelige Ministre og Raadgivere som Eschering og Lehmann vil vælge ufolkelige Mænd til Rigsdagsmænd? Skulle vi endelig forkaste en Mand som Clausen, fordi han i Stænderne har stemt for, at Kongen skulde vælge nogle af Rigsdagens Medlemmer? Mig synes klart som den lyse Dag, at i ere bedragne i denne Sag som i mange andre. At rose Clausen og fortælle vidt og bredt om ham, det vil jeg ikke; enhver veed, at han har været af Roskilde Stænder udvalgt til deres Formand. Mere synes mig ikke, at nogen Mand behøver at vide.

Men lad det nu være; i vare nu engang bestemte paa ikke at vælge Clausen, og mente, at saa var der ingen anden end Hans Hansen, og ham vare i altsaa nødte til at vælge, uagtet mange af eder nedig vilde det, da i nu havde lært ham bedre at kjende. Heri tage i nu igjen ganske fejl. I Kongens Lov om Valget siger udtrykkelig i den ellefte Paragraf, at naar der kun er een Kandidat, saa skal der stemmes for eller imod ham. Havde nu Hans Hansen rent trukket sig tilbage fra Valg, saa at Clausen var bleven eneste Kandidat, og havde der ved Afstemningen været flere Stemmer imod Clausen end for ham, saa var han ikke bleven valgt, men vi havde faaet et nyt Valg (et Omvalg), ved hvilket i kunde have skillet og valgt en ny Kandidat, en hæderligere Mand end Hans Hansen, en som baade Bondestanden og alle andre kunde have været bekjendte.

Dengang da Hans Hansen traadte frem for Vælgerne, tænkte jeg, som aldrig før havde set eller hørt ham: „Seg vil nu saa at høre en Mand tale, som har en stor Gave til at føre Ordet; og naar jeg saa staar frem og taler imod ham, faar jeg maasse Meje med at besvare hans kloge og flydende Ord.“ I at han skulde kunne bevise en stor Indsigt i de vanskelige Ting, til hvis Afgørelse i Rigsforsamlingen han nu er valgt, det ventede jeg ikke; men en stor Talegave formodede jeg dog, at han maatte have, siden jeg vidste, at mange af Bondestanden vilde vælge ham. Men istædenfor at tale flydende og frit og djærvt, som en ret fribaaren Mand, førte han et Papir med sig, af hvilket han læste; og istædenfor at svare dristig og rask til det, som fremførtes imod ham, kunde han saa at sige slet ikke forsvare sig. Det var altsaa indlysende, at han ikke selv ved klogtig Tale havde vundet saa stor Tillid hos Bondestanden, at denne vilde kaare ham til sin Talsmand.

Dog — hvad og hvem der har bevæget saa mange af eder til at ville vælge ham, vil jeg ikke give mig til at undersøge. Men saa meget er vist, at man har ledet eder vild, mine Landsmænd, ved Midler som ikke ere smukke. Fremfor alt har man gjort sig al Umage for at indgyde eder Mistro til de Mænd udenfor eders Stand, som dog have bevist sig som eders Venner. Herremænd og Forvaltere, Præster og Degne

have alle under eet faaet Skudsmaal som fnyssende Aristokrater, som Ulve i Faarepeltse, som Mænd, der kun fremføre Præstesladder og Kællingessladder og kun lægge an paa at holde Bondestanden i Ledebaand for deres egen Fordels Skyld. Det er langt fra, at jeg vil forsvare alle Mænd af de nævnte Klasser; men lige saa lidt kan nogen retsindig Mand tro, at de alle ere fordømmelige eller ville Bondestanden ilde. Da jeg selv ikke har noget Sogn, kan jeg uden at bringe mig selv ind spørge frit: Er her i Distriktet nogen Sognepræst, der har vist sig fjendsk eller ilde findet imod eders Stand? Her er i hele Balgdistriktet ikke een Præst, som jo forretter sit Embede redelig og retskaffent; her er Præster, som have erhvervet deres Menigheders Agtelse, Kærlighed og Tillid i en høj Grad; det kan ingen af eder nægte. Her er Præster, om hvilke i ikke kunne nægte, at de ville eders Vel i alle andre Ting; hvorfor trode i dem da ikke dengang der var Tale om Rigsdagsvalget? Hvorfor trode i tværtimod, at i dette Stykke vilde de eder ilde? Fordi nogle enkelte Mænd af eders egen eller anden Stand havde sat sig for at drage eder i deres eget Ledebaand og derfor raabte saa længe imod de andre, at i omsider overgave eder til dem. Ved mundtlig og skriftlig, i Blade og i Aviser, at tale uafsladelig til eder om eders Frihed, og om at i skulde vælge den, i selv vilde, betog de eder netop Friheden, saa at i valgte den, som ikke i selv vilde, men som de vilde.

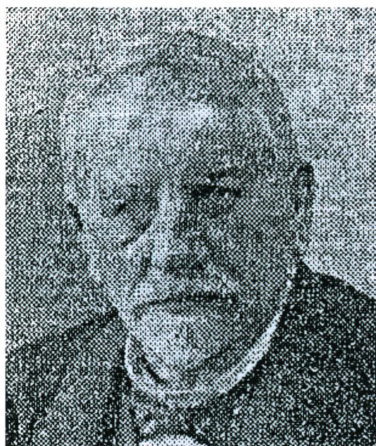
J have valgt Bæver Hans Hansen. Dømmer nu, om han er en Mand, som i selv vilde vælge! Dømmer nu om, hvem der er Ulve i Faarepeltse! Han har selv sagt paa Torvet, at de, der anbefalede eder ham, kjendte hans Levnet.

Hvo som blindt hen har troet Ledernes smukke og glatte Ord og uden egen Indsigt eller Eftertanke har ladet sig bedaare af skønne Løfter, saadanne ere umyndige i Anden, om end myndige af Aar. Men hæderlige Danne mænd kalder jeg de Mænd iblandt eder, som ikke lode sig drage fra det, de erkjendte at være Ret, og som derfor nu intet have at blues over, men frit tør opløste deres Dine; de ere Danmarks ægte Sønner. Svage Mænd tør jeg

derimod vel kalde dem, som af Frygt for Mennesker gjorde det, de erkjendte at være Uret, og som nu blues over sig selv. Ei jeg veed, at der er mangen en ellers ærlig og retsindig Mand iblandt eder, som ved denne Lejlighed har frygiet Mennesker mere end Gud, og som ønsker det gjorte ugjort. Men fatter Mod, mine kære Landsmænd! Sandhed og Ret skal gaa frem med Sejer, om end maaste igjennem Trængsler; men Løgn og Uret skulle falde, om de end til en Tid synes at staa fast. Lader os da holde fast ved Sandhed og Ret, lader os styrke Modet og Kraften hos hverandre; paa det at det gamle Danmark ikke skal svigtes af sine Sønner, ikke skal bebrejde os, naar det maaste er for sildigt, at vi have tænkt mere paa os selv og vor egen Fordel end paa vort Fædreland!

Præstø den 12te Oktober 1848.

Peter Rørdams breve, hans tid som "Bondepræsten i Mern" (1841-56) Mern, foreligger kulturelt - politisk som en samtidshistorisk perle. Især brevenes arrogance, vendt mod en ulært almue med en Hans Hansen i spidsen, bringer samtidig læseren (omend utilsigtet) netop det billede af: Hans og hans sogn, som vi så bitterligt må savne i Hans Hansen ikke udgivne erindringer. Om brodersønnen, H.F.Rørdam, der ubestrideligt er biograferet som den største Danmarkshistoriker siden U.F. Suhm (1728-98). H.F.R. var anset for sin flid og objektivitet, men samtidig som den tro grundtvigianer, der gør sig skyldig i en så åbenlys familieferligelse af Peder Rørdam, ved at brænde eller udelade alt kontroversielt stof omkring sin fremragende farbroder. H.F.Rørdam selv gør løbende, og igenem brevenes 3 bind opmærksom på sit ærinde: at tegne hædersmanden P. Rørdam i hans lyse kristentro, hans livfulde prædiken og sang. H.F.Rørdam efterfulgte P.Rørdam i Lyngby pastorat (1883-1913).

Noget af den anvendte litteratur i Fri For Tiltale

1. Om Hans Hansens barn- og ungdom, Køng fabrikernes rejsning og fald, Sydsjælland topografi m.m. ses i: F. Vestergaard "Salget af Vordingborg Rytterdistrikt", 1975. Phillipp Borries "Sognet omkring Køng" Årbog 1942 Hist. Samfund, Præstø Amt, samme sted (H.S.P.A.) v/ Margit Baad Jensen, "Køng Fabrik" årg. 1975, men også Johs C. Jessen: Præstø Amts Skolehistorie.
2. Om Hans Hansens data: Kirkebogen Køng Sogn. Vordingborg Bibl. Øbjerggaards Fæsteprotokoller, privat ved Holger Tillits, Øbjerggaard. Folketællingslister - Sessionsprotokoller, Landsarkivet, Kbh.
3. "På valsen" i Fr. VI's sidste dage. Erling Olsen: "Danmarks Økonomiske Hist." siden 1750 udg. 1962. Marcus Rubin: "Vort Folks Hist." 1898. Sv. Cedergren Bech: "Københavns Hist. gennem 800 år" 1967. Men også: I.A. Hansens: "Efterladte Breve" vol. I-V, 1878.79 samt "Mit Livs Historie og Gjerning" I-II og H.C. Andersen, "Mit eget Eventyr" 1942.
4. Om de gudelige vækkelse og bondeoprør: H.F.R.: P.Rørdam's Breve I-II. Anna, Elin, Gudrun og Jutta Boisen med Birgitte Haarder: "Mens størst er kærligheden", Eline Boisens erindringer", 1985. Bodil K. Hansen: "Hanne og Rasmus", 1981. Aage Lambert Jensen, "De Gudelige Vækkelser i Sydsjælland 1840-50" i H.S.P.A. 1953-56. Anders Bæksted: "Omkring Venligheden" H.S.P.A. årg. 1960. Claus Bjørn: "Tak for sidst" Peter Hansens forsvarsskrift af 1845 nyudg. 1982. H.P.Jensen: "Et Kapitel af Bondebevægelsens Historie", (Fra Lundby I-III.) P.A.H.S., 1927. P.M. Andersen: "Den Fule Folkeforfører, Peder Hansen, Lundby" H.S.P.A. 1953-56. Og Jens Boel: "Selvtænkeren Peder Hansen, Lundby", 1990.
5. Om sognet Mern, og den daværende landsbystruktur: Kirkebøger, i Langebæk Lokal Historiske Arkiv, Folketælling, Sogneråd - Fattigprotokol og Liliendals Fæsteprotokol (Høvdinggårds godsarkiv savnes) i Landsarkivet, Kbh. Claus Bjørn: "Dansk Landbrugs Historie" (1810-60 b. III) udg. 1988. Bind III og O.D. Lütken: "Beskrivelse af Præstø Amt", 1839.
6. Om Maifesten i Mern Hestehave og Chr. d. VIII's kongebesøg:

Privat foto af **Hans Peder Hansen** (1905-87). Forfatteren H.P. Hansen er med i: "Fra Enevælde til Folkestyre" fra 1943. Den første der oprigtigt satte sig for at vaske Hans Hansens minde for eftertiden. Her, hvor han på en grundig og overbevisende måde placerer husmanden/bomuldsvæveren lige midt i hele vor politiske historie.

H.P. Hansen havde i rigt mål sine kilder ved hånden, gennem personlige samtaler med familie og lokalfolk, der her kun ca. 70 år efter Hans Hansens død, begejstret kunne berette. H.P. Hansen var smågårdmandssøn, født i Mern Nedermark, han blev læreruddannet senere grundtvigiansk højskolelærer, men (efter hans eget udsagn) gjorde hensynet til de da levende familier det meget vanskeligt at skrive fyldestgørende omkring Hans Hansens banemænd. Især: Dannebrogsmændene: Rørdam og Lars Larsen.

H.P. Hansen "Megrn Festerne" P.A.H.S. årg. 1954. Poul Bagge: "Danske Politiske Breve" i 1840'erne b. IV. 1945-58. Niels Pedersen: "Betænkninger fra Chr. VIII's tid om styrelsen af det danske monarki", 1969.

7. Guldalderen på hæld (især Nysø): Astrid Stampe Feddersens, "Minder", 1929. Maleren Rebholdz: "Nysø Minder", P.A.H.S 1921. Wilhelm Seidel: "Lidt om B. Thorvaldsens datter og hendes moder" P.A.H.S, 1973-74. Tove Kærboe, "Træk fra livet på Islingen" P.A.H.S. 1969-70. Axel Pontoppidan:

"Petersgaard" P.A.H.S., 1936. "Der skulle have været stemning" ved C. Bjørn i "Guldalderhistorier", Red. Bente Scavenius, 1994. "The Danish Isles" I-II af Andr. Hamilton, 1852 (Kgl. Bibl.)

8. "Revolutionen i Sydsjælland" 1848: fra Claus Bjørn, "Danmarks Hist. 1800-50) bx. (Gyldendal og Politiken 1988) 1900. s.forf.: "Frygten fra 48", 1985.

9. Om Husmandsskolen, Hindholm: "Til kamp mod herremændene: Roar Skovmand: "Folkehøjskolen i Danmark 1841-92", b. II, 1944: Elevlister, årsberetninger: "Den frie lærerhøjskole" Bibl. Ollerup: "Eline Boisens erindringer" "Omkring Venligheden" (Rønnebæksholm) "P.R. Breve" b. II "Almueevennen" 1854, "Danm. aviser" universitetsbibl. Amager) ang. Højskoleindvielser: "Højskolesangbogen" 1896.

10. Om Bondevennerne: Niels Nergaard: "Under Junigrundloven" b. I, 1892. Baltazar Christensens arkiv (korrespondance) i Rigsarkivet-H.P. Hansen: "Udflytternes Gensidige Brandforsikring, 1858-1958", 1958.

11. Om valget til den grundlovgivende rigsdagsforsamling: H.P. Clausens: "Efterladte Skrifter" b. I-II, 1872-74. "Akademikerne i dansk politik i det 19. årh.", Hist tidsskr. XI (1969-79) (i Præstø-kredsen) Morten Bredstorff: "Grundtvig og Sydsjælland", P.A.H.S., 1983 og H.P. Hansens: Folketingsvalg i 100 år "Væver professor Grundtvig og bonde" (til Næstved Tidende) i 1949. s.ff.: "Mellem Enevælde og Folkestyre", men også Martin Jensen: "Frihed for Loke saavel som for Thor og Hvad udad tabtes".

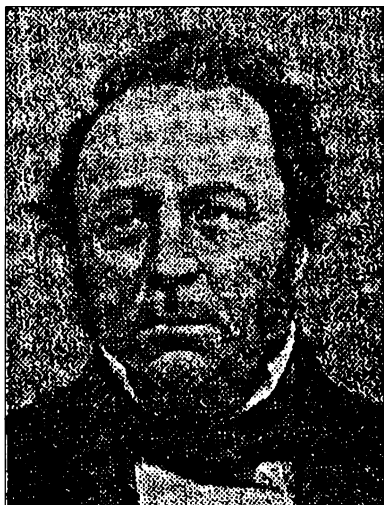

(Martin Jensen 1908-1944)

Martin Jensen, husmandssønnen fra Vestjylland, nåde i sit korte liv medrivende, rebelsk og med en imponerende lokal indlevelse at skildre det sydsjællandske landproletariat lige imod det arrogante aristokrati, gennem sine to historiske romaner: "Frihed for Loke saavel som for Thor" og "Hvad udad tabtes", 1944. Som forfatter var Martin et sandt barn af den nu hedengangne Aakjær, og han tilhørte rækken af mellemkrigsårenes marxister. Det kommer tilsidst til udtryk, da han lader Hans Hansen på hans "livsaften" møde den for Hans helt politisk fremmede kommunist og omvandrende væversvend i Mern Nedermark.

Pressens tilstedeværelse ved valget syntes alene at bygge på Randers Avis af 12. okt. 1848.

12. Om Hans Hansen sidste dage:
Præstø Politiprotokol (1861), Liliendals fæsteprotokol og Mern Sogneraadsprotokol, alle i Landsarkivet, samt få personlige oplysninger.

Det skortede ikke på "skamstøtter"
Over Hans Hansens, Mern, eller hans
parti, Bondevennerne.

Der ligger heller intet positivt i Dansk
folkevisesamling fra Hans' dramatiske
præstø-valg, derimod holdt det gode
borgerskab sig ikke tilbage. Her slutte-
ligt bringes Pianofabrikant H.P. Møllers
skilling-vise fra oktober 1848

H.P. Møller 1802-1859

(alias firmaet: Hornung og Møller)
Foto fra Biografisk Leksikon 1917.

Mel. Peter Sjøst i Barndomsalder.

Det er disse Bondevenner,
For Dem står jeg mange Tak,
Være Friheds værste Fjender,
Som gjør Brevl og megen Sual,
De er' Danmark's Jesuit,
Men de skal faae deres Tid.

Staffels Wondes Stemme kjober
De med Guld og skonne Ord,
Mangen ud i Falden loder,
Men for Guds Skyld ei dem troer,
Ven af Wonden ei de er',
Navnet ei gjør Noget her.

Udi Præste var stor Mudder,
Der de først har drevet Spil,
Der de talte Frihedsfludder,
Men de knækked' blive vil;
Der vi see, at man selv kan
Male Facultetets Stand.

Danneriget's bedste Stotte *)
Taler med begejstret Rost,
Men hans Tale ei kan nytte,
Daarlig kun blev Ordets Post;
Ihi mod Uvillighed her Svig,
Falskhed havde stillet sig.

Gamle Nagels bedste Kunde
Bliver valgt, hvad synes I?
Her man rigtigt seer hvorlunde
Præste Amt vil være fri,
Ja saadanne der det gif,
Og Hans Hansen vi s'gu gif.

Danske Vørger vil Du bære
Dette med Taalmodighed,
Skal vel frankes saa din Væx;
Veder mod Frimodighed
Drotten om en anden Mand,
Og han hjælpe vil og kan.

Her skal rettes en *varm* tak for økonomisk støtte ved denne udgivelse til:

Willum Kann Rasmussen Fonden

Welux Fonden af 1981

og

Lademanns Fond

Endvidere tak til lektor Claus Bjørn, Københavns Universitet, Amager for en positiv og opmuntrende gennemgang af mit manuskript.

Tak for alt beredvilligt udlån af illustrationer fra museer, arkiver samt flere private fotos som malerier.

Og sidst til min datter, journalist Mette Møllevang for en *meget* vanskelig renskrivning!

Ha' ska' da'it' tro a' ha' æ' nov'ed!

Sådan kunne det længe og ondskabsfuldt lyde ude i Hans Hansens sogn Mern, efter 5. okt. 1848.

Een havde rigtignok stukket næsen frem. Det var Hans - almuemanden - et barn af folket, en sølle væver, der havde slået Danmarks lærde mand ude i Præstø, professor theol. H.N. Clausen af Kjøbenhavn med 570 stemmer mod 330 ved det første valg til den grundlovgivende rigsdagsforsamling.

Enkedronning Caroline Amalie betegnede valget, som et ukristeligt skrig fra "de rå masser".

Det var noget enhver åndsaristokrat måtte bekæmpe med alle midler og Hans, der jo havde stillet sig til disposition, blev skræmt væk, trak sig og en måned senere valgtes N.F.S. Grundtvig meget beskedent i Hans' sted. Korrupt valgkamp?

Grundtvig skriver i nov. samme år til sin "politiske væbner" past. P. Rørdam, Mern: "Husk endelig, kære Rørdam, at takke bogtrykker Schløer hjerteligen for vinen ved mit famøse Præstø valg"....

En målrettet tilsmudsningekampagne fulgte og kulminerede ude i sognet, hvor Hans for 3. gang erklæredes "Fri for tiltale". Denne gang for nogle falske beskyldninger om et forsøg på giftmord af svigermoderen Johanne...

For frihed, ret og hvermandstale hans tid så hårdt lod ham betale!

Så meget desto mere kan vi i dag glæde os over udviklingen i vort demokrati, og at den grundlov af 5. juni 1849, som Grundtvig iøvrigt stemte imod, tillader retsforfølgelse af personer, der krænker enhver mands som kvindes ære og omdømme.

FORÅTTERFØLGER
ATTIKA

DIS-Danmark

